

Osman Gazi'den Atatürk'e
CUMHURİYET'İN 100. YILI VE YALOVA

T.C. Yalova İl Özel İdaresi

Adnan Menderes Mah.
Şehit Ömer Faydalı Caddesi No: 201 YALOVA
E-Posta: 77ilozelidare@icisleri.gov.tr
Telefon: 0 (226) 814 10 48
Fax: 0 (226) 812 43 16

Osman Gazi'den Atatürk'e Cumhuriyet'in 100. Yılı ve Yalova

Editör:

Doç. Dr. Hacer Karabağ Arslan

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Özer Ergenç

Prof. Dr. Feridun Emecen

Prof. Dr. Yusuf Oğuzoğlu

ISBN 978-625-7094-03-0

1. Basım: Ekim 2023

Yayın Hazırlık: Gaye Kitabevi

Kapak Tasarımı: Yüstra Tatar

Baskı:

SALMAT BASIM YAYINCILIK

Zübeyde Hanım Mah. Sebzebahçeleri Cad.

(B.San.1. Cadde) Arpacıoğlu İşhanı No: 95/1

İskitler Altındağ/ANKARA Tel: 0312 341 10 20

Sertifika No: 47771

Osman Gazi'den Atatürk'e
Cumhuriyet'in
100. Yılı ve Yalova

Editör:

Doç. Dr. Hacer Karabağ Arslan

Gaye Kitabevi

BURSA 2023

İÇİNDEKİLER

Sunuş 7

Sunuş 9

Önsöz 11

Halil İnalçık Hocanın İzinden Osmangazi'den Cumhuriyete Kadar
Yalova'nın Gelişmesi 13

Yusuf OĞUZOĞLU

Yerellikten Bütünleşmeye, Ortak Yaşam Alanı (Yurt) Yaratmaya:
Osmanlı Devleti Kurulurken (1301-1326), Yeni Türk Devleti
Kurulurken (1919-1922) 24

Özer ERGENÇ

Atatürk, Yalova ve Türkiye'nin Çağdaşlaşması 29

Seçil Karal AKGÜN

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Diliyle İlgili Gelişmeler 43

Hatice ŞAHİN

Bir Millî İşletme Örneği: Akay İşletmesi Ve Yalova (1933-1938) 52

Mine ERSEVİNÇ

Lozan Barış Antlaşması ve Yunanistan: Anlaşmanın
İmzalanmasına Giden Süreçte Yunan Siyasetindeki Gelişmeler ve
Kamuoyunun Anlaşmaya Tepkisi 97

Gürhan YELLİCE

Cumhuriyet Türkiye'si'nin Bulaşıcı Ve Salgın Hastalıklarla
Mücadelesi Üzerinden Yalova ve Çevresine Bakış 119

Fevzi ÇAKMAK

Yalova'da Erken Cumhuriyet Döneminde Planlanan Projeler 143

Selçuk SEÇKİN

Türk Tarih Tezi Ve Atatürk'ün Yalova'daki Tarih Çalışmaları 162

Hacer KARABAĞ ARSLAN

Sözlü Tarih Bağlamında Bir Biyografi Denemesi: Karaçay-
Malkarlı Bekir (Süyünç) Çavuş 186

Cihan YALVAR

“Osmanlı Kimliği Gerçek Midir?”:
Cumhuriyet Türkiye’sinden *Avrupa Türkiye’si*/ Balkan Tarihine
Öteki’nin Gözüyle Bakmak 205

Nergis İMAMOĞLU

Atatürk ve Yalova’ya Dair Üç Anı 228

Muhsin SEVENCAN

Gazetelerden 235

Atatürk’ün Yalova’da Çekilmiş Fotoğrafları 255

Çeşitli Yıllara Ait Yalova Fotoğrafları 269

Sunuş

Tarih, insanlığın en eski ve en değerli miraslarından biridir. Geçmişimizi, kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi ve neden bu noktada olduğumuzu anlamamıza yardımcı olan bir pusula gibidir. Bu bağlamda "Osman Gazi'den Atatürk'e: Cumhuriyetimizin 100. Yılı ve Yalova" kitabı, hem ulusal hem de yerel bir perspektiften geçmişe ve geleceğe bakma arzusu ile doğmuş bir çalışmanın sonucudur.

Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde, milletimizin inanç, kararlılık ve fedakarlıkla dolu bir mücadelesinin sonucunda kurulmuş bir ulus devletidir. 100 yıl boyunca, Cumhuriyetimiz büyük zorluklarla karşılaşmış, ama her daim aydınlık bir geleceğe olan inancını korumuştur. Bu kitap, Cumhuriyetimizin doğuşundan bu yana geçen 100 yıl içinde yaşanan önemli olayları ve değişimleri Yalova yerelinde incelemek için bir fırsat sunmaktadır. Elinizdeki kitabın, tarihin derinliklerinde kök salmış büyük bir ulusun parçası olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılına ve Yalova'nın tarihi zenginliğine ışık tutacağı kanaatindeyim.

Yalova Valiliği, Yalova İl Özel İdaresi ve Halil İncılık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü iş birliğiyle değerli bilim insanı merhum İncılık Hoca'nın açtığı yolda, her yıl 27 Temmuz'a denk gelen gün sempozyum gerçekleştiriyor ve birbirinden değerli akademisyenlerimizin çalışmalarını kitaplaştırıyoruz. 100 yıllık uzun ömrünü Türk Milletine ve onun büyük tarihine adayan; kendisini daima hayırla ve rahmetle yad ettiğimiz Prof. Dr. Halil İncılık anısına düzenlenen bu kitap; inanıyorum ki değerli bir bilgi kaynağı olarak hem Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılına hem de Yalova'nın kent tarihine olan ilgiyi arttıracak ve daha aydınlık bir geleceğe olan inancı güçlendirecektir. Bilimsel çalışmalarıyla katkı sağlayan değerli bilim insanlarına şükranlarımı ve tebriklerimi sunuyorum, kitapta ortaya konan yeni

bilgilerin de özellikle genç araştırmacılara ve tarih meraklılarına yol göstermesini diliyorum.

Dr. Hülya KAYA
Yalova Valisi

Sunuş

Tarih, sadece geçmişin hatırası değil, aynı zamanda bize ilham veren ve geleceği şekillendiren bir öğretmendir. Bu kitabın sayfalarını çevirirken, şehrimizin tarihine bir yolculuk yapmaya başlıyoruz. Bu yolculuk aslında; Yalova'mızın tarih sahnesindeki yerinin daha iyi anlaşılması ve şehrin tarihindeki bazı önemli zamanların kutlanması için rahmetli Halil İncalcık Hocamız tarafından yıllar önce başlatılmıştı. Bizler de Yalova İl Özel İdaresi, Halil İncalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü ve Yalova Üniversitesi iş birliğinde hazırladığımız "Osman Gazi'den Atatürk'e Cumhuriyet'in 100. Yılı ve Yalova" başlıklı bir sempozyum ile bu yılki yolculuğumuzu sürdürdük. Sempozyum katılımcılarının bildiri sunumlarının bir araya getirilmesiyle oluşan kitabımız, tarihin bu önemli dönemlerine olan ilgiyi canlandırmayı ve Yalova'nın tarihi var olan bilgi birikimini artırmayı amaçlamaktadır.

Cumhuriyet, sadece milletimizin kendi kaderini tayin etme mücadelesinin bir ifadesi değil, aynı zamanda Türkiye'nin modernleşme tarihinin de dönüm noktasıdır. İstiklal Savaşı'mızın Başkomutanı ve Cumhuriyet'imizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşları da hiç şüphesiz bu tarihi dönemin en önemli aktörlerdir. Bu vesileyle her birini rahmetle ve minnetle anıyorum.

Yalova'mızın Kurtuluş Savaşı'ndaki öncü rolünü ve burada yaşanan kahramanlıkları belki de çok azımız biliyoruz. Oysa ki Anadolu'nun pek çok şehri gibi Yalova da milletimizin bu büyük mücadelesinde çok müstesna bir yere sahiptir. Yalova, İstiklal Savaşı sırasında işgal altındayken, yerel halk ve ulusal kahramanların kararlılığı ve fedakarlıklarıyla kurtarılmıştır. Bu zafer, Türk milletinin iş birliği ve iradesinin bir devamıdır. Bu nedenle Cumhuriyet'imizin 100. yılını ayrı bir gurur ve coşkuyla kutluyoruz.

İlimiz, sosyal ve kültürel açıdan zengin bir tarihe sahiptir. Yalova'nın bu yöndeki birikimine de odaklanarak, geleceğe yönelik yeni bir perspektif sunmaya çalışan bu kitabın oluşması için bildiri sunan değerli bilim insanlarına, basımı için karar alan İl Genel Meclisi üyesi arkadaşlarıma ve kitabı basıma hazırlayan İl Özel İdaresi personeline çok teşekkür ediyorum.

Hasan Soygüzel
Yalova İl Genel Meclis Başkanı

Önsöz

29 Ekim 1923 tarihi Türk Milleti için bir dönüm noktasıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün benim en büyük eserim dediği Türkiye Cumhuriyeti, Milli Mücadele ve onu tamamlayan Türk İnkılabı'nın temel ilkeleri üzerine inşa edilmiştir. Atatürk'ün ileri görüşlülüğüyle kurulan Türkiye Cumhuriyeti; millî egemenlik ve tam bağımsızlık esasına dayanan, akıl ve bilimin rehberliğinde sürekli gelişimi öngören bir aydınlanma ve çağdaşlaşma hamlesidir. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu süreç, uluslararası tarih açısından (1914 – 1945) Yeni Sömürgecilik adı verilen bir döneme rastlamakla birlikte; bu döneme ait olmayan, istisnai ve özgün bir kuruluş gerçeğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Atatürk önderliğindeki "Türk İnkılabı" çağının ezberlerini bozan, sıra dışı ve örnek bir devrim olma özelliği de taşımaktadır.

2023 yılı, Cumhuriyetin ilanının 100. yıl dönümüne işaret etmektedir. Bu bağlamda, bir asırlık Cumhuriyet deneyiminin 100. yılını karşılamak üzere olan Türk Milleti, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana geçen süreyi ve elde edilen başarıları değerlendirmekte ve kutlamaktadır. "Osman Gazi'den Atatürk'e: Cumhuriyetimizin 100. Yılı ve Yalova" başlıklı eser, Yalova'nın Cumhuriyet dönemindeki değişimini incelerken, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinden Cumhuriyet dönemine kadar Yalova'nın tarihiyle ilgili değerli bir perspektif sunmaktadır.

Bu kitap, Yalova İl Özel İdaresi ve Halil İnalcık Osmanlı Tarihi Araştırmaları Enstitüsü'nün destekleriyle, bilim insanları ve araştırmacıların kapsamlı çalışmalarını bir araya getirerek hazırlanmıştır. Eser, Cumhuriyet döneminin Yalova'daki tarihsel dinamiklerini ve gelişmelerini inceleyerek, literatüre önemli bir katkıda bulunacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına armağan bu eser, Ya-

lova İl Genel Meclis Başkanı Hasan Soygüzel'in önderliğinde ve Yalova İl Özel İdare personeli Yüstra Tatar'ın özverili çalışmaları sayesinde hayat bulmuştur. Bu anlamlı projenin gerçekleştirilmesindeki katkılarından dolayı kendilerine en derin şükranlarımı sunarım. Ayrıca, Yalova Kent Müzesi Arşivi'nde yer alan fotoğraflarla bu çalışmaya değerli katkılarda bulunan Y. Arkeolog Esra Nigar Uluç'a da teşekkürlerimi iletmeğ isterim.

Doç. Dr. Hacer KARABAĞ ARSLAN

Halil İnalçık Hocanın İzinden Osmangazi'den Cumhuriyete Kadar Yalova'nın Gelişmesi

Yusuf OĞUZOĞLU*

Osman Gazi'den Cumhuriyetin 100.Yılı'nın başlangıcı olan Mili Mücadele Dönemine kadar neler yapıldı? Nasıl bir katkı sağlandı? Osman Gazi'nin adının geçmesinden sonra Yalova'ya tarihi bağlamda neler yapıldı? Neler başarıldı? Bu soruları yanıtlamaya çalışacağız.

Tarihsel Arka Plan

Osman Gazi'nin başarıları elverişli bir siyasal ortam içinde gerçekleşmiştir. Ertuğrul Gazi ile oğlu Osman Gazi'nin Selçuklu Sultanı ile hep iyi ilişki içinde kaldıkları dikkati çekmektedir. Ahmedî ve Şükrullah Konya'da kulluk gösteren ve saygı bulan Er Tuğrul'ın buradan "Sultan Yüki'ne" (Sultan Höyüğü/Eskişehir) geldiğini, Karaca Hisar Savaşı sırasında Sultanın kendisini "başbuğ" dikip, kaftan giydirdiğini naklederler¹. Bu kayıtlar, henüz müstakil bir beyliğin söz konusu olmadığını Osman Gazi'nin sadece bir uc kumandanı (sipahsalar) mertebesinde kaldığını gösterir.

Ertuğrul Gazi'nin ölümünden sonra Selçuklu Sultanı bu kez oğlu Osman Gazi'yi uç bölgesinde görevlendirmiştir.

Ertuğrul'un ölümü haberi Sultan Alaeddin'e erişince buyurdu: Er Tuğrul oğlu Osman'a yarlık yazdılar. Tuğ, davul, kılıç,

---

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, yoguzoglu@gmail.com.

¹ Ahmedî, *Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*, Atsız Neşri, İstanbul, 1949, s. 8; Şükrullah, 1949, s. 51, 52. *Neşri*, 112, (Yay. F.R. Unat ve A. Köymen, Kitâb-ı Cihan-Nümâ, I, Ankara 1949,

kaftan gönderdi. Osman'ı savaşa memur kıldı"². Şükrullah'ın bu kaydıda diğer rivayetleri doğrulamaktadır.

Yalak-Ova Savaşı öncesi henüz bir beylik/devlet teşekkül edemezdi. Anadolu'daki İlhanlı Devleti'nin etkisi çok fazlaydı. Osman Gazi'ye en yakın bölgelerden biri, Anadolu'nun Kuzeybatı ucu idi. Kuzeybatı Anadolu Bizans hududunun muhafazası görevi Kastamonu Beyi Muzaffereddin Yavlak Arslan'a aitti (1280-1291). Bu sıralarda Eflani,Paflagonia'daki İlhanlı tımarlarının merkezi olup İlhanlı Veziri Reşidüddin'in Eflani'de malikânesi vardı³. Osman Gazi'nin Marmara uc bölgesindeki ilk faaliyetleri sırasında İlhanlı Devleti Argun Han (1281-1291), Keyhatu (1291-1295) ve Gazan Han (1295-1304) Anadolu'daki etkinliğini sürdürüyordu. İlhanlılar Selçuklu yönetimine karışıyorlar, hükümdarlarını değiştirip kimi zaman öldürüyorlardı⁴.

Gazan Han'ın Selçuklu tahtına yaptığı müdahaleler ve nihayet Sultan II. Alaeddin Keykubad'ın idam edilmesi (1302) Selçuklu Devleti'ni çökertmiş, Anadolu'yu Moğol valileri yönetmeye başlamıştı⁵.

Osman Gazi'nin başlangıçta, Söğüt'te kışlayıp Domaniç Dağ'ında yaylayan kalabalık olmayan bir Türkmen aşiretinin beyi olduğu anlaşılıyor. Bu saha çevresinde yer alan üç önemli kasabada Eskişehir"Eskişehir" 'in 1291'de, Bilecik ve İnegöl'ün 1299'da alınmış olması Osman Gazi'nin bu tarihlere kadar dar bir sahada önemli bir askerî potansiyele sahip olmadığını göstermektedir. Osman Gazi'nin kışladığı Söğüt'e ait XVI. yüzyıl tahrir kayıtları da burasının küçük bir yerleşim birimi olduğuna işaret etmektedir⁶.

² Bkz. Şükrullah, 1949, s. 52.

³ Bkz. Yaşar Yücel, XIII-XV. Yüzyıllar Kuzeybatı Anadolu Tarihi, Çoban Oğulları, Çandar Oğulları Beylikleri, Ankara, 1980, s. 42.

⁴ İlber Ortaylı, "Halil İnalıcık ile Söyleşi", *Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı*, 19, yaz 1999, s. 31.

⁵ Bkz. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, 4. baskı, Ankara, 1991.

⁶ Yusuf Oğuzoğlu, *Osmanlı Devlet Anlayışı*, 2.baskı, Eren Yay., İstanbul, 2005, s.87. Krş., Başbakanlık Arşivi 75 No'lu Hüdevendigar Livası Mufassal Defteri V, 28, 29 ve Sultan Önu 145 No'lu Evkaf Defteri V, 109 vd. Burada yer alan kayıtlara göre Söğüt'de: 16 keyl hınta, 9 keyl şair, 50 akça Aded-i Ağnam, 50 akça Bağat, 100 akça Baç-ı Bazar vergisini içeren bir iktisadi kapasite vardı. Bu kayıtlar ve Söğüt'ün kapsadığı fiziki alan yukarıdaki görüşü doğrulamaktadır.

Bu yoğun siyasal gelişmelerin yarattığı otorite boşluğu yerleşik ve göçebe halkın güvenliğini tehdit ediyordu. Bu tarihlere ait bir kayda göre 1299 yılında Niğde-Kızılırmak arasındaki yörede 3000 kişilik bir gurubun çapul hareketleri sonunda "köylerde hiç kimse hayatından emin değildi. Halk uzun süre onların baskısı ve yağmaları altında kalmıştı"⁷.

Osman Gazi 1288-1299 döneminde, Karacahisar'dan Bilecik-Yenişehir'e kadar geniş bir bölgeyi egemenliği altına alarak, birçok şehir ve kalelere hükmeden bir bey durumuna geldi. İncılık bu dönemde Osman Gazi'nin, Selçuk Sultanına harâc ödeyen yerel tekfurları (Göynük, Gölpaazarı, Bilecik, Yenişehir, İnegöl, Yarhisar Tekfurları) ortadan kaldırarak, doğrudan doğruya Bithynia'da Bizans İmparatorluk topraklarına karşı gazâ faaliyetine başladığını belirtir⁸.

1299'a doğru Osmanı savaş Uc'unu Karacahisar-Söğüt bölgesinden batıda ilerde, Bilecik-Yenişehir bölgesine taşıdı. Artık doğrudan Bizans sınırları ötesindeki Bithynia topraklarına akına başladı. Yenişehir'den akınlarında zaman zaman "İznik'e inerdi".⁹

Osman 1299'da Bilecik-İnegöl-Yenişehir bölgesini aldı. Osman Gazi bir uç ve gaza üssü olarak ve Uç gaza üssü olarak İznik'ten yalnız 25 km. uzakta Yenişehir'de yerleştiği zamanş hedefi, Bithynia'nın iki büyük merkezi İznik ve Bursa idi.

Yalak-Ova Savaşı

Halil İncılık Yalak-Ova Savaşına ilişkin ulaştığı sonuçları çağdaş Bizans kaynağı Pachymeres ve onunla örtüşen anonim Tevâri-i Âli Osman'ın verdiği bilgiler üzerine tesis etmiştir¹⁰.

Osmanlı kronikleri de bu rivayetlerin örtüştüğü sıralarda bu sonuçları doğrular ifadeler içermektedir. Halil İncılık ayrıca titiz bir şekilde saha çalışmaları yaparak bilimsel sonuçlar elde

⁷ Bkz. Ali Sevim, "Anadolu Selçuklularına Ait Bir Eser, Ravzatü'l-Küttâb ve Hadikatü'l-Elbâb", *Tarih Vesikaları*, I-3/13, İstanbul, 1961, s. 395.

⁸ Halil İncılık. "Osman I".

⁹ *Âşıkpaşazâde*, 15 Bab.

¹⁰ Georges Pachymeres, *Relations Historiques*, ed. Albert Belles Failer, translation into French by Vitelien Laurent, Paris: Les Lettres, IV, 1999, X, 20. s. 346; *Die altosmanischen anaonymen Chroniken*, Yay., F. Giese, Breslau, 1922.

etmiştir.

Yalak-Dere vadisini izleyerek İznik'ten gelen ana yol üzerindeki Koyun-Hisarı, Yalak-Ovası'na çıkmadan önce tepede yer alır. Menakıbnâme'nin bu hisar hakkında ifadesi aynen şöyledir: “*Şimdiki zamanda Türk ana Koyun-Hisarı derler*”. Bursa'ya yakın Dimbos üzerinde bir ikinci Koyun-Hisarı vardır. Menakıbnâme, Yenişehir-Bursa yolu üzerinde Dimbos (Dimboz, bugün Erdoğan) savaşını anlatırken: “*Dimboz'da Koyun-Hisarı'na giden yol*”dan söz eder. “Bapheus'dan sonra 1303'de Tekfurlarla Osman ilkin Koyun-Hisarı'nda buluştular, ceng ede ede Dinboz'a geldiler. ...*Yağmalar, Bursa ve İznik kapılarına kadar uzanıyordu, böylece etraftaki tüm kırsal bölge tahrib edildi*¹¹”.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'daki bölümü aşağıda veriyoruz:

“Osman Gazi bu tarafda iller açardı. Gelüp Köprü-Hisarın yağma ile alup feth etti. Andan gelüp İznik'i hisar etti.

İstanbul Tekfuru bu hâle vakıf oldu, hayli gemiler cem' edüp içine çok Leşkerler koyup gönderdiler, Yalak-ovası çıkıklar andan İznik üzerine varalar, gâzileri gâfilen basalar.

Bu yandan kâfirler dahi gemilerin sürüp varup ol Yalak-Ovası'nda denizden ol kenâra iskele urupbir gece çıkmağa başladılar, kuruya döküldüler. Bu kez Yalak-Ovası'na doluştular. Kim ol vakt bu Yalak-Ovası sarp dağlar ve sarp hisarlardı ve hem bî-nihâye iller vilâyetlerde ve şenlik yerlerdi. ... Şöyle rivâyet ederler kim, ol yörenin şenlik olmasına birkaç sebeb beyân etdiler. Biri ol kim, sarp yerlerdi; ikincisi ol kim gâzilerden ürküp gelen dahi anda gelmişdi”.

İznik kuşatması ve Koyunhisar Savaşı hakkında başka ayrıntılı bir Osmanlı rivayetini Neşri'de (Yay. F.R. Unat ve A. Köymen, Kitâb-ı Cihan-Nümâ, I, Ankara 1949, s104-108.): “İznik'in yolların kesip şehre taradan girmez oldu., Pacymeres, Osman'ın İznik kuşatmasını bırakarak “dağlık araziye geçitler”den geçerek (Yalak-Dere üzerinde Kırk-Geçit) Bapheus'a geldiğini belirtir. (Hem ol zamanı görmüş âdemîlerden rivâyet olunmuştur). Anonim'in kaynağı, Yalak-Ova-İzmit-Marmara bölgesinin “şenliği” nedenlerini de açıklamıştır. “Ol yörenin şenlik olmasına birkaç

¹¹ Krş., *Pachymeres*, X, 25, s. 364-368.

sebeb beyân ettiler, biri ol kim sarp yerlerdi, ikincisi ol kim gâzilerden ürküp gelen iller dahi anda gelmişdi". Laskaridler döneminde tarımda bölgenin refahı nedenleri böylece açıklık kazanıyor: Türkmen akınları yüzünden bölgeye yoğun göç, bu bereketli düzlükte (Yalak-Ova) ve dağ sırtlarında köylünün yoğun tarım faaliyetlerine yol açmış olmalıdır.

Neşrî'ye göre, bu büyük başarıyı öğrenen Selçuklu Sultanı Alâeddîn (III. Alâeddin Keykubad, 1298-1302), Osman'a sancak beyliği sembolleri (tabıl, alem, at, kılıç ve hil'at) göndermiş. Oysa, Neşrî'nin kaynağı Aşıkpaşazâde tarihinde, (8.Bab) Sultan'ın bu beylik alametlerini 687/1288 Karacahisar'ın fethi üzerine gönderdiği kaydedilmiştir. Neşrî, bu kaydı Koyunhisar Savaşı tarihine 1302'ye koymayı daha doğru bulmuştur. İncılık, 15.yy. sonları ve 16. yy.da yazılan Osmanlı tarihlerinden, İdris Bitlisî (Bidlisî), Kemal Paşazâde, Ruyhî, Lûtfi Paşa üç temel kaynağı, Aşıkpaşazâde, Neşrî ve Anonim Tevârih-i Âl-i Osman'dan birini, ikisini veya her üçünü kopya etmek veya bağdaştırmak dışında yeni bir şey içermezler, herhalde bağımsız birer kaynak niteliğolmadığını belirtir¹².

Bizans imparatorluk ordusuna karşı kazanılan bu zafer, Osman'ı bölgede sivrilen karizmatik bir bey durumunda yükseltmiştir. Barkan'a göre demografik olgu; Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu izah eden en önemli olgudur. Bu olay "*Anadolu'da büyük bir kesafet teşkil edecek şekilde sıkışmış kalmış olan halk yığınlarının ve bu arada bilhassa göçebe Türkmen aşiretlerinin boş toprak bularak yayılma ihtiyacına*" bağlanır. "*İmparatorluğun teşekkülü tarihi, biraz da bu nüfus kalabalıklarının yer ve yurt değiştirmesi ve yeni ülkelerde kendilerine vatan kurması faaliyetinin bir tarihidir.*"¹³

Pachymeres, bu zaferle Osman'ın şöhretinin Paflagonya (Kastamonu) bölgesine yayıldığını ve gazilerin onun bayrağı altına koşuştuklarını kaydeder. 15. yy. sonlarında tarihçi Neşrî,

¹² Halil İncılık, "Osman Gazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, ed. Elizabeth Zachariadou, Crete University Press, Rethymnon, 1993, Halil İncılık, "İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi", *Tarih Boyunca İznik*, ed. Oktay Aslanapa, Halil İncılık, Işıl Akbaygil, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2004., s. 59-85.

¹³ Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XIII, 1-4, 1954.

hisarı yagma etdiler. Geyve'ye vardılar. Kâfiri hisarı boş komuş gitmiş... Vilâyet mukarrer oldu". (*Aşıkpaşazâde*).

4- "Tüm Mesothynia akıncıların ayakları altına düştü... Chélé (Şile) ve Anadolu kavağındaki tepede Hiéron (Yoros) kaleleri onların saldırılarına hedef oldu" (*Pachymeres*), (1304).

5- Pylai (Topçu İskelesi) ve Pythia (Yalova) halkı Chalcédon (Kadıköy) halkı, Halizônlar (İzmit-Yalova) arası güç duruma düştüler. (*Pachymeres*)

6- Yalak-Ova zaferi haberi Paflagonya Türklerine eriştiğinde Osman Gazi'nin adı etrafa yayıldı. (*Pachymeres*)

Sosyal Sonuçları

1- 1303 yılında Kite'nin fethinden sonra Bursa'nın batısındaki ovalara ve yaylalara iskan başlatılmış olmalı. (¹⁴Yörük cemaatleri, Kaymakoba, Mirzaoba, Çepni köyleri)

2-1303 yılında Kestel'in fethinden ve Bursa'nın kuşatılmasından sonra da, bölgenin kuzey ve doğu topraklarına iskan yapılmış olmalı. (Kızıklar, Muratoba, Barak-Fakı, Baba-Sultan, İğdır)

3-Karye-i Aksu: Der- tasarruf-ı Samit Dede "Çiçek Dedeşenlettiği yerde temekkun idub, haymana evlerden ve raiyyet kaydolunmamış kimesnelerden getirub". (*Tahrir Defteri*)

4- "Bursa şehri dışında sıcak akan bir memba var, iki hamam var. Orayı Türkmen hükümdarlarından biri yaptırmış. Bu şehirde Ahi Şemseddin'in zaviyesinde konakladık...Bursa'dan sonra geceyi Gürle kasabasında bir ahi yiğidimiz zaviyesinde geçirdik¹⁵. Bölgede mevcut 1333 tarihli ahi zaviyeleri, demografik gelişmenin ürünü olmalıdır.

Pachymeres, Osman'ın zaferinden sonra ordusuna Paflagonya'dan birçok savaşçının katıldığını belirtir. Osman, Kastamonu Emiri Çobanoğulları'na bağlı olduğundan, bir takviyenin bu taraftan gelmiş olması doğaldır.

Bafeus Zaferi'yle Osman, Bitinya'da Bizans egemenliğini tehdit eden önemli bir siyasî-askerî güç olarak ortaya çıkmıştır. Pachymeres gibi Osmanlı yazarı Yazıcızâde de, 1300'den sonra

¹⁴ Ömer Lütfi Barkan- Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri I*, TTK Yayını, Ankara, 1988.

¹⁵ *İbni Batuta Seyahatnamesi*, çev.A. Sait Aykut, İstanbul, 2000, s.428 vd.

Osman'ın şöhretinin uzak İslam memleketlerine yayıldığını ve her taraftan “göç göç ardınca Türk evleri gelip dolduğunu” kaydeder.

1335'de son İlhanlı sultanı Abû Said Bahdur Han'ın erkek evlat bırakmadan ölmesinden önce hiçbir Anadolu Beyi, Sultânu'l-zâm unvanını kullanamazdı. Bu Selçuklu ve İlhanlı Sultanlarının egemenlik haklarına bir tecavüz sayılırdı. Nitekim éSultanu'l-a'zâm unvanını kullanan Eşref-oğlu'nu Alhanlı Geyhatu yakalayıp idam ettirmiştir. Orhan, bu dönemde İlhanlı vergi defterlerinde ucat'ta vergi veren Uc beylerinden biri olarak zikredilir.

Türk-İslama tarihinde devlet, hanedan demektir. Bu nedenle devlet, hanedan kurucusunun adını alır. Hanedan kurusunun bağımsız devlet sahibi sayılması koşullarını, Yazıcızâde şöyle açıklar: “Padişahların devleti ve hürmeti nöker ve il ve memleket iledür. Eğer nöker ve il ve raiyyet olmayacak olur ise padişahlık mümkün değildir.

Bu anlayışa uyarsak, Osman ne zaman nöker, il ve raiyyet sahibi olmuştur? ;Osman'ın nökeri, yani kendi emri altında hareket eden oldukça güçlü bir ordusu ne zaman var olmuştur; ili yani kendi hükmü altında oldukça geniş bir bölgeye ne zaman sahip olmuştur; bu bölgede kendisine vergi veren oldukça geniş bir nüfus kitlesi, yani raiyyeti ne zaman elde etmiştir? Osman, Orta Sakarya üzerinde Lefke, Mecece limanlarını ve Karacahisar-Eskişehir'den Bilecik ve4 Yenişehir'e kadar oldukça geniş bir bölgeyi gerçekten 1288-1299 arasında gazâ harekâtıyla hükmü altına almıştır.

Önemli bir savaş sonunda eş durumdaki alplar arasında seçkinleşmesi, Tanrı'nın ona kut bağışladığı şeklinde yorumlanmıştır, genellikle bir zafer akabinde toplanan Kurultay'da çoğunluğun desteğini sağlamakla han seçilir, seçilen han töresini kor, hanlığı töreye göre teşkilatlandırır. Uc, Türkmenleri arasında eski Türk adet ve kavramları kuvvetle yaşamaktaydı.

Savaş Sonrası Yalova'daki Gelişmelerin İzlenmesi

Rahmetli Prof. Dr. Halil İnalçık Hocamız sayesinde İznik'ten bugünkü Altınova'ya kadar uzanan Türklerin daha 1300'lerin başında Yalakdere dedikleri antik yoldan geçiş yaparak Yala-

kova sahilinde Osman Gazi'nin etrafında bütünleştiklerini öğreniyoruz. Aynı zamanda ilk defa Çınarcık'tan başlayıp Gölcük'e kadar uzanan Yalakova yalıları diye eski kayıtlarda geçen iktisadi bölgeleri birleştiren bir anlayışa geçildiğini de görüyoruz. Daha önce buralar tarihin sesiz alanlarıydı. Ama şimdi Çınarcık'la bugünkü Termalin olduğu Roma Çağına kadar olan bölgenin başlangıcından itibaren yine antik bağlamda Altınova'nın da işin içine girdiğini ve -orada hala bir Roma iskelesi kalıntısı duruyor- karşı taraftan Kocaeli bölgesinin alanını bu tarafa Anadolu'ya aktaran Eskişehir su yolunun da faal halde yeni düzende ortaya çıktığını görmekteyiz. Osman Gazi 27 Temmuz 1302 yılında buraya çıkarma yapan Bizans imparatorluk ordusunu yenilgiye uğrattıktan sonra bölgedeki su yolunu daha işlek hale getirilmesi bağlamında önlemler aldı. 1304'ten sonra oğlu Orhan Gazi'nin aktif olarak faaliyetlere geçmesiyle bugünkü Eskişehir'da yine Anadolu tarafındaki ana iskele anlayol diye tabir edilen bölge arasında vakıf kayıkları olduğunu ve bu sayede buradaki ulaşımın daha hareketli ve altyapısı olan bir düzene girdiğini görmekteyiz. Birinci olarak Osmanlı Devleti bölgedeki ulaşım için önlemler almış vakıf kayıklar yoluyla gelip gidenlere hizmet vermiştir. O sıralarda İstanbul'un birçok işesi dediğimiz tüketim malzemesi bu bölgeden sağlanmaktadır. Hem ev yapımında kullanılan kerestenin hem odunluk malzemenin bu bölgeden getirildiğini görmekteyiz. Ayrıca bölgenin meyveleri İstanbul'a sevk edilmektedir. Yani İstanbul'un tüketim ihtiyacının bir bölümü Yalova bölgesinden karşılanmaktadır. İşte Osmanlı düzeni bu alışverişi daha sistematize hale getirmiştir. Osmanlı'nın hemen her ayak bastığı yerde oluşturduğu kadılıklar yoluyla fiyat vermek, malların fiyatlarının önceden tespit edilmesi, bu malların kıtlık çekilmemesi için düzenli bir şekilde talep noktalarına iletilmesi bir bakıma göreviydi. Bu düzen sayesinde Çınarcık'tan başlayıp Gölcük'e kadar uzanan alandaki üretim malzemelerinin düzenli şekilde sevk edildiğini görmekteyiz. Birinci nokta İstanbul gibi önemli bir şehrin ihtiyaçlarının daha düzenli sağlanması yolunda önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında Osmanlı görevlilerinin elde edilen bu tüketim malzemelerini bir araya getirmek ve bunları nakletmek bağlamındaki çalışmaları önemlidir. Küçük kayıkların tüketimin zamanında ulaşması konusunda yetersiz kalması

üzerine daha büyük araçlar sağlanarak, özellikle odun, meyve ve hatta et gibi tüketim ürünlerinin taşınması ve zamanında sağlanması önlemleri alınmıştır. Bunlarla ilgili gerekli yazılara sahibiz.

Öte yandan Osman Gazi'den başlayarak Osmanlı Devleti bölgede ulaşımı düzenlemek ve altyapısını sağlamak amacıyla önlemler aldı. Daha önce Yenişehir Osmanlı Devleti'nin merkeziydi. Yenişehir'den batıya Ege'ye doğru buradaki ormanlık alanlardan geçebilmek için Tavşanlı'dan başlayıp eski bir Roma merkezi olan Aizonai'ya kadar gelen antik bir yol vardı. Şimdi bunun tekrar elden geçirildiğini görüyoruz. İlk kayıtlarda Çiçek Dede isimli birisine evladiyelik üzere Aksu'da -bugün İnegöl'e bağlı- kervansaray inşa edildiğini bir üst merkez haline getirildiğini görmekteyiz. Bu da önemli Yenişehir daha da güçlü bir şehir merkezi haline geldi. Öte yandan özellikle Orhan Gazi'den başlayarak biz bölgede başka önlemler alındığını görmekteyiz. Eski dönemlerde Sapanca Gölü taşınca fazla suları İzmit Körfezine atmak ve belli zamanda buralar bataklık haline gelmekteydi ulaşımın aksamaması için Eskişehir'den karşı tarafa doğru ulaşım ağı daha da fazlalaşmıştı. Ve böylece İznik'in fethi ile birlikte 1333'ten sonra İznik önemli bir ulaşım merkezi haline geldi. Oradan Yenişehir'den yeni yollara ayrıldı. Özellikle bugünkü Geyve'nin bulunduğu bölgedeki eski Roma köprüsü yeniden onarıldı ve oradan itibaren Göynük- Bolu üzeri alanındaki antik ipek yolu daha da hareketlendi. Bu yol üzerinde hanlar, kervansaraylar inşa edildi. Böylece Yalova'nın dış dünyayla ilişkileri daha hareketli hale geldi. Bahsettiğimiz süreçteki Yalova'yı tek başına bugün bulunduğu alan olarak almamalım. Çınarcık'tan itibaren Gölcük'e kadar olan bölge Yalakova sahilleriyle bütünleşmiş iktisadi bir bölge halindeydi. Sonuç olarak Osman Gazi'den itibaren bir değer kazandı Yalova. Devrin önemli Bizans kaynağı Pacyimeres Paflagonya'dan -bugün ki Kastamonu-Bolu arasındaki alan- çok sayıda Türkmenin geldiğini ve bu sahillere yerleştiklerini yurt tuttuklarından bahseder. Bir kısım yerliler de İstanbul'a göç ettiler. Böylece Yalova Çınarcık ve diğer alanlardaki Türkmen nüfusu Osman Gazi zamanından itibaren daha da arttı. Bunları devrin başka kayıtlarından da izlemekteyiz. Böylece bir nüfus fazlalığı ve nüfus hareketliliği meydana geldi. Böylece Yalova'nın Osman Gazi'den sonra hızlı bir

şekilde gelişirken dolaylı olarak o zamanki Bizans İstanbul'una da katkı sağladığımızı söyleyebiliriz.

Yerellikten Bütünleşmeye, Ortak Yaşam Alanı (Yurt) Yaratmaya: Osmanlı Devleti Kurulurken (1301-1326), Yeni Türk Devleti Kurulurken (1919-1922)

Özer ERGENÇ*

Hemen her insanın hayatında paradoksal ve birbiriyle çelişkili görünen durumlar vardır ama bende biraz daha fazla. Genellikle bu tür konuşmalardan korkmuşumdur. Yapacağım konuşmanın argümanını kurmak, onun içeriğini belirlemek ve bunların dinleyiciler tarafından da iyi algılandığını görmek korkusu taşımışımdır. Şimdi ilk defa yaşımın ilerlediği noktada bir konuşmada daha az korkuyorum. Merhum Hocamız Prof. Dr. Halil İnancık, Yalova ve ebediyete kadar yaşamasını dilediğimiz Cumhuriyetimizin 100. yılına ulaştığı noktada bu bağlantıyı kurarak konuşmak bana daha kolaymış gibi geldi. Kolay gelmesinin ilk sebebi, hepimizin hocası ve büyük bir Osmanlı tarihçisi olan Halil Hoca Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve yıkılışını anlatırken hep şu vurguyu yapardı: “*Osmanlı Devleti Anadolu Rumeli birliği üzerine kurulmuştur Anadolu Rumeli birliği sağlandıktan sonra bir devlete ve imparatorluğa dönüşmüştür*” derdi. Devletin yıkılışını anlatırken de: “*Osmanlı o parlak dönemlerini geride bıraktıktan sonra bir zamanlar fethettiği ve Osmanlı ülkesi haline getirdiği topraklardan çekildi, ama çekilmediği bir yer kaldı: Anadolu Rumeli birliği. Yeni Türk Devleti de bu Anadolu Rumeli birliği üzerine kuruldu.*” Halil Hoca bunları söylerken bir de Yalova'ya özel bir vurgu yaparak Osmanlı'nın Anadolu Rumeli birliğini kurduğu dönemde Yalova'da Bizans'ın imparatorluk ordusunu mağlup ettiğini ve ondan sonra Kuzey Batı Ana-

---

* Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, oergenc@bilkent.edu.tr.

dolu'ya -Yalova merkezli bölgeye- hakim olduğunu ve orasını bir bütün haline getirdiğini belirtirdi. Ve sonrasında 1352'de Rumeli'ye geçildiği ve arkasından da batı feodalizminin bölünmüşlüğü içerisinde darmadağın olan Balkanları yeni fetihler ile bütün haline getirdiğini ifade ederdi. Tüm bu süreç neticesinde Anadolu Rumeli Birliği ortaya çıkmıştır. Aslında Halil Hoca her şeyi söyledi. Ben bu bölgelerin ortak yaşam alanı haline nasıl getirildiğini ve Osmanlı kurulurken yapılanlarla Yeni Türk Devleti kurulurken yapılanlar arasında çok büyük tarihsel dönem ve koşullar ayrılığı bulunmasına rağmen nasıl benzerlikler bulunduğunu vurgulayacağım.

Halil Hocaya gönderme yaparak tarihsel olarak biraz daha geriye gitmek istiyorum. Hepinizin bildiği gibi Anadolu'nun Türkleşmesini takiben daha sonraki tarihçiler tarafından Anadolu Selçukluları diye adlandırılan bir Türk Devleti kurulmuştu. Bu devlet Anadolu'nun büyük ölçüde siyasal birliğini sağlamıştı. Bu siyasal birliğin sağlandığı dönemde Anadolu Selçukluları Bizansa sınır ve komşu olan bölgeyi uç olarak adlandırmıştı. Uç bir Türkçe tabirdir ve bir başka gayri müslim ülke ile ara bölgeyi tarif eder. Kısaca kuzey Sakarya bölgesinden Fethiye körfezine kadar uzanan, geniş bir yay gibi olan bölge Anadolu Selçuklu Devleti'nin uç bölgesiydi. Bu bölgeye Selçuklu sultanları bir emir atarlardı. Bu emire uçların emiri anlamında *Emir'ül Ucat* adını verirlerdi. Bu beyin yönettiği bölgede çok sayıda uç beyi bulunurdu. Kendi boylarının etrafında yer aldığı birden fazla hatta sayıları yirmiyi de aşan uç beylikleri bulunurdu. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra bu uç bölgesinde yirminin üzerinde uç beyliği ortaya çıktı. Bu beyler ayrı ayrı kendilerinin egemen bölgesi olarak addettikleri yerlerde yaşarlardı ve bir anlamda o bölgeyi yönetirlerdi. Selçuklular bu ayrı olan uç beyliklerini Emir'ül Ucat ile kendilerine bağlamayı tasarlamaşlardı. Ama o beyler bağımsız hareket ediyorlardı. Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu siyasal hakimiyetini yitirip de tarih sahnesinden çekildikten sonra uçlardaki bu beyler bağımsız hareket eder hale geldiler. Hem birbirleriyle zaman zaman mücadele ediyorlardı hem de bu uç bölgesinde asıl hedefleri olan Bizansa karşı kendi koşullarını oluşturdukça seferler düzenliyorlardı. Yani Yalova'nın da içinde bulunduğu bu alan Türklerin yoğun yaşadıkları bir alandı ama ortak bir yaşam

alanı değildi. Bu bölgenin uç beylikleri ve Türk olmayan ahali için ortak yaşam alanı haline getirilmesi Osmanlılar tarafından söz konusu olmuştur. Ve bu süreçte en önemli rol de Yalova merkezli bölgeye düşmüştür. Çünkü Bizans'a en yakın olan yer burasıdır. Osmanlılar da Bizansa en yakın olan bu bölgede faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

İşte böyle bir ortamda Osmanlılar 1300'lerde Bizans imparatorluk ordusuna üstünlük sağladılar. Böylece Bizans'ın bu bölgeye etkisi kırılmış oldu. Bizans'ın etkisi kırıldıktan sonra Osmanlılar bu bölgede ayrı ayrı hareket eden bu uç beyliklerini bir araya getirdiler ve Osmanlı Beyliği hakimiyeti altına aldılar. Eski kaynaklarımıza bakarsanız gayri müslümlere karşı savaş bir gazadır ama iki Müslüman devletin birbiriyle savaşması fıkhen doğru değildi. Bu yüzden eski kaynaklarımızda çeyiz, toprak bağışlama gibi çeşitli yollarla bu birleşme anlatılır. Ama bunun arka planına baktığımızda Osmanlı Devleti gücünü kullanarak diğer uç beyliklerini kendi egemenlikleri altına almış ve bu bölgeyi ortak yaşam alanı haline getirmiştir. Osmanlılar çok erken bir dönemde kendi alanında birliği sağladığı için ortak yaşam alanı özelliğini kaybetmiş olan Rumeli'ye 1352 tarihinde geçebildiler. Bu geçişi takip eden 15-20 yıl içerisinde Rumeli bölgesini birleştirdiler ve Halil Hoca'nın özellikle vurguladığı Anadolu Rumeli Birliğini oluşturdular. Halil Hoca Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun Anadolu Rumeli Birliği üzerine olduğunu özellikle vurgulardı.

Yukarıda bahsettiğimiz süreç 1300-1350 arasındaki dönemdir. Elbette bahsettiğimiz dönemde bu coğrafyada yaşayanların birbirleriyle ilişkilerini güvenli bir şekilde sağlayan ve bölgeyi yurt haline getiren sadece gerçekleştirilen askeri faaliyetler değildir. Hatta bu noktada Halil Hoca "*Osmanlı Devletinin gazilerinin yaptığı önemliydi ama onların fetihlerinden daha önemlisi onların arkasından gelenlerdir*" derdi. Çünkü gaziler bir yeri fethediyorlardı ve şartların uygun olduğu başka bir yere geçiyorlardı. Eğer onların arkasından gelenler fethedilen yeni yerleri yurt haline getirmeyi mümkün kılmasalardı o gaziler belki de tekrar ve tekrar döneceklerdi o bölgelere. Nitekim ilk dönem Osmanlı tarihine bakılacak olursa tekrar tekrar dönmelerin olduğu da görülecektir. Peki gazilerin arkasından gelenler kimlerdi? Kimler kurdu yurdu? İslam hukukunu uygulayacak olan

Fakihler kurdu; Bacıyan-ı Rum denilenler kurdu; Ahiyan-ı Rum denilenler kurdu. Ahiler geldi ve o bölgelerde vakıflar, hanlar, kervansaraylar kurarak oraları birbiriyle bağlantılı, birbiriyle ulaşılabilir ve güvenli hale getirdiler. Böylelikle o bölgeler ortak yaşam alanı haline getirildi.

Bu süreci ifade ettikten sonra benzerlikler kuracağımız bir diğer dönemimiz olan Birinci Dünya Savaşı dönemi koşullarına bakalım. Hepinizin bildiği gibi Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na büyük beklentilerle girdi. Balkan Savaşları ve hatta öncesinde kaybettiği yerleri Birinci Dünya Savaşı'nda elde edeceği bir başarı ile geri alabileceğini düşünmekteydi. Ama savaşın koşulları buna imkan vermedi. Birinci Dünya Savaşı da incelenmeye değer büyük bir savaştır. En büyük çatışmaların olduğu ve en çok insan kaybının yaşandığı ilk büyük savaştır. Osmanlı Devleti'nin bu savaş içerisindeki durumuna bakarsanız ordularının daha çok kendi sınırları dışında çarpıştığını görebilirsiniz. Osmanlı Devleti ile ittifak kuran Almanya gibi Avrupa Devletleri savaşı Osmanlı'nın kendi ülkesine çekmesini ve kendilerini rahatlatmasını beklediği için Osmanlı Devleti'nin beklediği olmadı ve bu savaştan yenik çıktı. Ama bu yenilginin ardından imzalanan ateşkes anlaşması ve sonrasında esasları Paris merkezli barış görüşmelerinde belirlenen ve Lozan olmasıydı yürürlüğe girecek olan Sevr anlaşmasıyla Osmanlı devleti yıkılıyordu. Ama savaş alanı haline gelmemiş olan yerler de kaybediliyordu. Mondros Ateşkes Anlaşması'nın en önemli özelliği savaş alanı haline gelmemiş olan yerleri Türklerin bölgesi olarak belirliyordu. Oysa Sevr Anlaşması'na bakılırsa Birinci Dünya Savaşı'nda savaş alanı haline gelmemiş olan yerlerin de elden çıkmasını içermekteydi. Yani büyük bir yıkım asıl savaş sonrasında yaşanacaktı. Bu bağlamda Türk Kurtuluş Savaşı'nın birinci başarısı Anadolu Rumeli Birliğini ve bütünleşmeyi sağlarken bu bölgeyi yeniden ortak yaşam alanı haline getirmesidir. İkincisi ise Türk Kurtuluş Savaşı'nı bir hak savaşı olarak dünyaya kabul ettirmeyi başarmasıdır. Paris ve San Remo görüşmeleri neticesinde belirlenen Sevr maddeleri ile Anadolu bölünecekti. Savaş içinde yapılan gizli anlaşmalar da vardı. Bunlara karşılık Anadolu'da nasıl bir süreç ortaya çıktı? Mondros Mütarekesi sonrası Anadolu'da işgallere karşı tepkiler ve direnmeler başladı. Ama bu direnmelerin hepsi ya işgal edilmiş olan

ya da işgal edilme tehlikesi olan yerlerde ortaya çıkmıştı. Batı Anadolu Yunanlılara verilmek isteniyordu ki Paris Barış görüşmelerinin de ağırlıklı konularından olmuştur bu mesele. Onun için Batı Anadolu'da direnmeler başladı. Doğu Anadolu Ermenilere bırakılmak isteniyordu. O bölgede de bir takım direnmeler ortaya çıkmıştı. Bunlar mahalli kongreler olarak tarihimizde adlandırılan bir süreci ortaya çıkarmıştır. Mahalli kongrelerin özelliği nedir? Kendi mahallelerini ve bölgelerini işgalden kurtarmak ya da işgallere karşı korumak maksadıyla toplanmışlardır. Çünkü güçleri ancak kendi bölgelerine yetebilecek düzeydedir. Daha fazlasını yapacak yeterli insan, cephane ya da diğer maddi imkanlardan yoksundurlar. Bizim Kuvayı Milliye olarak adlandırdığımız milli kuvvetler de bu amaçla kurulmuştur. Mahalli Kongrelerin ve Kuvayı Milliye'nin en önemli özellikleri kendi bölgelerinin kurtuluşunu sağlamak ya da işgalden korumak amaçlıdır. Yani yerel ve bölgeseldirler. Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük özelliği nedir? Bu mahalli direnmeleri bir bütüne ulaştırmaktır. O'nun Sakarya Meydan Muharebesi'nde söylediği şu sözler oldukça önemlidir: *"Hatt-ı müdafaa yoktur sath-ı müdafaa vardır. O sathın bütün vatandır."* İşte o sathın korunması ve o ülkenin ortak yaşam alanı olarak Türklerin yurdu olarak öngörülmesi ve ortak savunulması demek. Tıpkı yüzyıllar önce Osmanlı Devleti'nin önce Kuzey Batı Anadolu'da sonra Rumeli'de bir bütünleşmeyi sağlayarak büyük bir devlete dönüştüğü gibi Birinci Dünya Savaşı sonrasının olumsuz koşullarının yarattığı o süreçte yerel direnmeleri ve karşı koymaları bir bütüne ulaştıran ve bütün savunması haline getiren de Mustafa Kemal önderliğindeki Anadolu hareketini yürütenlerdi. Anadolu'daki millicilerdir. Milli hareketi yürütenlerdir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında o ortak yaşam alanının oluşmasında nasıl Yalova çok önemliyse, elde edilen başarılarla Yalova nasıl merkez haline gelerek bu bütünlüğü sağlamışsa, Anadolu'yu da ortak yaşam alanı haline getirmek, pazar organizasyonunu ve entegrasyonunu sağlamak için de Ankara önem kazanmış ve merkez haline gelmiştir. Ankara merkezli bir ortak yaşam alanı haline getirilmiştir. Ve bu çok farklı bölgelerde ve çok farklı zamanlarda ortaya çıkan benzerlik, bir ülkeyi ortak yaşam alanı haline getirmenin ne kadar önemli olduğunu iki ayrı dönem üzerinden bizlere göstermektedir.

Atatürk, Yalova ve Türkiye'nin Çağdaşlaşması

Seçil Karal AĞÜN*

“Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer, ancak kendisinden daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için bellibaşlı bir araçtır. Gaye fikirdir; Zafer fikrin gelişmesine hizmet nisbetinde değer ifade eder. Bir fikrin gelişmesine dayanmayan zafer yaşayamaz. O boş bir gayrettir. her büyük zaferin kazanılmasından yeni bir alem doğmalıdır. Yoksa başlıbaşına zafer, boşa gitmiş bir gayrettir”¹.

Atatürk'ün bu sözleri, Türk halkının yaklaşık dört yıl varlık mücadelesi vererek kazandığı zaferin ardından yeni bir alemin doğduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla tam tamına örtüşmektedir. Atatürk'ün daha Cumhuriyet duyurulmadan 1923 Ocak ayında çıktığı Ege gezisi sırasında İzmir'de “henüz kurtulmuş değiliz, atılmış olan adımlar bundan sonra atmak gerekenlerin başlangıcıdır... Çok hızlı ve uzun adımlar atarak ilerlemek zorundayız”² diyerek Türk halkını kazanılması daha zor yeni bir savaşın beklediğini söylemesi de bu sözlerini kavramsal olarak tamamlar. Kurtuluş Savaşını 24 Temmuz 1923'te siyasal olarak taçlandıran Lozan Barış Antlaşması'nın ardından Atatürk'ün Türk halkına çağdaş uygarlığı yakalama savaşına çağırısıdır. Bu doğrultuda 3 Mart 1924'de TBMM'nde kabul edilen 3 ayrı yasa ile yönetim, hukuk ve eğitimin laik temellere dayandırılması

---

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

¹ Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Devrim*, Başkent Üniversitesi Ord. Prof. Enver Ziya Karal Tarih Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları No. 5, Ankara 2022, s. 20

² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt II. Ankara 1969, s. 62-120

adeta sıkıştırılmış bir Rönesans olan Türk Devrimi'nin önünü açarken bu büyük devrimin evrelerinin yasalarla belirlendiği yıllar, genç cumhuriyetin çağdaşlaşması bakımından çok önemli bir süreçti. Yalova da Atatürk'ün Türk Devriminin bazı halkalarının düşünsel yönünü tasarlarken bu beldeye yaptığı çalışmamda değineceğim sık ve uzun ziyaretlerle Türkiye'nin çağdaşlaşmasında özel bir yere sahip oldu.

Bilindiği gibi büyük bir dünya savaşını izleyen Kurtuluş Savaşı boyunca harabolan ülke yeniden yapılandırılırken yoksulluk kadar bulaşıcı hastalıklardan da çok çekmiş olan halkın bzulmuş olan sağlığı, özellikle de yaygın sıtma salgınları, devlet yöneticilerinin karşılaştığı sorunların başta gelenlerindendi. Halkın sağlık sorunu ile birinci derecede ilgilenen bir kurum olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay'ın) hem halka ilaç sağlamak hem de sıtmaya yol açan koşulları ortadan kaldırmak için hükümete büyük destek vermesine karşın³ bu hastalığın önü alınamamıştı. Atatürk bu önemli sorunu Meclis konuşmalarında dile getirmiş, "Bahusus sıtmaya karşı başlıbaşına bir mücadele devresine girilmesi Meclis-i Ali'nin derpiş edeceği muzemattan addolunsa (gözönüne alacağı büyük işlerden sayılsa) yeri vardır"⁴ diyerek halkın sağlığı için adeta bir sıtma ile mücadele seferberliği başlatmıştı.

Sıtma, o zamanlar küçük bir nahiye (bucak) olan Yalova'da da çok yaygındı. Cumhurbaşkanı'nın bu salgınla yakından ilgilendiğini bilen Yalovalılardan bir grup, 14 Ağustos 1929'da Büyük Ada'ya geldiğinde ona sorunun ciddiyetini anlatınca, durumu bizzat gözlemek isteyen Atatürk, 19 Ağustos'ta Yalova'ya gitti. Ama ulaşım bakımından da çok elverişli konumu olan bu güzel beldeye ilk adımını attıktan sonra ayrılmadı. Sıtma ile savaşmak için hekimleri eğitecek Sıtma Enstitüsü de bulunan Yalova'da hastalığın tedavisi ve salgının son bulması için her türlü çabanın geliştirilmesi için önlemler alınmasını sağlarken yörenin güzelliklerini farketmekten de geri kalmadı. Onu etkileyen ormanlık çevrenin yeşilliği ve güzelliği kadar, merkeze sadece 10 km. mesafedeki termal suları, sağlığı düzen-

³ Seçil Karal Akgün-Murat Uluğtekin, *Yeni Belgelerin Işığında Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a*, Ankara 2020, s. 2020

⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt I*. Ankara 1961, s. 334

leyen içim suları, normal ve çamur banyosu kürleriyle hizmet veren yaklaşık 2000 yıllık kaplıcalarıydı.

Yalova'da ilkleri Bizans döneminde yaptırılan birçok termal tesis, yıllarca böbrek rahatsızlığı çeken ve 1918 yılında doktorların önerisi üzerine tedavi için gittiği Viyana yakınındaki Karlsbad kaplıcalarında olukça rahatlayan Atatürk'ün elbette gözünden kaçmamıştı.⁵ Bunun için su kaynakları ve kaplıcaları çok bol olan Yalova'nın da böbrek, sindirim sistemi ve romatizmal hastalıkların tedavisi için bir dünya merkezi olabileceğini düşündü.⁶ Düşüncelerinin merkezi Türkiye'nin çağdaşlaşarak ileri ülkelerin yanında yer alması ve Türk halkının gönenci olan Atatürk ülkenin yararına yönelik tasarılarını hemen eyleme soktuğundan, 21 Ağustos'ta bu kez Başbakan İsmet İnönü ile geldiği Yalova'nın yapılanmasına da eğilmekte gecikmedi. Türkiye Seyr-i Sefain İşletmeleri Umum Müdürü (Deniz İşletmeleri Genel Müdürü) Sadullah (Güney) Bey'i termal bölgesinin sorumlusu olarak görevlendirdikten sonra termal tesislerle devlet çiftliğinin yollarının yapılması, kaplıcaların alt yapı düzenlemeleri, suların sağlık açısından yararlılığına yönelik incelemeler başlatıldı.

Çevreyi dolaşırken tarım arazisi olarak da çok elverişli olduğunu gördüğü Yalova'da günümüzde TİGEM tesislerinin yer aldığı Baltacı çiftliğini gezdikten sonra da onun yanında devamlı üretim yapacak bir devlet çiftliği kurulmasının ülke ekonomisine büyük yarar sağlayacağını düşündü. Hatta böyle bir kuruluşun ülkenin çağdaşlaşmasına da katkı sağlayacağını bildiğinden, daha ileri tarihte bu çiftliğin yapılırken Yalova'ya birlikte gittiği Afet İnan'a "Hayvanları ehilleştirmek onlardan muhtelif suretlerle istifade etmek, hayvanları sürüler halinde bulundur-

⁵ Afetinan, Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Ankara, 1999

⁶ Yalova Termal Kaplıcalarının ilk hamamları yaklaşık 1600 sene önce Bizans İmparatoru Constantinus (312-337) tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra çeşitli Bizans İmparatorları tarafından birçok tesis yaptırılmıştır. Çok sonra Sultan Abdülmecid (1831 - 1861) tarafından imar edilmiştir. Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultanın burada romatizmalarına şifa bulması buranın ünlenmesine ve yeni banyolar ve yapılar eklenmesine önyak olmuştur. II. Abdülhamid döneminde (1876 - 1908) suyun ilk tahlilleri yaptırılmış, yabancı sermayedarlara verilerek işletilmiştir.

mak, insanların ilk yaptığı işlerdendir. Ziraat de böyledir.... Ziraatı geliştirmek için kanallar açarak bataklıkları kurutmak, muhtelif tarzda sulama usulleri de insanların ilk buldukları şeylerdendir.”⁷ demesiye, tarımın tarih boyunca toplumların kalkınmasında büyük pay sahibi olduğunu asıl birlikte oldukları Yalovalılara anlatmak içindi. Bunların yanı sıra Yalova'nın imar planı yapılırken daha 1905 yılında Osmanlı başkentine gelerek Ayasofya'nın rölevelerini hazırlayıp krokilerini çizen, 1936'da da İstanbul Nazım Planını hazırlayacak olan ünlü Fransız mimarı ve şehir plancısı Henri Prost'un da görüşlerini alması Yalova'yı ne kadar önemseydiğinin göstergelerindendi. Termal alanların bahçe düzenlemesini yapmak üzere de İstanbul'da saraylar dahil önemli bahçe tasarımları ve çalışmalar yapan bahçecilik uzmanı Pandelli Roketas'ı görevlendirmesi de aynı kapsamdaki adımlarındandı. Nitekim, Atatürk gibi Yalovaya hayran olan Pandelli usta, 40 yıl bölgede yapılan Termal Otel ve çevresinden ayrılmayacak ve bolca yetiştirdiği latince adı Ponsetya olan bitkiye Atatürk Çiçeği adını verecekti.

Atatürk'ün Yalova'ya ilgisi özetle anlattığım kadarla kalmadı. İkliminin güzelliğini de dikkate alarak Yalova'yı çağdaşlaşan Türkiye'nin bir tanıtma merkezi, hatta vitrini haline de getirmek istedi. Bu düşünceyle kendine termal bölgede dینگinlik içinde birkaç gün kalıp düşünebileceği bir konut yaptırdı. İnsanlık tarihini çok iyi inceleyip dünya tarihinin uygarlık alanında gelişmelerini yakından izlediğinden, ilk laik cumhuriyet olan ABD'nin kurucusu George Washington'un, Amerikan Anayasası'nın babası sayılan Thomas Jefferson'un önemli kararlarından önce çekildikleri düşünce konutları olduğunu öğrenmişti. Bu özel mekanların çok önemli işler başarmış bu kimselerin büyük şehirlerdeki kaçınılmaz resmîyetten, bürokratik zorunluluklardan uzak bir ortamda daha bağımsız düşünebilmelerinde, planlarını daha rahat yapabilmelerinde çok işlevsel olduğunu okumuş, anlamıştı. Ciddi sorumluluklar üstlenenlerin ara sıra sakin ve ayak altında olmayan mekanlara çekilebilmesinin değerini ve önemini gözeterek Ankara'da Söğütözü'nde ara sıra gidip birkaç saat geçirdiği içinde sade bir hasır masa, hasır koltuk bir de kahve pişirmek için ispiroto

⁷ Afet İnan, *Atatürkten Hatıralar ve Belgeler*, Ankara, 1968.

ocağını, kahve fincanını ve cezvesini koyduğu tezgah olan tek odalık küçücük bir kulübe yaptırmıştı. Söğütözü kulübesi gibi Yalova'ya ilk gelişlerinde yaptırdığı mütevazı konut da Atatürk için adeta bir düşünme karargahı oldu. Bunun göstergesi, Yalovaya çok sık gidiş gelişleri, çok sevdiği ikliminin de çok güzel olduğunu farkettiği bu yerde özellikle yazları uzun kışları, bu süreçlerin de yakın tarihimizin birçok büyük ve önemli gelişmeleri ile örtüşmesidir. Bunlara bir örnek, insanların iletişim kurabilmelerinin en önde gelen aracının dil, bilimin ve kültürün en güçlü bir taşıyıcısının da yazı olduğunu bilen Atatürk'ün Türkiye'nin ulus-devlet kimliğini güçlendiren temel niteliklerinden biri olan Dil Devrimi'ni gerçekleştiren bu hareketin önemli toplantılarını Yalova'da yapmasıdır. Onun Yalova'yı öne çıkarma isteği ve girişimi de bu büyük devrimin gereğine işaret eden kısa bir tarihsel hatırlatma ile daha iyi anlaşılacaktır:

Şöyle ki Cumhuriyeti duyururken Atatürk'ün düşündüğü, kuşkusuz sadece rejimi değiştirmek değildi. Hedefi, Türk toplumunun aydınlanmayla, çağdaşlaşmayla Batı uygarlığının özünde yatan akılcılığa ulaşarak kendi kaderine sahip olmanın anlamını özümsemesini sağlamak, böylece ulusun egemenliğine dayalı yeni rejimin geleceğini de garanti altına almaktı. Bu Türk halkının büyük çoğunluğunun yüzyıllarca ümmetçi geleneklerle ve inanca dayalı kalıplarla sınırlanmış düşüncesinin laik, bilimi esas alan düşünceye dönüşüp yeni bir yaşam biçimi kazanmasını gerektiriyordu. Büyük emek ve uzun zaman isteyen, çok da zor gerçekleştirilecek bu tasarının yaptırımını sağlamak için eğitimin yeniden düzenlenmesi, işin olmazsa olmazıydı.

Bu önemli noktayı gözeten Atatürk, Cumhuriyetin duyurulmasının ardından önce 3 Mart 1924'te TBMM'nde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat (Öğrenim Birliği) yasasıyla eğitimin bilimsel ve ulusal temellere oturtulmasını sağladı. Yeni Türkiye'nin ancak bütün gençlerin bilimsel, ulusal eğitimle yetişmesiyle çağdaşlaşma yolunda ilerleyeceğini gözeterek eğitim konusundaki atılımlarını öğrenim birliği yasası ve onu izleyen hükümet programlarıyla sınırlamadı. Hedef toplumun eğitim-kültür düzeyinin laiklik demek olan ulusal egemenlik doğrultusunda köklü değişimlerle yükselmesi olduğundan, 10 Nisan 1928'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin dinini belirle-

yen madde kaldırıldı. 1 Kasım 1928'de de halkın okur-yazar olabilmesi için alfabe devrimiyle yeni Türk harfleri kabul edildi. 11 Ocak 1929'da yetişkinlere yeni harfleri öğretmek üzere açılan Millet Mektepleri'nde kısa zamanda kadın-erkek yüzlerce kimse okuma-yazma öğrendi. Aynı yıl yeni Türkiye'nin Arapça ve Farsça kökenli sözcükler ve dilbilgisi kuralları çıkarılmış ulusal dili olması hedefiyle kurulan Dil Encümeni'nin yoğun çalışmaları sonunda 12 Temmuz 1932'de daha ileri araştırmalar yapmak üzere Türk Dilini Tetkik Cemiyeti kuruldu. Atatürk'ün kurucusu olduğu,⁸ 1936 yılında da Türk Dil Kurumu adını alacak olan bu kurumun temel amacı, konuşma ve yazı dilinin aynılığıyla sadece eğitimli kesimin değil, tüm Türk halkının konuştuğu dille okuyup yazabilmesini sağlamaktı. Bu Türkiye'de toplumun ulusallık bilincini, dünyada da Türkiye Cumhuriyeti algısını güçlendirecek bir adımdı. Atatürk'ü bu köklü değişimlere yönlendiren, Osmanlı tarihi hakkındaki engin bilgisiydi.

Türklerin kurduğu Osmanlı Devleti'nin sınırlarının Anadolu'da, Avrupa'da, Asya'da ve Afrika'da genişlemesiyle halkın büyük çoğunluğunun ve devletin dili olan Türkçe'nin de aynı kapsamda yaygınlaştığı aklı gelse de uygulama böyle olmadı: Devlet genişlediği yönlerde farklı kültürlerin, en çok da doğuya doğru genişlediği Yavuz Sultan Selim döneminde Arap kültürünün yoğun etkisi altında kaldı. Türk dili de bu karışıklıktan nasibini aldı ve Türkçe-Arapça-Farsça karışımı bir dil ortaya çıktı. Ne ki Osmanlıca olarak adlandırılan bu dil toplumun konuşma dili olamadı ve yazıyla sınırlı kaldı. Oysa halkın çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Osmanlı devletinde Türk diline zor uyarlanan Arap harflerini çok az kimse öğrenebiliyordu. Ülkenin alfabesi yapılan Arap harfleri ile Türk dilini ifade edebilmenin zorluğu yüzünden okullar da gelişemeyip bireyler eğitimden yoksun kalınca çeşitli halklar içeren Osmanlı'nın Türk halkı okur yazar bile olamadı. Türkçe de eğitim ve bilim dili olma özelliğini yitirdi.⁹ Öğrenci sayısı çok az olan medreselerde Arapça ve

⁸ Atatürk Türk tarihi ve dili üzerinde ayrıntılı incelemeler ve araştırmalar yapılmasını ulusal birlik ve bütünlük için de bir zorunluluk olarak gördüğünden, 12 Temmuz 1931'de daha sonra Türk Tarih Kurumu adını alacak olan Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'ni, günü gününe bir yıl sonra da Türk Dilini Tetkik Cemiyetini kurmuştur.

⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihinde Türk*

Farsça'nın kültür dili yapılması yasaların, vergi-ticaret konularının ve tüm resmi yazışmaların dilini de değiştiren zaten okur-yazar olamayan toplum bir de dil sorunuyla karşı karşıya kaldı. Buna Arapça bildiğinden medreselere hakim ulemanın eğitimde ve şeriata dayalı hukukunda söz sahibi ayrıcalıklı bir sınıf oluşturması, siyasette özel yer kazanması, bu yeri kaybetmek kaygısıyla aydınlanmayı sağlayacak yenilikleri yasaklaması da eklenince akıl çağını yakalayamayan Osmanlı Devleti'nin Türk halkı bilimle gelen gelişmelere de ısınamadı.¹⁰ *Azınlık* olarak adlandırılan Müslüman olmayan topluluklarsa kendi dillerini geliştirdi, kendi okullarını kurdu, kendi ülkülerini oluşturdu.¹¹ Türk gençlerinin kendi dilleri ile eğitilememesi Osmanlı Devleti'nin ulusal kimlik kazanmasını engelleyen nedenlerden biri oldu.

Aslında bu durum Fransız Devrimi'nin bir getirisi olan ulusçuluk akımının Osmanlı İmparatorluğu'nda etkinlik kazandığı Tanzimat yıllarında değişmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti'ni oluşturan ve dillerine, dinlerine kültürlerine bağlı kalmalarına olanak tanınan farklı ulusların bu aşamada siyasal bağımsızlık peşine düşmesi, İmparatorluğu dağılma tehlikesiyle yüz yüze bıraktı. Bunu durdurmak için gerçekleştirilen yenilik hareketleri de çöküşe doğru yol almaktan kurtaramadı. Ancak *her şer'den bir hayır doğar* sözünün anımsattığı gibi değişik unsurların bu girişimleri, İmparatorluğun Türk unsurunun da bilinçlenmeye başlamasına, bilimsel eğitimin önemsenmesine, bu kapsamda resmi yazışmaların dilinin sadeleşmesi, Türk diline uyumsuz olduğundan yaygın olarak öğrenilemeyen Arap alfabesinin değiştirilmesi gibi tartışmaların ve çalışmaların başlatılmasına, daha önemlisi farklı alfabe ve dillerle değişik halklar arasında iletişim sağlanamadığının kavranmasına önyak oldu. Hatta bu yüzden Osmanlı Devleti meşrutiyet yönetimine geçince Meclis-i Mebusan'daki mebusların bile anlayamadığı görülerek anayasada, yani Kanun-ı Esasi'de devletin resmi dilinin Türkçe olduğu ifadesi yer aldı.¹² Bununla birlikte Osmanlı Dev-

---

Dili Sorunu, Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Ankara 1978, s.7-97

¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi cilt VI* Ankara 1961 s. 161-64

¹¹ David Kushner, *Rise of Turkish Nationalism*, Londra 1977, s. 15

¹² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt VIII*, Ankara s. 223

leti tarihe karışırken bu gerçekler üzerine gelişen tabloda görülmüş, Türk topraklarında kalan 10 milyonluk nüfusun sadece %3'ü kadın olmak üzere yalnız %10'unun okur yazar olduğu, Anadolu'da 2345 ilkokulda 677'si kadın, 3061 öğretmen bulunduğu, köylerin %98'inde okul olmadığı ve genel bütçede eğitime ayrılan tutarın %0,6'yı geçmediği idi.¹³ Sadece bu istatistiki bilgi bile ilkin padişahlar, sonra devlet adamları ardından da Osmanlı aydınlarının öncülüğünde girişilen yenilik hareketlerinin devlete eski gücünü kazandıramadığını, özellikle ikilemler içinde kalan eğitim alanındakilerin yetersizliği karşısında toplumu da bilinçlenemeyen İmparatorluğun çökme noktasına gelmesi, yapılanların başarısızlığını anlatmaya yeterliydi.

Osmanlı'nın son yıllarında geçirilen bu evrelerin bir kısmını bizzat yaşayarak öğrenen Atatürk, daha Kurtuluş Savaşı sürerken 1921 Temmuzunda ülkenin öğretmenlerini davet ettiği bir kongre düzenleyerek eğitime eğilmekten geri kalmadı. Zafer kazanılıp ulusal Türk devletini kurduktan sonra da genç cumhuriyetin ilerleyip gelişmiş ülkelerin yanında yer alabilmesinin yetişenlerin tarihi ve konuştuğu dil hakkında bilgilenip bilinçlenmesiyle yakın bağlantısını görerek ulusal tarih ve dil konularının incelenmesini ele aldı.¹⁴

Ulusal dili öne çıkarma çalışmaları Türkiye Cumhuriyeti duyurulduktan hemen sonra başlatıldı. Bunun ilk göstergesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1921 yılında hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda dil ile ilgili bir madde olmamasına karşın, 1924 anayasasının birinci maddesinde Türkçe'nin devletin resmi dili olduğunun belirtilmesiydi. Bu ilkenin yaptırım kazanmasıysa Cumhuriyetin duyurulmasından sadece aylar sonra, 3 Mart 1924'te çıkarılan Öğrenim Birliği yasasının ardından Türkçenin toplumsal gelişmenin en geçerli aracı olan eği-

¹³ İlhan Başgöz, Howard E. Wilson, *Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk*, Ankara. 1968, s.60-61

¹⁴ Atatürk ulus-devlet için çok önemli olan bu konuların siyasallaşmadan yansız ve ayrıntılı bilimsel araştırmalarla dünya çapında aydınlığa kavuşturulmasını mal varlığının büyük bir kısmın kurduğu Türk Tarih ve Türk Dil Kurumlarına bırakacak kadar önemsemi. 12 Eylül hareketinde Atatürk'ün vasiyetinin gözardı edilip onun çokdeğer verdiği bu kurumların bilimin siyasallaşmamasının önemini ve gereğini anlayamamış askeri kadro tarafından Devlet Bakanlığına bağlanması, bilim tarihimizin çok üzücü bir sayfasıdır.

time yansımaları izleyen gelişmelerle oldu: İlk aşamada temel öğrenim kurumlarının hepsi bilimsel, laik, ulusal, Türkçe eğitimde birleştirilerek ilk eğitim, kız ve erkek çocuklara bir arada verilen zorunlu öğrenim haline getirildi. İkinci aşamaysa, Türk alfabesinin kabul edilmesiydi.

İşte bu altyapı hazırlandıktan sonra Atatürk, ulusal dilin bir ülkenin bağımsızlığını besleyen *ulus* duygusunun candamarı olduğunu gözeterek Türkçenin yıldızını yükseltecek olan Dil Devrimini başlattı. Bu devrim kapsamında Türk Dil Kurumunu kurarken hedeflediği de, bağımsız yapısı olan bu kurum öncülüğünde yapılacak bilimsel incelemeler ve çalışmalarla Türk dilinin zenginleştirilip geliştirilerek küresel bilim dili haline getirilmesiydi. 1932 yılında bunu vurguladığı Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış söylevinde “Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğine kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alakalı olmasını isteriz” dedikten sonra¹⁵ bu yönde yapılacak olan bilimsel çalışmaların siyasal baskılardan uzaklığı oranında başarılı olacağını anlatmaya odaklandı. Dil Kurumunun bağımsız sürdürülmesine büyük özen gösterdiği çalışmalarını da Türk dilini inceleyecek kurullar oluşup araştırmalar başlatıldıktan sonra şu sözlerle duyurdu: “Kültür işlerimiz üzerine ulusça gönüllerimizin titrediğini bilirsiniz. Bu işlerin başında da Türk tarihini doğru temeller üstüne kurmak; öz Türk diline değeri olan genişliği vermek için candan çalışılmakta olduğunu söylemeliyim. Bu çalışmaların göz kamaştırıcı verimlere ereceğine şimdiden inanabilirsiniz.”¹⁶

Atatürk'ün bilim dünyasında yakından izlenen bu güçlü hareketin alt yapı çalışmalarını yapmak üzere Yalova'yı seçmesi, bir bakıma Türkiye'nin çağdaşlaşmasının ve bilimsel gelişmelerinin başkente ve büyük kentlere özgü olmayacağını mesajıydı. Ön çalışmalarının büyük bir kısmını Yalova'da yürüttüğü Türk Dil Kurumunun kuruluşundan sonra Dil Devrimi hakkında kendisiyle söyleşi yapmak isteyen Cumhuriyet Gazetesi yazarı Yunus Nadi'yi ona Türk kültürünün ortaya çıkarılmasının ulusal bir sorumluluk ve görev olduğunu açıkladığı Ya-

¹⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri cilt I s. 372 (1 Kasım 1932, TBMM 2. Toplanma Yılı Açılış Söylevi)

¹⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri cilt I s. 377 (1 Kasım 1934, TBMM 4. Toplanma Yılı Açılış Söylevi)

lova'da kabul etmesi de yeni Türkiye'nin çağdaşlaşmasının bir sembolü yapmayı hedeflediği bu beldeye verdiği önemin ve değerini gösteriyordu.¹⁷

Atatürk'ün Yalova'yı başka olanaklarla da öne çıkardığı, ama bunu çok sevdiği bu beldeyi tanıtmak veya duygularını anlatmaktan öteye, dünyaya Türkiye'nin çağdaşlaşmasının bilinen büyük kentleri aştığını anlatan mesajlar vermek için de yaptığını öne sürebiliriz. Söz gelimi ziyaretine gelen bazı yabancı konukları, ya da ülkelerini temsil etmek üzere Türkiye'de görevlendirilen İtalya Elçisi Baron Aloizi, Almanya Elçisi Rudolph Narodny, Amerika Elçisi Charles H. Sherrill gibi bazı diplomatları, İtalyan Filosu Komutanı Amiral Moreno gibi askerleri, Fransız arkeolog M. Delaport ve beraberindeki bilim adamlarını Yalova konutunda ağırlaması, tam da bu varsayımın örtüşmektedir. İran Büyükelçiliği'ne atanan Hüsrev Gerede'yi de yurtdışındaki görevine giderken Yalova'da kabul etmesi de kuşkusuz sadece o sırada orada olduğu için değil, yeni büyükelçinin rotasını izleyen yabancılara aynı mesajı vermek içindi. İlk kez dünya güzellik yarışmasına katılan Türk kadını olan ve 1932 Dünya Güzellik Kraliçesi seçilen Keriman Halis'e Yalova'dan mesaj göndermesi de benzer amaçlıydı. Türkiye'de kadının toplum içine girdiğini, eşitlikte ne kadar ilerlediğini de gösteren bu başarı üzerine Keriman Halis'i İstanbul veya Ankara yerine Yalova'dan kutlaması, kuşku yok ki dünyaya hem yeni Türkiye'nin Cumhurreisinin ülkenin büyük kentlerine odaklanmadığını, hem de pek çok ülkenin yakından izlediği bu yarışmayı fırsat bilerek Türk kamuoyunun kadının özgürlüğüne giderek daha çok alıştığını, dünyadaki gelişmelerle de yakından ilgilendiğini göstermek içindi.

Atatürk'ün 29 Temmuz 1931'de ABD'den havalandıktan sonra hiç durmadan 49 saat 5 dakika uçarak 1 Ağustos'ta İstanbul'a, Yeşilköy Havaalanı'na inen, böylece o dönemde dünyanın duraksız en uzun ilk uçuşunu gerçekleştiren Amerikalı pilotlar Russel N. Broadman ve John Polandeco'yu Yalova'nın sevimli ve rahat ortamında kabul etmesinin de birden fazla nedeni vardı. Pilotları kabul ederken Atatürk, uçuşu bütün

¹⁷ *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1932. Söyleşi Cumhuriyet'in değinilen sayısındaki şekliyle ek olarak verilmiştir.

dünyanın yakından izlediğini, pilotları madalya ile ödüllendirirken onları kutladığı sözlerin, gazetelere verdiği demecin, hatta Hoover'e telgrafının bütün ülkelerin gazetelerinde yer alacağını hesap ederek yine çok yönlü mesajlar vermekten geri kalmadı. 1923 sonbaharından başlayarak yabancı ülkelerin büyükelçiliklerinin Başkent Ankara'ya taşınması Cumhuriyet Türkiye'si'nin benimsenmesinin bir göstergesi olurken Amerika Birleşik Devletlerini hala İstanbul'da maslahtgüzarın temsil etmekte olduğu o günlerde Amerika Devlet Başkanı Herbert Hoover'a hemen kutlama telgrafi göndermesi, bu yönde zarif bir hatırlatma mesajıydı.

Pilotlara dünyanın hayranlıkla, beğeniyle izledikleri uçuşlarındaki cesaretlerinden dolayı övgüler taşıyan basın duyurusunda "Ümit ederim ki bu gençler bugün yaptıklarından daha büyük fiili eserler sahibi olacaklardır" sözlerinden sonra başarılarıyla Amerikan halkı gibi bütün insanlığın da sevinç ve kıvanç duyduğunu söylemesi, Türkiye'den yükselen insanlık mesajıydı. "Bu sevinçlerin en yükseğini en derin hassasiyetle Türk milletinin duyacağına şüphe yoktur. Çünkü Türk milleti, güzel her şeyi, her medenî şeyi, her yüksek şeyi sever, takdir eder." demesiye, Amerika'ya dostluk mesajı olduğu kadar, Lloyd George başta olmak üzere Türklerin her gittikleri yeri tahrib ettiklerini öne süren Batılı bazı devlet adamlarına bir yanıtı.¹⁸ Amerikalı pilotlara "Harikulade seyahatinizi Türk milleti yüreklerden taşan takdir ve muhabbetle karşıladı. ....Muvaffakiyetinizi can ve gönülden diledi ve kendi muvaffakiyeti gibi sevindi. ... muvaffakiyetiniz hem fennin, hem tekniğin ve hem de bilhassa maharet ve cesaret itibariyle, insan kudretinin emsalsiz bir zaferidir. Kıt'aları birleştirirken, milletleri yaklaşıtıyorsunuz.... Şüphe etmem ki siz medeniyetini hayranlıkla takib ettiğimiz Yeni Dünya'nın büyük diyarı ile eski dünya kıtalarının mültekasından bulunan yeni Türkiye'yi böyle vasıtasız birleştirirken Amerikalıların ve Türklerin kalplerini de birbirine daha ziyade yaklaştırdınız.....Sizi hararetle tebrik ederim. ... size iyi seyahatler ve daima böyle muvaffakiyetler temenni ederim"¹⁹ sözleri de, Yalova'yı dünya gündemine so-

¹⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt III, Ankara 1961, s. 90-91

¹⁹ İbid 91-92. Konuşmanın tamamı için bkz: Hakimiyet-i Milliye 3 Ağustos 1931

karken çağdaşlığı bayrak edinen yeni Türkiye'nin bilime, tekniğe verdiği önemi, yeniliklere açıklığını en çok da barışçı politikasını hem Amerika'ya hem de uçuşu merakla izleyen dünyaya duyurduğu için de özel önem taşıyordu.

Sonuç olarak Atatürk'ün hayran kalıp ölümüne kadar defalarca günübirlik veya kısa-uzun kalmalı ziyaretler yaparak toplam olarak 312 gün geçirdiği Yalova, bu vesileyle yükselmeye başlayan yıldızıyla bugün Türkiye'nin önemli bir ilidir. Benim de yakın ilgilendiğim 1999 depreminde büyük tahribat görmüşse de bunların giderildiğini görmekten 1968'den beri yazlarını Çınarcık'ta geçiren bir kimse olarak sevindiricidir. Umudum, kentin daha özenli bakımla hakettiği düzeye çıkmasıdır. Umudumsa oldukça yeni sayılan Yalova Üniversitesinin bu güzel kentin gelişmesine katkı yapmasıdır.

Atatürk'ün özellikle Yalova ile ilgili bilinen-bilinmeyen yönlerinin ortaya çıkarılması için de önemli bir olanak olduğunu düşündüğüm bu toplantıda kent merkezindeki çok da bilindiğini sanmadığım bir mekana dikkat çekmek istiyorum. Bu, beş-altı yıl önce tesadüfen gördüğüm ve açık gününe ve saatine hiç rastlayamadığım Prof. Dr. Halil Demircioğlu kütüphanesidir. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Eskiçağ (Roma-Yunan) Tarihi Kürsüsü kurucusu ve çok değerli bir öğretim üyesi olan, akademik kariyerinden önceyse gazetecilik ve fotoğrafçılık yapan Halil Demircioğlu, Yalova'da Atatürk'ün çok yaygın olarak tanınan elinde kahve fincanı tuttuğu fotoğrafını çekmiş olan kimsedir. Evin önünde karşılaşıp yer hakkında sorular sorduğum kimselerden iki katlı bu mekanı Halil Hoca'nın ailesinin bir tür kültür merkezi yapılmak üzere bağışladığını öğrendim. Ben de bu toplantıdan yararlanarak değerli hocamı anmak ve söz konusu mekana dikkat çekmek istedim.

Yunus Nadi'nin Atatürk ile Mülakatı

“Büyük Reis ve Rehber, birkaç gün evvel kendilerini Yalova'daki son ziyaretimizde maksadın Türk milletine kendi mazisinde mevcut ve kendi mazisinden mevrus (miras) ve bu itibar ile bittabi daha mütekâmil (gelişmiş) şekiller ile istikbaline de şamil kendi kültürünü ortaya çıkararak göstermek olduğunu izah ettikten sonra Türk Dili Cemiyetinin bu yoldaki mesaisin-

den ortaya cidden hayret olunacak neticeler, yani hakikatler çıkması muhakkak bulunduğunu bütün bir emniyet ve kuvvetle beyan buyurdular ve:

-“İsterseniz”, dediler, “evvela mevzuubahsimiz olan kültür kelimesini ele alalım.”

Şöylece bir tesadüf bu kelime bile bizi tenvire (aydınlatmaya) kifayet etti.

Bunları söyleyerek büyük reis bize yanlarındaki bir kitabı uzatarak:

-“Evvla”, dediler, “bu kitabın ismini, müellifini (yazarını) ve basma tarihini okuyunuz.”

Okuduk:-Lûgat-i Çağatay. Müellifi Şeyh Süleyman Efendi Buharî. İstanbul 1298

Sonra da:-“Şimdi”, dediler, “bu kitapta kilturmak kelimesini bulunuz!” Bulduk.

-“Kelimenin karşısındaki mana izahlarımı okuyunuz.” dediler. Şöylece okuduk:

-Getürmek, ihzar, isal. İrat ve peyda etmek. Sevk ve ikame etmek. Takarrür.

Bundan sonra Gazi Hz. şunları söylediler: -“Türkçe fiillerinde mek ve mak lahikalarının (eklerinin) kaldırılmasıyla geri kalan maddenin asıl kelime olduğunu bilirsiniz. Kilturmak fiilinin asıl maddesi kilturdur demek. Fransızca, İngilizce, Almanca gibi belli başlı Garp dillerinde pek az telaffuz farkıyla kullanılan kültür kelimesi ile bu kiltur kelimemiz arasında telaffuz itibarıyla olduğu gibi mana itibarıyla da mevcut olan kuvvetli tetabuka (uygunluğa) dikkat etmemek mümkün müdür? Malûmdur ki garp dillerinde kültürün manası hem maddidir, hem manevi. Türkçede de aynı. Nihayet Çağatayî Türkî de yapılacak işe takarrür edecek son şeklini vermeye kiltur diyor. Frenk tarlayı ekmeye kültür dediği gibi ulum ve fünunda tekemmül muhassalasına da kültür diyor. Şeyh Süleyman Efendi Buharî'nin bu kiltur kelimesini Garp lisanlarından almamış olduğuna şüphe yok. Öyle bir şey hatıra dahi gelemez. Bu zatın Türk dilleri şubelerinden Çağataycanın kelimelerini toplamış ve onların manalarını yazmış olduğu meydandadır. Pek ufak bir telaffuz farkıyla kelime bütün manaları itibarıyla Asya'da ve Avrupa'da aynıdır. Acaba onun asıl menşei Asya mıdır, Avrupa mıdır? Burasını tetkike çok zaman ve imkânımız vardır. Fakat şimdiden söylenebi-

lir ki kelime esasen Asyalıdır. Avrupa'nın hâlen çok müterakki (ileri) olduğunda şüphe olmayan kültürü dahi aslen Türk'tür demek olur...Filtihakika biz kültür kelimesini Garp medeniyetinde gördükten sonra onu Arapça bir kelime ile ifade etmek için hars kelimesini almışız. Hars ve haraset, kültürün aslına ve iştikaklarına maddi ve manevi manalarıyla tetabuk eden (uygun düşün) bir kelimedir. Garp dillerindeki kültür kelimesine menşe olarak Latince kültüra (cultura) ve kültive (cultiver) mukabili olarak da kültivare (cultivare) kelimelerini buluyoruz ki aynı ile hars ve haraset demektir. Fakat şimdi asıl Türk dilinde kiltur kelimesini buluyoruz, bunun da aynen kültür demek olduğunu görüyoruz." Gazi Hz.nin bu yolda verdikleri izahlara ve tafsilere (açıklamalara) nazaran yukarıya kaydetmiş olduğumuz bu kültür ve kiltur tetabuku şöylece ilk misallerden biridir. İlk tetkiklerin umumi bir göz gezdirişten ibaret olan ilk araştırmaları ortaya şimdiden böyle yüzlerce misal koymuştur. Bu tetkikler ise yoktan bir şey icat etmek veya yakıştırmak için yapılmıyor. Evvela Türk'ün tarihi tespit olunmuştur. Bu tarih, tarihe hâkim olan bir hayattır. Ondan sonradır ki şimdi bu hakikatin diğer evsaf ve eşkâli üzerinde çalışmaya geçilmiştir. Vereceği müspet neticeler evvelinden bilinerek diyebiliriz ki Türk'ün kültürü uyanmıştır, ayaklanıyor.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Diliyle İlgili Gelişmeler

Hatice ŞAHİN*

Türk dilinin tarih içindeki uzun seyri; onun farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda, farklı görünümler içinde olmasını gerektirmiştir. Bu dilin kollarından bazıları devlet dili olmasının yanında başka devletlerin de resmi dili olarak kullanılmış, bölge dili olarak kullanılmasının yanında sadece konuşma dili düzeyinde de kalabilmiştir.

Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı devletlerinden sonra Türkiye Cumhuriyeti olarak yaşamaya devam eden Oğuz Türklerinin dili olan Anadolu Türkçesi bir diğer adıyla Eski Oğuzca, Türk dilinin bu yolculuğunun her adımına şahit olmuş, zaman zaman yazı dillerini etkilemiş ama müstakil bir yazı dili olarak görülebilmesi 13. yüzyıla denk gelmiştir.

13. yüzyıldan itibaren yeni bir yazı dili oluşturma -konuşma dilini yazıya geçirme-, devlet dili olma aşamalarını geçen Oğuz Türkçesinin bir yanı yakın kültürel ve siyasi ilişki içinde bulunan Arapça ve Farsçadan büyük ölçüde etkilenmiş hatta kelime alışverişinin yanında yapı ve kuralları da bünyesine katmıştır. Bu durum ve Osmanlıdaki sosyal ve siyasi değişikliklerin de etkisiyle 19 yüzyılda Osmanlı aydınları tarafından Türk, Türkçe kavramları ele alınmaya başlanmıştır.

Dilin bir millet için hayati öneme sahip olduğunun farkında olan Atatürk, Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih çalışmalarının hemen ardından dil konularına eğilmiştir. Sakaoğlu, bir yazısında Atatürk'ün Türkçeye olan ilgisinin tarih meselesiyle uğraşmaya başlamasından sonra arttığını belirtmiş, Atatürk'ün yeni tarihin yeni bir dille ortaya konulması gerektiğine olan

---

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hatices@uludag.edu.tr , ORCID: 0000-0002-8832-8240.

inancını vurgulamıştır. Ona göre bundan sonra Türk tarihi, kendisinin okuduğu dille okutulmamalı, Birinci Türk Tarih kurultayında geniş bir şekilde işlenen ve ilgi gören Türk tarihi tezi gibi bir Türk Dili tezi ortaya konulmalıdır.¹

Atatürk, 11 Temmuz 1932 yılında tamamlanan I. Türk Tarih Tetkik Kurultayının ardından 23 Temmuz 1928'de kurulan "Dil Encümeni"nin işlevsiz kalmasının da etkisiyle "Öyle ise Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti gibi bir de kardeş dil cemiyeti kuralım. Adı Türk Dili Tetkik cemiyeti olsun." demiş, ertesi gün tüm resmi işlemler tamamlanmış ve böylece genç Türkiye Cumhuriyetinin "Türk dilini inceleyecek ve inceleme sonuçlarını yayınlayacak" bir dil kurumu faaliyetlerine başlamıştır.

O yaz, Temmuz ve Ağustos aylarında Yalova'da bulunduğu süre içinde Kurumun gerçekleştirebileceği faaliyetleri, yapabileceği işleri düşünmüş, planlamış, bir anlamda dil reformunun ana hatlarını ve ayrıntılarını Yalova'da planlamıştır.²

Bu açıdan bakıldığında modern Türkiye'nin en genç illerinden olup hızlı bir gelişme ivmesini yakalamış Yalova'nın, Anadolu Türkleri için Osmanlı İmparatorluğunun başlangıcına ve Türkiye Cumhuriyetinde dönüm noktasını oluşturabilecek gelişmelere ve kararlara ev sahipliği yapmış olması, son derece değerlidir.

Cumhuriyetin 100. Yılında Atatürk'ün önemli reformlarından biri olan dil reformunun özellikle hazırlık sürecinde Yalova'da bulunması ve çok önemli incelemeleri ve toplantıları burada yapıp kararları burada alması, Yalova ve Türk dili araştırmaları için önemli bir noktadır. Atatürk'ün 1932 yılının yaz aylarında Yalova'ya gidişi ve oradaki yoğun tempolu dil araştırma ve incelemeleri, döneme ait kaynaklarda ve daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda dile getirilmiştir.

Buna göre "Kuruluş işlemlerinin gerçekleştirilmesinden sonra Cemiyetin yapılanma işleri de hızla sonuçlanır. Cemiyetin kurulması, işlerin hallolduğu anlamına gelmemektedir. Yaz tatili için 15 Temmuz 1932 günü Ankara'dan Yalova'ya doğru yola çıkan Atatürk, özel trenine Samih Rifat Bey ile Ruşen Eşref

¹ Sakaoğlu, Saim, "Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, S. 39, 1991 s. 21.

² Esen, Kasım, "Atatürk'ün Yazlık Başkenti Yalova ve Yazlık Çankaya'sı Termal", *Türk İdare Dergisi*, S.72, 2000, s. 211.

Beyi de alır. Yolculuk süresince konuşulan tek konu Türkçedir... Derince'de trenden inen Samih Rifat ve Ruşen Eşref Beyler İstanbul'a geçerler, Atatürk de Yalova'ya gider. Ruşen Eşref Bey, Ağustos sonlarına doğru Yalova'ya Atatürk'ü ziyarete gittiğinde, geçen süre içerisinde Atatürk'ün eski yeni, yerli yabancı sözlüklerdeki öz Türkçe sözleri aramakla, dil bilimi araştırmalarını okumakla uğraştığını görür. Kurduğu Cemiyetin istediği etkinlikleri gerçekleştirebilmesi için tatil süresince yeni eseriyle yakından ilgilenmeyi sürdürmektedir. Dil işi için Türk tarihine çizdiği programdan ayrı ve yepyeni bir yol izleyecektir. Önce Kurultayı toplamak, tezi orada anlatmak, dil mütehasıslarının, ediplerin, şairlerin, gazetecilerin, muallimlerin düşüncelerini dinlemek, bütün milleti kendi dilinin işlerinde alakalandırmak, nizamnameyi, programı, kurultayda konuşurmak, merkez heyetini ona göre seçtirmek, sonra hızla çalışmaya geçmek."³

Fethi (Okyar) Bey o günlere dair anılarında: *"O sırada Gazi Hazretleri eski devirlerin tarihini tetkik ile pek meşgul bulunuyorlardı. Sofrada konuşma çoğunlukla bu araştırmalara dayanıyordu."* demektedir. Ayrıca Okyar, sofrada gerçekleştirilen bu tarih ve dil sohbetleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler de vermektedir: *"Sahilden Yalova kaplıcalarına dönmüştük. O gece yine siyasi vaziyete temas eder hiçbir kelime konuşulmadı. Yusuf Ziya Bey'in uzun bir tetkikini dinledik. Bu tetkikinde muhterem profesör madenlerin ateşle eritilmesinden dolayı eski Türkçede **odun** diye adlandırıldığını ve bu odunun muhtelif lisanlarda madenlere nasıl menşe teşkil eylediğini ve Arapçada madene nasıl dönüştüğünü izah ediyordu. İzahat daha birçok kelime türevleriyle dallandı, budaklandı. Görüşmeler bir müddet böylece bu kelimeler etrafından devam etti. Daha sonra sohbe, maarif vekili Esad Bey'in çerçeve kelimesi hakkındaki bir araştırması ile devam edildi. Maarif Vekil'inin bu araştırması, "çerçeve"nin, o güne kadar bildiğimiz ve bilinen Farisi'deki "çarçube" kelimesinden gelmediğini ve Türkçe'de çekmek mânâsında olan "şıvmak" ve "cıvmak"tan geldiğini ve "çerçeve"nin de bir resmin veya sathın etrafına çekilmiş mânâsını verdiğini isbat etmek istiyordu. Bunları hikâye olarak naklediyorum. İştigal ve malûmâtımın dışında bulunmaları dola-*

³ Ünaydın, Ruşen, Eşref, *Ruşen Eşref Ünaydın: Bütün Eserleri*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2022, s. 13.

yısıyla bu tetkiklerin ilmî kıymetlerini münakaşa etmek istemiyorum. Yalnız dikkatimi çeken husus, bu mevzuları ele alanların, tercih ettikleri bahisler üzerinde mümkün olduğunca ilmî çalışma gayretleri idi. Meselâ Esad Bey, “şıvmak” veya “cıvmak” kelimelerinin, Almanca “zichen”, Fransızca’da “tirer”, İngilizce’de “to tear” kelimelerinin aslının “cıvmak”tan geldiğini tafsilâtlı şekilde türevlerini sıralayarak ispata gayret ediyordu. Mevzu üzerinde selâhiyetli olanlar sualler soruyorlar, konuşmalar mümkün olduğunca akademik hava içinde sürdürülüyordu.”⁴

Atatürk, Yalova’dayken ilk fırsatta hatta eylül ayında bir Türk dili kurultayı toplanması gerektiği konusunda görüş bildirir. Yalova’dan geçtiği, Dolmabahçe Sarayı’nda devam eden çalışmalar sırasında Eylül ayı sonlarında bir Dil Kurultayı’nın toplanacağını duyurulmasını ve ilgililerin bu kurultaya çağrılmasını istediğini belirtir. Türk Dili Tetkik Cemiyetinden 3 Eylül 1932 günü basına verilen ve ertesi gün gazetelerde yer alan bir “beyanname” ile Dil- Kurultayı’nın toplanacağı haberi duyurulur.⁵

⁴ Karabağ, Hacer, Ersevinç, Mine, *Atatürk’ün Kenti Yalova (1929-1938)*, Yalova Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 102.

⁵ Akalın, Şükrü Haluk, “75. Yılda Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. XCIV/ S. 667, 2007, s. 12.

yapmıştır. ⁶

Türk Dil Kurumu'nun Ankara'da kurulmasının hemen ardından dil çalışmalarına başlayan Atatürk'ün bu reformun en önemli adımı olan Birinci Türk Dili Kurultayının hazırlıklarını ağırlıklı olarak Yalova'da gerçekleştirdiği ve dille ilgili diğer konularla ilgili yol haritasını bu şehirde planladığı bir kez daha belirtilmelidir.

Kapalıdır hergizce!
Mağla İşçileri-Yazam Osman Cemal
Boşun kadın üsarell
Üzülür kır kılıçları

VAKİT

Yazam hergizce!
Gençlik sayfası
Ve Mithracı, enrip,
Morakı yazması

18 Kasım 1924 - Sayı 5287 Dava Cemalet-1924 S.A.L.S. 27 - Etiler İstanbul - 1924 Fahi Cemalet-1924 Sayı 52 Kasım

Türk Dili Birinci Kurultayı

Dil kurultayı açıldı

Yaklaşık iki hafta önce İstanbul'da toplanan Dil Kurultayı, bugün Ankara'da toplanmaya başladı. Kurultayın açılış töreni, Atatürk'ün başkanlığında yapıldı. Atatürk, konuşmasında dilimizin Türkçeye dönüştürülmesi gerektiğini belirtti ve dil kurultayının bu amaçla toplandığını söyledi.

Maarif ve Dil Kurultayının açılış töreni

Kurultayın açılış töreni, Atatürk'ün başkanlığında yapıldı. Atatürk, konuşmasında dilimizin Türkçeye dönüştürülmesi gerektiğini belirtti ve dil kurultayının bu amaçla toplandığını söyledi.

Venezuelo KAVİ ERBİSİYİ KAZANMADI

Venezuelo KAVİ ERBİSİYİ KAZANMADI. Venezuelo KAVİ ERBİSİYİ KAZANMADI. Venezuelo KAVİ ERBİSİYİ KAZANMADI.

Dün Maarif Vekili Kurultayda dedi ki:

"Kazılarımızın bütün hükümet teşkilatı tarafından bütün imkân vasıtalarıle talihine çalışacağına size resmen arzettim. Başvekil İsmet Paşa Hazretleri tarafından memnurdum."

Amerika sefirinin memleketimizin Gazi Hk. hakkındaki hayranlığı

Amerika sefirinin memleketimizin Gazi Hk. hakkındaki hayranlığı. Amerika sefirinin memleketimizin Gazi Hk. hakkındaki hayranlığı.

⁶ Ercilasun, Ahmet Bican, "Atatürk ve Dil Kurumu", *Türk Dili Dergisi*, Kasım, 2022, s. 6.

Atatürk'ün bir dil bilgini olmadığı, Türk dilinin tarihi ve özellikleriyle ilgili üst düzeyde bilgi sahibi olmadığı bir gerçektir. Saim Sakaoğlu, Ahmet Caferoğlu'nun dile olan ilgi ve sevgisini en iyi bilen kişi olduğunu, dil konusunda onunla sohbetler ettiğini ve kendisinin *"Dilci değildi ve böyle bir iddiası da yoktu."* dediğini belirtir. Falih Rıfkı Atay da buna benzer ifadelerle Atatürk'ün bir tarih bilgini değilken tarihi, bir dil bilgini değilken dili ele almış olduğunu belirtir. Ancak Atatürk, dilini ve tarihini seven, etrafındaki dil bilginlerinin görüşlerini saygıyla dinleyen, muteber bilim insanlarının tavsiyeleriyle düzenli ve ciddi okumalar yapıp üzerinde düşünen ve tartışmaya açan bir liderdir.

Dilaçar'a göre Atatürk dil reformundan önce Türk diliyle ilgili en az üç kez görüş bildirme durumunda kalmıştır. "Bunlardan birincisi Birinci Dünya Harbi'nin sonlarına doğru Macar Türkologlarından J. Nemeth'in o sıralarda çıkan "Türkische Grammatik" adlı Türkçe gramerindeki bir tasnifi dolayısıyla yapılmıştır. Macar Türkologu bu kitabında üç türlü Türkçe bulunduğunu belirtmişti: 1. Fasih Türkçe, yani resmî ve edebî Türkçe, 2. Orta Türkçe, yani orta sınıfın kullandığı Türkçe, 3. Kaba Türkçe, yani halk ve köylü veya avam Türkçesi. Atatürk bu tasnifteki kaba Türkçe deyimine öfkelenmiş ve üç türlü Türkçe için *"Bu farklar kalkmalı; ortak dili, yani gazete dilini, yalnız aydınlar değil, herkes anlayabilmeli"* demiştir.

Atatürk, dil reformu konusundaki ikinci açıklamasını 27 Ekim 1922'de Bursa'da öğretmenlerle görüşürken yapmıştır. Konuşmasına "Muallime hanımlar" yerine "Muallim hanımlar" hitabıyla başlayan Atatürk, daha sonra, *"İhtimal ki muallime demediğim için beni tahtie ediyorsunuz. Ben lisanımızda tâ-i te'nisi kullanmak zaruretinde olmadığımızı zannediyorum"* demiş ve Türkçeyi Arapça kurallardan kurtarmak fikrini savunmuştur. Atatürk'ün dil konusundaki üçüncü ve dil reformunu başlatmadan önceki son ve en kesin açıklaması ise, bilindiği gibi, Sadri Maksudi Arsal'ın 1930 sonlarında yayımlanan "Türk Dili İçin" adlı eseri münasebetiyle yapılmıştır. Atatürk bu eser için yazdığı ve kitabın başına alınan 2 Eylül 1930 tarihli el yazısı notunda bilindiği gibi şöyle der: *Millî his ile millî dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindedir;*

yeter ki bu dil şuurla işlensin... Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır.”⁷

Atatürk, Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurulmasından önce cemiyetin hangi işleri yapacağı konusunda çalışmış, bir çalışma planı çıkarmıştır. Sakaoğlu, bu cemiyetin kurulması ve işlerinin planlamasının tarih kurultayı sırasında birkaç günlük çalışmayla ortaya çıkacak bir iş olmadığını da ayrıca belirtmiştir.⁸ Buna göre kurulan cemiyet; dilbilgisi, dilbilimi, sözlükçülük, terim, dilbilgisi, söz dizimi ve köken bilgisi konularında araştırma yapmalıydı. Bu da dünya üzerindeki yaşayan dillerin yanında ölü veya eski dillerin de araştırılması, dilbilim yöntemlerinin uygulanması ve geliştirilmesi, dillerin karşılaştırılması ardından da Türk dilinin dilbilgisi ve sözlük kitaplarının yazılması, söz diziminin ortaya konması, bilim dallarına ait terimlerin Türkçeleştirilmesi, Türkçenin söz varlığının köken ve anlam açısından incelenmesi anlamına geliyordu.

Türk Dil Kurumu'nun kurulması ve Birinci Türk Dili Kurultayının toplanmasının ardından Türk dilinin Türkiye Türkçesi adını verdiğimiz koluyla ilgili çok önemli gelişmeler ve yürütülen politikalarla ilgili çok şiddetli tartışmalar da ortaya çıkmıştır. Bu, yani Türk dili üzerinde araştırmaların yapılması, müzakerelerin gerçekleşmesi, tezlerin üretilmesi ve yediden yetmiş bütünü Türk halkının diliyle ilgilenmesi, Atatürk'ün arzu ettiği bir sonuçtur. Dil bilgisi, dilbilimi, sözlük, etimoloji, çeviri, derleme, tarama gibi çok çeşitli çalışmaların da yine kendisinin kurduğu kurumun çatısı altında büyük bir heyecanla temelini atıldığı da açıktır.

Sonuç olarak: 100. yılını gururla yaşadığımız Cumhuriyetin ilk yıllarında bizzat Atatürk tarafından gerçekleştirilen bazı reformların en önemlilerinden biri dil reformudur. Yazı değişikliğinin hemen ardından geldiği için çoğu kez birbiriyle karıştırılan yazı devrimi ile dil reformu birbiriyle doğal olarak çok ilgili ama birbirinden farklı hareketlerdir.

⁷ Dilaçar, Agop, *Türk Dil Kurumu'nun 40. Yılı*, TDK Tanıtma Yayınları, Ankara 1972, s. 29.

⁸ Sakaoğlu, Saim, “Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, S. 39, 1991 s. 28.

Avrupa dillerinden Almanca, Macarca, Fince, Norveççe gibi dillerin de yabancı kelimelerin yoğunluğu sebebiyle gerçekleştirdikleri dil reformları bulunmaktadır ancak özleştirme çalışmaları, dil devriminin bir ayağı olmakla beraber tüm kesimler için en dikkat çekici konulardan biri olmakla beraber Türk dil devrimi, asıl olarak Türkçeyi yabancı kelimelerin egemenliğinden kurtarmak değildir.

Atatürk, bu reformla yukarıda da belirtildiği gibi Türk dilinin dil bilimsel ve dilbilimsel yöntemlerle incelenmesi, Türk diliyle ilgili bilimsel yayınların yapılması ve Türkiye Cumhuriyetinde resmi dilin, bilim ve edebiyat dilinin Türkçe olmasını sağlayacak çalışmaların yapılmasını sağlamayı amaçlamaktaydı.

Atatürk, bir millet için büyük önem taşıdığını bildiği tarih ve dil unsurlarından en iyi şekilde yararlanmış, geçmişi çok eskiye dayanan Türk dili ve Türk tarihini öne çıkararak, onların bilimsel yöntemlerle ele alınmasını sağlayarak Türkiye Cumhuriyetinin sağlam temellere oturmasını sağlamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti nice 100 yıllara erişsin, Atamızın ruhu şad olsun.

Kaynaklar

- Akalın, Şükrü Haluk, “75. Yılda Türk Dil Kurumu”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. XCIV/ S. 667, 2007, s. 5-62.
- Dilaçar, Agop, *Türk Dil Kurumu’nun 40. Yılı*, TDK Tanıtma Yayınları, Ankara 1972.
- Ercilasun, Ahmet Bican, “Atatürk ve Dil Kurumu”, *Türk Dili Dergisi*, Kasım, 2022, s. 4-18
- Esen, Kasım, “Atatürk’ün Yazlık Başkenti Yalova ve Yazlık Çankaya’sı Termal”, *Türk İdare Dergisi*, S.72, 2000, s. 211-225.
- Karabağ, Hacer, Ersevî, Mine, *Atatürk’ün Kenti Yalova (1929-1938)*, Yalova Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2021, s. 102-103.
- Sakaoğlu, Saim, “Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, S. 39, 1991 s. 19-29.
- Tekin, Talat, “Atatürk ve Türk Dilinde Reform”, *Erdem*, C. 5/12, 1988, s. 1023-1044.
- Ünaydın, Ruşen, Eşref, *Ruşen Eşref Ünaydın: Bütün Eserleri*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2022.

Bir Milli İşletme Örneği: Akay İşletmesi Ve Yalova (1933-1938)

Mine ERSEVİNÇ*

Giriş

İnsanlığın var oluşundan itibaren yaşamsal ihtiyaçların giderilmesi zorunluluğu doğal olarak ilk ekonomik ilişkilerin kurulmasına neden olmuştur. Ekonomik sorunların tartışması ilk olarak Aristoteles'in yazılarında görülür (İÖ 384-322) ancak zengin bir veri sağlamaz.¹ Ekonominin bir bilim dalı haline gelmesi ise ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında olabilecektir.² Bu bağlamda öncelikle ekonomi kavramını tanımlamak, yapılan tüm eylemleri, ortaya atılan tüm düşünceleri sistematik bir şekilde açıklayabilmek için görüşler ortaya atılmaya başlanmıştır.

Bugün ise ekonomi biliminin var oluş nedeni; insanların sınırsız ihtiyaçlarına karşın kaynakların sınırlı olması, bu kıt kaynakların farklı milletlerin ya da değişik insanların çeşitli ihtiyaçlardan bir kısmını veya diğerlerini karşılamak amacıyla eylemler gerçekleştirmesi ve kıt kaynakların kullanımı konusunda yapılan tercihlerdir.³ Başka bir ifadeyle, ekonomi insan ihtiyaçlarının sınırsız olmasına karşılık, onları karşılayabilen kaynakların kıt bulunmasından doğmaktadır. Ancak ekonomi bilimi, ihtiyaçları gidermek için yapılan tercihlerin nedenleri üzerinde durmayıp daha çok bu tercihlerin var oluşunun yarattığı sonuç-

---

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, mineersevinc@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-00 02-8067-9572

¹ John Kenneth Galbraith, *İktisat Tarihi*, Dost Yayınları, 2004, Ankara, s. 19.

² İktisat biliminin gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız Vural Savaş, *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2000, s. 2-9.

³ Besim Üstünel, *Ekonominin Temelleri*, Üçüncü Baskı, Kurtuluş Matbaası, 1975, Ankara s. 10.

lar üzerine odaklanır ve tarih içinde yaşanan gelişmeler farklı ekonomik siyasa ve modelleri yaratır.

Bu bağlamda temel gereksinimleri giderebilmek için basit olarak başlayan zaman içinde ticaret kapitalizmi, merkantilizm, sanayi devrimi ve sanayi kapitalizmi gibi ana başlıklar altında toplayabileceğimiz fakat alt yapısında daha karmaşık, zorlu, zorlayıcı ve vahşi diyebileceğimiz ekonomik gelişmeleri açıklamak, tanımlamak için İlkçağ düşünürleri tarafından başlatılan ilk çalışmalar tarihin seyri içinde çeşitli düşünürlerin fikirleri, teorileri ile çeşitlenecektir ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ekonomi politikasında ana eksene alınan "*Milli İktisat*" siyasası örneklerden birisi olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik siyasasının ana aksını ise Osmanlı Devleti döneminden kalan ekonomik miras yaratacaktır.

Klasik çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti, merkezde sultan ve patrimonial bir bürokrasinin bulunduğu⁴, yöneten ve yönetilenler olmak üzere keskin bir biçimde toplumun ikiye ayrıldığı, komünal-patriarkal, köleci, feodal ve göçebe gibi kavramlar üzerine üretim modelinin oturtulduğu⁵, ağırlıklı olarak toplumsal yapının toprak düzenine dayandığı⁶, sosyal hareketlerin ve kümelenmelerin tanrısal bir düzen çerçevesinde sürekli izlenerek denetim altında tutulduğu, bu bağlamda topluluğa sürekli olarak "*düzen*" (nizam-ı alem) verilme çalışılan⁷, siyasal, sosyal ve ekonomik bir yapılanma olarak tanımlanabilir. İmparatorluk, ideolojik, siyasal ve sosyo-ekonomik düzenini XVI. yüzyıla değin çok büyük sorunlarla karşılaşmadan sürdürebilmiştir. Fakat XVII. yüzyıldan itibaren iç ve dış kaynaklı, iktisadi ve siyasi gelişmelerin toplumsal ve ekonomik yapıyı ve dengeleri sarsması ile "*klasik*" Osmanlı düzeni bozulmaya başlamıştır. Özel mülkiyet ve buna bağlı kapital birikiminin yaşanmaması, üretim ve pazar olgularına dayalı bir

⁴ Şerif Mardin, "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)*, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 208.

⁵ Murat Sarıca, *Siyasal Tarih*, 2. Baskı, Ar Basın Yayın ve Dağıtım, İstanbul, 1983, s. 54-61.

⁶ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cilt: I-II*, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 57.

⁷ Mardin, *a.g.m.*, s. 209.

sosyo-ekonomik alt yapının bulunmaması, kapitülasyonlarla verilen ayrıcalıklar gibi iç dinamiklerinden gelen etkiler ile özellikle Batı Avrupa merkezli, ticaret kapitalizminden sanayi kapitalizmine geçişin yarattığı büyük sosyo-ekonomik devinimle gelen dış etkenler Osmanlı Devleti'ni derinden sarsmıştır. “Klasik” Osmanlı düzeni XVIII. yüzyılda önemli ölçüde değişmiştir. Ülkedeki enflasyonist ortam ve tımar sisteminin tasfiye edilmesinden dolayı değişim başlamıştır.

Milli iktisat kavramı ise; İttihat ve Terakki'nin Türk milliyetçiliğine dayanan politik yaklaşımının iktisadi düzlemdeki yansımaları olarak ortaya çıkmıştır. Tarihselliği İkinci Meşrutiyet günlerine değin uzanan kavram Birinci Dünya Savaşıyla birlikte fiili bir durum haline almıştır. İmparatorluğun ortadan kalkmasına neden olan I. Dünya Savaşı, Anadolu'daki sosyo-ekonomik yapıyı daha da olumsuz etkilemiştir. Savaşın sonunda Anadolu'daki demografik yapı, toprak kayıplarından doğan göç hareketlerinden ve insan kayıplarından ciddi biçimde etkilenmiştir. Bu olumsuzluk üretime de yansımış, toplam üretim savaş öncesi düzeyin yarısına düşmüştür⁸. Savaş sonrası dönemin getirdiği kaotik ortamda merkezi otoritenin zayıflamasıyla, ticari hayat tamamen durma noktasına gelmiştir. Üretim yetersizliğinden daralan iç ticaret hacmi ekonomide derinliği azaltırken, karaborsa, stokçuluk ve tefecilik yaygın hale gelmiştir. Anadolu'daki insanların alım gücü Duyun-u Umumiye'nin endeksinde göre savaş öncesi dönemin % 60-80'i oranında düşmüştür⁹.

XX. yüzyıl başlarında başlayan savaşlar silsilesi maddi kayıplar, emek gücü kayıpları, kalifiye insan kayıplarını da getirecek, ticaret alanında yabancı sermayenin egemen olduğu, sanayinin çok geri kaldığı, alt yapı hizmetlerinin yok denecek kadar az olduğu, tarımın gerilediği, dış borçlanmanın hat safhada olduğu bir miras Türkiye Cumhuriyeti'ne kalacaktır.

Prof. Dr. Korkut Boratav, Cumhuriyet dönemi Türkiye iktisat tarihini kendi ifadesi ile “*iktisadi ölçütlere*” göre Türkiye Devleti'nin ilk yıllarında; 1. Devrim ve savaş yılları: 1908-1922; 2. Açık ekonomi koşullarında yeniden inşa: 1923-1929; Koru-

⁸ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 131.

⁹ Eldem, *a.g.e.*, s. 131.

macı-devletçi sanayileşme: 1930-1939 şeklinde dönemlendirir ve Cumhuriyet'in iktisat politikası ilk olarak İzmir İktisat Kongresi'nde "*Misak-ı İktisadi*" ile çizilir¹⁰.

Ulusal Mücadele'nin manifestosu olarak kabul edilen Misak-ı Milli'de, yukarıda vurgulanan tarihsel olgunun içselleştirildiği görülmektedir. Misak-ı Milli'de; siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik bağımlılıklar kesin bir söylemle reddedilmiştir. Bu olgunun ilk yansıması İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Kongre farklı sosyal grupların isteklerini kuramsallaştıran ve bağımsızlık mücadelesinin ruhunu taşıyan *Misak-ı İktisadi*'nin kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Ekonominin bir ülkenin varlığı, tam bağımsızlığı için son derece önemli olduğunu ve Osmanlı ekonomisinin bozulmasının diğer sorunları körüklediğini Atatürk İzmir İktisat Kongresi'ni açış konuşmasında şu şekilde değerlendirmektedir.

"..... Efendiler;

Kılıç kullanan kol yorulur, fakat sapan kullanan kol her daha çok kuvvetlenir ve her gün toprağa daha çok sahip olur. Efendiler! Bu fiilen gerçekleşmiştir. Barış denilen şeyin sağlanması için yabancılara bu gerçeği itiraf etmemekteki kararsızlıklarına mantıki anlam vermek mümkün değildir. Çok isteğe değerdir ki, çok yakın bir zamanda onlar da bu gerçeği itiraf ederler ve bütün medeniyet dünyasının çok büyük istek ve özlemlerle beklediği barışın kurulmasına engel sorumluluktan çekinirler. Biz şimdiden hayatımızla ilgili gereklilerimizi sağlamaya başlamış bulunuyoruz. Ve doğal olarak barış durumunun kurulmasında daha büyük gelişmeler oluyor. Fakat başarılı olmak için çok çalışmak gerektiğini bilmeliyiz. İktisadiyat diyoruz; fakat arkadaşlar, iktisadiyat demek, her şey demektir. Yaşamak için, mutlu olmak için, insan varlığı için ne gerekse onların tamamı demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, emek demektir, her şey demektir¹¹."

Ulusal Mücadele'nin kazanılmasının ardından barışı kurmak üzere gerçekleşen hukuki sürecin Lozan'da başarıyla ulaşması,

¹⁰ Korkut Boratav; *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yay., İstanbul 1990, s. 7-10.

¹¹ Ayşe Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 58-62.

Anadolu'da yıllar süren savaşın etkilerinin giderilmesi için gerekli zemini hazırlamıştır. Anadolu'nun bu süreç içerisinde prekapitalist bir üretim düzeyinde olduğunu, kapitalist bir iktisadi anlayışı geliştirecek devrimci bir burjuvaziden yoksun olduğunu göstermektedir. Dönemin egemen sosyal grupları, topraksız ya da küçük toprak sahibi yoksul köylü kitlelerini çeşitli mekanizmalarla sömüren aşiret liderleri, tüccarlar, tefeciler ve cılız bir "sanayiciler" koalisyonudur¹².

Milli İktisat düşüncesi doğrultusunda milli bir burjuvazi yaratmak hedefi, bu politikanın bir sonucudur. Bu bağlamda yatırım finansmanı sağlamak için 1924'te *Türkiye İş Bankası*'nın, 1925'te *Sanayi ve Maadin Bankası*'nın kurulması, 1927'de *Teşvik-i Sanayi Kanunu*'nun düzenlenmesi gibi adımlar atılmıştır. 1928 Dünya Ekonomik Bunalımının mevcut sorunları daha da derinleştirmesi ekonomide yeni bir yönelimi sürüklemiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında izlenmeye çalışılan liberal ekonominin başarılı olamaması *Devletçilik* denilen fakat aslında devlet ile özel sektörü bir arada tutan daha çok karma ekonomik model diyebileceğimiz ekonomi-politiğin uygulanmasına neden olmuştur¹³.

Ekonomi, bir bütündür. Bu bütünün unsurları ise, tarım, sanayi, alt yapı, eğitim, zihniyet ve davranışlar olarak karşımıza çıkar ve neden-sonuç ilişkileri ile ortaya konabilir. Bütünü oluşturan unsurlar üzerinde yapılacak ahenkli ve dengeli çabalar, iktisadi kalkınmanın sağlıklı gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Çünkü Atatürk için "*büyük davamız, en uygar ve en kalkınmış ulus olarak varlığımızı yükseltmektir.*" Bu alanda başarısızlık, ulusu yoksul ve perişan eder. Hatta "*kendi ülkesinde bile mahkûm ve tutsak kalabilir.*" Bu nedenle, Atatürk için "*iktisadi kalkınmanın, bağımsız ve özgür Türkiye'nin, daima daha güçlü, daima daha refahlı Türkiye idealinin belkemiğidir*"¹⁴.

Sonuç olarak Atatürk'ün ekonomi politik anlayışı ve uygulamalarını kalan miras ve bu mirasın sorunlarının çözümlenmesi, küresel ekonomik gelişmeler ile yeni yapının ideolojik kapsamı belirleyecektir. Atatürk dönemi ekonomik kalkınmada

¹² Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge Kitapevi, 1993, s. 15.

¹³ Yüksel Ülken, *Atatürk'ün İktisadi Düşüncesi Ve Politikası*, Atatürkçülük (İkinci Kitap), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988, s. 254, 255.

¹⁴ Ülken, *a.g.m.* s. 255-258.

çözülmesi gereken sorunlardan birisi denizlerimizdeki ulaşım konusu olmaktadır.

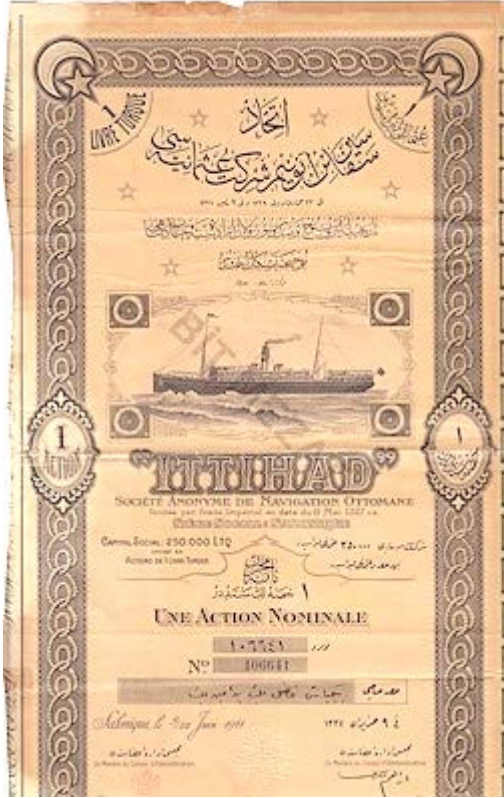
Seyr-i Sefain İdare Binası

Osmanlı Devleti Döneminden Türkiye Cumhuriyet'ine Deniz Taşımacılığı

Osmanlı Devleti döneminde gerek boğazlarda gerekse Tuna gibi büyük nehirlerde yük ve yolcu taşımacılığı yapmak üzere 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yerli gemi işletmeleri kurulmaya başlanmıştır. Türkiye Denizcilik İşletmeleri'nin ilk nüvesini 1843 yılında kurulan Fevaid-i Osmaniye teşkil eder ve işletme Kadıköy ve Adalar'a yolcu taşımacılığı ile faaliyetlerine başlamıştır. 1870 yılında ise İrade-i Şahane ile İdare-i Aziziye unvanını almıştır. 1878 yılında İdare-i Aziziye unvanı İdare-i Mahsusa olarak değiştirilmiştir. Bu alanda asıl öncü kuruluş Boğaziçi'nde düzenli seferler yapmak üzere Cevdet ve Fuat Paşaların girişimi ve Sultan Abdülaziz'in de onayıyla 17 Ocak 1851 tarihinde kurulan "Şirket-i Hayriye"dir. Şirketin kurulmasını saylayan en önemli neden İstanbul Boğazı'nda gemi çekmek

için kurulan yabancı şirketlerin daha sonra yolcu taşımacılığına da başlamasıdır¹⁵.

1909 yılında siyasi ve ekonomik sebeplerden gemi işletme imtiyazı bir İngiliz şirketine devredilmiştir. Ancak İngiliz şirketi yükümlülüğünü yerine getirmeyince 1910 yılında İdare-i Mahsusa'nın unvanı değiştirilerek Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi olmuştur.

Seyr-i Sefain İdaresi

¹⁵ Yunus Emre Tekinsoy, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İttihatçıların Milli Bir Vapur Kurmaya Yönelik Teşebbüsü: İttihâd Seyr u Sefâ'in Anonim Şirket-i Osmaniyesi, *Karadeniz Araştırmaları*. XVIII/71, s. 631.

Meşrutiyet'in ilanı sonrasında da İttihat ve Terakki'nin millî ekonomiye yönelik politikalarına rağmen yabancı şirketlerin ezici üstünlüğü devam etmesine rağmen Türkler tarafından kurulan şirketler de olmuştur. 1909'da İstanbul merkezli 110.000 Osmanlı lirası sermayeyle kurulan Susıgırlık Seyr u Sefâ'in ve İrvâ ve İska Anonim Osmanlı Şirketi, 1910'da İstanbul merkezli ve 100.000 lira sermayeyle kurulan Haliç Dersaadet Vapur Şirketi, 1911'de Bursa merkezli 20.000 lira sermayeyle kurulan Hüdavendigâr Osmanı Seyr u Sefâ'in Anonim Şirketi, aynı yıl İstanbul merkezli ve 75.000 lira sermayeyle kurulan Sanayi ve Seyr u Sefâ'in Osmanlı Anonim Şirketi ve 100.000 lira sermayeli Hilal Osmanlı Anonim Vapur Şirketi gibi oluşumlar hem sermaye bakımından küçük hem de tecrübe olarak yabancı rakiplerinin oldukça gerisinde kalan gemi işletmeleri olarak nitelendirilebilir. İttihâd Seyr u Sefâ'in Anonim Şirket-i Osmâniyesi'nin kurulduğu 1911 senesinde ise yerli işletmelerin sayısı'nın altıya çıktığı görülmektedir¹⁶.

Seyri Sefain Mahmut Şevket Paşa vapuru havuzda

¹⁶ Tekinsoy, *agm*, s. 631.

Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi 1925 yılında 597 sayılı Kanunla Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi haline getirilmiştir. Bu dönemde filoya ilave edilen gemilerle Köprü - Pendik ile Köprü - Yeşilköy arasında hatlar oluşturulmuş ve seferler konmuştur. Daha sonraki yıllarda İstanbul - İzmit ile İzmit Körfezi hattı açılmış ve bu hat Yalova'ya kadar uzatılmıştır. 1933 yılında 2248 sayılı Kanun'la, Türkiye Seyr-i Sefain İdaresi, üç işletme durumuna getirilmiştir. Bu işletmeler; 1 - AKAY, (İstanbul ve civarı iç hatlar ile Yalova, Anadolu-Kadıköy-Adalar-Yeşilköy ve Yalova), 2 - Denizyolları (Marmara, Akdeniz ve Karadeniz dış hatlar), 3 - Fabrika ve Havuzlar Müdürlükleri, isimlerini almıştır.

AKAY İşletmesi, Ülev ve Suvat gemilerini inşa ettirmiş ayrıca, Şirket-i Hayriye'den Göztepe, Erenköy, Anadolu, Bağdat, Denizyolları'ndan Bağdat, Halep, Basra gemilerini alarak filosunu genişletmiştir. 1937 yılında 3295 sayılı Kanun'la, Denizyolları, AKAY, Fabrika ve Havuzlar Müdürlükleri, İstanbul, İzmir, Trabzon Liman İşletmeleri, Tahlisiye Müdürlüğü ve Van Gölü İşletmesi İktisat Vekaletine bağlı olarak kurulan Denizbank'a bağlanmıştır. Ancak, faaliyetini 1,5 yıl sürdüren Denizbank, 1939 yılında 3633 sayılı Kanunla kaldırılarak yerine Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü ile Devlet Denizyolları ve İşletmeleri Umum Müdürlüğü olarak iki umum müdürlük kurulmuştur. 1944 yılında 4571 sayılı Kanunla, Devlet Limanları İşletme Umum Müdürlüğü kaldırılarak görevleri, Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğüne verilmiştir. 1944 yılında 4571 sayılı Kanunla, yeni bir hüviyet kazanan Devlet Denizyolları ve Limanları İşletme Umum Müdürlüğü, Kıyı Emniyeti İşletmesi ismi altında Fenerler ve Cankurtaran Teşkilatı'nı bünyesine almış ve Şirket-i Hayriye'nin de 94 yıllık müstakil faaliyetine son verilmiştir. Ayrıca, 1945 yılında Şehirhatları İşletmesi de bu Umum Müdürlüğe dâhil edilmiştir¹⁷.

Akay Şirketi

Akay İşletmesinin niteliğini ve oluşumunu Denizyolları ve A. K. A. Y. İşletmeleri ile fabrika ve havuzlar teşkilâtı hakkında kanun ortaya koymaktadır ve kanun içeriği aşağıda verilmiş-

¹⁷ Tarihçe – TÜRKİYE DENİZCİLİK İŞLETMELERİ A.Ş. (tdi.gov.tr)

tir¹⁸.

Resmi Gazete Neşir ve ilam: 8/VI/1933 Sayı: 2422

No: 2248

Kabul tarihi: 31 - V -1933

BİRİNCİ MADDE- Seyrisefain müdüriyeti umumiyesinin sureti idaresi hakkındaki 4 Nisan 1341 tarih ve 597 numaralı kanun ile bu kanunun 3. Maddesini tadil eden 19 Haziran 1927 tarih ve 1096 numaralı kanun ilga edilmiştir. Şimdiye kadar Seyrisefain müdüriyeti umumiyesince idare edilmekte olan işlerden:

A) Marmara, Akdeniz ve Karadeniz dış hatları;

B) İstanbul ve civarı iç hatları ile Yalova;

C) Fabrika ve havuzlar;

işleri ayrılarak bu işlerle ayrı ayrı meşgul olmak ve her biri hükmi şahsiyeti haiz bulunmak üzere (Denizyolları işletmesi), (A. K. A. Y. işletmesi), (Fabrika ve havuzlar) müdürlükleri teşkil olunmuş ve Seyrisefain idaresine mevdu bulunan İstanbul limanında kılavuzluk ve römorkorculuk ve diğer Türkiye sahillerinde kılavuzluk işleri de Devlet inhisarına alınmıştır.

İKİNCİ MADDE – Seyrisefain idaresinin malik olduğu imtiyaz ve haklarla gemi, mebani, depo, alât, levazım ve sair mevduatın ihtiyaca ve hizmet münasebetine göre yeni teşekkül edecek müdürlükler arasında taksimi İktisat vekâletince yapılır. Ancak Devlet reisine ait deniz vesaiti ile kılavuzluk ve römorkorculuğa ait vasıtalar taksime tâbi olmayıp bunlar İktisat vekâletine devrolunur.

ÜÇÜNCÜ MADDE – İkinci madde mucibince denizyolları ve A. K. A. Y. işletmelerde fabrika ve havuzlar müdürlüklerine devredilecek menkul ve gayrimenkul mevcutların kıymetlerini bu kanunun meriyeti tarihinden itibaren en çok altı ay zarfında İktisat vekâleti tarafından takdir ettirilir ve bu kıymetler her müdürlüğün iptidâi sermayesini teşkil eder.

DÖRDÜNCÜ MADDE – Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmelerde fabrika ve havuzlar müdürlükleri ticarî usullere göre idare olunurlar. Bu idarelerin sermayeleri ve bütün sarfiyat ve muameleleri muhasebei umumiye, müzayede, münakaşa ve ihalat kanunlarına ve Divanı muhasebatını vize ve murakabesine tâbi değildir. İktisat vekâleti bu idarelerin muamelât ve hesabatını

¹⁸ TC Resmi Gazete, Sayı: 2422, Tarih: 31 Mayıs 1933.

Hükümet müfettişleri veya bu maksatla tayin edeceği memurları marifetiyle her sene en az bir defa teftiş ettirir.

BEŞİNCİ MADDE — Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmelerde fabrika ve havuzlar idaresi müdürlükleri İktisat vekâletinin inhası üzerine İcra Vekilleri Heyeti kararı ve Reisicumhurun tasdikiyle tayin olunurlar.

Bu müdürlüklere ait muamelâtın sureti idaresi ve müdürlükler teşkilâtı ile müdürden başka memurlarının sureti tayini ve vazife ve salâhiyetleri bir nizamname ile tespit olunur. Bu nizamname yapıncaya kadar bu fıkradaki hususat icra Vekilleri Heyetince tasdik edilecek bir talimatname ile idare ve bu müdürlüklere ait kadrolar İktisat vekâletince tanzim ve İcra Vekilleri Heyetince tasdik olunur.

ALTINCI MADDE — Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmelerde fabrika ve havuzlar müdürlükleri memurları halk ile ve mensup oldukları idareler ile muamele ve münasebetlerinde hususî müessesese memurları gibi muameleye tâbi olup haklarında memurin muhakematı hakkındaki kanun ile memurin kanunu hükümleri tatbik olunmaz.

YEDİNCİ MADDE — Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmeleriyle fabrika ve havuzlar idaresine ait mallar Devlet malıdır. Bunları çalanlar, ihtilas edenler, zimmetine geçirenler veya her ne suretle olursa olsun suiistimal edenler Devlet malları hakkında ika olunan bu gibi suçlara müterettip takibat ve cezalara tabidirler.

SEKİZİNCİ MADDE — Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmeleriyle fabrika ve havuzlar idaresi senelik bilançolarını her takvim senesinin sonundan itibaren iki ay zarfında ihzara mecburdurlar. Bu bilançolar Divanı muhasebattan tayin edilecek iki zat ile İktisat vekâleti Deniz ve hava işleri müsteşarı ve Ticaret umum müdürü ve Maliye vekâletince tayin olunacak bir zattan müteşekkil heyet marifetiyle bütün hesap ve muamelelere bakılmak suretiyle tetkik edilir. Bu heyet bilançoları kendilerine tevdi tarihinden itibaren bir ay zarfında tetkik ve bir raporla İktisat vekâletine tevdi eder. İktisat vekâleti de bu bilançolar ile raporları kendi mütalaasını da ilâve ederek tetkik ve tasdik olunmak üzere bir ay zarfında Büyük Millet Meclisi Bütçe ve İktisat ve Divanı muhasebat encümenlerinden mürekkep Umumî heyete tevdi eyler. Umumî heyetin tasdik kararları alâkadar memurla-

rın ibrası hükmündedir.

DOKUZUNCU MADDE — Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmeleriyle fabrika ve havuzlar idaresinin bütçeleri müdürlüklerince ihzar ve takvim senesi başından en az iki ay evvel İktisat vekâletine tevdi olunur. İktisat vekâleti bu bütçeleri 8 inci maddede yazılı heyete tetkik ettirdikten sonra bir ay zarfında Umumî heyetin tetkik ve tasdikine arz eder.

Munzam ve fevkalâde tahsisat talepleri gibi senesi zarfında zuhur edecek mesailin tetkik ve halli de müddet kayıtları mevzubahis olmaksızın yukarıdaki fıkra mucibince Umumî heyete aittir.

Yeni teşkil olunacak müdürlüklerin ilk bütçeleri İktisat vekâletince tanzim ve İcra Vekilleri Heyetince tasdik olunur.

ONUNCU MADDE — Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmeleriyle fabrika ve havuzlar idaresi nezdinde ücretleri bu idarece verilmek üzere daimî birer murakıp bulundurulur. Maliye ve İktisat vekâletlerince müştereken tayin ve ücretleri tespit edilecek olan bu murakıplar idareler muamelâtını İktisat vekâleti namına teftiş ve murakabe ile mükellef olup vazifeleri kezaik Maliye ve İktisat vekâletlerince tanzim edilecek bir talimatname ile tayin olunur.

ON BİRİNCİ MADDE — Kılavuzluk ve römorkorculuk ile Devlet Reisine ait deniz vasıtaları her sene İktisat vekâleti bütçesinde açılacak bir faslı mahsusa mevzu tahsisat ile idare ve kılavuzluk ve römorkorculuk hizmetine mukabil icra Vekilleri Heyetince tasdik edilecek tarifeye göre ücret alınır. Bu ücretler 15 nisan 1338 tarih ve 216 numaralı kanun mucibince merakibi bahriyeden alı nacak rüsüm muamelesine tâbidir. Hükümet kılavuzluk ve römorkorculuk inhisarının işletilmesini ve Devlet Reisine ait deniz vasıtalarının idaresini bir arada veya ayrı ayrı olarak kadroları İcra Vekilleri Heyetinden mısaddak müdürlüklerle idare edebileceği gibi bütçede mevzu tahsisatını toptan vermek suretiyle bunları veya bunlardan birini ticareti bahriye müdürlükleri veya Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmelerinden birine devretmeğe de salâhiyettardır.

ON İKİNCİ MADDE — Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmelerde fabrika ve havuzlar idaresinin her sene bilânçolarına nazaran tahakkuk edecek safi kârlarından idarelerin inkişafına lâzım olan miktarlar umumî heyet tarafından ayrıldıktan sonra

geri kalacak miktarlar Hazineye tediye olunur.

ON ÜÇÜNCÜ MADDE — Deniz yolları ve A. K. A. Y. işletmelerde fabrika ve havuzlar müdürlüklerine, mülhak bütçe ile idare olunan Devlet müesseselerinin ihtiyat ve tasarruf akçelerinden en çok ceman (500 000) liraya kadar uzun vadeli bir istikraz yapılmasına ve şeraitinin tespitine İcra Vekilleri Heyeti mezundur. Bu alınacak para yeni idarelerce mütedavil sermaye yerinde istimal edilir.

ON DÖRDÜNCÜ MADDE — Seyrisefain idaresinin 1932 malî senesi nihayetine kadar tebeyyün eden borçları aşağıda yazıldığı üzere tasfiye ve tediye olunur:

A) Hususî kanunlarına ve İcra Vekilleri Heyeti kararlarına göre Maliye vekâletinin kefaletiyle idarenin akit eylemiş olduğu istikraz ve açtırdığı hesabı cariler ile halen tatbik edilmekte olan kömür mukavelesinden kalan borçları Hazineye devredilmiştir. Maliye vekâleti işbu borçları, tespit olunacak miktarına göre alâkadarlarla da anlaşarak gelecek seneler bütçelerine konacak tahsisatla ödeyecektir,

B) İdarenin 1932 malî senesi nihayetine kadar muvazene-i umumiyeye dâhil daireler hesabına nakliyat vergisi, kıymetli evrak bedeli, harp vergisi, gümrük resmi, muamele vergisi ve rüsumu bahriyeden ve kefalet dolayısıyla Hazinece ödenmiş ve ödenecek paralar ile tahakkuk etmiş Hazine matlubatı, muhacir nakli için evvelce verilen avanstan bakiye kalan ve İzmir Liman şirketi hisse senetleri hesabından tebeyyün eden Hazine alacakları ile idare bütçelerine mevzu olup tediye edilmeyen ıslah ve yarış encümenine muavenet bakiyesi ve evrakı nakdiye için verilmiş Hazine bonolarının itfa karşılığı olan paraların kayıtları müteakabilen terkin edilmiştir,

C) Nakliyat ücreti ile sair hizmetlerden dolayı umumî bütçeye dâhil daireler ile havuzlar ve Yalova idarelerinin idareye olan bilumum borçlarının kayıtları karşılıklı olarak kapatılmıştır,

Ç) İdare, memurları ile müstahdemlerine maaş ve ücretlerle yevmiyelerden kalan borçlarını tediye devam edecektir. Ancak bu borçlardan 1 Temmuz 1933 tarihinde bakiye kaldığı takdirde kalacak miktar (D) fıkrası mucibince Hazinece Ödenecektir,

D) İdarenin yukarıdaki fıkralarda yazılı hesaplardan başka

olan borçları 1932 malî senesi muvazene-i umumiye kanununun 11. maddesi hükmüne tevfikân Hazinece tahvil verilmek suretiyle ödenir.

ON BEŞİNCİ MADDE — Seyrisefain müdüriyeti umumiyesi kadrosunda halen mevcut memurlarla bu müdüriyeti umumiye bütçesinden maaş almakta olan mütekaît, yetim ve dullar hakkında aşağıda yazılı hükümlere göre muamele yapılır:

A) Mütekaît, yetim ve dullara verilmekte olan paranın üç senelik tutarı Hazinece beş sene zarfında müsavi taksitlerle Denizyolları ve A. K. A. Y. İşletmeleri ile fabrika ve havuzlar müdürlüklerine verilir. Hazineden verilecek paranın ve mütekaît, yetim ve dulların bu müdürlükler arasında ayrılması Maliye ve İktisat vekâletlerince yapılır. 1933 senesi taksiti, düyunu umumiye bütçesinin 198 inci faslına mevzu tahsisattan tesviye olunur. Bu müdürlükler kendilerine ayrılacak mütekaît, yetim ve dullara almakta oldukları maaşın tutarını yüzde on ilâvesiyle bütçelerinden verirler.

B) Seyrisefain müdüriyeti umumiyesinden yeni teşkilât dolayısıyla açıkta kalacak memurlar hakkında aşağıdaki hükümler tatbik olunur:

1 - 2 5 sene ve daha fazla hizmeti olanlar Seyrisefain tekaüt nizamnamesine göre tekaüt edilerek kendilerine müstahak oldukları tekaüt maaşı tutarı yüzde kırk zam ile tahsis olunur, hizmet müddeti yirmi seneden (yirmi dâhil) yirmi beş seneye kadar olanlara yapılacak zam yüzde yirmiden ibarettir. Bu memurlara nizamname mucibince tahakkuk ettirilecek tekaüt maaşı tutarının üç seneliği yukarıdaki (A) fıkrasındaki şartlar dairesinde Hazinece beş sene zarfında müsavi taksitlerle yeni müdürlüklere verileceği gibi bu suretle tekaüt edileceklerin müdürlüklere ayrılması ve Hazinece verilecek paranın tediye cihetiyle müdürlüklere taksimi de kezalik (A) fıkrasındaki esaslara tevfikân yapılır.

2 - Yirmi seneden az hizmeti olanlara her hizmet senesi için fevkalâde ve maktu tahsisatlarıyla birlikte son maaşlarının bir aylığı nispetinde tazminat verilir. Bu tazminatın tutarı Seyrisefain müdüriyeti umumiyesince alâkadâr memurlara tesviye olunur.

C) Seyrisefain müdüriyeti umumiyesi memurlarından yeni müdürlükler teşkilâtında istihdam olunacaklar hakkında yuka-

rıdaki (B) fıkrasında açıkta kalacak memurlar için kabul edilen hükümler aynen cari olmakla beraber bunlar ancak yeni müdürlüklerdeki vazifelerinden ayrıldıkları zaman tekaüt maaşı veya tazminat haklarından istifade edebilirler. Mamafih bu kanunun meriyeti tarihinden itibaren bir sene zarfında yeni müdürlükler memurları hakkında yapılacak tekaüt kanunundan Seyrisefain müdüriyeti umumiyesinden naklen yeni müdürlüklerde istihdam olunacakların müktesep hakları mahfuz tutulur.

Yeni idarelerin tekaüt kanunu çıkıncaya kadar memurlardan yüzde beş ve mürettebattan yüzde iki tekaüt aidatı kesilir.

MUVAKKAT MADDE – Seyrisefain müdüriyeti umumiyesinin eski muamelelerini tasfiye için Denizyolları işletme müdürünün mesuliyeti altında çalışacak bir tasfiye heyeti teşkil ve bu heyetin kadrosuyla memurları Maliye ve İktisat vekâletlerince müştereken tespit ve tayin olunur. Bu heyet bir sene zarfında tasfiye muamelesini ikmale mecbur olup senelik tahsisatı İktisat vekâletince tayin edilecek nispetler dairesinde yeni teşekküllerden verilir. Tasfiye neticesinde tahakkuk eden ve tahsil olunan alacaklar Hazineye aittir. Denizyolları ve A. K. A. Y. işletmeleriyle fabrika ve havuzlar müdürlüklerinin işe başladıkları tarihten evvel Seyrisefain müdüriyeti umumiyesinin tahakkuk etmiş bütün hasılat ve masrafları mülga Seyrisefain idaresi hesabına olmak üzere tasfiye komisyonunca intaç olunur.

ON ALTINCI MADDE – İlga ve teşkilâta ait hükümlerinin meriyeti bir ay sonra başlamak üzere bu kanun 1 Haziran 1933 tarihinden muteberdir.

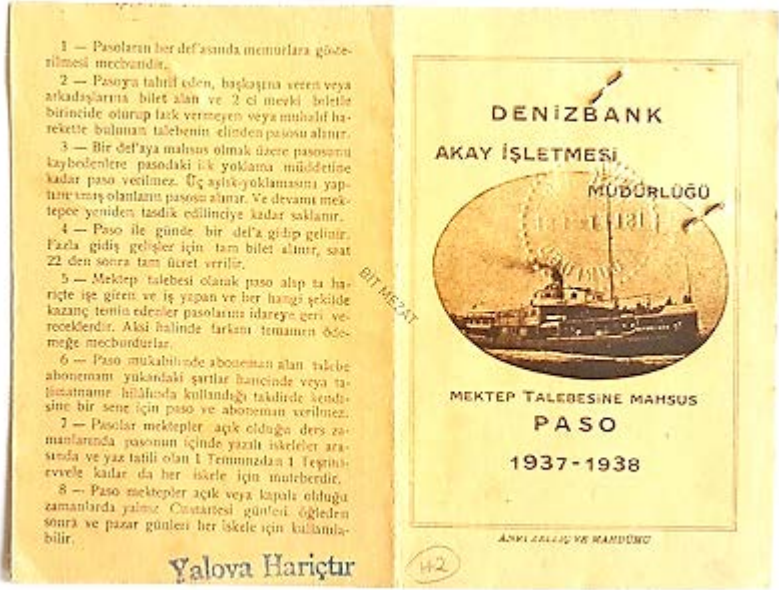
ON YEDİNCİ MADDE – Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri

Heyeti memurdur.

5 Haziran 1933

Kanundan anlaşıldığı üzere; Seyrisefain şirketi bölünerek; Marmara, Akdeniz ve Karadeniz dış hatları; İstanbul ve civarı iç hatları ile Yalova (AKAY; Anadolu-Kadıköy-Adalay-Yeşilköy ve Yalova); Fabrika ve havuzlar müdürlükleri oluşturulmuştur. Taşınmazlar hizmete göre bölüştürülmüş, ancak taşıtlar İktisat Bakanlığı'na kalmıştır. Müdürlüklerin sermayesi İktisat Bakanlığı tarafından 6 ay içinde bölüştürülecektir. Üç birimin müdürleri Bakanlar Kurulu tarafından belirlenerek Cumhurbaşkanı onayı ile tayin olacaktır. Çalışanların terfi ve maaşlarına dair kararlar

alınmış, kurumdan tasfiyeler gerçekleştirilmiştir.

Akay İşletmesi Öğrenci Pasosu

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde Şirketin yapılanmasına dair belgelerde Atatürk'ün AKAY şirketi ile bizzat ilgilendiği ve şirketin deniz taşımacılığının millileştirilmesinde işlev gördüğü yansımaktadır. Belgelerden ilki 15 Haziran 1933 tarihlidir ve bütçeye dair bir içerik bulunmaktadır.

“Kararname: Deniz Yolları ve AKAY İşletmeleri ile fabrika ve havuzlar teşkilatı hakkındaki 2248 numaralı kanununun 13. Maddesine tevfikan Tahsiliye Umum Müdürlüğü ihtiyat akçasından 500,000 lira ödünç alınarak bu teşekküllere ve mütedavil sermaye olarak on sene vade ile verilmesi ve bu para için her sene %4 faiz tahakkuk ettirilmesi ve ana paranın da 1938 senesinden itibaren her sene müsavi taksitlerle ödenmesi, İktisat Vekilliğinin 8.6.933 tarih ve 6/2 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliği'nin 13.6.933 tarih ve 8626-246 sayılı mütalanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 15.6.933

te kabul olunmuştur. Tarih 15.6.933 imza Reiscumhur Gazi M. Kemal¹⁹”.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı : 14576

KARARNAME

Deniz Yolları ve A.K.A.Y. işletmeleri ile fabrika ve havuzlar teşkilâtı hakkındaki 2248 numaralı kanunun 13 üncü maddesine tevfikân Tehlîsiye Umum Müdürlüğü ihtiyat akşısından 500,000 lira Gâting alınarak bu teşekküllere ve mütedavil sermaye olarak on sene vade ile verilmesi ve bu para için her sene % 4 faiz tahakkuk ettirilmesi ve ana paranın da 1938 senesinden itibaren her sene müsavi taksitlerle ödenmesi; İktisat Vekilliğinin 8/6/933 tarih ve 6/2 numaralı tezkere ile yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin 13/6/933 tarih ve 8626/246 sayılı mütealeması üzerine İora Vekilleri Heyetince 15/6/933 te kabul olunmuştur.

15/6/933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bş. V.

S. Kaya

Ad. V.

S. Sarıoğlu

M. M. V.

K. Kaya

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V. V.

S. Nefin

Mf. V.

P. Kaya

Na. V.

S. Kaya

İk. V. V.

S. Nefin

S. İ. M. V.

S. Nefin

G. İ. V.

S. Kaya

Zr. V.

S. Nefin

080 18 01 02 37 45 17

10 Haziran 933 tarihli belgede ise atamalara dair bir içerik bulunmaktadır. “*Kararname: Deniz Yolları ve AKAY İşletmeleri ile fabrika ve havuzlar teşkilatı hakkındaki 2248 numaralı kanunun 1. Maddesine göre teşekkül eden Deniz Yolları işletmesi müdürlüğüne ayda 700 lira ücretle Sanayi Kredi Bankası Umum Müdürü Sadettin ve AKAY işletmesi müdürlüğüne ayda 350 lira ücretle BMM Daire Müdürü Cemil Beylerin 1 Temmuz 933 tarihinden itibaren tayinlari; İktisat Vekilliğinin 8.6.933 tarih ve 3/275 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 10.6.933’te kabul edilmiştir. Tarih: 10.6.933 imza Reiscumhur Gazi M. Kema²⁰’.*

---

²⁰ BCA, Tarih: 10.6.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/37-43-18.

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube :
Sayı : 14537

KARARNAME

Deniz Yolları ve A.K.A.Y. işletmeleri ile fabrika ve havuzlar teşkilâtı hakkındaki 2248 numaralı kanunun birinci maddesine göre x teşekkül eden Deniz Yolları işletmesi müdürlüğüne ayda 700 lira ücretle Sanayi Kredi Bankası Umur Müdürü Sadettin ve A.K.A.Y. işletmesi Müdürlüğüne ayda 350 lira ücretle Büyük Millet Meclisi Daire Müdürü Cemil Beylerin 1 Temmuz 933 tarihinden itibaren tayinleri; İktisat Vekillığının 8/6/933 tarih ve 3/275 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 10/6/933 te kabul edilmiştir.

10/6/933

REİSİCUMHUR

Gazi M. Hemmi

B. V.

J. İmre

Ad. V.

B. Sarıca

M. M. V.

B. Kaya

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V.

M. D. İmre

Mf. V.

F. Kaya

Na. V.

C. İmre

İk. V. V.

M. D. İmre

S. İ. M. V.

S. D. İmre

G. İ. V.

M. Kaya

Zr. V.

M. D. İmre

08	18	01	02	37	43	14
----	----	----	----	----	----	----

5 Ağustos 1933 tarihli belgede yine bütçeye dair bir içerik bulunmaktadır. “*Kararname: Deniz ve Hava Müsteşarlığı teşkilatı ile kılavuzluk ve römorkörlük ve devlet Reisine ait deniz vasıtalarının maaş, ücret ve sair bilimum masrafları karşılığı olarak İktisat Vekilliği 933 senesi bütçesinin 648. Faslına konulan 241,113 iralık tahsisattan tahsisattan Devlet Reisine ait deniz vasıtaları için ayrılan 66.530 lira senelik tahsisatın, gerek tasarruf ve gerek idaresinin kolaylığı noktasında 2248 numaralı kanunun 2. Maddesine tevfikan toptan AKAY işletmesi idaresine devri; İktisat Vekilliği’nin 19.7.993 tarih ve 105/342 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliği’nin 2.8.933 tarih ve 11069/412 sayılı mütalanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 5.8.993’te kabul olunmuştur. Tarih 5.8.933 İmza Reiscumhur Gazi M. Kemal.*”²¹

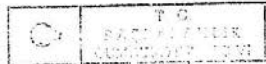
---

²¹ BCA, Tarih: 05.08.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/38-55-13.

T. C.

BAŞVEKÂLET

Başvekilât Müdürlüğü

Şube: K.
Sıra: 14294

KARARNAME

Deniz ve Hava Müsteğarlığı teşkilatı ile klavuzluk ve remorkerlik ve devlet Reisine ait deniz vasıtalarının maaş, ücret ve sair bilimum masrafları karşılığı olarak İktisat Vekillliği 533 senesi bütgesinin x 648 inci faslına konulan 241,113 liralık tahsisattan Devlet Reisine x ait deniz vasıtaları için ayrılan 66.530 lira senelik tahsisatın, gerek tasarruf ve gerek idaresinin kolaylığı noktasından 2248 numaralı kanunun II inci maddesine tevfikten toptan A.K.A.Y. işletmesi idaresine devri; İktisat Vekillliğinin 19/7/533 tarih ve 106/342 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekillliğinin 3/8/533 tarih ve 11069/412 sayılı mütaleenamesi x üzerine İcra Vekilleri Heyetince 5/8/533 te kabul olunmuştur .

5/8/533

Reisicümr

Gazi M. Hemel

Bş.V.

L. Kaya

Ad.V.

S. Barışoğlu

M.V.

S. Barışoğlu

Da.V.

S. Kaya

Ha.V.

S. Barışoğlu

Ma.V. V

S. Barışoğlu

M.V.

Na.V.

L. Kaya

İk.V. V.

S. Barışoğlu

S.M.V.

S. Barışoğlu

G.V.

S. Barışoğlu

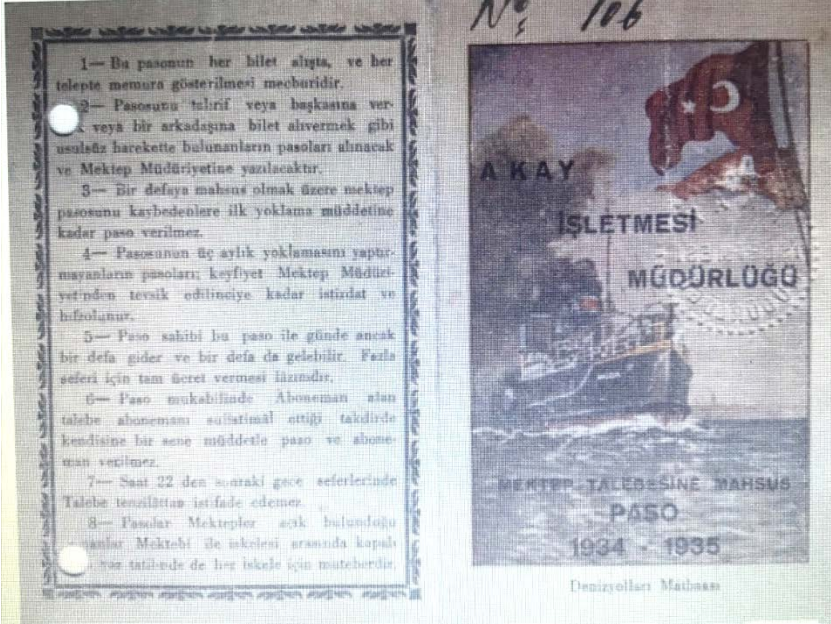
Zr.V.

S. Barışoğlu

0 80 18 01 02 38 55 13

Akay İdaresinin, Şirketi Hayriye'den aldığı vapurlara Göztepe ve Erenköy isimleri verilmiş²², Kadrolar aynı tutulmuştur²³. 12.11.1933'te inşaat ve tamirata yetmediği için 5.000'i işletme masrafından olmak üzere 15.000 lira ek bütçe verilmiştir²⁴. 15.11.1933'te demirbaş ve mefruşata koyulan tahsisat yetmediği için 1.500 lira ek bütçe verilmiştir²⁵. 13.12.1933'te 50.000 lira ek bütçe verilmiştir²⁶.

²² BCA, Tarih: 28.4.1933-00.00.000, Yer: 30-10-0-0/191-310-9.

²³ BCA, Tarih: 27.6.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/ 37-49-5.

²⁴ BCA, Tarih: 12.11.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/41-88-1.

²⁵ BCA, Tarih: 15.11.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/ 41-82-5.

²⁶ BCA, Tarih: 13.12.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/ 41-88-4.

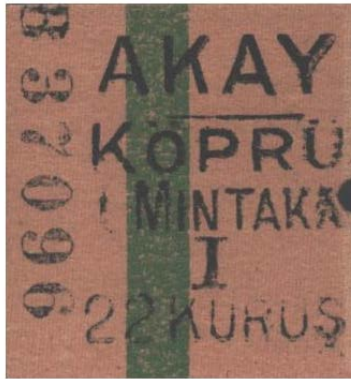
 <p style="text-align: center;">YALOVA MÜHÜRÜ</p> <p style="text-align: center;">15 Eylül 1934</p> <p>PASO No. 2219</p> <p>Adı All Ef.</p> <p>Mektebi Yüksek Ticaret Kadıköy Den Köprüye</p> <p>Gidip gelecektir.</p> <p>İşletme Şefi Müdür</p> <p><i>Amal</i> <i>Ernel</i></p>	<p style="text-align: center;">YOKLAMA</p> <p style="text-align: center;">Mektebe devam etmekte Mektep müdürü Müdü'nün imzası</p> <p style="text-align: center;">3-12-1934</p> <p>1- Teşrinsani : <i>Amal</i></p> <p>1- Kânunsani : <i>Ernel</i></p> <p>1- Mart : <i>Amal</i></p> <p>1- Mayıs : <i>Amal</i></p> <p style="text-align: center;">Yukarıda isimli öğrencinin bu günden üç gün önce Mektebin her yerleri mektebe mühürlenmiştir.</p>
--	---

Akay İşletmesi Öğrenci pasosu

<p>1 — Pasoların her defasında memurlara gösterilmesi mecburidir.</p> <p>2 — Pasoyu tahrip eden, başkasına veren veya arkadaşlarına bilet alan ve 2 ci mevki biletle birincide oturup fark vermeyen veya muhalif harekette bulunan talebinin elinden pasosu alınır.</p> <p>3 — Bir def'aya mahsus olmak üzere pasosunu kaybedenlere pasodaki ilk yoklama müddetine kadar paso verilmez. Üç aylık yoklamasını yaptırmamış olanların pasosu alınır. Ve devamı mektepçe yeniden tasdik edilinceye kadar saklanır.</p> <p>4 — Paso ile günde bir def'a gidip gelinir. Fazla gidiş, gelişler için tam bilet alınır, saat 22,00 den sonra tam ücret verirler.</p> <p>5 — Mektep talebesi olarak paso alıp ta haricte ise giren ve iş yapan ve her hangi şekilde kazanç temin edenler pasolarını idareye geri vereceklerdir. Aksi halinde farkını tamamen ödemeye mecburdurları</p> <p>6 — Paso. mukabilinde aboneman olan talebe abonemanı yukarıdaki şartlar haricinde veya talimatname hilâfında kullanıldığı takdirde kendisine bir sene için paso ve aboneman verilmez.</p> <p>7 — Pasolar mektepler açık olduğu ders zamanlarında pasonun içinde vazılı iskeleler arasında ve yaz tatilii olan 1 Temmuzdan 1 Teşrinievvel kadar da her iskele için muteherdir.</p> <p>8 — Paso mekteplerin açık veya kapalı olduğu zamanlarda yalnız Cumartesi günleri öğleden sonra ve pazar günleri her iskele için kullanılabilir.</p>	 <p style="text-align: center;">TALEBE PASOSU</p> <p style="text-align: right;">Tas. Basmevi</p>
--	---

			<p>YOKLAMA MEKTEBE DEVAM ETMEKTEDİR.</p> <p>Mektep müdürü Müdürün imzası</p>
<p>Pasaj No. 6558</p>	<p>1- Teşrinsani :</p>	<p>1- Kânunusani :</p>	
<p>Adı Despina</p>	<p>1- Mart :</p>	<p>1- Mayıs 1937</p>	
<p>Mektebi Beyoğlu Rum kız orta</p>	<p>Yukarıda isimleri yazılı ayların biricil gününden üç gün evvel talebenin işaret edilen yerleri mektebe mühürlentirmeleri lazımdır.</p>		
<p>Burgaz den köprü</p>			
<p>Gidip gelecektir.</p>			
<p>İŞLETME ŞEFLİĞİ</p>			
<p>MÜDÜR</p>			
<p><i>[Signature]</i></p>			

Akay İşletmesi Öğrenci pasosu

1934 yılında Akay İşletmesine ait Nil muşunun²⁷ talim ve tehdış işlerinde kullanılmak üzere parasız Yüksek Deniz Ticareti Mektebine devri kabul edilmiştir²⁸. 1937 yılında Akay İşletme

²⁷ Altı düz, küçük gezinti vapuru-

²⁸ BCA, Tarih: 15.07.1934-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/47-52-2.

idadesince Almanya'da yaptırılmakta olan gemilerin inşaatına bakmak üzere Akay İşletme inşaiye mühendisi Mehmet'in geri getirilerek yerine İktisat vekâleti Deniz Fen Heyeti azasından Mühendis Ahmet Şevket Kocaoğlu'nun gönderilmesi ve 1000 mark maaş verilmesi kararlaştırılmıştır²⁹.

Akay ve Yalova

Tarihi; prehistorik çağlarda MÖ 3000 yıllarına kadar uzanan Yalova bölgesi 1326 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolüne geçti. 1530 yıllarında İzmit Vilayetine bağlı bir kasaba (liva), 1867 yılında Bursa Merkez Sancağına bağlı bir kaza, 1894'de İzmit Sancağı Karamürsel kazasına bağlıyken, 1901'de bağımsız İzmit Sancağına bağlı bir kaza olmuştur. 1929'da Atatürk'ün isteği ile İstanbul iline bağlı bir ilçe, 1995 yılında bağımsız bir il statüsüne getirilmiştir. Cumhuriyet döneminde büyüyen Yalova'nın gelişmesinde şehre Atatürk'ün ilgisi ve seyahatlerinin büyük bir katkısının olduğu bilinmektedir. İlk kez 19 Ağustos 1929'da Yalova'ya gelen Atatürk, 1 Şubat 1938'de Yalova'dan son defa ayrılmıştır. Atatürk Yalova'da kimi zaman uzun süreli kalmış, kimi zaman da kente günübirlik seyahatler gerçekleştirmiştir. Yalova'nın modernleşmesi ve kent kimliği kazanması süreci özellikle kaplıcaların ve ulaşım araçlarının geliştirilmesi daha da artmıştır.

1933 yılında Kaplıcaların imarı ve geliştirilmesi Hükümetin desteği ile gerçekleştirilmiş ve zaman zaman Avrupa menşeli şirketler tarafından çalışmalar yapılmıştır. Kaplıcalar ve kaplıca turizminin büyümesi için ulaşım ve altyapı çalışmaları da yapılmıştır. Tüm bunlar Yalova kentsel gelişimine katkı sağlamıştır ve tüm bu çalışmalarda önce Seyrisefain ismini taşıyan sonra Deniz İşletmeleri ve Akay olarak değiştirilen şirket sorumlu olmuştur.

²⁹ BCA, Tarih: 23.06.1937-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/76-60-1.

Yalova kentinin gelişmesinde çok büyük bir rol oynayan Yalova kaplıcalarının düzenlenmesi ve geliştirilmesi çalışmaları henüz AKAY işletmesi oluşturulmadan önce başlamıştır ve 1933 yılında Seyrisefain şirketi tarafından yürütülmüştür. 5 Nisan tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Seyrisefain şirketinin çalışmalarına dair bir haberin ayrıntıları aşağıdaki ifadelerle anlatılmıştır:

“Yalova Kaplıcaları Bugün Açılıyor. Bu sene yeniden mükemmel bir tesisat yapıldı. Bayram nedeniyle Yalova kaplıcaları ve hamamları bugünden itibaren açılacaktır. Yönetim bu yıl Yalova’da yeniden mükemmel ve muazzam tesisat oluşturmuştur. Seyrisefain yönetimi genel müdürü Sadullah Bey bir yazarıma şu açıklamayı yapmıştır:

Bu yıl Yalova’da yapılan tesisat geçen yıllara oranla çok daha çeşitlidir. Kaplıcaların asıl açılma zamanından önce eksikler tamamlanacaktır. Yapılan işler kısmen parkların genişletilmesi, süslenmesi ve kısmense otel ve gazinoların düzenlenmesi gibi şeylerdir. Bundan başka büyük otele yazlık güzel ve büyük havuzlu bir salon yapılmıştır. Mevcut büyük gazino da çok iyi bir lokanta haline getirilmiş ve birçok da özel salonlar yapılmıştır. Büyük otele giden yola parke döşenmektedir. Çınar Gazinosu da iyi bir hale getirilmiş, ortasına güzel bir havuz yapılmıştır. Yalova’da ayrıca bir de çocuk bahçesi yapılmıştır. Yalova’da bütün bunlardan başka sudan elektrik üreten bir elektrik fabrikasının küçücük bir minyatürü yapılmıştır. Bu da halka sudan nasıl elektrik üretileceğine dair bilimsel katkılar yapılacaktır. Yeni yapılan Güney parkı başlı başına bir güzelliştir. Parktaki bu havuzun fiskiyesinden çıkan sular

elektrik cereyanı ile hareli ve janjanlı bir kumaş gibi akmaktadır. Bahçeye yeniden birçok ağaç dikilmiştir. Panorama tepesine kadar yapılan tesisat sayesinde artık büyük otele kendiliğinden soğuk su da gitmektedir³⁰.”

Yalova kaplıcalarının işletmesini üstelenen Akay yönetimi ile ilgili 13 Temmuz 1933 tarihli Vakit Gazetesi'nde şirketin örgütlenmesi ile ilgili ilginç detaylar verilmiştir. Yalova için son derece önem taşıyan ve Atatürk'ün de Yalova'yı ziyaretlerinde kullandığı vapurları işleten şirketin yapılanması aşağıdaki şekilde anlatılmıştır.

“Akay ve Deniz İşletme Müdürlükleri Teşkilatı

Bu yeni işletmeye ait talimatname, kadrolar ve memur maaşları

Kapatılan Seyriseafain Genel Müdürlüğü'nün iç hatlar ile Kadıköy, Haydarpaşa, Adalar, Yeşilköy hatları imtiyazını işletmek ve Yalova kaplıcalarını imar ve işletme işlerini yürütmek amacıyla kurulan Akay işletme müdürlüğü örgütlenmesine ait talimatname Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilerek bugünkü resmi gazetede yayınlanmıştır. Talimatnamenin önemli maddeleri şunlardır:

Akay işletmesinin sermayesi kaldırılan Seyriseafain Genel Müdürlüğü'nün iç hatlara ayırdığı vapurlarla bunların karada, denizde mevcut demirbaş, alet ve edevatı ve 2248 numaralı kanunun 10. Maddesi gereğince yapacağı borçlanma meblağı, aynı kanunun ikinci maddesi gereğince Ekonomi Bakanlığı tarafından işletmeye ayrılan bütün taşınır ve taşınmaz mallar, satılacak gemiler, taşınır ve taşınmaz enkaz bedelidir.

Seyriseafain Genel Müdürlüğü'nün 31 Mayıs 1933 tarihine kadar olan borçları Maliye Bakanlığı'na aktarıldığından Akay müdürlüğü bu borçlar için sorumlu olmayacaktır.

Akay örgütlenmesi şöyle olacaktır:

Müdür, işletme şubesi şefliği, muhasebe şubesi şefliği, Yalova kaplıcaları müdürlüğü, kontrol ve denetleme şubesi şefliği, müdürlük bürosu şefliği.

Kadroya göre müdürlükte aylık ücretleri 40 ila 150 lira arasında altı memur, 500 lira ücretli bir uzman, işletmede aylık

³⁰ Cumhuriyet, 05.04.1933.

ücretleri 40 ila 250 lira arasında 9, araç gereç ambarı, kömür ambarı, inşaat kısmı, küçük tamirat postası kısımları da dâhil olmak üzere ücretleri 40 ila 250 lira arasında 25, muhasebede 45 ila 50 lira ücretli 12, kontrol ve denetleme şubesinde 45 ila 180 lira ücretli 16, hukuk müşavirliğinde 50 ila 150 lira ücretli 3 memur bulunacaktır.

Ayrıca 55 ila 125 lira ücretli 3 doktor, 32 ila 125 lira ücretli 148 iskele ve vapur memuru, 27 ila 65 lira ücretli 113 güverte görevlisi, 35 ila 140 lira ücretli 122 makineci, 15 ila 250 lira ücretli 36 Yalova kaplıcaları memuru vardır³¹.”

29 Kasım 1934 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde kaplıcalar bölgesi ve Akay şirketi ile ilgili bilgi verilmiştir. Haberde yer alan bilgiler şu şekildedir:

“Yalova Yeni Hamam, Otel, Gazino Yerleri Kararlaştırılacak

Ekonomi Bakanlığı Yalova kaplıcalarının imarına da büyük bir önem veriyor. Bu amaçla Fransa'dan çağrılarak kaplıcalara gönderilen şehircilik uzmanı M. Jean Royer bu akşam Akay müdürü Cemil Bey ile birlikte Yalova'dan şehrimize dönecekler.

M. Royer, Yalova'nın modern su şehri olmasını hedef tutan imar programını kısa bir zamanda hazırlayarak bakanlığa verecektir.

Bundan sonra kaplıcalarda programsız inşaat yapılmayacaktır. M. Royer kaplıcada hamam, otel, gazino ve diğer eğlence yerlerinin nerelerde yapılacaklarını gösterecek ve bunların uygulamasını Akay işletmesi üstlenecektir.

Sadullah Bey uzmandan açıklama alacak ve yarın Ankara'ya dönecektir.

Akay işletmesi gelecek sene yeni vapur ihtiyacını sağlamaya çalışacaktır.”³²

27 Aralık 1933 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Yalova'da ulaşımı kolaylaştırmak ve kaplıcaların geliştirilmesi için Akay işletmesi ile birlikte yapılması planlanan çalışmalar şu şekilde verilmiştir:

³¹ Vakıf, 13.07.1933.

³² Akşam, 29.11.1934.

“Akay’ın Bütçesi

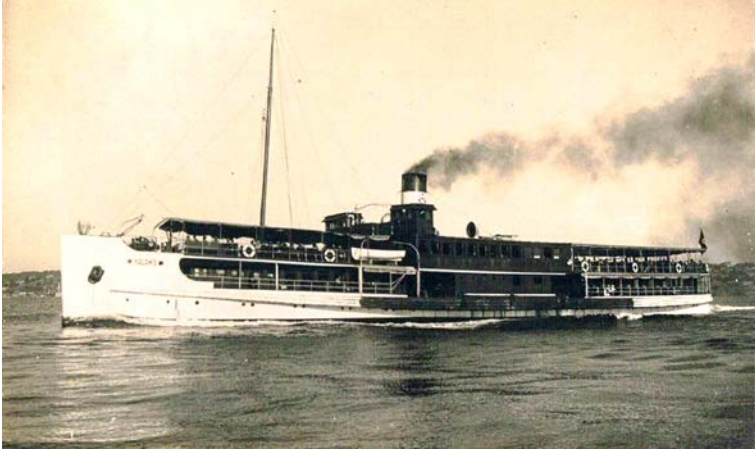
Köprülerdeki iskeleler beton olarak yapılacak

... Bundan başka Yalova’da da yeni bir iskele yaptırılacaktır.

Diğer taraftan kötü havalarda, vapurların Yalova iskelesine yanaşmaları mümkün olmadığı için önümüzdeki yıl içinde Yalova iskelesi önünde bir dalgakıran inşası da kararlaştırılmıştır.

Bunlardan başka Akay Yönetimi Hükümet’ten alacağı yeni ödenek ve yetkiyle yeni sene içinde Yalova kaplıcalarını ıslah için bazı önlemler alacaktır. Bu cümleden olarak kaplıcalarda fenni tesisat yaptırılacak yeni bir otel ve bar inşa edilecektir. 150 yataklı olacak olan yeni otelin proje ve planları Türk mimarları tarafından hazırlanmıştır.

Akay müdürü Cemil Bey Ankara’dan dönünce ilgili projeleri incelemeye başlayacaktır. Önümüzdeki kaplıca mevsimine kadar bu tesisat ve inşaatın bitirilmesine çalışılacaktır³³.”

Kalamış Vapuru

Atatürk’ün 1934 yılında Yalova’yı ilk ziyaretine dair kayıtlarda Akay şirketinin Kalamış vapuruna Dolmabahçe Sa-

³³ Cumhuriyet, 27.12.1933.

rayı'ndan binerek saat 17.00'de Moda'ya geldiği, buradan İsmet Paşa'yı alarak 17.45'de Yalova'ya hareket ettiği bilgisi yer almaktadır³⁴.

27 Mayıs tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Yalova imarı ve bu çalışmalarda Akay şirketinin işlevi ile ilgili yer alan haber ise şu şekildedir:

“Yalova için gelen Fransız şehircileri M. Prost projeye göre tetkikat yapıyor. Yalova'nın modern bir su şehri haline getirilmesi için bir plân hazırlamak üzere getirilmiş olan Paris Belediye baş mimarı Prost dünden itibaren Yalova'da tetkikatına başlamıştır. Akay İdaresi şeflerinden Kemal ve Muzaffer de mütehasısla beraber Yalova'ya gitmişlerdir. Prost evvelce muavini Jan Ranye tarafından yapılmış olan bir projeye göre Paris'te bir plân taslağı hazırlamıştır. Şimdi bu plânı tatbikken Yalova'da etütlerde bulunacak ve bir hafta sonra şehrimize dönecektir. Fransız mimarı burada belediyecilerimizle görüşükten sonra Paris'e gidecek ve asıl plânını orada hazırlayarak gönderecektir. Kaplıcaların Avrupa'daki benzerleri gibi tamamen modern bir hale getirilmesi için ne kadar para gerekeceği Yalova'da yapılan etütlerden sonra belli olacaktır. Prost'un söylediğine göre Yalova'nın bayındırlık işi beş sene içinde bitirilecektir. Mütehasısı Yalova'da yeni yapılacak olan büyük otelin yeri ve plânı üzerinde tatbikatta bulunacaktır³⁵.”

Arif Müfid Mansel, 1936 yılında kaleme aldığı *Yalova ve Civarı* isimli eserinde, Atatürk'le beraber Yalova'da meydana gelen değişimi şöyle ifade etmektedir:

“Cumhuriyet devrinde Yalova kaplıcaları lâyük oldukları mevkiye çıkarılmışlardır. Bu mevkiin ehemmiyetini takdir buyuran Ulu Önder Atatürk'ün irşatları ile kaplıcalar, 1929 senesinden itibaren muayyen bir plân dâhilinde icra edilen büyük bir imar faaliyetine sahne olmuşlardır. Bu suretle pek kısa bir zamanda harabelerin üzerinde tabii güzellikleri ve asrî tesisatı bir kül halinde toplıyan bir mamure yükselmiştir. Sahildeki Yalova kasabası İstanbul Vilâyetine tabi bir kaza merkezi-

³⁴ Cumhuriyet, 03.05.1934, Haber, 03.05.1934, Milliyet, 03.05.1934, Vakit, 03.05.1934.

³⁵ Cumhuriyet, 27.05.1935.

mertebesine çıkarılmış ve burası Gemlik'ten geçen bir yol ile Bursa'ya bağlanmıştır. Eskiden İstanbul ile İznik arasında bir geçid mahalli olan bu havalı şimdi ise İstanbul ile Bursa arasında mütevassıt bir rol oynamağa başlamıştır. Büyük Önder Atatürk'ün esaslarını bizzat tesbit ettiği büyük imar plânının tatbiki Seyrüsefain ve bilâhare Akay idarelerine verilmiş ve bu suretle muktedir zevatın daimi bir kontrolü altında buraların her sene bir kat daha imar edilmesi temin olunmuştur. Doktorlarımız ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi tarafında yapılan tetkikat ve tahliller neticesinde Yalova sularının esas itibarile kükürt ve kalsiyum unsurlarını ihtiva eden az madenli sıcak sulardan olduğu ve bunların bilhassa radyo-aktif hassaları bulunduğu tesbit olunmuştur. Bugünkü hamamları, açık havuzları ve asrî tesisat ile her türlü konforu haiz otel, lokanta ve gazinolar ile geniş park ve ormanlar ile Yalova kaplıcaları Avrupa'daki herhangi bir kaplıca ile boy ölçüşebilecek bir mertebeye yükselmişlerdir. İstanbul ile Yalova arasında süratli ve muntazam vapur seferlerinin tesisi, sahilden kaplıcalara kadar mükemmel bir asfalt yolun yapılması seyahat etmeği ve muhit değiştirmeye ve büyük şehirlerin dağdağasından uzak, sakin bir yerde istirahat etmeği medenî bir ihtiyaç olarak duyan halkımız tarafından bu ilicaların büyük bir rağbet görmesini tevliid etmiştir. Fakat Yalova istirahat ve tedavi mahallinden mada bir turizm mahalli dahi olmağa namzeddir. Yeşillikler arasında gizlenmiş olan asar hafriyat sayesinde meydana çıkarıldıkça bu havalinin Avrupalı seyyah ve arkeoloji meraklılarının bir ziyaretgâhı olacağı pek tabiidir³⁶.”

1936 yılında Yalova'ya ulaşımın kolaylaştırılması ve kasabanın hareket kazanması için Yalova Belediyesi ile Akay işletmesi yeni düzenlemeler yapmıştır. Konuyla ilgili 24 Haziran tarihli Tan Gazetesi'nde haber aşağıdaki şekildedir:

“Yalova Yolu İçin Yeni Mühim Kararlar

Yalova Belediyesi ile Akay yönetiminin ortak aldıkları önlemler sayesinde halkın daha güvenli ve daha ucuza seyahatleri sağlanmıştır. Bu önlemler sayesinde ki, bazı nedenlerle

³⁶ Arif Müfid Mansel, **Yalova ve Civarı**, 1936, <https://turakine.blogspot.com/2017/02/ord-profdr-arif-mufid-manselin-yalova.html>.

Mudanya yolunu tercih eden Bursa yolcuları da tekrar Yalova hattına rağbet etmeye başlamışlardır.

Yeni karara göre; Akay Yönetimi el ile götürülecek valiz, çanta, gramofon vb. eşyalardan para almayacaktır. Aynı zamanda gidip gelme süreleri 12 saat olan biletler, 48 saate çıkarılmıştır. Bundan başka Ekonomi Bakanlığı'nın onayı sonrası bilet ücretlerinde 1. mevkide 10, 2. mevkide 5 kuruş indirim yapılacaktır.

Yalova Belediyesi'ne bağlı otobüslerde Akay Yönetiminin bu fedakârlığına karşılık olarak Bursa'ya 1 liraya taşıdıkları yolcuları 75 kuruşa götürmeye başlamışlardır. Bursa yolu üzerinde onarımı devam ettiği için diğer yol yapılıncaya kadar rahatça gitmeleri sağlanacaktır³⁷."

**Akayın ilkbahar
tarifesi**

**Yalovaya araba vapuru iş-
lemesine başlıyor**

Akay işletmesinin ilkbahar tarifesi yarın sabahtan itibaren tatbik edilmeğe başlanacaktır. İlkbahar tarifesinde yapılan yenilikleri övmeğe yazmıştık. Bu seneye indas edilişliğini evvelce haber verdiğimiziz Yalovaya araba vapuru seferleri tarifesi de hazırlanmış ve ilkbahar tarifesinde gösterilmiştir.

11 Hazırandan itibaren tatbik edilmeğe başlanacak olan araba vapuru tarifesine göre vapur cumartesi günü saat 12 de Üsküdar'dan hareket edecek, İstanbul yakasından otomobill almak üzere Kabataş'a uğruyarak ve saat 12,30 da Kabataş'tan hareketle 13,30 da Yalovaya muvafakat edecektir.

Vapur aynı gün saat 16 da Yalovadan hareketle Kabataş ve Üsküdar'a uğruyacaktır. Pasajieri de saat 6,30 da gene Üsküdar'dan katlanarak olan araba vapuru Kabataş'a uğradıktan sonra saat 10 da Yalovaya gidecek ve cumartesi günü Yalovaya çıkma olan otomobilleri alarak İstanbul'a gelecektir.

15 Ağustos 1937 tarihli Akşam Gazetesi'nde; inşaat işlerini gözden geçirmek için Akay İşletme Müdürü B. Cemil Bey'in Ya-

³⁷ Tan, 24.06.1936, Cumhuriyet, 25.06.1936

lova'da bulunduğu ifade edilmiştir. Kaplıcaların sağlık direktörü Dr. Nihat Reşat'ın da sağlık bakımından incelemeleri devam etmiştir. Beş sene için de modern bir şekle dönüştürülmesi planlanan Yalova'nın maketi yapılmıştır. Oyun bahçeleri ile köşklerin inşasına gelecek mevsimde başlanması planlanmıştır. İlk önce örnek olmak üzere etrafı bahçeli, villa tipi birkaç ev yapılması, sonra arazinin halka satılması da düşünülmüştür. Yalova kaplıcalarında yapılacak köşklerin Florya'da inşa edilecek villa şeklindeki evlerin aynısı olması düşünülmüştür³⁸. Tüm bu planlamalar ile Yalova'nın modern bir yerleşim olarak planlanması düşünülmüştür.

19 Kasım 1937 tarihli Son Posta Gazetesi'nde Yalova'nın imarına dair bir kanunun hazırlandığı ifade edilmiş ve burada Akay işletmesinin rolünden söz edilmiştir. Haberde yer alan bilgiler şu şekildedir:

“Bir kanunda Yalova'da ev ve benzeri bina yaptıracaklara bedava arazi verilmesi, binaların 10 yıl vergiden muaf tutulması öneriliyor.

Coğrafi mevkii, tabii güzelliği gezginlerin ilgisine uygun şehrimizin bir plan dâhilinde ve bu amaçla imarına devlet bütçesinden yardım edilecektir. İstanbul'un sayılı turizm şehri olması nedenleri arasında Yalova ve Bursa kaplıcalarının da etkisinin olduğu düşünülmektedir.

İstanbul'un ileri şehir planında Moda'dan başlayan ve Sudakiye'ye kadar uzanan sahil boyu mesire olarak kabul edilmiştir. Adalar ve Boğaziçi de bu şekildedir. Bunların arasında Yalova su şehri de bir mesire kabul edilmiştir. Şehircilik uzmanı Prost Yalova'nın imarına dair projeyi Şubat'ta Türkiye'ye geldikten sonra tamamlayacaktır. Yalova'nın imarına dair ayrıca bir kanun projesi de hazırlanmıştır. Meclis'te görüşülmek üzere olan projenin adı; Yalova kaplıcaları ve kaplıcalar mıntikasının idaresidir. Yalova'da sınırı bir haritada gösterilen sahadaki sıcak ve soğuk su kaynakları ile kaplıcaların ve bunlara ait tesisatın işletilmesi hakkı bu kanunla 50 yıl süreyle Akay idaresine verilmektedir. Vapur iskelesinden itibaren yol boyunca ve kaplıcalar etrafındaki hazineye ait topraklar ev, otel, pansiyon, kapalı eğlence yerleri, lokanta, dükkân

³⁸ Akşam, 15.08.1937.

yaptırmak isteyen Türklere ve yabancılara parasız olarak arsa verilecektir. Elinde bir katlı ev yaptıracak kadar az miktarda parası bulunan her İstanbullu pek kolayca Yalova kaplıcalarında bir köşke sahip olabilecektir. İstenen bu arsalar iki yıl içinde bina yapılması zorunludur.

Yalova vapur iskelesinden çıkıp su şehrine gidecekler yolda her iki sırada birbirine benzer evlerle karşılaşacaklarıdır.

Buranın imarı için servetini ortaya atanlar himaye göreceklendir. Yeni yapılacak binalardan 10 yıl bina vergisi alınmayacaktır. Akay yönetiminin yaptıracığı binalardan buhran vergisi, arsalarından arazi vergisi, ülke dışından inşaat için getirilecek zorunlu malzemedan gümrük vergisi alınmayacaktır.

Akay yönetimine bu hatta tahsis etmek üzere yeni yolcu vapurları alınacak, İstanbul-Yalova yolu mümkün olduğu kadar kısalmış olacaktır. Yalova, Boğaziçi, adalar vs. gibi İstanbul mesireleri şekline sokulacaktır. Ayrıca ufak bir sermayeye sahip her İstanbullunun Yalova'da birer evi olabilecektir.

Gelecekteki İstanbul planı hazırlanıp uygulamaya geçince Boğaziçi, Moda ve Suadiye gibi mesire yerleri yaptırmak isteyenlere de bazı muafiyetler konulacaktır. Bu şekil bir kanunla tesbit edilecektir.

Hükümet turist çekmek için imar edilen su şehri için bazı muafiyetler kabul edecektir³⁹.”

11 Aralık 1937 tarihli Son Posta Gazetesi'nde Yalova Kaplıcalarının yönetimine dair TBMM'de görüşülen kanun tasarısı ve görüşmelerde yapılan tartışmalar ve özellikle Akay işletmesine devredilecek görev ve haklar konusundaki eleştiriler aktarılmıştır. Haberin detayları aşağıda yer almıştır;

“Yalova Kaplıcalarının Yönetimine Ait Kanun

Meclisin bugünkü toplantısında Yalova kaplıcaları ile bu kaplıca bölgesinin yönetimi hakkında kanun önerisi görüşülmüş, bu konu hakkında birkaç kişi söz almıştır.

Bu arada Hakkı Tarık Us- Giresun- söz konusu kaplıcalar bölgelerinin hangi arazileri içereceğini ve kaynaklara soğuk su kaynaklarının da katılması nedeniyle bunun şahsi kaynaklara da bağlantılı bir noktası olup olmadığını sormuştur.

³⁹ Son Posta, 19.11.1937.

Bütçe Encümeni tutanak yazmanı Raif Karadeniz-Trabzon- verdiği yanıtta, söz konusu arazinin haritalarının yapıldığını ve bu haritada parasız verilecek arazi sınırlarının gösterildiği ve sınır içindeki bütün arazi ve arsaların hazinenin malı olduğunu, özel mülkiyete ait hiçbir arazinin bulunmadığını söylemiş ve demiştir ki:

Mazhar Müfit Kansu Yalova kaplıcalarının Akay yönetimine bırakılmasının daima zararlı olduğunu bir takım kişilere verilmesinin yerinde olduğunu söylemiştir.

Naşit Uluğ'un maliye encümeni teklifindeki 4. Maddenin kabulü hakkında tavrı dikkate alınmıştır.

Görüşmelerin sonunda verilen bir tavrı kanuna aşağıdaki maddenin eklenmesi kabul edilmiştir.

Kabul edilen madde şudur:

Bu kanunla Akay'a devredilen haklar ve görevler Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul Belediyesi'ne devrolunabilir.

İçişleri Bakanının Açıklaması

Yalova kaplıcaları ve kaplıcalar bölgesinin yönetimi hakkında İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri önemli bir açıklamada bulunmuş, İstanbul ve çevresi halkının şifa ve sefasını sağlayan bu yerin tarihçesi yapıldıktan sonra demiştir ki:

Özellikle dikkate alınacak konu, yalnız hali vakti yerinde olanların değil oraya muhtaç olan bütün Türklerin orada dinlenmeleri ve tedavilerini yapabilmelerinin sağlanmasıdır. Hükümetin görevinin bu olması gereklidir. Sonuçta Yalova Akay'ın ya da Hükümetin sadece bu noktadan milleti tedavi için para harcamasını arkadaşlarımızın hiçbiri zannederim ki çok görmez.

İçişleri Bakanı arazi konusunu da açıkladıktan sonra açıklamasını şöyle bitirmiştir:

Hükümetin programında şehirlerimizin imarı zorunluluğu vardır. Bu düşünüldüğü zaman şirketlerin elinde bulunan nakliye araçlarının dahi şehirlere bırakılması düşünülmüştür. Bu partimizde de tartışılmıştır.

İlerde Akay'ın Şirket-i hayriye'nin tramvayın dahi Belediye'ye devri söz konusu olabilir ve bu görüşülen bir konudur. Sonuç olarak bugün yaptığımız bir kanunu altı ay sonra yapacağımız bir kanunla tadil etmiş olmamak için İstanbul milletvekillerinin teklif ettiği kanun maddesinin kabulünü bende-

niz de rica edeceğim. Hükümet de buna katılmaktadır. Hükümet programını yaptığı zaman altı ay sonra düzenlenmesi için huzurumuza gelmeyerek Akay'ı olduğu gibi Yalova'yı ve Yalova'yı olduğu gibi Bursa'yı Belediye'ye devretmek yetkisini alacaktır. Açıklamalarımın nedeni budur⁴⁰.”

Aynı tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde ise gelişmeler şu şekilde anlatılmıştır:

“Yalova Arazisinin Parasız Dağıtımı
Kanun önerisi Meclis'te tartışmalar yol açtı
Akay'ın bazı çalışmaları şiddetle eleştirildi
İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bu konu nedeniyle söz alarak şu açıklamaları yaptı:

İstanbul milletvekillerinin bu tekliflerinden istifade ile Yalova kaplıcaları hakkında birkaç söz söylemek istiyorum. Kaplıcalar hepimizin malumudur ki çok eski zamanlardan beri İstanbul ve çevresi halkının şifasını ve sefasını sağlamıştır.

İçişleri Bakanı Yalova'nın son Osmanlı döneminde ve mütareke senelerindeki durumunu anlattıktan sonra kaplıcaları işleten şirketin sırf kâr amacıyla yaptığı kutuluk kereste ve mukavvadan otellerin de tahrip edildiğini, aslında bu gibi şirketlerin azami yarar amacı güttüklerini, Yıldız ve Maryosera işinin bunun son bir örneği olduğunu, Cumhuriyet yönetiminin Yalova'ya tarihi şöhretini geri verildiğini, Akay'a bu işin ancak bir hizmet olarak verildiğini, bundan kâr beklenmediğini, şimdi şikayetin müşterisizlikten değil müşteri çokluğundan olduğunu, bunun için yeni oteller yapıldığını ve yapılacağını açıkladıktan sonra dedi ki:

Bu sağlık ve şifa kaynağı sadece gelirleri uygun olanlara değil oraya muhtaç bütün Türkleri tedavi edebilecek yer olmalıdır. Hükümetin görevi ve amacı budur. 5-6 yıl önce hazırlanmış ve şimdi Meclis'ten çıkmakta olan kanun bugünün şartlarına da uygundur. Aslında bazı araziyi halkın kullanımına vermek gereklidir.

Su şehri yalnız hasta şehri olmamalıdır. Hastaya refakat edecek kimselere de kendi durumlarına göre dinlenme, zevk ve eğlence sağlanmalıdır. Eğer ev ve pansiyon yaptıracaklara, bu

⁴⁰ Son Posta, 11.12.1937.

arsalar, belirli bir süre için geçici olarak verilirse hiç kimse rağbet etmeyecektir. Bu bir teşvikten ibarettir. Ve hatta söz konusu kanun diğer bir takım muafiyetler de vermektedir.

İçişleri Bakanı Yalova'nın Bursa'ya rakip olmadığını, Bursa'nın güzelliği, havası, Uludağ'ı, tarihi eserleri ile yalnız memleketimizin değil İstanbul'a gelen her yabancıнын derhal gittiği, dünyada eşsiz bir yer olduğunu ve nihayet İzmit ve Yalova gibi yerlerin ancak birbirlerine özenen bir kül halinde bulunduğunu belirtti. Hükümet programında şehirlerin imarı konusuna değinerek ilerde Akay, Şirketi Hayriye ve tramvayın da Belediye'ye devri söz konusu onulabileceği nedenleri ile bugün yapılan kanunun 5-6 yıl sonra düzenlenmesine zorunlu olunmaması için İstanbul milletvekillerinin önerisini yerinde bulduğunu, Hükümetin de buna katıldığını açıkladı.

İçişleri Bakanı'nın açıklamalarından sonra:

Bu kanunla Akay'a devrolunan haklar ve görevler Bakanlar Kurulu Kararı ile İstanbul Belediyesi'ne devrolunabilir.

Fıkrası 9. madde olarak kanuna eklendi.

Takiben Ziya Gevher Etili-Çanakale, Akay'ın kulağını çekecek bakanın da burada olduğunu ve Şükrü Kaya'nın Yalova'yı bir şehir gibi tasvir eden sözlerinden ve özellikle halk hakkındaki düşüncelerinden ilham alarak bazı düşüncelerini söyleyeceğini bildirdi ve dedi ki:

Arkadaşlar bu sene Yalova'ya halk gelmemiştir. Bunun tek nedeni Yalova'yı işleten Akay'ın adamlarıdır. Halkın yararlanabileceği üçüncü sınıf lokanta pintilik düşüncesi ile kapatılmıştır. Yalova'da konuştuğum doktor dedi ki: (Bugüne kadar 900 hasta muayene ettim. Her sene bu zamanlar muayene sayısı 2000 küsur olurdu. Nedeni üçüncü sınıf lokantanın kaldırılmasıdır.)

Ziya Gevher, Yalova'da eğlence ile birlikte sağlığında düşünülmesi gerektiğini hele cumartesi, pazar günleri saygısız gürültüler yüzünden uykunun kalmadığını belirterek sözüne devam etti:

Söyleyeceğim üçüncü nokta çok elemdir. Oradaki memurlar biz Türklerle dahi Türkçe konuşmazlar. Akay'ın şiddetle dikkatini çekerim. İyi yabancı dil bilen Türk evladı çaktır. Daha ağırını söyleyeyim:

Orayı yöneten adam dahi yanınızda çoluk çocuğu ile bir-

likte yabancı bir dille konuşmaktadır. İnsan romatizması için geldiği yerden çıldırarak dönebilir. Şuradan buradan toplanmış adamların yarım yamalak yabancı lisanları ile sinirleri bozmasına tahammül edilemez. Gönül isterdi ki Yalova Seyrüsefain denilen yönetimin elindeki gibi olsun. Teşekkür edeceğim Serüsefain'dir...

Bundan sonra İsmail Kemal-Çorum – söz alarak rahatsızlığı için Madene gittiğini, birkaç ay kaldığı halde fayda görmediğini sonra Yalova'da iyileştiğini anlatarak böyle bir kanunun teklifinden dolayı hükümete teşekkür etti. Atatürk'ün parmağı dokunan her yerde şifa olduğunu şükranla andı.

Kanunun diğer maddeleri de kabul edilerek birinci görüşme bitirildi⁴¹.

Bu haberler Yalova kaplıcalarında yaşanan sorunları ve Akay işletmesi hakkındaki eleştiriler yansıttığı kadar dönemin politik ortamını da yansıtmıştır.

Atatürk 1938 yılında Yalova'ya 20 Ocak ayında gelmiştir ve 22 Ocak 1938'de açılışı gerçekleşen Termal Otel'in ilk misafiri olmuştur. Yalova'ya çağrılan Prof. Dr. Neşet Ömer İrdelp tarafından muayene edilmiş, teşhis Reşat Belger'in ki ile aynı olmuş ve "Siroz başlangıcı" teşhisi konulmuştur. Aynı gün Akay işletmesinin bir vapuru ile Yalova gelen Atatürk Termal Otel'in açılışını yapmıştır.

"Atatürk Yalova'daki otelin ilk misafiri oldu.

Cumhurbaşkanımız, Yalova kaplıcalarına teşekkür buyurmuşlar ve Akay tarafından yaptırılan yeni otele inmişlerdir. Refakatlerinde başvekil, dâhiliye vekili, üçüncü umum müfettişi Tahsin Üzer, İstanbul valisi Muhiddin Üstündağ, Yalova kaymakamı Hüseyin Erkin, Sayınlardan Profesör Ömer, Şakir Ahmet, Ziya, Naki, Salih Bozok, Ali Kılıç, İsmail Müştak, Devlet ziraat işletmeleri kurumu meclisi azasından Kavalalı İsmail Hakkı vardır.

Yeni bitmiş olan otelin ilk misafirleri Atatürk ve refakatindeki kişilerdir.

Her türlü konforu ve güzelliği içinde toplamış olan otel Atatürk'ün de takdirlerini kazanmıştır. Otelin ismi "Otel Termal

⁴¹ Cumhuriyet, 11.12.1937.

Yalova" konulmuştur⁴².

Reisicumhur Atatürk'ü taşıyan özel tren bu sabah Derince'de bulunacaktır. Büyük Şefi karşılamak üzere İstanbul Valisi Muhiddin Üstündağ ile İstanbul Kumandanı General Osman Tufan dün akşamki trenle İzmit'e gitmişlerdir.

Atatürk Derince'den Yalova'ya geçecekler ve bir müddet orada dinleneceklerdir. Kendileriyle yanındakileri Derince'den Yalova'ya götürmek üzere Akay'ın bir vapuru Derince'ye hareket etmiştir.

Büyük Şefe refakat etmekte olan Başbakan Celal Bayar bir, iki sonra şehrimize gelerek incelemede bulunacaklardır⁴³."

22 Ocak tarihli gazetelerde seyahatin ayrıntıları yer almaktadır ve Son Telgraf Gazetesi'nde ziyaretin başlangıcı şu şekildedir:

"Özel tren gece yarısından sonra 1.15'te Derince'ye varmış, Cumhurreisimiz 1,5 saatlik bir dinlenmeden sonra 3.10'da Akay'ın Heybeli vapuru ile Yalova'ya hareket etmiştir. Ulu Önderimizin Yalova'yı şerefli direceğini duyan halk, geceye ve soğuğa rağmen uyumamışlar, uzun zamandan beri hasretini çektikleri büyük atalarını yakından görmek ve candan alkışlamak için sokaklara dökülmüşlerdir. Bütün Yalova elektriklerle ve şanlı bayraklarımızla süslenmiş, bütün halk ayakta olmak üzere büyük bir sabırsızlıkla sabahı beklemişlerdir.

Nihayet Heybeli vapuru, sabaha karşı saat 6'da Yalova iskelesine yanaşmış. Büyük Şef'le yanında bulunanlar güzergâhtaki halkın coşkun alkışları ile kaplıcalardaki köşkelere giderek dinlenmişlerdir⁴⁴."

Tan Gazetesi'nde seyahat; "Dün Ankara'dan hususi tren ile hareket buyuran Büyük Şefimiz Atatürk gece saat 21.30'da Derince'ye muvasalat etmişlerdir. Atatürk refakat ve maiyetlerinde Başbakan B. Celâl Bayar, İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Bay Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras ve diğer mutabakat zevat bulunduğu halde saat 22.00'de, Akay idaresinin (Heybeliada) vapuruyla Derince'den Yalova'ya hareket buyurmuşlar-

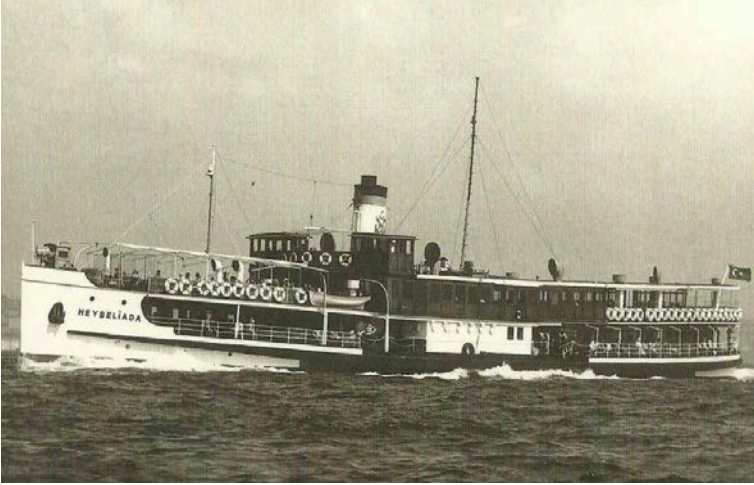
⁴² Haber, 23.01.1938

⁴³ Cumhuriyet, 21.01.1938.

⁴⁴ Son Telgraf, 22.01.1938.

dır⁴⁵.”

Diğer gazetelerde; “Cumhurreisimiz bir buçuk saatlik bir beklemeden sonra emirlerine tahsis edilen Akay’ın Heybeliada vapuruyla saat 3.10’da Yalova’ya hareket ettiler⁴⁶” ifadeleri ile seyahat aktarılmıştır.

Heybeliada Vapuru

Aynı gün Otel Termal Yalova’nın açılışı yapılmıştır. 1 Temmuz 1933’te Seyr-i Sefain İdaresi’nin kapatılması ve Termal Kaplıcaları’nın işletmesinin Akay isimli şirkete devredilmesi ile Termal Oteli’nin yapım süreci başlamış ve 1936 yılına gelindiğinde Termal’deki imar büyük ölçüde tamamlanmıştır. Şifalı suların sağlık turizmi için kullanılması Dr. Nihat Berger’in Paris’ten dönerek Yalova Kaplıcaları İşletme Müdürü ve Başhekimi görevine getirilmesiyle başlamış olup, 22 Ocak 1938’de açılışı gerçekleştirilmiştir. Otel Termal Yalova’nın açılışı ile ilgili olarak dönem gazetelerinde ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

Haber Gazetesi’nde verilen bilgiler ise şu şekildedir:

“Atatürk Yalova’daki otelin ilk misafiri oldu.

⁴⁵ Tan, 22.01.1938.

⁴⁶ Haber, 22.01.1938; Halkın Sesi, 22.01.1938.

Cumhurbaşkanımız, Yalova kaplıcalarına teşrif buyurmuşlar ve Akay tarafından yaptırılan yeni otele inmişlerdir. Refakatlerinde başvekil, dâhiliye vekili, üçüncü umum müfettişi Tahsin Üzer, İstanbul valisi Muhiddin Üstündağ, Yalova kaymakamı Hüseyin Erkin, Saygınlardan Profesör Ömer, Şakir Ahmet, Ziya, Naki, Salih Bozok, Ali Kılıç, İsmail Müştak, Devlet ziraat işletmeleri kurumu meclisi azasından Kavalalı İsmail Hakkı vardır.

Yeni bitmiş olan otelin ilk misafirleri Atatürk ve refakatindeki kişilerdir.

Her türlü konforu ve güzelliği içinde toplamış olan otel Atatürk'ün de takdirlerini kazanmıştır. Otelin ismi "Otel Termal Yalova" konulmuştur⁴⁷.

1938 yılında Termal Otel'in açılışı ve Kaplıcaların kentin gelişimine kattığı değer dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra Kaplıcaların yönetimi ile ilgili yapılan düzenlemelerin bir uzantısı olan ulaşım konusunda da Denizbank denetiminde yeni bir teşkilatlanma Yalova'da oluşturulmuş ve AKAY işletmesi görevleri devredilmiştir.

18 Mart tarihli Kurun Gazetesi'nde kaplıcaların işletmesi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Haberde;

"Birçok deniz işletmesi gibi Yalova kaplıcaları da Denizbank'a bağlanmıştır.

Denizbank İstinye Dok Şirketinde olduğu gibi Yalova kaplıcalarını da ayrı bir müdürlük ile yönetmek kararındadır.

Akay işletmesinden Yalova'ya giden heyet Kaplıcanın yönetimini yeni yönetime bırakmıştır.

Öğrenildiğine göre Yalova kaplıcaları müdürlüğüne Dr. Nihat Reşat atanmıştır. Bay Nihat Reşat beraberinde çalıştıracığı kadroyu belirlemekle meşguldür⁴⁸

bilgileri ile Otel ile birlikte kaplıcaların müdürlüğü ile ilgili düzenlemeler belirtilmiştir.

Aynı içeriğe sahip haberin yer aldığı diğer gazete Haber Gazetesi'nde;

⁴⁷ Haber, 23.01.1938.

⁴⁸ Kurun, 18.03.1938.

“Hükümet tarafından Denizbank’a devredilen Yalova kaplıcaları yönetimi Akay yönetiminden alınmıştır. Denizbank Yalova kaplıcalarını bağımsız bir müdürlük halinde yönetmek kararındadır. Bunun için Denizbank tarafından Yalova kaplıcaları için yeni örgütlenme ve kadrolar hazırlanmaktadır....

Yalova kaplıcalar müdürlüğüne şimdiki yönetiminde müdür olan Dr. Nihat Reşat getirilmiştir....

Şirket-i hayriye bu mevsimden itibaren Yalova’ya haftada iki defa araba vapuru işletecektir⁴⁹.”

Denizbank Akay işletmesi Müdürlüğünden			
İSTANBUL - YALOVA			
Arasında araba Vapuru seferleri			
11 Haziran 333 tarihinden Ağustos 333 tarihine kadar yalnız Cumartesi ve Pazartesi günleri			
Cumartesi günleri	S. D.	Pazartesi günleri	S. D.
Üsküdar K.	12.00		6.30
Kabataş K.	12.30		7.00
Yalova V.	13.30		10.00

Yalova K.	16.00		11.00
Kabataş K.	19.30		14.30
Üsküdar V.	20.00		15.00

Bu seferlerde Büyükdada halledilecek araba ve hayvan buluruna eğer vapur gidip ve gelirse Büyükdaya da uğrayacaktır. «1233».

Mayıs tarihli Haber gazetesinde Denizbank’ın tüm sorumluluğu aldığı bilgisi verilmektedir.

“Denizbank Otobüsleri Evvela Yalova Hattında İşletilecek Denizbank’ın otobüs servisleri için yeni bir işletme teşkilatı kurmakta olduğunu yazmıştık. Banka bu iş için ayrıntılı incelemeler yaptırmaktadır. Bu arada çeşitli hatlarda ve sahil yollarında çalışacak otobüsler için bir tip kabul edilmiştir. Bu tip arabalar Amerika’da en fazla kullanılan ve çok rağbet görmüş olan otobüslerdir. Gerek yapılış gerekse düzeni ile şehrimizdeki otobüslere hiç benzememektedir.

Denizbank otobüs seferlerine deneme olarak önce Yalova hattında başlayacaktır. Yalova kaplıcalar, Yalova-Bursa ve Bursa-Karaköy yolları bu hatta dâhildir.

⁴⁹ Haber, 17.03.1938.

Banka bu yollar üzerinde fenni incelemeler yapmaktadır. Getirteceği arabalara bu yolların ve bu yollardaki köprülerin dayanma ve direnç dereceleri uzman bir kurul tarafından belirleniyor. Banka yakında otobüslerinin ilk partisini ısmarlayacaktır. Bunlar gelinceye kadar işletmeye ilk açılacak olan yolların geçici onarımına başlanacaktır.

Denizbank otobüslerinin işleyeceği ilk hatlardan olan Mudanya-Bursa yolu tamir edilmektedir. Bu yol bir buçuk yıl içinde tamamen asfalt yapılmış olacaktır. Bursa-Yalova yolu 940 yılsonunda bitecektir⁵⁰.”

Sonuç

Cumhuriyetin ilk yıllarında kara ve deniz ulaşımını geliştirmek için alt yapı çalışmaları, ulaşım araçlarının geliştirilmesi gibi hizmetler ile kaplıca turizmini canlandırılma isteği belirleyicidir. Yurdun çeşitli bölgelerinden gelen göçmenler ile sosyal hareketlilik sağlanırken, üretimin çeşitlenmesi de gerçekleştirilmiştir. Nüfus hareketi şehrin nüfusunun artmasını sağlamıştır. Yalova'nın planlı bir şekilde büyümesi için şehir planlamacıları ile çalışmalar da yapılmıştır. Yalova'nın merkez ve köylerinde öğretmenlerin çalışmalarıyla eğitim alanında ise gözle görülür ilerleme olmuştur. O yıllarda bir kasaba olan Yalova'nın merkezi ile birlikte bucak ve köylerinde de ekonomik, sosyal ve demografik hareketlilik yaşanmıştır.

Özellikle kaplıca turizmini canlandırılma isteği Yalova'nın büyümesinde-gelişmesinde belirleyicidir. Ve bu noktada Akay İşletmesi dikkati çeken bir örnektir ve bugünkü İstanbul şehir iç hatlarının temeli olmuştur.

Kaynakça

ARŞİV

TC Resmî Gazete, Sayı: 2422, Tarih: 31 Mayıs 1933.

BCA, Tarih: 15.6.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/37-45-17.

BCA, Tarih: 10.6.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/37-43-18.

BCA, Tarih: 05.08.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/38-55-13.

⁵⁰ Haber, 24.05.1938.

- BCA, Tarih: 28.4.1933-00.00.000, Yer: 30-10-0-0/191-310-9
 BCA, Tarih: 27.6.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/ 37-49-5.
 BCA, Tarih: 12.11.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/41-88-1.
 BCA, Tarih: 15.11.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/ 41-82-5.
 BCA, Tarih: 13.12.1933-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/ 41-88-4.
 BCA, Tarih: 15.07.1934-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/47-52-2.
 BCA, Tarih: 23.06.1937-00.00.000, Yer: 30-18-1-2/76-60-1.

GAZETELER

Akşam

Cumhuriyet

Haber

Halkın Sesi

Kurun

Son Posta

Tan

Vakit

KİTAP VE MAKALE

- BORATAV Korkut; *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985*, Gerçek Yay., İstanbul 1990.
 ELDEM Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
 GALBRAITH John Kenneth, *İktisat Tarihi*, Dost Yayınları, 2004, Ankara.
 İNAN Ayşe Afet, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
 KONGAR Emre, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cilt: I-II*, 7. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
 MANSEL Arif Müfid, *Yalova ve Civarı*, 1936, <https://turakine.blogspot.com/2017/02/ord-profdr-arif-mufid-manselin-yalova.html>.
 MARDİN Şerif Mardin, "Yenileşme Dinamiğinin Temelleri ve Atatürk", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset (Makaleler 1)*, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
 SARICA Murat, *Siyasal Tarih*, 2. Baskı, Ar Basın Yayın ve Dağıtım, İstanbul, 1983.
 SAVAŞ Vural, *İktisatın Tarihi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
 TEKİNSOY Yunus Emre, "İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde İttihatçıların Milli Bir Vapur Kurmaya Yönelik Teşebbüsü: İttihâd Seyr u Sefâ'in Anonim Şirket-i Osmaniyesi, *Karadeniz Araştırmaları*. XVIII/71: 627-651.
 TİMUR Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge Kitabevi, 1993.

ÜLKEN Yüksel, *Atatürk'ün İktisadi Düşüncesi ve Politikası*, Atatürkçülük (İkinci Kitap), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1988.

ÜSTÜNEL Besim, *Ekonominin Temelleri*, Üçüncü Baskı, Kurtuluş Matbaası, 1975, Ankara.

ONLINE

Tarihçe – TÜRKİYE DENİZCİLİK İŞLETMELERİ A.Ş. (tdi.gov.tr)

Lozan Barış Antlaşması ve Yunanistan: Anlaşmanın İmzalanmasına Giden Süreçte Yunan Siyasetindeki Gelişmeler ve Kamuoyunun Anlaşmaya Tepkisi

Gürhan YELLİCE*

Giriş

1923 yılı Türkiye tarihi açısından önemli dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahsedilen önemli olaylardan ilki içinde bulunduğumuz günlerde 100. yılını kutlamaya hazırlandığımız Cumhuriyet'in İlanı'dır. Diğer önemli konu ise bu yazının da temelini oluşturan ve 2023 yılı itibarıyla 100. yılını kutladığımız Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Lozan Barış Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan ve hala geçerliliğini koruyan tek uluslararası anlaşma niteliğini korumaktadır. Anlaşma, bundan tam 100 yıl önce, 24 Temmuz 1923'te bir tarafta Ankara Hükümeti diğer tarafta, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya (Sırp, Hırvat Sloven Krallığı) arasında imzalandı. Görüşmeler ve anlaşmanın imzalanmasına giden süreç son derece zorlu olmuştu: nihai anlaşma bilhassa müttefikler, Yunanistan ve Türkiye açısından ciddi uzlaşmazlıkların yaşandığı, bu yüzden de birçok kez fiyasko ile sonuçlanma riski taşıyan ve toplamda 8,5 ay süren görüşmeler sonunda mümkün olmuştu. Anlaşma, Birinci Dünya Savaşı ve hemen sonrasında İtilaf Devletleri ve Yunanistan'ın İzmir'i işgaliyle başlayan Kurtuluş Savaşı'nı sonlandırırken, Sevr Antlaşması ve Megali İdea projesini

---

* Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, gurhan.yellice@deu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1402-8210

tümden geçersiz olarak ilan etmiş, modern Yunanistan ve Türkiye'nin siyasi, politik ve ekonomik sınırlarını belirlemişti. Bu çalışmanın amacı, gerek Lozan görüşmelerine giden süreçte, gerekse müzakereler sırasında ve nihayet barış anlaşması imzalandığında Yunan iç siyasetinde yaşanan gelişmeleri Türk-Yunan ilişkileri ve müttefik devletler bağlamında analiz etmek ve anlaşmaya yönelik Yunan kamuoyunun yaklaşımını ortaya koymaktır.

Lozan Öncesi Yunanistan'da Genel Durum

Lozan'a giden yol, Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasıyla mümkün olurken, savaştan yenik ayrılan Yunanistan açısından Yunan tarih yazımında kullanıldığı üzere "Küçük Asya Felaketi" ile başlamıştı. Felakete giden süreç, Yunan Başbakanı Venizelos'un "iki kıta beş denizde hüküm süren Büyük Yunanistan" projesi ve Yunan Devleti'nin kurulmasından sonraki süreçte temel dış politika doktrini olarak kabul edilen ve temelde Yunan olduğu varsayılan ve daha önce Antik Yunan egemenliğinde bulunan toprakların "geri alınarak özgürleştirilmesi" söylemine dayanan Megali İdea fikri çerçevesinde ilk olarak 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması neticesinde, savaşın kazananları Anadolu'yu siyasi ve ekonomik çıkar alanlarına bölerek paylaşma kararı almış, bu paylaşımın Yunanistan'ın payına İzmir ve çevresi düşmüştü. 15 Mayıs 1919'da İngiltere ve Amerika'dan aldığı icazetle İzmir'in işgali kararını alan Yunan Başbakan Eleftherios Venizelos'a göre Osmanlı Devleti'nin parçalanarak yok olmasıyla birlikte Şark Meselesi tamamen son bulacak, Yunanistan buradaki boşluğu dolduracak ve iki kıta beş denize hâkim büyük bir devlet olacaktı. Bu bağlamda Yunanistan, başlangıçta ve uzunca bir süre işgaller konusunda pek sıkıntı yaşamayacak gibi görünüyordu. İzmir'e çıkarmanın yapıldığı ve sonrasında birkaç gün direniş bağlamında yaşananlar haricinde Yunanistan pek de zorlanmadan İzmir ve çevresini işgal etmeyi başarmıştı. Bundan sonraki süreçte Yunanistan Bursa ve Edirne'ye kadar uzanan alanda egemenlik kurmayı başarmıştı.

Müttefiklerin ve özellikle Yunanistan'ın dikkat etmediği,

belki de ciddi bir önem atfetmediği Mustafa Kemal liderliğindeki direniş ve kurtuluş hareketi giderek güçlenmeye ve işgal bölgelerinde ciddi bir tehlike oluşturmaya başlayınca işgallerinin tehlikeye girdiğini gören Yunanistan ve müttefikler bu duruma bir çare bulma zorunluluğu hissetmişti. 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı, Havza, Amasya, Erzurum, Sivas ve Ankara yolculukları, bu sırada düzenlenen kongreler ve direniş yönünde alınan kararlar, giderek güçlenen Kuvayı Milliye ve nihayet 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan TBMM, işgalciler nezdinde ciddi bir kaygı yaratmış, bu konuda harekete geçilmesini zorunlu kılmıştı. Venizelos'un amacı, içerdiği maddeleri bakımından Yunanistan açısından büyük bir zafer olan ve 10 Ağustos 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması'na karşı gelen Mustafa Kemal liderliğindeki direnişi önce marjinalleştirerek Anadolu'ya hapsedmek, sonra tamamen mağlup ederek Yunanistan'ın bölgede kesin hakimiyetini ilan etmektir.

Ancak pratikte gelişmeler istenilen doğrultuda olmamıştı. Yunan iç siyasetinde yaşanan oldukça önemli bir gelişme, savaşın seyrini ciddi anlamda etkilemişti. Bu önemli gelişme "etnik bölünmüşlüğün bu kez Başbakan Venizelos'u siyasetten uzaklaştırmış olmasıydı. Balkan Savaşları sonrasında Yunanistan'ın sınırlarını iki katına çıkaran, bir iki kat daha artırma yolunda büyük bir adım atan ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasından sonra Anadolu'da Yunanistan'ı hâkim kılmaya çok yaklaşan Venizelos, iç siyasette büyük bir şok yaşamıştı. Savaşlar nedeniyle uzunca bir süredir ertelediği seçimler 14 Kasım 1920'de gerçekleşmiş ve Venizelos bu seçimlerde ağır bir yenilgi almıştı. Yenilginin en önemli nedeni, ülkenin tam sekiz yıldır-Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Ukrayna Harekâtı, Küçük Asya Harekâtı-aralıksız devam eden savaşın durmasını istiyor olmasıydı. Seçimler öncesinde Venizelos kamuoyunun bu yöndeki talebini iyi okuyamamıştı. Megali İdea'yı başarmaya çok az kaldığı ve Sevr Antlaşması'nın imzalandığı bir süreçte böyle bir gelişmeye en küçük bir ihtimal dahi vermemişti.

Seçimlerde milletvekili dahi olamayıp ciddi bir hüsrana, belki de küskünlük psikolojisine kapılan Venizelos ülkesini terk edip Paris'e yerleşirken, seçimler öncesinde savaşı sonlandırma vaa-dinde bulunarak kamuoyunun desteğini alan Gounaris, paradoksal bir kararlar, Anadolu'daki savaşa devam kararı vermişti.

Gounaris'in müttefiklerle ilişkisi Venizelos kadar iyi değildi, daha da mühimi Kral Konstantinos'un ülkeye dönüşünü sağlaması bu ilişkileri daha da kötüleştirmişti. Çünkü Alman yanlısı Kral Konstantinos, Yunanistan'ı üç yıl boyunca "tarafsız" kılarak dolaylı olarak Almanya'nın yanında tutmuş, ancak 1917 yılında müttefiklerin askeri girişimleri vasıtasıyla Yunanistan'dan uzaklaştırılmış ve Yunanistan savaşa dahil edilebilmişti. Bu süreçte Venizelos ve Kral arasındaki uzlaşmazlık Yunan siyasetini ve toplumunu ikiye bölmüş ve ciddi anlamda yormuştu. Müttefiklerin Kral Konstantinos güdümündeki Gounaris Hükümeti'ne yaklaşımında geçmiş hesaplar derhal açılmamışsa da Yunanistan'ın Anadolu'daki varlığını destekleme konusunda onları daha az istekli kılmıştı. Kralcılar, hedefi daha da büyütüp İstanbul'u almaktan söz etmeye başlamışlardı. Yunanistan'da bu gelişmeler yaşanırken, Mustafa Kemal liderliğindeki hareket daha da güçlenmişti. Anadolu'daki hareket, TBMM açılmasıyla daha da güçlenmiş, oluşturduğu ordusuyla Batı cephesinde Yunanistan'la yaşanan ve iki yıl süren savaşı kazanmayı başarmıştı¹. 9 Eylül 1922'de Türk ordusunun İzmir'e ve 11 Eylül 1922'de Bursa'ya girmesiyle birlikte Yunan ordusu Anadolu'dan ayrılmak durumunda kalmıştı².

Mağlubiyetin Yunan iç siyasetinde etkisi sarsıcı olmuştu: Yaklaşık 100 yıllık bir tarihsel süreçte Yunan iç ve dış siyasetini en çok meşgul eden, adeta domine eden *irredanüstist-expansionist* dış politika (*Megali İdea*) bir anda son bulmuştu. Savaş son bulduğunda, Yunanistan, askeri olarak mağlup ve moralsiz, siyasi olarak hiç olmadığı kadar bölünmüş ve iç savaş potansiyeli taşıyan, uluslararası platformda yalnız, Bulgaristan ve İtalya'dan gelebilecek bir saldırı korkusu yaşayan, ekonomik olarak iflasını açıklamanın eşiğinde ve en önemlisi, Anadolu'dan göç etmesi beklenen yaklaşık 1.2 milyon mübadile ev sahipliği yapmaya hazırlanan bir ülke durumundaydı.

Yunanistan açısından daha trajik olan, bu ağır krizi yönetecek bir liderin olmayıştıydı. Böylesine olumsuz koşullarda bir taraftan Kral Konstantinos ve hükümet, yaşanan gelişmelerin sa-

¹ Michael Llewelly Smith, *Yunanistan'ın Anadolu Macerası, 1919-1922*, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s.231-269

² Sotiris, Rizas, *To Telos tis Megalis İdeas, O Venizelismos, O Antivenizelismos kai I Mikra Asia*, Ekdosi Konstantiotti, Athina, 2015, s.265-280.

dece bir kaza olduğuna halkı inandırmaya ve Anadolu'da dağılan orduyu toparlamaya çalışırken³, Yunanistan'da ve Batı Anadolu'daki Rumlar nezdinde oluşan panik havasını ordu içerisindeki Venizelos taraftarı subayların iktidarı ele geçirme girişimlerine engel olamamıştı. Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesinden kısa bir süre önce Sakız ve Midilli Adaları'na sığınan üst rütbeli bazı subaylar, Albay N. Plastiras ve Albay S. Gonatas önderliğinde 14 Eylül 1922'de devrimci askeri bir komite oluşturduklarını ilan etmişti. Bu hareket, organize ettiği 20 bin kişilik ordu ile 26 Eylül'de Yunan anakarasına çıkmış, Kral Konstantinos'un tahtan çekilmesini sağlamış, parlamentoyu feshetmiş, hükümette yer alan tüm siyasileri tutuklamıştı⁴. Kendilerini Venizelos taraftarı olarak ilan eden Plastiras ve Gonatas iddia ettikleri üzere "partiler üstü" davranmamış, bilhassa iç siyasette tepkisel ve duygusal hareket etmişlerdi⁵. Birçok siyasiyi tutuklamakla kalmamış, felaketten sorumlu tutulan beş kişi, Kasım ayı sonunda Lozan görüşmelerinin başlamasından birkaç gün sonra idam edilmişti. Konferansın başlamasından önce, Yunanistan ciddi bir şekilde izole olmuş bir yapıdaydı.

Yunan siyasetindeki belirsizlik ve kaos halinin daha büyük bir felaketle sonuçlanmasını muhtemelen müttefikler önlemişti. İzmir ve Bursa'nın kurtarılmasından sonra, Türk Ordusu hızla Çanakkale'ye doğru ilerlemişti. TBMM'nin hedefi, ordunun Doğu Trakya'ya ilerlemesini ve sonrasında ateşkes koşullarının belirlenmesini sağlamaktı. Ancak İngiltere buna izin vermek istememişti. Türk Ordusu'nun savaşı kazanması ve İstanbul'a doğru ilerleme girişiminde bulunması İngiltere'yi kaygılandırmıştı. Stratejik açıdan hayati gördüğü Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki hakimiyetinin sarsılmasına kesinlikle izin vermek istemeyen İngiltere, Ankara Hükümeti'ni "nötr bölgeye"

³ Panagiotis, Panagokou, Simvouli stin Istorian tis Dekaeτίας, 1912-1922, Athina, 1960, s.733-734. Yunan toplumunun reaksiyonu için bkz. Gürhan Yellice, "İzmir'de Megali İdea'nın Son Günleri, 30 Ağustos 1922'den 15 Eylül 1922'ye Yunan Basınında Küçük Asya Felaketi, International, *Journal of Social Science*, 2018, S.70, s.503-530.

⁴ Rizas, age.,342-345.

⁵ George Th. Mavrogordatos, *Stillborn Republic, Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, University of California Press, London, 1983, s.28-29.

yaklaşmama konusunda uyarınca iki taraf arasındaki ilişkilerde ciddi bir kriz ortaya çıkmıştı. Literatürde, Çanakkale Krizi (*The Chanak Crisis*) olarak adlandırılan bu krizde İngiltere, Türk ilerlemesine karşı askeri güç tehdidinde bulununca ve sömürgelelerinden asker toplama kararı alınca iki taraf arasında savaş ihtimali gündeme gelmişti⁶.

Karşılıklı görüşmeler sonunda iki taraf arasında uzlaşmaya varılırken, Yunanistan da rahat bir nefes almıştı. Türk Ordusu'nun Doğu Trakya'ya doğru hareketi, Batı Trakya'nın da kaybedilmesiyle sonuçlanabilirdi. Çanak Krizi'nin aşılmasının ardından İngiltere bir nota ile ateşkes görüşmeleri çağrısında bulunmuş, taraflar arasında görüşmeler 3 Ekim 1922'de başlamıştı. Yaklaşık bir hafta devam eden görüşmeler sonunda müttefikler ve TBMM arasında 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandı. Böylece Mondros Mütarekesi geçersiz kılınmış oldu. Bu anlaşmanın Türkiye açısından en önemli avantajlarından biri Doğu Trakya'daki Yunan işgallerinin savaşımsızın sonlandırılması olmuştu. Mudanya anlaşmasına göre Doğu Trakya'daki Yunan ordusunun 15 gün içerisinde Meriç Irmağı'na kadar geri çekilmesine karar verilmişti. Yunanistan'daki Albaylar, bu gelişmeyi kabul etmemek için direndiyse de⁷ 14 Ekim 1922'de gerek Venizelos gerekse İngiltere'nin baskısıyla anlaşmaya imza atmak durumunda kalmıştı. Mudanya Mütarekesi, Mondros Mütarekesi'ni geçersiz kılarken, iki ülke arasındaki savaşı kesin olarak sonlandırmış, böylece Lozan'a giden yol açılmıştı. Türkiye, görüşmelerin İzmir'de yapılması konusunda girişimlerde bulunmuşsa da sonuç alamamış, nihai olarak müzakerelerin, tarafsız bir bölgede İsviçre'nin Lozan kentinde yapılmasına karar verilmişti.

Bu kararın alınmasından hemen sonra Albayların ilk attığı adım, görüşülecek konulara ilişkin bir strateji belirlenmesi konusunda Venizelos ile temasa geçmek olmuştu⁸. İlginç bir rast-

⁶ Bu konuyu değerlendiren bazı yazarlar, krizin İngiltere'de Lloyd George'u iktidardan düşürebilecek boyutta bir kriz olduğu iddiasındadır. Bir örnek ve ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çulfalı, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1999, C.15/S.45, s. 801-820.

⁷ Gonatos, *Apomnimevmata, 1897-1957*, Athina, 1958, s.250.

⁸ Eylül ayından itibaren Venizelos'un Avrupa'daki temaslarına ilişkin yazılar

lantı olsa gerek, 1909'da Goudi Darbesi'ni gerçekleştiren askerlerin de ilk attığı adım, Girit'te Osmanlı Devleti'ne karşı yürütüldüğü "silahlı mücadele" ile Yunan kamuoyunda adı sık duyulmaya başlanan ve yetenekli ve retoriği güçlü bir diplomat olduğuna inanılan Venizelos'u Atina'ya davet etmek ve onun Başbakan olmasını sağlamak olmuştur. 1908 Jön Türk ihtilalinin uzun vadedeki sonuçlarını başarılı bir şekilde sezinleyen ve dönemin koşullarını iyi okuyan askerlerin Venizelos'tan beklentisi, "Megali İdea'yı ayakları yere basan, uygulanabilir bir zemine oturtması ve Osmanlı Devleti'ne karşı Yunan sınırlarını genişletmesiydi. Venizelos, Balkan Savaşları sonrasında, muhtemelen kendisinin de beklentisinin ötesinde, Yunan sınırlarını iki katına çıkarmayı, bir o kadar daha artırma vizyonunu ortaya koymayı başarmıştı. Savaş sırasında yaşanan "mühim kaza" (14 Kasım 1920 seçimlerindeki mağlubiyeti) üzerine Anadolu'ya genişleme siyasetini kendisinden sonra gelen siyasetçiler üstlenmiş, ancak başarılı olamamışlardı. Mevcut koşullarda, durumu toparlaması için yine donanma ve orduda bir darbe yoluyla iktidarı ele geçiren subaylar, bu kez Paris'te sürgün hayatı yaşayan, Venizelos'u "kurtarıcı" olması beklentisiyle yeniden göreve davet etmişlerdi. Askerlerin yaptığı bir diğer önemli eylem de savaşta yenilginin sorumluluğunu yükleneyecek deyim yerindeyse "günah keçisi" bularak ordu ve kamuoyundaki "yenilgi travmasını" azaltmaya çalışmak olmuştur. Onlara göre temel sorun Anadolu'nun işgali projesinde karşı tarafın tutumu ve direnişi değildi, kendi liderlerinin yanlış stratejisi yenilginin asıl nedeniydi. Askerlerin topladığı bir komite, Anadolu'daki savaş boyunca alınan kararları tek tek incelemiş ve nihayetinde, yenilgiden mesul bazı siyasileri ve askerleri (Hacianestis, Gounaris, Stratos, Theotokis, Baltatzis Protopapadakis) idam etme kararı almışlardı.

---

kaleme alan Rizospastis'in iddiasına göre, Venizelos Albayların eyleminin hemen sonrasında Paris ve Londra'yı ziyaret etmiş, burada diplomatik görüşmeler gerçekleştirmişti. Gazetenin 14 Eylül 1922'deki yazısında öne sürdüğüne göre, Venizelos Londra'da Lloyd George ile görüşmelerde bulunacaktı. "I kinisis tou Venizelou", *Rizospastis*, 14 Septemvriou 1922. Bu süreçte ayrıca Venizelos taraftarı birçok gazete krizi çözme yeteneğine sahip tek kişi olan Venizelos'un Atina'ya çağrılması gerektiğini dile getiren yazılar kaleme almaktaydı. ("...einai akomi kairos, *Makedonia*, 15 Septemvriou 1922)

Yunanistan'da yönetimi henüz devralan, siyasi hiçbir tecrübesi bulunmayan ve Lozan'da görüşülecek konular hakkında ciddi bir malumatı olmayan Albayların Venizelos'a ve onun diplomatik tecrübesine itimat etmekten başka bir çaresi görünmüyordu. Komitenin gözünde, Venizelos, Anadolu'da yaşanan ağır mağlubiyetin etkisini soğukkanlı tutumu, diplomatik becerisi ve tecrübesiyle azaltabilecek belki de tek liderdi. Ordu ve toplum büyük bir ruhsal çöküntü halindeydi, Venizelos, uluslararası saygınlığı ve müttefik devletlerle olan şahsi ilişkileriyle, Yunanistan'ın kaybını en aza indirebilirdi. Lozan Konferansı'nda etkili ve belirleyici ülke İngiltere idi ve Venizelos'un hem Lloyd George hem de Lord Curzon ile samimi ilişkileri bulunuyordu. Venizelos, 1910-1920 yılları arasında ülkeyi idare eden, Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasındaki sorunların ve savaşların en önemli siyasi figürlerinden biriydi. Her şeyden önce Yunanistan'ın Anadolu'daki işgallerinin, dolayısıyla iki ülke arasındaki sorunların mimarıydı. Lozan görüşmeleri sırasında İngiltere ve Fransa ile yapılan gizli görüşmeler de dahil birçok kez dile getirdiği üzere Türkleri iyi tanıdığına inanıyordu. Yunanistan'ın güçlü ve zayıf yönlerini, anlaşma masasında hangi konularda pazarlık edileceğini ya da edilemeyeceğini en iyi muhakeme edecek kişi konumundaydı. Görüşmelerde en belirleyici ülke konumunda olan İngiltere, eğer Ankara Hükümeti'ne Kurtuluş Savaşı'nda zafer kazanan taraf yerine Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti'nin devamı muamelesinde başarılı olabilirse, Yunanistan da savaşın kaybedeni değil, kazananı olarak görüşmelerden en iyi sonucu elde edebilirdi. Bu diplomatik manevrayı, dağınık Yunan siyasetinde gerçekleştirebilecek pek kişi yoktu. Kısacası, Albaylar Venizelos'un tecrübesinden faydalanmak istemişlerdi. Bu düşünceden hareketle savaştan kısa bir süre sonra onunla iletişime geçmiş ve Lozan'da Yunanistan'ı temsil etmesini istemişlerdi. Plastiras'ın anılarında aktarıldığına göre 27 Eylül'de Venizelos'a telgraf gönderilmiş, 30 Eylül'de ise bu telgrafa olumlu yanıt alınmıştı⁹. Teklif götürüldüğünde Venizelos Paris'te bulunuyordu.

Kuşkusuz, Venizelos anlaşma masasına galip sıfatıyla gitmek istedi; Batı Anadolu'nun işgali doğrudan onun kişisel başarı-

⁹ Ioannis A. Peponis, *Plastiras: Sta Gekonota, 1909-1945*, Athina, 1947, s.273.

sıydı, mağlubiyet ise onun dahili olmadığı bir konuydu. Ancak yine de ülkesinin çıkarları açısından buna razı gelmiş olmalı. Lozan'dan alacağı diplomatik bir zaferle Yunan siyasetine güçlü bir şekilde dönmeyi planlamış da olabilir. Yunan delegasyon heyetinin başına getirilir getirilmez Venizelos'un ilk attığı adım, İngiltere ile temas kurmak olmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, Mudanya Mütarekesi'nde Yunanistan'ın Doğu Trakya'daki askerlerini geri çekmesi, Venizelos-Curzon görüşmeleri sonrasında mümkün olmuştur. Venizelos'un bu görüşmeden sonraki tutumu, İngiltere ile hareket etmenin Yunanistan için en sağlıklı sonucu vereceği yönünde Atina'daki askerleri net bir dille uyararak olmuştur¹⁰. Albayların Venizelos'a güvenmek ve tavsiyelerine uymaktan başka bir alternatifleri bulunmuyordu¹¹. Nitekim, askeri ihtilali gerçekleştiren iki isimden biri olan Gonatos'un anılarında aktardığına göre Mudanya konusundaki müzakerelerde heyet, Venizelos'la eşgüdüm halinde hareket etmişti. Askerler hiç değilse Lozan görüşmeleri sırasında bölgeyi işgal altında tutmak istemişlerse de Venizelos İngiltere'nin tavsiyesine uyulması ve Doğu Trakya'nın boşaltılması gerektiği görüşünde ısrar etmişti¹².

¹⁰ MB/AEB/29-110, Kaklamanoú pros to Ipourgiou Eksoterikon, 21 Oktovriou 1922.

¹¹ Bu konuda bir istisna yenilgiden sorumlu tutulan kişilerin (Altılar Davası/I Diki ton Eksi) idamı öncesinde yaşanmıştı. İngiltere idamlara açık bir şekilde karşı olmasına rağmen, Venizelos bunun önüne geçmek için ciddi bir çaba göstermemişti. Bu gelişme, Venizelos'un hala partiler üstü değil, etnik bölünme ve bu bağlamda siyasi rakiplerine karşı gütmüş olduğu husumet çerçevesinde yaklaştığına kanıt olarak kullanılabilir. Albaylar Cuntası ve İngiltere ile ilişkilerin bundan sonraki süreçte kötüye evrilmiş olmasının Yunanistan'a nihai anlaşma konusunda az tesiri de muhtemelen yine Venizelos sayesinde olmuştur. Venizelos'un idam öncesi ve sonrası tutumuna ilişkin detaylı bilgi için bkz. S.B. Markezinis, *I Politiki Istoria tis Sigxroni Elladas*, Tomos II, 1922-1924, Papiro, 1968, s.313-314. (Millî Bölünme, Birinci Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'ın savaşa ilişkin pozisyonu konusunda Kral Konstantinos ve Başbakan Venizelos arasında yaşanan siyasi ayrılıktı. Venizelos savaşa İngiltere'nin yanında dahil olunması gerektiğini savunurken, Kral Konstantinos savaşı Almanya'nın kazanacağına inanıyor, bu yüzden de Almanya'nın çıkarlarına hizmet eden Alman yanlısı aktif taraflı siyasetinde ısrar etmişti)

¹² Gonatas, age, 250-251; Grigoriou Dafni, *I Ellas metaksi dio Polemon*, 1923-1940, Tomos A "O Venizelos Kivarna", Ikaros, 1955, s.25-26.

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra Ankara Hükümeti, konferansa göndereceği ismi ve konferansta görüşülecek konuları ve müttefiklerin ikili çağrısını (Görüşmelere hem Ankara hem de İstanbul Hükümeti davet edilmişti) TBMM iradesi dahilinde gerçekleştirmeye çalışırken¹³, Yunan cephesinde, Albaylar ve Venizelos, müzakere stratejisi belirlemekle meşguldü. Bu bağlamda Venizelos'un attığı ilk adım, görüşmelerde Yunanistan'ın elini güçlendirmek, özellikle de Türk delegasyonu üzerinde baskı oluşturabilmek için Yunanistan'ın Trakya sınırında güçlü bir ordu oluşturması ve görüşmeler boyunca bu ordunun savaşa hazırlıklı tutulmasını talep etmek olmuştu¹⁴. Albaylar bu talebi harfiyen yerine getirmiş, Venizelos bizzat Mazarakis ile bu konuda değerlendirmelerde bulunmuştu. Lozan'daki görüşmeler boyunca Venizelos askerinin durumu konusunda sıklıkla bilgilendirilmişti¹⁵. Venizelos'un isteğiyle Albayların ikinci eylemi Yugoslavya ile gizli görüşmelerde bulunmak olmuştu. Amaç, Türkiye ve Yunanistan arasında olası bir savaşta, Bulgaristan'ın Batı Trakya'ya saldırmasını önlemek için Yugoslavya'nın ordusu vasıtasıyla buna engel olacağı algısı yaratmak, böylece hiç değilse Doğu Trakya'yı Yunan topraklarına katmak, bu konuda Yugoslavya'nın kesin desteğini almaktı. İhtilalci komite -muhtemelen Venizelos da aynı görüşteydi- Doğu Trakya'nın Türkiye'ye bırakılmasını kabullenmek istemiyor, fırsatını bulduklarında bir oldu-bitti yoluyla bu bölgeyi geri almak istiyordu. Venizelos'un talimatıyla Yunan Dışişleri Bakanı Apostolos Aleksandris ve Atina'daki Sırp Büyükelçi bu konuda görüşmeler yürütmüştü¹⁶. Benzer bir adım Ankara Hükümeti tarafından da atılmıştı. Doğu Trakya'da tam hakimiyet kurulabilmiş değildi; İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın müttefik kontrolünde olması, Türk ordusunun bu bölgeye doğru ilerlemesine engel olmuştu. Bu bölgedeki kuvvetleri takviye için Yunanistan için ciddi bir avantaj sağlamıştı. Her ne kadar müttefikleri, Doğu Trakya'nın Türkiye'ye bırakılacağına yönelik gü-

¹³ Nutuk, 1919-1927, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2013, s.417-418; Rauf Orbay, Siyasi Hatıralar, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s.526-527

¹⁴ MB/AEB/34-101, Mazaraki pron Venizelou, 28 Dekemvriou 1922.

¹⁵ MB/AEB/36-116, Mazaraki pros Venizelou, 31 Dekemvriou 1922.

¹⁶ Gonatas, age, s.268.

venceler vermişse de ateşkes koşulları devrede olduğundan henüz nihai karar alınmış ve üzerinde uzlaşmış değildi.

Görüşmelerde Ankara Hükümeti, Lozan'a gidecek heyete başkanlık edecek olan İsmet Paşa'ya Misak-ı Milli çerçevesinde hazırlanmış toplamda 14 maddeden oluşan bir metin vermiş, geriye kalan tüm konularda Ankara'dan görüş almadan hareket etmemesi gerektiğinin talimatını vermişti. Türkiye'nin amacı, egemenlik ve tam bağımsızlık zemininde Misak-ı Milli'nin öngördüğü sınırları sağlamaktı¹⁷. Yunanistan'ın ise temelde stratejisi ve amacı anlaşma masasından en az zararla ayrılmaktı. Bunun için İngiltere ile hareket etmek, Yunanistan için kritik sayılan adalar meselesi gibi konuların etraflıca değerlendirilmesine engel olmak, Türk delegasyon heyetinin "Wilson Prensipleri çerçevesinde hareket" motivasyonunu Rum nüfusunun çoğunlukta olduğu yerlerde lehte kullanmaktı. Anadolu artık vizyon dışı kalmıştı: İzmir ve İstanbul'un kaybedildiği, bir daha geri alınmasının mümkün olmadığı, Megali İdea projesinin büyük bir fiyasko ile sonuçlandığı ve Anadolu'daki nüfusun Yunanistan'a zorunlu göçü kabullenilmişti. Bu nedenle de gerçekçi bir yaklaşım sergilemek durumunda olan Venizelos'un temel önceliği, Patrikhane'nin İstanbul'da kalmasını sağlamak, Doğu Ege Adaları'ndaki işgallere kesinlik kazandırmak, Batı Trakya'ya yönelik Türk tezlerini çürütmek ve her ne pahasına olursa olsun buradan vazgeçmemek, koşullar uygun hale getirilebilirse Doğu Trakya'yı almak üzerine inşa edilmişti. Gonatas'ın aktardığına göre Mayıs ayında görüşmeler tıkandığında, Yunan ordusu ve donanması son derece iyi bir durumdaydı. Herhangi bir dış yardım almaksızın, Doğu Trakya'yı alabilecek ve Boğazlara kadar ilerleyebilecek durumdaydı¹⁸.

Lozan Barış Anlaşması'nın İmzalanması ve Yunanistan

Lozan Barış Konferansı 21 Kasım 1922'de başlamıştı¹⁹. İngil-

¹⁷ Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi (4. devre, 1. fevkalâde toplantı 17 Şubat 1336), Ankara 1992, I, 143-151; Türk İstiklal Harbi, Genelkurmay. ATASE Yay., Ankara, s.117-118

¹⁸ Gonatas, age, s.269.

¹⁹ Bilal N. Şimşir, *Lozan Telgrafları, (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s.103.

tere'yi Lord Curzon, Fransa'yı Poincare, İtalya'yı ise Mussolini başkanlığındaki heyetler temsil etmişti. Japonya, Romanya ve Yugoslavya'nın (Sırp-Hırvat-Sloven Devleti) da yer aldığı konferansta, Bulgaristan ve Sovyet Rusya temsilcileri Boğazlar ile ilgili görüşmelere, Belçika ve Portekiz temsilcileri belirli konulardaki görüşmelere katılmak için Lozan'a gelmişler, ABD ise konferansta gözlemci olarak yer almıştı. Konferansın organizasyonunu temelde İngiltere üstlenmişti ve bu devlet stratejisini, İstanbul ve Boğazlardaki İngiliz hakimiyetini mutlak suretle devam ettirmek, Mondros Mütarekesi sonrasında işgal ettiği Musul'da kalmak, kapitülasyonların devamını ve Yunanistan'ın anlaşmadan en az zararla ayrılmasını sağlamak üzerine kurgulamıştı. Konferansta üç ana komisyon oluşturulmuştu. Birinci Komisyon Lord Curzon'un başkanlığında ülke ve askerlik sorunları ile Boğazlar rejimi sorunu. İkinci Komisyon İtalyan temsilci Garroni başkanlığında Türkiye'de yabancılar ve Azınlık Rejimi. Üçüncü Komisyon, Fransız temsilci Barrere başkanlığında maliye ve iktisat sorunları, limanlar, demiryolları, sağlık sorunları. Konferansta müttefikler ve Osmanlı Devleti'nden kalan sorunlar dışında Türkiye ve Yunanistan yaklaşık iki yüz yıldır devam eden ve son on yıldır savaşlar nedeniyle iyice çetrefilli hale dönüşen sorunlarına birkaç aylık süreçte çözüm bulmak durumundaydı. Bu iki devlet arasında temelde görüşülen konular şunlardı: Türk-Yunan Sınırı ve Doğu Trakya Meselesi, Doğu Ege Adaları'nın nihai statüsü, Savaş Tazminatı, Patrikhane, Mübadele.

Konferansta iki ülkenin özellikle uzlaşmazlık yaşadığı konular, Doğu Trakya ve Savaş tazminatı meselesi olmuştu. Ciddi bir kriz yaşanmadan çözüme kavuşturulan konu ise, aslında en zor olan, mübadele konusu olmuştu. Hatta İngiltere ile Musul, Fransa ile kapitülasyonlar ve Yunanistan ile savaş tazminatı meseleleri nedeniyle konferansın ciddi bir belirsizliğe evrildiği 1923 yılı Ocak ayı sonunda iki ülke zorunlu mübadelenin şartları konusunda tam uzlaşmaya varmış; Lozan Barış Antlaşması'ndan yaklaşık 6 ay önce, 30 Ocak 1923'te anlaşma imzalanmıştı.

Zorunlu mübadeleyi teklif eden Milletler Cemiyeti'nden Dr. Nansen olsa da her iki ülke de bu konuda önceden kesin bir kanaate varmıştı: Zorunlu mübadele şart görünmekte. Azınlık so-

runları kapsamında mübadele uzunca bir süredir, iki ülkenin gündemindeydi, ilk defa Lozan'da tartışılan bir konu olmamıştı. Söz konusu mesele, Balkan Savaşları sonrasında iki ülkeyi savaşın eşiğine getirebilecek boyutta ciddi bir krize dönüşünce, taraflar meseleyi tüm yönleriyle tartışmış, hatta “gönüllülük” esasına dayalı bir prensip anlaşmasına dahi varılmıştı²⁰. Ancak savaş nedeniyle azınlık meselesi ve mübadele konusu rafa kaldırılmıştı. Mesele Lozan'da yeniden tartışılmış, azınlık meselesini tamamen çözüme kavuşturmak isteyen taraflar bu kez “zorunluluk” esasına dayanan bir mübadele konusunda uzlaşmıştı. Zorunlu mübadele ile Türkiye'den yaklaşık olarak 1.2 milyon Ortodoks Hristiyan'ın Yunanistan'a ve Yunanistan'dan da 400 bin Müslümanın Anadolu'ya göç etmesine karar verilmişti. Mübadele, Yunanistan'da yaşayan Müslümanlar ve Anadolu'da yaşayan Ortodoks Hristiyanları kapsıyordu. Batı Trakya'da yaşayan Müslüman azınlık ve İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'da yaşayan Ortodoks Rumlar mübadelenin dışında kalmıştı.

Türkiye ve Yunanistan en ciddi sorunlarından birine çözüm bulmuşsa da Ankara Hükümeti ve müttefikler arasında bazı konulardaki ciddi görüş farklılıkları bir türlü giderilememişti. Bu yüzden de görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesilmişti. Görüşmelerin kesintiye uğramasının temelinde iki nedeni vardı: Yunanistan'ın savaş tazminatı vermeye yanaşmaması, İngiltere'nin Musul, Fransa'nın ise kapitülasyonların devamı konusundaki ısrarı. Anadolu'daki çıkarları konusunda farklı görüşlerde olsalar da müttefikler ortak bir kararla bir bakıma Sevr Antlaşması'nın revize edilmiş halinin kabul edilmesini istemiş, tam egemenlik ve bağımsızlık konusundan taviz vermek istemeyen Ankara, buna razı gelmemişti²¹.

Görüşmelerin kesintiye uğramasından sonra, Ankara Hükümeti, İzmir'de aynı zamanda amacı ekonomik alandaki temel siyasetini ve kırmızı çizgilerini Avrupa kamuoyuna duyurmak olan bir iktisat kongresi düzenledi. Bunun yanı sıra TBMM'de Lozan'da görüşülen konular etraflıca yeniden müzakere edildi; barışı gözetmek düsturundan hareketle en sonunda müttefik-

²⁰ Gürhan Yellice, *Ege Adaları Meselesi, 1911-1914*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2022, s.313-360.

²¹ İsmet İnönü, “İstiklal Savaşı ve Lozan”, *Bellekten*, Cilt XXXVIII, Ocak 1974, Sayı:149, s.26-28.

lere Lozan'a dönüş çağrısı yapıldı. Yunanistan ise bu süreçte temelde iki strateji izledi. Birincisi mütteliklerin desteğini alarak Türkiye'nin savaş tazminatı ısrarında geri adım atmasını sağlamak, ikincisi, Doğu Trakya'nın alınması konusunda diplomasi ya da savaş yönünde girişimlerde bulunmaktı. Doğu Trakya'nın yeniden işgali, Albaylar rejiminin lideri konumundaki Plastiras'ın üzerinde planlamalar yaptığı bir meseleydi ve Ankara'nın savaş tazminatı ısrarı, onu bu yaklaşımını hayata geçirme konusunda cesaretlendiriyordu²². Genel olarak ciddi bir sansür ve otosansür atmosferi hâkim olsa da Yunan basınında bazı gazeteler askeri yönetimin "gelişmeleri fırsat bilip savaş hazırlıkları yaptığını" dikkat çekiyordu. Bu konuda en sert eleştirilere yer veren komünist *Rizospastis* gazetesi idi. Örneğin "Görüşmelerin kesilmesinden sonra ne olacak, muhtemel barış ne zaman ve nasıl olacak" başlıklı yazısında görüşmelerin sonuçsuz kalması nedeniyle Yunanistan'da resmi/gayri resmi askeri ve siyasi çevreler kılıçlarını bilemeye (Türkçe karşılığı olarak belki de "ellerini ovuşturmak" deyimini kullanılabilir) başladıklarını, her daim savaş peşinde olan (*polemoharis*) bu kişilerin (dolaylı bir dille gazetenin kastı) savaş baronlarına, silah şirketlerine ve kapitalistlere hizmet ettiğini öne sürmüştü²³.

Her ne kadar bu yönde düşünceleri olsa da Yunanistan'ın savaş için göz önünde bulundurması gereken birçok parametre vardı. Bunlardan biri, İngiltere'nin onayını almaktı. Mevcut koşullarda kendi iç sorunlarıyla da baş etmek durumunda olan bu devletin savaş en son istediği şeydi. Görüşmelerin uzaması, gerginliğin devamı ve nihayet savaş İngiltere'nin, bilhassa Müslüman sömürgeleri üzerindeki prestijini ve egemenliğini ciddi anlamda sarsabilirdi. Türk-Yunan ya da bilhassa Musul gerginliği nedeniyle taraflar arasında yaşanacak bir savaş, Müslümanlar

²² Lozan arasındaki süreçte Yunanistan'ın genel siyasetine ilişkin detaylar ve karşılaştırma için ayrıca bkz. Çağla D. Tağmat, Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi (1922-1923), Libra Kitap, İstanbul, 2018; Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem, Lozan Barış Konferansı'nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s.129-154.

²³ "Ti tha akolouthisi tin diakopin? Poia kai pote i pathani eirini?", *Rizospastis*, 7 Febrouariou 1923.

nezdinde geniş çaplı bir isyana yol açabilirdi. İngiltere'nin siyasi yaklaşımını her daim gözetme çabası içerisindeki Venizelos da muhtemelen bu konuda Atina'daki yönetimi uyarmış olmalı.

Lozan'da görüşmeler, 23 Nisan 1923'te yeniden başladı. Karşılıklı tavizler üzerinden birçok mesele çözüme kavuşturulsa da Türkiye ve Yunanistan arasındaki savaş tazminatı meselesi ve bu bağlamda Doğu Trakya meselesi son ana kadar iki ülke arasında ciddi bir uzlaşmazlık, hatta savaş nedeni olarak kalmaya devam etmişti. İsmet Paşa ve Venizelos arasındaki uzlaşmazlık, Ankara ve Atina'nın devreye girmesiyle daha da çözülemeyen bir noktaya evrilmeye başlamıştı. Atina'da savaş taraftarı Albaylar, Venizelos'u görüşmecilikten alıp, yerine Dışişleri Bakanı Alexandris'i atamayı planlarken (hatta bu amaçla Alexandris, Mayıs ayında Lozan'a gönderilmişti), Ankara'da başta Rauf Bey olmak üzere bilhassa muhalif milletvekilleri "İsmet Paşa bu işi çözemeyecek, görüşmecilikten el çektirilmeli"²⁴ türünden ağır ithamlarla İsmet Paşa'yı eleştiriyordu. Her iki lider de kendi ülkelerindeki baskıdan bunalmış, son derece gergin halde görüşmelere devam etmek durumunda kalmıştı. Öyle ki, bazı noktalarda Venizelos'un sözleri, İsmet Paşa tarafından "savaş tehdidi" olarak algılanmış, bu durum görüşmelerin seyrini etkilemiş, taraflar arasındaki diyalog kopma noktasına gelmişti²⁵.

Bu kaotik süreçte Atina'daki askeri yönetim, savaş ihtimalini yeniden gündemine almıştı. Hatta, müttefiklerin aksi yöndeki net tutumuna karşın, Türkiye'ye nasıl ve hangi koşullarda savaş açılabileceği ve bunun sonuçlarının neler olabileceği konusunda yoğun bir mesai harcanmıştı. Bu süreçte Venizelos ve Albaylar arasındaki yazışmalarda temel tartışma konusu olmuştu. Savaşta ısrarcı olunması halinde, Venizelos'un tavsiyesi, Yugoslavya'nın mutlaka Yunanistan'la birlikte hareket etmesinin sağlanması, Bulgaristan'ın Batı Trakya'ya yönelik herhangi bir saldırı gerçekleştirmeyeceğinden emin olunması ve kesinlikle müttefiklerin görüşünün dikkate alınması yönündeydi²⁶. Özel-

²⁴ Şerafettin Turan, İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s.66.

²⁵ Joseph C. Grew, "The Peace Conference of Lausanne, 1922-1923", Proceedings of the American Philosophical Society, Feb. 15, 1954, Vol. 98, No. 1 (Feb. 15, 1954), s.9

²⁶ MB/AEB/38-51, Venizelos pros İpourgiou Eksoterikon, 21 Maiou 1923.

likle müttefik devletlerin görüşü bu kararda belirleyici olacaktı. Müttefiklerin diplomasiden başka bir alternatif olmadığı, savaşın kesinlikle kabullenilemeyeceği yönündeki ısrarı üzerine²⁷ Venizelos, Atina'daki yönetimi savaşız bir çözüm konusunda ikna etmek ve savaş tazminatı konusunda yeni bir teklif sunmak durumunda kalmıştı.

26 Mayıs 1923'te Venizelos ve İsmet Paşa arasında yapılan görüşmede, savaş tazminatının prensipte kabullenilmesi, müttefik devletlerin kendi taleplerinden önemli ölçüde vazgeçmiş olması²⁸ ve maddi bir karşılık yerine Meriç'in batısında bulunan Karaağaç'ın Türkiye'ye bırakılması konusunda uzlaşmaya varıldı. Bu süreçte ayrıca iki ülke arasında yeni bir savaş çıkmasından endişe eden Sırbistan ve Romanya, Türkiye'yi Karaağaç'ı kabul etmeye ikna etmeye çalışmıştı²⁹. Böylece iki taraf arasında kesin uzlaşmaya varılmış oldu. Nihai anlaşma Ankara ve Lozan arasında yapılan görüşmelerin ardından 24 Temmuz 1923'te imzalanmış, böylece hem Birinci Dünya Savaşı hem de Kurtuluş Savaşı son bulmuştu.

Aslında anlaşmaya giden süreçte iki ülke arasında kontrollü, Büyük Güçlerin her an Yunanistan lehine müdahalede bulunabileceği küçük çaplı bir savaşla Doğu Trakya'nın alınmasını Albaylar kadar Venizelos da arzu etmişti. Ancak dönemin koşulları, müttefiklerin tutumu, Bulgaristan'ın Batı Trakya'yı tehdit edebileceği endişesi buna engel olan başlıca nedenlerdi. Venizelos ve Atina'daki Albaylar memnun kalmaları da reel politik çerçevede hareket etmek zorunda kalmışlardı. Nitekim anlaşmanın imzalanmasından bir gün sonra, basından gelen tüm sorulara cevaben Venizelos'un Yunan kamuoyuna "tavsiye niteli-

²⁷ MB/AEB/38-75, Venizelos pros Ipourgiou Eksoterikon, 25 Maiou 1923.

²⁸ MB/AEB/34-155, Dafni, age, s.47.

²⁹ FRUS, 1923, II, The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne, May 27, 1922. Gerçekten de Yunanistan savaş tazminatı verebilecek durumda görünmüyordu. Maddi olarak ciddi bir bunalım içerisinde olan Yunanistan, özellikle 1923 yılı ocak ve şubat aylarında Yunan hükümeti İngiltere'den "mübadele konusunda yaşanan ekonomik zorlukları karşılayabilmek amacıyla" borç almaya çalışmış, birçok kez bu konuda Venizelos'un yardımına başvurmuştu. Taraflar arasında birçok kez yazışmalar gerçekleştirilmişti. MB/AEB/34-136, Mela pros Venizelos, 5 Ianiariou 1923; MB/AEB/34-155, Venizelos pros Elliniki Presvia sto Londino, Lozani, 27 Dekemvriou 1922.

ğinde” yaptığı açıklama da bu durumu göstermektedir:

“Bana, Lozan Antlaşması ile ilgili görüşümün ne olduğunu soruyorsunuz. Sevr Antlaşması’nı geçersiz kılan Lozan Antlaşması’nı ne kadar derin melankoli içerisinde imzaladığımı nasıl gizleyebilirim ki. Yine de ülkeye hizmet ettiğim duygusuyla anlaşmayı imzaladım. Yenildik. Yenilgiye yol açan siyaset neticesinde ulaştığımız kesin diplomatik yalnızlıktan sonra, savaşın tekrarı, Yunanistan için büyük bir yıkım getirebilirdi. Gerçekleştirilen devrim vasıtasıyla ordunun hayranlık uyandıracak şekilde yeniden organize edilmesi ile barış koşullarını oluşturmayı başardık. Bu durum sayesinde, milletimiz savaş dönemini sonlandırma ve iç işlerinde gelişmeye odaklanma imkânı buldu. Eğer, kendi içimizdeki sorunları bir kenara bırakırsak, siyasi hayatta normal koşulları ve seçimlerin gerçekleştirilmesini sağlayabilir ve güçlü bir hükümet oluşturabilirsek güvenli bir gelecek inşa edebiliriz”³⁰.

Bu konuşmada dikkat edilmesi gereken iki önemli detay var: Venizelos, yenilgiyi kabullenmekle birlikte, sorumluluğun ülkeyi yöneten siyasilerde olduğuna dikkat çekiyor ve yeni bir savaşın Yunanistan için felaket getirebileceğini öne sürerek, bir anlamda bunun düşünüldüğünü, ancak uygulanmamasına karar verildiğini itiraf etmiş oluyor. İlk ifade, Venizelos’un halen “etnik bölünme” psikolojisinden çıkamadığının da bir göstergesi; ikinci ifade ise “kurtarıcı” olmakla “daha büyük bir fiyaskoya imza atmak” çıkmazını yaşadığını, sonunda gerçekçi zemine dönme kararı aldığının bir kanıtı olarak not edilmelidir. Venizelos’un Yunan kamuoyunu sakinleştirmeye yönelik sarf ettiği bu sözler ve daha sonraki açıklamaları kısa ve uzun vadede pek etkili olmamıştı.

Lozan Barış Antlaşması, Yunanistan için Megali İdea ve Sevr Antlaşması ile Anadolu’da Türk egemenliğinin önemli ölçüde kısıtlanarak “iki kıta beş denize hâkim Büyük Yunanistan” yaratma projesinin fiyasko ile sonuçlanması anlamına geliyordu. “Dolayısıyla anlaşma genel olarak Yunanistan’da büyük bir düş kırıklığı yaratmıştı. Şark Meselesi”, “Küçük Asya Meselesi”, Yunanistan ve Büyük Güçlerin planladığı şekilde değil, Ana-

³⁰ MB/AEB/40-120, Venizelos pros to Elliniko Tipo, 24 İouliou 1923.

dolu'daki direnişin ve bu direniş iradesi çerçevesinde sonuçlanmıştı. Yunanistan'da bir kesim bu gerçeğin kabullenilmesi, anlaşmanın Yunanistan'a "güvenli" bir gelecek vaat ediyor olmasına ve savaşın yol açtığı ekonomik ve toplumsal enkazın kaldırılmasına odaklanılması gerektiğini düşünmekteydi.

Lozan sonrasında kaleme alınan yazılarda genellikle anlaşmanın, nihayet barışı getirdiğine, Anadolu'daki anormal durumu sonlandırdığına ve Şark Meselesinin Yunanistan'ın aleyhine çözümlendiğinin altı çizilmekteydi. Aynı zamanda Megali İdea projesinin ve Anadolu'nun parçalanmasını ve bölgedeki Türk etkisinin ekonomik ve siyasi düzeyde azami ölçüde zayıflatılmasını öngören Sevr Antlaşması'nın artık geçersiz kıldığı'nın anlaşılması gerektiğine de dikkat çekilmekteydi. Lozan-Sevr kıyaslaması üzerinden kaybedilenlerin önemi ortaya konulurken, ortaya çıkan gerçekliğin kabullenilmesi ve geleceğe odaklanılması gerektiği de ayrıca dile getirilenler arasındaydı. Ayrıca yapılan değerlendirmelerde Yunanistan'ın zannedildiği kadar ciddi kayıplar getirmediğine de vurgu yapılıyordu: İstanbul'da Rum nüfusu (ayrıca Gökçeada ve Bozcaada'da) ve Patrikhane'nin kalmış olması, savaş tazminatı ödenmeyecek olması, Batı Trakya'nın, Doğu Ege Adaları'nın Yunan egemenliğinde kalmaya devam edecek olması...

Başka bir kesim ise savaşın sonuçlarını ve Lozan Antlaşması'nın koşullarını kabullenmek istememişti. Büyük Güçlerin ihanetine uğranıldığı ve anlaşmanın büyük bir hezimet olduğu görüşündeki bu kesim, son derece öfkeliydi; mübadele ve ekonomik zorluklar bu öfkeyi zamanla daha da büyütmüştü. Meseleye soğukkanlı yaklaşmayı kabullenmeyen bu kesimde hala yenilgi sonrasında ortaya çıkan negatif psikolojinin etkileri devam ediyordu. "Küçük Asya Felaketi" sonrasında Yunan basınına bakıldığında, yenilgiyi kabullenmeme halinin hâkim olduğu, bilhassa hükümet yanlısı gazetelerin haberlerinde genellikle direnmeye devam eden örgütlerin kurulduğu ve bu örgütlerin binlerce askeri savaşa hazır duruma getirmeyi başardığından söz ediliyordu³¹. Benzer söylem Lozan sonrasında da bazı gaze-

³¹ "Meta tis diatagin ekkenoseos skinai exallou patriotismou en Smirni", *Embros*, 9 Septemvriou 1922'den aktaran Gürhan Yellice, "İzmir'de Megali İdea'nın Son Günleri, 30 Ağustos 1922'den 15 Eylül 1922'ye Yunan Basınında Küçük Asya Felaketi, International, *Journal of Social Science*, 2018,

telerde benimseniyordu. Bu iki farklı bakışa rağmen, basındaki agresif söylem, daha da mühimi gerçekdışı yaklaşım, uygulanan sansürün de etkisiyle yavaş yavaş terk edilmiş, farklı görüşlerdeki gazeteler, siyasi bakış farklılıklarını korumakla birlikte ülkenin çok daha büyük bir felaketle karşılaşmaması için diplomatik mücadelenin önemine vurgu yapan yazılar yayınlamaya başlamışlardı.

Kuşkusuz on yıldır aralıksız devam eden savaşların son bulması kamuoyunda ciddi bir rahatlamaya yol açmıştı. Ancak savaş sırasında ve savaşın kaybedilmesi sonrasında ülkenin içine düştüğü ağır ekonomik bunalım, 1923 yılı öncesinde ve mübadele anlaşması sonrasında Yunanistan'a yönelik göç dalgası, ekonomi yanında toplumsal dinamikleri de kökten sarsmıştı. Bir tarafta daha önce hiç görmediği ve bilmediği bir coğrafyaya, kendi yaşadığı bölgedeki ekonomik koşullarla kıyaslanamayacak boyutta bir yoksunlukta sığınmak zorunda kalan kitleler, diğer tarafta bu kitleleri (Venizelos'un İzmir'in işgali konusunda Yunan kamuoyuna yönelik söylemi temelde, "Yunan kardeşlerin özgürleştirilmesi, Türk boyunduruğundan kurtarılması yönündeydi) yani kardeşlerini kabullenmek konusunda ciddi güçlüklerle göğüs germek zorunda olan Yunan vatandaşları. Neredeyse o dönemki Yunan nüfusunun üçte biri oranında Rum, Yunanistan'a göç etmek zorunda kalmıştı. Bu, herhangi bir devlet ya da toplumun kolaylıkla baş edebileceği bir durum değildi. Zaman, maddi destek ve sabır gerekiyordu.

Sonuç

Lozan Barış Antlaşması, dönemin koşulları göz önüne alınarak değerlendirildiğinde Yunanistan için oldukça gerçekçi bir anlaşma idi; anlaşmaya yönelik sert tepkilerin yavaş yavaş azalmaya başlaması, savaşlara ve sınır değişikliklerine Büyük Güçler penceresinden-özgüveninden romantik ve gerçeküstü bakışın yerini iç hesaplaşmaya bırakması bunun temel göstergelerinden biriydi. Anlaşma, Yunanistan için Megali İdea'nın, Şark Meselesi'nin, Küçük Asya'da egemenlik kurma girişimleri, "iki kıta beş denize hükmeden Yunanistan" hayalinin sonu, radikal demografik değişiklikler, ağır ekonomik kriz, moral-çöküntü ve

etkileri günümüze kadar devam etmekte olan psikolojik travmaların kucaklanması anlamına geliyordu. Venizelos'un da birçok kez dile getirdiği üzere, Sevr Antlaşması'nın yerine Lozan Antlaşması'na imza atmak, bunu kabullenmek Yunan siyasilere ve toplumu açısından kolay olmamıştı. Savaş sırasında, ülkeyi savaşa sürükleyen liderin seçimleri kaybetmesi, sonrasında yaşanan ağır yenilgi, yenilgi sonrasında yaşanan ekonomik ve toplumsal bunalımın tetiklediği belirsiz ve dağınık siyasi koşullar, Lozan öncesinde ve sırasında Yunanistan'ı bölmüş ve zorlamıştı. Venizelos'un gözünde yeni bir macera bu kez Yunanistan'ı bir kez daha toparlanamayacak duruma sokabilirdi.

Gündeme getirilen olumsuzlukları ve yaşanan hayal kırıklıkları yanında Lozan'da Yunanistan'ın lehine olan durumlar da söz konusuydu. Her şeyden önce Lozan, 10 yıldır devam eden savaş halinin, sınır-değişikliği kavgaları ve kaygılarının da sonu demektir. Mağlubiyet ciddi toprak kayıplarıyla sonuçlanmamış, Yunanistan, Birinci Balkan Savaşı sonrasındaki sınırlarına dönmekle birlikte Doğu Ege Adaları'ndaki hakimiyetini meşrulaştırarak sınırlarını güvence altına almıştı. Bu bağlamda Yunanistan, uzun bir süredir husumet yaşadığı Türkiye ile bu devletin de rızasıyla anlaşma imzalayarak savaşlar dönemini kapatmıştı. Anlaşma, öngördüğü ağır ekonomik ve toplumsal kriz nedeniyle kamuoyunda ciddi bir tartışma ve hayal kırıklığı yaratmışsa da uzun vadede barışın yararlarının daha da hissedilir olmasıyla birlikte Yunan toplumu anlaşmayla "barışmaya" başlamıştı.

Yunanistan nezdinde, 1923 yılında sonuçları itibariyle son derece tartışmalı olan anlaşma günümüzde, "güvenli liman" olarak değerlendirilmektedir. Lozan dengesinin hayati önem arz ettiği düşünülmekte ve hiçbir şekilde müzakere edilemez görülmektedir. Bu yaklaşım anlaşmanın uzun vadede Yunanistan için olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

Arşivler

Museum Elefthreou Venizelos, Atina.

FRUS, 1923, II, The Special Mission at Lausanne to the Secretary of State, Lausanne, May 27, 1922.

Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi (4. devre, 1. fevkalâde toplantı 17 Şu-

bat 1336), Ankara 1992, I, 143-151; Türk İstiklal Harbi, Genelkurmay. ATASE Yay., Ankara

Gazeteler

Rizospastis
Makedonia

Kitap ve Makaleler

- Çulfalı, Mustafa, "Çanak kale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1999, C.15/S.45
- Grew, Joseph C. "The Peace Conference of Lausanne, 1922-1923", *Proceedings of the American Philosophical Society*, Feb. 15, 1954, Vol. 98, No. 1 (Feb. 15, 1954), 1-10
- Dafni, Grigoriou, I Ellas metaksi dio Polemon, 1923-1940, Tomos A "O Venizelos Kivarna", *Ikaros*, 1955.
- İnönü, İsmet, "İstiklal Savaşı ve Lozan", *Belleten*, Cilt XXXVIII, Ocak 1974, Sayı:149
- Kılıçoğlu Cihangir, Çiğdem, "Lozan Barış Konferansı'nın İlk Aşaması ve Konferansın Kesintiye Uğradığı Dönemde Yunanistan", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), 2013, s. 129-154
- Markezinis, S.B., *I Politiki Istoria tis Sigxroni Elladas, Tomos II, 1922-1924*, Papiro, 1968.
- Mavrogordatos, George Th., *Stillborn Republic, Social Coalitions and Party Strategies in Greece, 1922-1936*, University of California Press, London, 1983
- Nutuk, 1919-1927*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 2013.
- Peponis, Ioannis A., *Plastiras: Sta Gekonota, 1909-1945*, Athina, 1947.
- Panagokou, Panagiotis, , *Simvouli stin Istorian tis Dekaetias, 1912-1922*, Athina, 1960.
- Rizas Sotiris, , *To Telos tis Megalis Ideas, O Venizelismos, O Antivenizelismos kai I Mikra Asia*, Ekdosi Konstantiotti, Athina, 2015.
- Smith, Michael Llewelly, *Yunanistan'in Anadolu Macerası, 1919-1922*, Çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Şimşir, Bilal N., *Lozan Telgrafları, (1922-1923)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- Tagmat, Çağla D. *Lozan Konferansı'nda Yunan Diplomasisi (1922-1923)*, Libra Kitap, İstanbul, 2018
- Turan, Şerafettin, *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.
- Yellice, Gürhan, *Ege Adaları Meselesi, 1911-1914*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2022.

Yellice, Gürhan, "İzmir'de Megali İdea'nın Son Günleri, 30 Ağustos 1922'den 15 Eylül 1922'ye Yunan Basınında Küçük Asya Felaketi", *International Journal of Social Science*, 2018.

Orbay, Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003.

Cumhuriyet Türkiye'sinin Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadelesi Üzerinden Yalova ve Çevresine Bakış

Fevzi ÇAKMAK*

“Türk'e ev bark olan her yer sağlığın, temizliğin, güzelliğin, modern kültürün örneği olacaktır.”

Mustafa Kemal ATATÜRK
1 Kasım 1935

Giriş

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele hükümetlerin dikkatle üzerlerine eğildikleri konuların başında gelmişti. Milli Mücadele'nin en kritik zamanında, 23 Nisan 1920 Cuma günü açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) bünyesinde 3 Mayıs 1920 tarihinde kurulan İcra Vekilleri Heyeti içinde “Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti”ne (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) yer verilmesi, sonrasında kurulacak Cumhuriyet hükümetlerinin de sağlık alanında göstereceği hassasiyetin temelini oluşturmuştu.¹ TBMM'nin açıldığı ilk günden itibaren meclis çatısı altında sağlıkla ilgili konuşulan konuların en başında salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele öne çıkmıştı.² Milli Mücadele boyunca

---

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (fevzi.cakmak@deu.edu.tr), <https://orcid.org/0000-0002-0030-400X>

¹ Detaylı bilgi için bkz: Fevzi Çakmak, “Milli Mücadele Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri”, **Milli Mücadele-1921**, Ed: İbrahim Bozkurt, Umud Karabulut, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, ss. 253-288.

² Sıtma hastalığı, TBMM çatısı altında üzerinde en çok konuşulan hastalıkların başında gelmektedir. Konu hakkında bkz: Fevzi Çakmak, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Sıtma Savaşı

Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti ile ilişkili çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştı. Fakat savaş süresince ülkenin güvenlik kaygılarının, sağlıktan önce gelmesinden dolayı, Meclis'in dikkati ile hükümet bütçelerinin önemli bir bölümü savunmaya ayrılmış; hastalıklarla mücadele arka planda kalmıştı.

Fotoğraf 1

1926 yılında kabul edilen "Sıtma Mücadelesi Kanunu" sonrası ülke genelinde başlayan sıtma mücadelesi kapsamında Doktor İbrahim Tali Öngören tarafından İstanbul'da Ertuğrul yatında Atatürk'ün parmağından kan alınırken. (1927)

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, "Sağlık ve Sosyal Yardım hususunda takip ettiğimiz gaye şudur: Milletimizin sıhhatinin muhafaza ve takviyesi, ölümlerin azaltılması, nüfusun çoğaltılması, bulaşıcı ve salgın hastalıkların etkisiz hale getirilmesi, bu suretle milletin fertlerinin dinç ve kabiliyetli bir halde kusursuz beden olarak yetiştirilmesi..."³ ifadeleriyle özetlediği sağlık politikası temelinde Cumhuriyet hükümetlerinin sağlık alanındaki öncelikleri arasında bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele ilk

(1920-1946)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s. 421-462.

³ **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C 12 (1921-1922), 2. Bs., Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s. 278.

sıralarda yer almıştı.⁴ 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı sonrası İsmet İnönü tarafından kurulan Cumhuriyet'in ilk hükümetinin Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Refik Saydam'dı.⁵

Cumhuriyet'in sağlık politikasının ilk önceliği, İstiklal Savaşı yıllarında hayata geçirilmeye başlanan, sağlık teşkilatını verimli bir şekilde çalışır hale getirmektir. Bakanlık tarafından 1925 yılında ortaya konulan ilk çalışma programında, ülkenin sağlık teşkilatı alanında yapılması planlanan işler şöyle sıralanmıştır⁶:

1. Devlet sağlık örgütünü genişletmek.
2. Hekim, sağlık memuru ve ebe yetiştirmek.
3. Numune hastaneleri ile doğum ve çocuk bakımevleri açmak.
4. Sıtma, verem, trahom, frengi ve kuduz gibi önemli hastalıklarla mücadele etmek.
5. Sağlıkla ilgili kanunları yapmak.
6. Sağlık ve sosyal yardım örgütünü köye kadar götürmek.
7. Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Hıfzıssıhha Okulu kurmak.

Hükümetlerini sağlık ve sosyal yardım politikalarının öncelikleri arasında yer alan bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele

⁴ Hükümet programları için bkz: **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C 1, Haz. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Yayınları, Ankara, 2013.

⁵ 1881 yılında İstanbul'da doğan Dr. Refik Saydam, 1905 yılında Askeri Tıbbiye'den Doktor Yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarına katılan Saydam, Ordu Sağlık Müfettiş Muavini görevi ile Mustafa Kemal Atatürk'ün heyeti içinde yer alarak, 19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçmiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrası kurulan ilk hükümette sağlık bakanı olarak görev alan Saydam, iki defa geldiği bu görevinde toplamda 14,5 yıl bulunarak, Cumhuriyet tarihinin en uzun süre sağlık bakanlığı görevinde bulunan isimdir. 1939 yılında Başbakanlık görevine gelen Saydam, 8 Temmuz 1942 tarihinde vefat etmiştir. Zühal Dilek, "İbrahim Refik Saydam (1881-1942)", **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim/> (Görüntüleme Tarihi: 15.08.2023)

⁶ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 38; **On Beşinci Yıl Kitabı**, Cumhuriyet Halk Partisi, 1938, s. 334-335.

alanında en önemli adımlardan birini 24 Mayıs 1928 tarihinde “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi”nin kurulması oluşturmuştu.⁷ Kurumun görevleri arasında halkın sağlık şartlarının iyileştirilmesi ve gelişimi ile her çeşit hastalıkla mücadeleye yarayacak sıhhi ve fenni araştırma ve incelemeleri yapmak; bakanlıkça belirlenen serum ve aşular ile çeşitli biyolojik ve kimyasal maddeleri hazırlamak; yabancı menşei serum ve aşularla kimyevi maddelerin kontrolünü sağlamak; toplum sağlığı ile sağlık konularına ilişkin konferanslar ve neşriyatta bulunmak yer almıştı.⁸

Cumhuriyet idaresinin, halkın sağlığına yönelik ortaya koyduğu temel hedefler 24 Nisan 1930 tarihinde yasalaşan 1593 sayılı “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”nun ilk maddesinde açıkça ortaya konulmuştu⁹:

1. Memleketin sağlık koşullarını iyileştirmek
2. Milletın sağlığına zarar veren bütün hastalık ve diğer zararlı etkenlerle mücadele etmek.
3. Gelecek neslin sağlıklı yetiştirilmesini temin etmek.
4. Halkın sağlık ve sosyal yardıma ulaşımını sağlamak.
5. Sağlık propagandasını şehir ve köylerde günün bütün araçları dâhilinde hayata geçirmek.

Temel hedeflerle çerçevesi çizilen sağlık politikasının alt başlıkları ise “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”nun üçüncü maddesi altında şöyle ayrıntılandırılmıştı¹⁰:

1. Doğumu çoğaltmak, kolaylaştırmak ve çocuk ölümlerini azaltmak.
2. Annelerin doğumdan önce ve sonra sağlıklarını korumak.

⁷ “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi Hakkında Kanun”, Kanun No: 1267, **Resmî Gazete**, S 899 (27 Mayıs 1928).

⁸ Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi bir süre görev yaptıktan sonra 30 Aralık 1940 tarihinde kabul edilen yasayla yeniden bir yapılmaya gitmiş ve görev alanı yeniden belirlenmişti. “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha müessesesi teşkiline dair kanun”, Kanun No: 3959, **Resmî Gazete**, S 4703 (4 Kânunusani 1941).

⁹ “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, Kanun No: 1593, **Resmî Gazete**, S 1489 (6 Mayıs 1930); **On Beşinci Yıl Kitabı**, s. 333.

¹⁰ “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu”, Kanun No: 1593, **Resmî Gazete**, S 1489 (6 Mayıs 1930)

3. Memlekette bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele etmek.
4. Ülke içine salgın ve bulaşıcı hastalığın girmesine engel olmak.
5. Tıp ve sağlık sektörünün işleyişini gözetmek.
6. Gıdalar ile ilaçları ve bütün zehirli müessir ve uyuşturucu maddeleri kontrol altına almak, serum ve aşılar hazırlamak.
7. Çocukluk ve gençlik, okul ile çalışan ve sanat hıfzıssıhhasına önemle eğilmek.
8. Maden suları ile diğer şifa veren suları denetim ve gözetim altına almak.
9. Hıfzıssıhha kurumu ve Bakteriyoloji Laboratuvarı açmak.
10. Mesleki eğitim kurumları açmak ve idaresini sağlamak.
11. Mecnunlar [Deli] ve diğer ruhi hastalıklara mahsus tedavi haneler açmak.
12. Sakatları kabul edecek yurtların kurulması ve işletilmesi.
13. Göçmen işlerini düzenlemek.
14. Hapishanelerin sağlık durumlarının kontrolü ve iyileştirilmesi.
15. Tıbbi istatistikleri düzenlemek.
16. Sağlık propagandası yapmak.
17. Nakil vasıtalarının sağlık işlerini düzenlemek.

Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele

“Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” içinde bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadelenin temel çerçevesine ayrıntılı olarak yer verilmişti. Kanunun 57. Maddesi ve devamında “*kolera, veba, lekeli humma, kara humma, çiçek, difteri (kuşpalazı), sarı beyin humması, uyku hastalığı, dizanteri, lohusa humması, ruam, kızıl, şarbon, felci tifli, kızamık, cüzzam, hummai racia*” hastalıklarını; 97. ve 98. Maddesi “*Sıtma*” hastalığını; 99. ve takip eden maddeler “*Trahom*” hastalığını; 103. Madde ve devamında “*frengi, belsoğukluğu ve yumuşak şankr*” gibi zührevi hastalıklar ile 113. Madde ve sonrasında “*Verem*” hastalıkları ile mücadeleye yönelik hükümler ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Tüm bu hastalıklara yönelik yapılacak mücadelede devletin tüm bileşenleri

topyekûn seferber edilmiş; sağlık personelleri başta olmak üzere tüm kamu personeli ile asker-sivil ayrımı olmaksızın toplumun her bireyine bu mücadelede sorumluluk verilerek, hastalıklarla mücadele geniş bir tabana yayılmıştır.¹¹

1-3 Eylül 1925 tarihinde Ankara'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün himayesinde "Birinci Milli Türk Tıp Kongresi" toplanmıştı. Kongrenin açılışına Atatürk ile birlikte Başbakan İsmet İnönü ve devlet erkânı katılım göstermişti. Kongrenin açılış konuşmasını yapan Başbakan İnönü, hükümet olarak kongreye verdikleri önemi vurgulamıştı. İnönü'nün ardından söz alan Sağlık Bakanı Refik Saydam, "Misak-ı Tıbbi" olarak nitelediği ve Cumhuriyet hükümetlerinin sağlık ve sosyal yardım alanında izleyeceği yolun genel hatlarını ortaya koyan şu konuşmayı yapmıştı¹²:

"Asırlardan beri büyük bir endişe ve ıstırap içinde yaşamış ve mevcudiyetini muhafaza için her ne zaman lazım olduysa malını, kanını ve canını feda etmeye koşan Türk, aziz varlığını bir kere daha ispat ettikten sonra, kendi yurdunda ve kendi yuvasında asrî, medeni ve mükemmel bir hayat geçirmeye elbette hak kazanmıştır. Türkün, dünyanın en medeni, en müreffeh ve en bahtiyar insanları gibi mesut ve müsterih yaşamasına çalışırken, Türk tabibinin de çok yüksek ve mühim vazifeleri vardır. Ve bu vazifeler hepimiz için bir düsturu'l amel, son tabiriyle bir Misak-ı Tıbbi halinde şu üç esasta toplanabilir:

1-Evvela Türk tabibi, kendi hususi hayatı ve mesleğinde medeni hayatın bütün iyiliklerinden müstefid olmadığını görmek ve göstermek ve her terakkiyi bizzat nefsinde kabul ve tatbik eylemek suretiyle herkese örnek olmak mecburiyetindedir.

2- Türk tabibi, yalnız kendi hususi hayatına ve hususi iştiğaline bağlı kalmayarak, gerek tedavi ve gerek içtimai vesilelerle temas ettiği halk kitlesi arasında sıhhatin muhafazasına ait tedbirlerin ve bütün medeni telakki ve terakkilerin behe-

¹¹ Ayrıntı için bkz: "Umumî Hıfzıssıhha Kanunu", **Resmî Gazete**, S 1489 (6 Mayıs 1930).

¹² **Birinci Milli Türk Tıp Kongresi Zabıtnameleri**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1925, s. 4-5.

mehâl samimi bir yayıcısı olacak, her yerde ve herkese doğru ve iyi yaşamanın tarzlarını anlatarak Türk içtimai hayatında kapsayıcı, hayırgah ve faal bir mürşit vazifesini görecektir. Türk tabibi memleketimizde ortalama yaşam oranının yükseltilmesi, nüfusun çoğalması ve halkın her türlü medeni kolaylıklarından istifade ederek seri ve parlak terfilere mazhar olması hususlarında çok tesirli bir rehber olacaktır.

3-Türk tabibi, büyük şehirlerin seviye ve refahına, huzur ve yerleşimine bağlı kalmayarak nüfuzunu şehirlerden kasabalara ve bilhassa köylere kadar sevk ve teşmil ve bizzat köylü ile temasa gelerek onu medeni ve sıhhi, içtimai her türlü terakilerden haberdar eyleyecek ve Türk köylüsünün sağlam, müstahsil bir unsur halinde yetişmesine yardım edecek ve bu suretle harap köy kulübelerinden sıhhi ve müreffeh evler ve mesut yuvalar meydana gelmesine çalışacaktır.

Eminim ki aziz ve muhterem meslektaşlarım, bu üç vazifeyi gerçekleştirirken daima içinde yetiştiği ve içinde yaşadığı feyyaz ve mübarek milletimizin çok yüksek kabiliyetini düşünecek ve onun bugünkü hayatından daha pek çok yüksek bir yaşayışa ne kadar müstahak ve layık olduğunu daima göz önünde bulunduracak ve bu yolda atılacak her adımı daha yüksek bir terakkinin ilk basamağı, milli ve yüce bir nailiyenin başlangıcı gibi telakki ederek bütün ömründen bu faydalı işe büyük bir hisse ayıracaktır.”

1925 yılında gerçekleştirilen tıp kongresinin ana konularını çocuk ölümleri, sıtma ve verem teşkil etmişti. Sonrasında her iki yılda bir Ankara’da toplanan tıp kongrelerinde, ülkenin sağlık alanındaki pek çok sorunu, konusunda uzman bilim insanları tarafından ortaya konulmuş, konuşulmuş, tartışılmış ve çözüm yolları aranmıştı. Bu kongrelerde sağlık alanında ulaşılması gereken hedefler belirlenmişti.¹³

Kolera, veba, tifüs, tifo, dizanteri gibi hastalıklar devletin aldığı ciddi önlemler ve yürütülen etkili aşı çalışmaları ile temizlik

¹³ 1968 yılında kadar yapılan 20 kongrenin sunumları basılırken; bu tarihten sonra ki kongreler 2000 yılına kadar devam etmiştir. Ayrıntı için bkz: Ayten Arıkan, “Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri”, *İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi*, İstanbul, 2005.

işleri sayesinde ülke içinde görünmez olmuştu. Şiddetli ishal ve kuzmalarla kendini gösteren, çok bulaşıcı, salgın ve öldürücü bir hastalık olan¹⁴ koleraya karşı ülkemizde yürütülen mücadele özellikle ülke sınırlarında alınan önlemler ve yürütülen denetimler öne çıkmıştı. Bu sayede hastalığın görüldüğü bölgelerden ülkemize girişler kontrol altına alınarak, hastalığın girişi önlenmiştir. Örneğin 1927 yılında Irak'ta görülen kolera salgını karşısında hızla önlemler alınmış, sınır kapatılmış, ticaret durdurulmuştu.¹⁵ Çin'de görülen kolera salgınında bu ülkenin Milletler Cemiyeti'ne yardım çağrısı sonrası harekete geçen Türkiye Cumhuriyeti devleti, 1938 yılında Çin'e 1000 litre kolera aşısı gönderme kararı almıştı.¹⁶

Bitle bulaşan, ateşli ve tehlikeli bir hastalık olan tifüs, Cumhuriyet öncesinde ülkemizde yaygın olarak görülen bir hastalıktı. Özellikle savaş koşulları altında hızla yayılan hastalıkla, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren mücadele çalışmalarına başlanmış, koruyucu aşı uygulamaları ve böcek ilaçlarının geniş oranda kullanımı ile hastalık vakaları azalmıştı. İkinci Dünya Savaşı yılları içinde tifüs vakalarında bir artış görülmüştü. 1945 yılında görülen vaka sayısı 2.618, hayatını kaybeden insan sayısı 139'du. Refik Saydam Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü bünyesinde tifüs laboratuvarı kurularak aşı üretimi ön plana çıkarılmıştı. Alınan önlemler sonrası 1946 yılından itibaren vakalar azalmıştı.¹⁷

Kemirgenler ve farelerin taşıdıkları pireler yoluyla bulaşan ve öldürücü bir hastalık olan veba, Cumhuriyet öncesi özellikle İstanbul ve İzmir gibi ticari hayatın canlı olduğu şehirlerde kendini göstermişti. Ülkemizde görülen son büyük veba salgını 1836-1837 yıllarında olmuş ve yaklaşık ölü sayısı 20 ile 30 bin arasında tahmin edilmişti. 1837 yılından itibaren başlayan karantina uygulaması sonrası veba salgınlarında ciddi azalmalar yaşanmıştı.¹⁸ 1923 yılında İstanbul'da veba mücadelesi veril-

¹⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (Görüntüleme Tarihi: 28.03.2023)

¹⁵ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 86.

¹⁶ "Kolera aşısı için müracaat eden Çin'e Birleşmiş Milletler'in yardım isteği", **Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.10 / 257.728.14-434A

¹⁷ *Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl*, s. 99-100.

¹⁸ Nuran Yıldırım, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Koruyucu Sağlık Uygulama-

mişti.¹⁹ Türkiye ile Yunanistan arasında gerçekleştirilen nüfus mübadelesi sürecinde ülkeye gelen göçmenler sağlık kontrollerinden geçirilmiş, temizlik önlemleri sıkı tutulmuştu. Ülke dışında görülen veba salgınlarının ülkeye girişini önlemek adına gerekli tedbirler alınmış; 1931 yılında Rusya'da, 1937'de Suriye'de görülen salgınların ülkeye girişine engel olunmuştu. 1947 yılında Urfa Akçakale'de görülen veba salgını alınan hızlı önlemler sayesinde yayılmadan önlenmişti.²⁰

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren verem hastalığı ile mücadele sağlık alanında devletin en önemli öncelikleri arasında yer almıştı. Ülkedeki ölüm oranları içinde veremden ölümler ilk sıralarda geliyordu.1923 yılında İstanbul'da Verem Savaş Dispanseri ile başlayan süreçte 1924 yılında 50 yataklı Heybeliada Verem Sanatoryumu açılmıştı. 110 yataklı Haydarpaşa ve 50 yataklı İzmir Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklar Hastaneleri açılmış; bu hastanelerin bir bölümü verem hastalarına ayrılmıştı.²¹ 1930 yılında Heybeliada Sanatoryumuna 35 yataklı yeni bir ek bina yapılırken; 1932 yılında yapılan eklemelerle yatak kapasitesi 130'a çıkarılmıştı. Haydarpaşa Bulaşıcı Hastalıklar Hastanesinde veremli hastalara mahsus yatak adeti 75'e çıkarılmıştı.²² 1937 yılı boyunca Heybeliada'da yatarak tedavi gören hasta sayısı yaklaşık 600 kişiydi. Ayrıca 14 bin kişiye laboratuvar ve röntgen hizmeti verilmişti.²³

Frengi (Sifilis), genellikle cinsel birleşmelerle bulaşan, tedavi edilmediğinde inme, körlük, delilik vb. sonuçları ortaya çıkan; irsi olarak gelecek nesillere geçerek vücutça ve akılca sakat bir soyun yetişmesine yol açan bir hastalık olarak tanımlanmakta-

---

ları", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1325.

¹⁹ Pınar Tuna, "Cumhuriyet İstanbul'unda 1923 Veba Mücadelesi", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Veba**, Ed. Eren Akçipek, Fevzi Çakmak vd., Gece Kitaplığı, Ankara, 2021, ss. 355-382.

²⁰ Abdülaziz Kardaş, "Tek Parti Döneminde Türkiye'yi Tehdit Eden Veba Salgınlarına Karşı Alınan Önlemler", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Veba**, Ed. Eren Akçipek, Fevzi Çakmak vd., Gece Kitaplığı, Ankara, 2021, ss. 383-400.

²¹ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 253.

²² **Sağlık Savaşımız-Frengi, Trahom, Verem ve Sıtma İle Uğraşmalar**, Ülkü Basımevi, Sivas, 1946, s. 8.

²³ **15. Yıl Kitabı**, s. 371.

dır.²⁴ 1924 yılında ülke genelinde tespiti yapılan frengili hasta sayısı 22.972'ydi. Sinop 1.887 hasta sayısı ile ilk sırada gelirken, onu Zonguldak, Kastamonu, Tokat, İzmir, Ordu, Samsun, Giresun ve Ankara takip ediyordu. Cumhuriyet idaresi frengi ile mücadelede tedaviden daha çok hastalıktan korunma yollarına ve halkın bilgilendirilmesine ağırlık vermişti. Bu yolda Dr. Hulusi Behçet ile Dr. Mazhar Osman Beylerin çabaları önemli bir yer tutmaktadır. Zührevi hastalıklar konusunda halkı aydınlatan etkinlikler düzenlenmiş; fuhuşun kontrol altına alınmasına yönelik adımlar atılmıştır.²⁵ 1925 yılında yayınlanan "Frengi Talimatnamesi" ile tedavi yöntemleri ve kullanılacak ilaçlara yönelik ortak bir yol tutulmuş; devlet tarafından oluşturulan Frengi Savaş Kurulları ile hastalığın yoğun olduğu bölgelerde mücadeleye aksatılmadan devam edilmiştir. Örneğin 1929 yılı içinde Sivas'ta faaliyet veren Frengi Mücadele teşkilatının yürüttüğü çalışmalar kapsamında yüz bin kişi muayene edilmiş, hastalık tespit edilen dört bin kişi tedavi altına alınmıştı. Hali hazırda tedavi gören hasta sayısı 1.869'du.²⁶ 1929 yılında Ankara'da toplanan Üçüncü Milli Türk Tıp Kongresi'nin ana konularından biri frengi hastalığı olmuştur. Kongrede "Frenginin biyoloji ve laboratuvarı", "Frengi Kliniği", "Frengi Tedavisi" başlıkları altında raporlar sunulmuş; frengi ile ilişkili çeşitli başlıklar altında bildiriler verilmiştir.²⁷ Tokat, Giresun, Samsun, Karadeniz Ereğlisi, Uşak ve Çorum'da oluşturulan Frengi Savaş Kurullarınca 1926'dan 1947 yılına kadar yapılan tespit ve tedavi süreçlerinde 2.247.561 şahıs muayene edilmiş ve bunlardan 86.231 (% 3,8) kişinin frengili olduğu tespit edilmiştir.

Çiçek, irinli kabarcıklar dökerek yüzde izler bırakan ateşli, ağır ve bulaşıcı bir hastalıktır.²⁸ Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren önce İstanbul'da sonrasında Ankara'da Hıfzıssıhha Enstitüsü bünyesinde çiçek aşısı üretimi ülke ihtiyaçlarını karşılamıştı. Hıfzıssıhha Kanunu ile birlikte her doğan çocuk ile vatanında çiçek aşısı olma zorunluluğu getirilmişti. 1936 yılı itib-

²⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (Görüntülme Tarihi: 28.03.2023)

²⁵ Rüya Kılıç, "Türkiye'de Frenginin Tarihi", **Kebikeç**, S 38 (2014), s. 295, 299.

²⁶ **BCA**, 30.10 / 177.220.8

²⁷ Arıkan, **a.g.t.**, s. 29-30.

²⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (Görüntüleme Tarihi: 28.03.2023)

riyle 3.460.913 kişilik çiçek aşısı üretimi yapılmıştı.²⁹ Aynı yıl ülke genelinde uygulanan çiçek aşısı rakamı 2.288.906'ydı.³⁰ Zaman içinde azalan hastalık, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yeniden artışa geçmiş³¹; 1942-1944 yılları arasında 10.359 kişinin hastalanmasına ve 2.232 kişinin ölmesine neden olan salgın, bütün yurttan uygulanan aşılama çalışmaları sonrası 1944 yılında sona erdirilmiştir.³²

Kuduz, köpek, kedi, tilki vb. memeli hayvanlardan ısırma, tırmalama veya salya yolu ile insana geçen, genellikle çırpınma, sudan korkma şeklinde beliren, zamanında aşı yapılmazsa ölümle sonuçlanan bir hastalık türüdür.³³ Cumhuriyet'in ilanından sonra İstanbul'a olan ulaşım ve iletişim zorlukları dikkate alınarak, 1925'de Sivas ve Erzurum, 1926'da Diyarbakır, 1927'de Konya, 1930'da İzmir'de ve 1953'de Elazığ'da birer tedavi kurumu açılmıştı. Temmuz 1932 tarihinden itibaren Ankara Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü bünyesinde tedaviye başlanmıştı.³⁴ 1930 yılında kabul edilen Umumi Hıfzıssıhha Kanunu içeriğinde kuduz hastalığı ile ilgili hükümlere de yer verilmişti.³⁵ 1933 yılında ülkenin 26 yerinde "Kuduz Aşı İstasyonları" açılmıştı. Cumhuriyet'in 50. yılına gelindiğinde istasyon sayısı 530'a çıkmıştı. İstanbul'da kuruluş olan İstanbul Kuduz Tedavi Kurumu dışında, 1937 yılından sonra her il merkezinde tedavi istasyonları kurulmuştu. Tedavi istasyonlarının artırılmasıyla birlikte hastane sayısı azalmış; 1945'de 3'e ve 1960'da 1'e düşmüştü.³⁶ 1933-1950 yılları arasında toplam 70.167 kişiye kuduz tedavisi yapılırken, bu kişilerden sadece 77'si (% 0,10) hayatını kaybet-

²⁹ 15. Yıl Kitabı, s. 341.

³⁰ 15. Yıl Kitabı, s. 389.

³¹ Ümmügülsüm Candeğer, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Çiçek Hastalığı", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Çiçek**, Ed. Şükran Köse, Fevzi Çakmak vd., Gece Kitaplığı, Ankara, 2020, s. 101-102.

³² İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülkemizde görülen salgınlar hakkında yapılan bir çalışma için bkz: İsmail Çakırçoban, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", **Marmara Üniversitesi Türikiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.

³³ <https://sozluk.gov.tr/> (Görüntüleme Tarihi: 28.03.2023)

³⁴ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 88-89, 258.

³⁵ "Umumî Hıfzıssıhha Kanunu", **Resmî Gazete**, S 1489 (6 Mayıs 1930).

³⁶ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 90; 258.

miştir. Bu rakam mücadele yolunda uluslararası düzeyde bir başarı yakalandığını ortaya koymaktadır.³⁷

Cüzzam, Hansen basilinin sebep olduğu, sinir sistemi ve deri başta olmak üzere birçok sistem ve organı etkileyebilen bulaşıcı bir hastalıktır.³⁸ Cüzzam, binlerce yıllık insanlık tarihinde kendisinden korkulan en önemli hastalıkların başında gelmektedir. Cumhuriyet idaresi, Kars, Ardahan, Adana ve Kastamonu gibi merkezlere ulaşım imkanı elverişli olan Elazığ'da ilk cüzzam hastanesi açmıştır. 1936 yılında inşasına başlanan hastane 1941 yılında faaliyete başlamıştı.³⁹ Türkiye'de cüzzamla savaşta ilk akla gelen isimlerin başında Doç. Dr. Etem Utku gelmektedir. Bir diğer önemli isim ise Prof. Dr. Türkan Saylan'dır. Dr. Etem Utku'dan görevi devralan Dr. Saylan, 1970'li yıllardan itibaren hastalıkla mücadele de ulusal ve uluslararası alanda başarılı çalışmalar yürütmüş, halkın sağlığını tehdit eden bu hastalığın ortadan kaldırılmasında önemli çaba harcamıştır.⁴⁰

Trahom, göz kapaklarının altında birtakım kabarcıkların belirmesiyle başlayan, tedavi edilmediğinde kirpiklerin içeriye kıvrılması, saydam tabakada yaralar çıkması nedeniyle körlükle sonuçlanabilen bulaşıcı bir hastalıktır.⁴¹ Antalya, Adana, Urfa, Gaziantep, Elazığ, Malatya, Siirt, Erzurum, Adıyaman ve Kars illeri bu hastalıktan en fazla muzdarip olan iller arasında yer alıyordu.⁴² Cumhuriyet Hükümetleri trahomla mücadelesinde sabit ve gezici olmak üzere iki ayrı sağlık teşkilatını hayata geçirmiştir. Hastaneler, dispanserler ve köy tedavi merkezleri ile sabit bir teşkilat oluşturulmuştu. Bunun yanında köylere kadar gi-

³⁷ Süleyman Tekir, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Kuduz İle Mücadele Çalışmaları (1923-1950)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Kuduz**, Ed. Çağrı Büke, Şükran Köse, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 318.

³⁸ <https://sozluk.gov.tr/> (Görüntüleme Tarihi: 28.03.2023)

³⁹ Abdulaziz Kardaş, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Sağlık Politikalarında Cüzzam", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cüzzam**, Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Çağrı Büke, Eren Akçiçek, Gece Akademi, Ankara, 2018, s. 224-225.

⁴⁰ **Güneş Umuttan Şimdi Doğar "Türkan Saylan Kitabı"**, Söyleşi: Mehmet Zaman Saçlıoğlu, 8. Bas., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 128, 191.

⁴¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Görüntüleme Tarihi: 28.03.2023)

⁴² Sadet Altay, "Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938)", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 12, S 23 (2016), s. 169.

den ve oradaki hastaları doktorlardan aldıkları talimatlara göre parasız olarak tedavi eden ve ilaç veren gezici ekipler bulunuyordu.⁴³ 1927 yılında toplanan İkinci Milli Türk Tıp Kongresi'nde görüşülen ana konulardan birini Trahom hastalığı oluşturmuştu.⁴⁴ 1925 yılında "Körler Memleketi" adı verilen Adıyaman ile Malatya'da birer hastane açılmıştı. Bu hastanelerin sayısı 1930 yılında Adana, Gaziantep, Kilis ve Besni Hastaneleri ile 6'ya ve yatak sayısı 100'e çıkarılmıştı. Dispanser sayısı da 6'ya çıkarılmış⁴⁵; 232.480 kişi ayakta ve 390 kişi yatarak tedavi edilmiş, 2.643 adet büyük göz ameliyatı gerçekleştirilmişti.⁴⁶ Atılan bu adımlar kısa sürede olumlu etkisini gösterdi. 1932 yılında ülke genelinde ilaç verilen kişi sayısı 96.749 iken, 1933 yılında 420 bin kişiye ulaşmıştı. Aynı yıl muayene edilen kişi sayısı 53.921 iken, bunlardan 40.499'una trahom hastalığı teşhisi konulmuştu.⁴⁷ 1935 yılında hastane sayısı 12'e çıkarılmıştı. Aynı yıl dispanser sayısı 12'e yükselirken, 7 tane "Trahom Tedavi Evi" açılmıştı. Cumhuriyet'in 10. yılında trahomla mücadele kapsamında faaliyet yürüten sağlık teşkilatı bünyesinde 1.914.614 kişi ayakta, 5.380 kişi yatarak, 37.315 kişide ameliyatla tedavi edilmişti.⁴⁸

Sıtma (Malarya) Hastalığı İle Mücadele ve Yalova

Sıtma, anofel türü sivrisineğin sokmasıyla insandan insana bulaşan, titreme, ateş ve ter nöbetleriyle kendini gösteren bir hastalıktır.⁴⁹ Anadolu coğrafyasında antik dönemlerden beri görülmekte olan sıtma hastalığından dolayı 20. Yüzyılın başında

⁴³ Muhsin Ertürk Budak, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Trahomla Mücadele (1923-1938)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Trahom**, Ed. Şükran Köse, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Çağrı Büke, Gece Kitaplığı, Ankara, 2023, s. 93.

⁴⁴ Vefik Hüsnü, **İkinci Milli Türk Tıp Kongresi Türkiye Trahom Coğrafyası**, Kader Matbaası, 1927.

⁴⁵ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 130-131.

⁴⁶ "1930 senesi kuduz tedavi istatistikleri ve trahom ile diğer sari hastalıklarla mücadele raporları", **BCA**, 490.1.0.0 / 1464-3-2

⁴⁷ **15. Yıl Kitabı**, s. 383.

⁴⁸ **Sağlık Savaşımız-Frenği, Trahom, Verem ve Sıtma İle Uğraşmalar**, s. 7.

⁴⁹ <https://sozluk.gov.tr/> (Görüntüleme Tarihi: 28.03.2023)

on binlerce insan hayatını kaybetmeye devam etmişti. Balkan ve Birinci Dünya Savaşının yaşandığı yıllarda nüfusun dörtte üçü sıtmalıydı ve ordu bünyesinde sıtmaya yakalanmış olan 412 bin askerden, yaklaşık 20 bini hayatını kaybetmişti.⁵⁰ Savaştan dönen askerler sıtmanın Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yayılmasına sebep olmuştu. Cumhuriyet'in hemen öncesinde, 1923 yılında kurulan Fethi Okyar hükümetinin programında, sıtma ile mücadelenin gerekliliği şu ifadelerle ortaya konmuştu: *“Memleketimizde en çok tahribat yapan hastalıkların verem ve frengi olduğu zannı yanlış olarak taammüm etmiştir. Halbuki bizde en mühim sıhhî tahribatı yapan malaryadır. Bu hastalık yurdumuzun, milletimizin kara belasıdır. En vahim derdi içtimamızdır. Sıhhiye Vekâleti en büyük gayretini bu hususa sarf edecektir.”*⁵¹

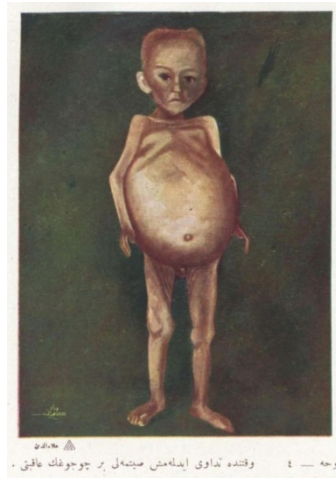
Cumhuriyet'in ilanından kısa bir süre sonra Bozok Milletvekili Ahmed Hamdi Bey, Sıhhiye Vekili Dr. Refik Saydam'ın cevaplaması üzerine verdiği soru önergesinde, Anadolu'da görülen sıtma, verem ve frengi hastalıklarının durumu ve alınan önlemleri meclis gündemine taşımıştı. Dr. Refik Saydam, soru önergesine verdiği cevabında, Sıhhiye Vekâleti'nin büyük bir zorluk karşısında bulunduğuna dikkat çekmişti. Saydam, ülkenin pek çok ilçesinde doktor olmadığını ve hastalıklara yönelik olarak sağlıklı istatistikler tutulmadığına değinerek, ülkenin en çok muztarip olduğu hastalık olarak sıtmayı ön plana koymuş, önce sıtma, ondan sonra frengi ve veremin nazarı dikkate alınması gerektiğine vurgu yapmıştı. Sıhhiye Vekili, sıtmanın acısını çekmeyen insan tanımadığına değinerek, elde sağlıklı bir veri olmadığı için net bir rakam vermekten uzak durmuş; Anadolu insanının yaklaşık %50'sinin bu hastalıkla bir şekilde temas ettiğini kabul etmişti.⁵² Kırkkilise Milletvekili Dr. Fuat Bey, Meclis'te “Köy Kanunu” ile ilgili yapılan görüşmeler sırasında söz alarak, köylünün yapması mecburi işler arasında ilk kez sıtmaya yer verilmesini “*çok şayanı şükran*” bir adım olarak değerlendirmişti. Dr. Fuat Bey, Kurtuluş Savaşı yıllarında dört koldan ülkeyi işgal edenlere karşı milletin azmiyle nasıl karşı durduy-

⁵⁰ Yıldırım, a.g.m., s. 1330.

⁵¹ **Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, C 1, s. 76.

⁵² **TBMM Zabıt Ceridesi**, D:2, C:6, 106. Birleşim (19.2.1340), ss. 123-126

sak; şimdi de “dört başlı ejderha” olarak tanımladığı sıtma, frengi, verem ve trahom ittifakına karşı da birlikte hareket edilmesi gerektiğine vurgu yapmış ve bu “dört başlı ejderha” içinde en önemlisi olarak da sıtmayı öne çıkarmıştı.⁵³ 1-3 Eylül 1925 tarihinde toplanan *Birinci Milli Türk Tıp Kongresi*’nde sıtma ön planda olan konular arasındaydı. Kongre de, “*Türkiye’de Sıtmanın Coğrafyası*” başlığı altında Dr. Abdülkadir Lütfü ve Dr. Ahmet Fikri tarafından sunulan raporda, Sıhhiye ve Muavenet İçtimaye Vekaleti’nin resmi belgeleri kullanılmış ve ayrıntılı bir veri dökümü hazırlanmıştı.⁵⁴

Resim 1

Vaktinde tedavi edilmemiş sıtmalı bir çocuğun akıbeti
(Kaynak: Sıhhi Müze Atlası, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaye Vekaleti, Ankara, 1926)

Cumhuriyet’in ilk yıllarında sıtma ile mücadelede 13 Mayıs 1926 tarihinde kabul edilen “Sıtma Mücadelesi Kanunu” önemli bir adımı oluşturmaktadır. Kanun sıtma mücadele teşkilatının kurulması yolunda bakanlığa geniş yetkiler tanımış, devletin tüm olanaklarını seferber etme imkânı sağlamıştı. Ülke nüfusu-

⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:2, C:6, 110. Birleşim (24.2.1340), s. 304.

⁵⁴ Birinci Milli Türk Kongresi 1-3 Eylül 1925 Müzakeratı, İstanbul, 1926, s. 221.

nun önemli bir bölümümü oluşturan yoksul kesimlere ücretsiz kinin veya sıtma ilacı dağıtımını devletin görevleri arasında tanımlanmıştı. Ücretsiz dağıtılan kinini satanlardan, sattıkları miktarın yirmi katı ücret cezası alınması öngörülmüştü. Ülke içinde sağlık kontrollerine tabi olanlar hariç her türlü su biriktisine sebebiyet vermek yasaklanırken; mevcut havuz ya da gölcüklerin ıslahı devletin görevleri arasında yer almıştı. Islah çalışmalarında halkın nakden veya bedenen çalışması esası getirilmişti. Lağım, bulaşık suyu gibi kirli sular için hususi ve kapalı çukurların yapılması zorunlu kılınmış ve bu gibi suların açık alanlara akıtılması yasak edilmişti. Devlet, Belediyeler ile köy ihtiyar heyetlerinden çeşme ve benzer alanlarda suların birikmesini engelleyecek, suların akışını sağlayacak projeler yaparak, hayata geçirmelerini istemişti. Islahı uzun zaman alacak sulak bölgelerde yaşayan halkın, uygun görülmesi halinde bakanlıkça başka bir bölgeye nakline imkan sağlanmıştı.⁵⁵

1925 yılı ile birlikte ülke içinde başlatılan sıtma mücadelesinde ilk olarak Ankara, Aydın ve Adana bölgelerinde "Sıtma Savaş Kurulları" kurularak, ilk iki yıl içinde 1.600 köy ve kasabada yaklaşık yarım milyon nüfus taramadan geçirilmişti. Tarama sonrası sıtmalı olduğu tespit edilen 100 bin nüfus tedavi altına alınmış, bir o kadarına da koruyucu ilaç dağıtımını sağlanmıştı. Ayrıca halka 3 bin kiloya yakın kinin dağıtımını bu ilk iki yıl içinde yapılmıştı. Cumhuriyet'in onuncu yılı olan 1933'te 24 vilayeti içine alan 11 bölgede toplam 3.526 köy ve kasabada oturan 2,5 milyon⁵⁶ nüfus içindeki 314 bin sıtmalı hastanın tedavisi için senede ortalama 5 bin kilo sıtma ilacının parasız dağıtımını sağlanmıştı.⁵⁷

Sıtma hastalığının yıkıcı etkisini gösterdiği şehirlerden biri de Yalova'ydı. Yalova halkı, hayatını derinden etkileyen, yaşamına olumsuzluklar katan bu hastalıkla mücadele adına bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e başvurmuştu. 1929

⁵⁵ "Sıtma Mücadelesi Kanunu", Kanun No: 839, **Resmî Ceride**, S 384 (29 Mayıs 1926).

⁵⁶ CHP tarafından Cumhuriyet'in 15. Yılına özel hazırlanan kaynakta 1933 yılı için bu rakam 1.758.767 olarak verilmişti. Hasta sayısı ise 314.502 olarak gösterilmişti. **15. Yıl Kitabı**, s. 374.

⁵⁷ **Sağlık Savaşımız-Frengi, Trahom, Verem ve Sıtma İle Uğraşmalar**, Ülkü Basımevi, Sivas, 1946, s. 4-5.

yılı yaz ayında İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı'nın Büyükkada'ya geleceğini öğrenen Yalova halkı, Atatürk'le görüşmek ve sorunlarını aktarmak üzere aralarından bir heyet oluşturma kararı almıştı. İki motor dolusu Yalovalı, 14 Ağustos 1929 günü Büyükkada'ya giderek, bizzat Cumhurbaşkanı'nı karşılamıştı. Atatürk, şık kıyafetleri, coşkuları ve kendisine yönelik sevgi tezahüratları ile dikkat çeken Yalovalılarla yakından ilgilenmiş, onların dertlerini dinlemişti. Bu görüşme sırasında ilk fırsatta Yalova'ya geleceği sözünü veren Cumhurbaşkanı, birkaç gün sonra, 19 Ağustos 1929 Pazartesi günü, Ertuğrul Yatı ile İstanbul'dan hareketle Yalova'yı ilk kez ziyaret etmişti. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Özel Kalem Müdürü Tevfik Bıyıklıoğlu, Başyaveri Rusuhi, Kılıç Ali ve Recep Zühtü Beyler ile birlikte Yalova'ya giden Cumhurbaşkanı, karaya çıktıktan sonra önce Termal'e gitmişti. Atatürk, kaplıcaları gezdikten ve iyileştirilmesine yönelik düşüncelerini paylaştıktan sonra, Baltacı Çiftliği'ne geçmişti. Akşam Yalova'dan ayrılmıştı. Takip eden günlerde de Yalova'ya ziyaretlerde bulunan Cumhurbaşkanı, Yalova şehrinin kaplıcalarından istifade edilmesi yönünde görüş ve talimatlarda bulunmuştu.⁵⁸

1930'larla birlikte Yalova şehrinin sorunlarının çözümüne yönelik atılan adımların sonrasında, ülke genelinde olduğu gibi Yalova özelinde sıtma hastalığı ile mücadelede yoğun bir mesai harcanmıştı. Cumhurbaşkanı'nın şehri sık sık ziyaret etmesi, bizzat direktiflerde bulunması ile birlikte hız kazanan çalışmalar sonrası Yalova'da sıtma hastalığı ile mücadele de büyük bir başarı kazanılmıştı. Atatürk'ün ziyaretinden birkaç yıl sonra, 23 Mart 1934 tarihinde yayınlanan Vakit gazetesinde Yalova şehri hakkında şu bilgilere yer verilmişti⁵⁹:

“Yalova kasabası eskiden sıtmalı ve bataklı bir yer olduğundan hiç kimse buraya ehemmiyet vermemiş ve herkes rasgeldiği yere ev yaptırıp oturmuştur. Bu yüzden eğri büğrü ve daracak sokaklar oluşmuş ve kötü manzaralı bir köy halinde yıllardır yüzüstü kalmıştır. Fakat şu son seneler zarfında buradaki dağ kaplıcalarının birçok hastalıklara şifa olduğu an-

⁵⁸ Hacer Karabağ, Mine Ersevînc, **Atatürk'ün Kenti Yalova (1929-1938)**, Yalova Belediyesi Kültür Yayınları, Yalova, 2021, s. 17-18.

⁵⁹ Karabağ, Ersevînc, a.g.e., s. 220.

laşıldığından bir taraftan kaplıcalara Kasabanın beş sene önceki haliyle şimdiki hali arasında yüzde oranla tarif edilemeyecek derecelerde büyük bir değişiklik oluşmuştur. İskeleye çıkar çıkmaz kasabanın girişiyle karşılaşan bir insan burada bir ferahlık hissetmekte ve daha ileriye doğru giderek asfalt cadde üzerine çıktığı zamanda da büyük bir zevk ve sevinç duymaktadır.”

Yalova'daki sağlık hizmetlerine Vakit gazetesinde şu ifadelerle yer verilmişti⁶⁰:

“Kazanın sağlık işleri çok iyidir. Ve belli başlı hastalıklarda yoktur. Buranın en büyük derdi sıtma hastalığı iken hükümetimizin sayesinde önüne geçilmiştir. Kaza halkına sağlığın önemi uygun fırsatlarla anlatıldığından eski zamanlarda olduğu gibi şimdi halk doktor ve dispanserden kaçmamaktadır. Buradaki dispansere bu nedenle başvurular çoğalmıştır. Bundan dört yıl önce dispansere gelen hastaların sayısı (433) iken geçen sene bu sayı (2440) a çıkmıştır. Üç sene içinde (11.000) kişiye çiçek aşısı yapılmış ve 51 frengiliden 31'nin tedavisi yapılmıştır.”

Cumhuriyet'in 15. yılına gelindiğinde sıtma hastalığından muayene edilen kişi sayısı yaklaşık 2,5 milyonu bulurken; hastalık tespit edilerek, tedavi altına alınan kişi sayısı 583.433'dü. 1937 yılı boyunca toplamda 8.482 kilo kinin dağıtımı ücretsiz yapılmıştı.⁶¹ 1940 yılında ülke içindeki sıtmalı hasta oranı %11'e kadar düşürülmüştü. Fakat İkinci Dünya Savaşı yıllarının zor şartları, sıtma ilacına ulaşım olanaklarının sınırlı olması sonrası sıtma oranlarında artış olmuş ve % 32'e kadar çıkmıştı. Rakamların artması sonrası ülke içinde sıtma ile mücadelede ikinci bir olağanüstü mücadele dönemi başlamıştı. 26 Mart 1945 tarihinde kabul edilen “Sıtma İle Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun”⁶² ile 15 Şubat 1946 yılında kabul edilen “Sıtma Savaşı Kanunu”⁶³ yapılan mücadelenin temelini oluşturmuştu. 1946 yılında Sağlık Bakanlığı bünyesinde “Sıtma Savaşı Genel Müdür-

⁶⁰ Karabağ, Ersevînc, a.g.e., s. 224.

⁶¹ 15. Yıl Kitabı, s. 374, 377.

⁶² Kanun No: 4707, Resmi Gazete, S 5967 (28 Mart 1945)

⁶³ Kanun No: 4871, Resmi Gazete, S 6238 (21 Şubat 1946)

lüğü” kurulmuştu.⁶⁴

1945 yılına gelindiğinde yurdun her yerinde toplam 16.934 köy ve mahallede sıtma mücadelesi yürütülmüş ve toplam 7,5 milyondan fazla nüfusun içinde 2,5 milyon sıtmalı nüfus parasız tedavi edilmişti.⁶⁵ 1945 yılında hastalıkla mücadele edilen alanlarda görülen sıtmalı oranı % 20 iken, 1956 yılında bu oran % 0,8'e kadar düşmüştü.⁶⁶ 1951 yılında sıtma ile mücadele edilen bölge sayısı 34'e, şube sayısı 248'e çıkmış, köy sayısı 12.302'e ulaşmıştı.⁶⁷ Cumhuriyet'in 40.yılına gelindiğinde bölge sayısı 57'e, teşkilat bünyesinde çalışan kişi sayısı 46 bine yaklaşmıştı. Mücadele edilen köy sayısı 23.006'a yükselmişti. Yaklaşık 24 milyon nüfusun kontrolü sağlanmıştı.⁶⁸

Sıtma ile mücadelenin önemli bir safhasını oluşturan bataklıklar ile su birikintilerinin kurutulması çalışmaları kapsamında 1925 yılında başlayan çalışmaların ilk iki yılında 222 dekarlık arazi kurutulurken, her yıl rakamlarda artış sağlanmıştır. Örneğin sadece 1930 yılında 25 bin dekar, 1934 yılında 132 bin dekar, 1935'te 61 bin dekar ve 1945 yılında ise 78 bin dekarlık bataklık arazisi kurutulmuştur.⁶⁹ 1927 yılı boyunca toplamda 11.763 metre su kanalı açılırken, her yıl bu rakam artış göstermiş; 1935 yılı içinde 204.700 metre, 1937 yılında 167.705 metre kanal açılmıştı.⁷⁰

1953 yılında İstanbul'da “Uluslararası Tropikal Hastalıklar ve Malarya” kongresi toplanmıştı. Sıtmanın tüm dünya genelinde yok edilmesi ilkesi etrafından alınan karar sonrası, 1957 yılından itibaren Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF ile yapılan işbirliği ile Türkiye'de sıtmanın yok edilmesi hedef olarak belirlenmişti. Bu hedef temelinde 4 Ocak 1960 tarihinde “Sıtmanın

⁶⁴ Kanun No: 4862, **Resmi Gazete**, S 6233 (15 Şubat 1946)

⁶⁵ **Sağlık Savaşımız-Frengi, Trahom, Verem ve Sıtma İle Uğraşmalar**, s. 5.

⁶⁶ **Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl**, s. 105.

⁶⁷ **Sıtma Savaşı Çalışmaları Albümü (1952)**, Der. Dr. Midhat Süyev, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1953, s. 55.

⁶⁸ Feridun Frik, **40 Yıl- Cumhuriyet Devri Sağlık Hareketleri 1923-1963**, İstanbul, 1964, s. 4.

⁶⁹ **Sağlık Savaşımız-Frengi, Trahom, Verem ve Sıtma İle Uğraşmalar**, s. 5-6.; **15. Yıl Kitabı**, s. 377.

⁷⁰ **15. Yıl Kitabı**, s. 376.

İmhası Hakkında Kanun” çıkarılmıştı. Bu mücadele evresinin sonunda 1957’de tespiti yapılan sıtmalı oranı binde 6,1 iken, 1972 yılına gelindiğinde binde 1,36’ya kadar gerilemişti.⁷¹

Resim 2

1951 Yılı Sıtma Savaş Bölgeleri ve Faaliyet Sahaları

(Kaynak: Sıtma Savaşı Çalışmaları Albümü, Haz. Midhat Süyev, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekaleti Yayınları, İstanbul, 1953, s. 54.)

Sonuç

Milli Mücadele yıllarında, savaşın en kritik zamanlarında açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde kurulan ilk hükümette Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın kurulması, Cumhuriyetin kurucu kadrosunun sağlığa verdiği önemi göstermesi adına çok değerliydi. Sağlık bakanlığının kuruluşundan sonra ilk ele aldığı konuların başında hastalıklarla mücadele gelmişti. Nüfusun yarıdan fazlasını etkileyen sıtma ve frengi olmak üzere, bulaşıcı ve salgın hastalıklarla mücadele ilk önce ele alınan konuların başında gelmişti.

Cumhuriyetin ilanı sonrası kurulan hükümetlerin sağlık politikalarının temelinde iki önemli hedef vardı. Bunlardan biri sağlık personeli ve teşkilatını, nüfusun taleplerini karşılar bir noktaya getirmek; ikincisi insan varlığını tehdit eden bulaşıcı ve salgın hastalıklarla top yekun mücadele etmek. İkinci hedefe

⁷¹ Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, s. 105-107.

ulaşmak adına en başta frengi, sıtma, verem ve trahom hastalıklarının içinde bulunduğu ve “dört başlı ejderha” olarak nitelenen hastalıklara karşı yasal düzenlemeler yapılarak, bu hastalıklarla mücadele edecek özel teşkilatlar oluşturulmuştu. Bu teşkilatların çalışmasını düzenleyici yasal düzenlemelerin yanında, ülkenin sağlık politikasının temeli olan “Umumi Hıfzıssıhha Kanunu” 1930 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmişti. Ayrıca hastalıklarla mücadelede en önemli silah olan aşı ve serum üretimini sağlamak adına 1928 yılında “Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi” faaliyete geçmişti.

Cumhuriyet Türkiye’sinin hastalıklar mücadele alanında göstermiş olduğu özverili çalışmaların sonuçları Yalova şehri üzerinde de kendini göstermişti. 1930’lu yıllara kadar sıtma hastalığından muzdarip olan şehrin kaderi, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk’ün 1929 yılında şehri ziyareti ve sonrasında atılan adımlar sonrası değişmişti. Hızla alınan önlemler ile bir yandan sıtma hastalığı yok edilme noktasına gelmiş öte yandan kaplıcalar üzerinde yapılan ıslah çalışmaları ile sağlık turizmi adına önemli bir mesafe alınmıştı.

Cumhuriyet’in sağlığa yönelik göstermiş olduğu bu hassasiyet ve önem, bulaşıcı ve salgın hastalıklara yönelik ülke içinde başlatılan top yekün mücadele sonrası, en başta sıtma, verem, frengi ve trahom olmak üzere kuduz, çiçek, cüzzam, kolera, veba gibi hastalıkların, 1950’lili yıllardan sonra ülke nüfusunu tehdit eden bir unsur olmaktan çıkmıştı. Türkiye Cumhuriyeti devletin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ortaya koyduğu “*muasır medeniyetler seviyesine çıkarma*” hedefi doğrultusunda, sağlık alanında atılan adımlar sayesinde, ülke nüfusu sağlıklı, dinç ve dinamik bir yaşama kavuşmuş; Cumhuriyet idaresi 100. yılına ulaşmıştı.

Kaynakça

I- ARŞİV KAYNAKLARI

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

“1930 senesi kuduz tedavi istatistikleri ve trahom ile diğer sarı hastalıklarla mücadele raporları”, **BCA**, 490.1.0.0 / 1464-3-2

“Kolera aşısı için müracaat eden Çin’e Birleşmiş Milletler’in yardım is-

teği", **BCA** 30.10 / 257.728.14-434A

BCA, 30.10 / 177.220.8

II- RESMİ YAYINLAR

"Sıtma Mücadelesi Kanunu", Kanun No: 839, **Resmi Ceride**, S 384 (29 Mayıs 1926).

"Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi Hakkında Kanun", Kanun No: 1267, **Resmî Gazete**, S 899 (27 Mayıs 1928).

"Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha müessesesi teşkiline dair kanun", Kanun No: 3959, **Resmî Gazete**, S 4703 (4 Kânunusani 1941).

"Umumi Hıfzıssıhha Kanunu", Kanun No: 1593, **Resmî Gazete**, S 1489 (6 Mayıs 1930)

"Umumi Hıfzıssıhha Kanunu", Kanun No: 1593, **Resmî Gazete**, S 1489 (6 Mayıs 1930)

Birinci Milli Türk Kongresi 1-3 Eylül 1925 Müzakeratı, İstanbul, 1926, s. 221.

Birinci Milli Türk Tıp Kongresi Zabıtnameleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1925.

Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, C 1, Haz. İrfan Neziroğlu, Dr. Tuncer Yılmaz, TBMM Yayınları, Ankara, 2013.

Kanun No: 4707, **Resmi Gazete**, S 5967 (28 Mart 1945)

Kanun No: 4862, **Resmi Gazete**, S 6233 (15 Şubat 1946)

Kanun No: 4871, **Resmi Gazete**, S 6238 (21 Şubat 1946)

On Beşinci Yıl Kitabı, Cumhuriyet Halk Partisi, 1938.

Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1973

Sağlık Savaşımız-Frengi, Trahom, Verem ve Sıtma İle Uğraşmalar, Ülkü Basımevi, Sivas, 1946.

Sihhi Müze Atlası, Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekaleti, Ankara, 1926

Sıtma Savaşı Çalışmaları Albümü (1952), Der. Dr. Midhat Süyev, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâleti Yayınları, İstanbul, 1953.

TBMM Zabıt Ceridesi

Vefik Hüsnü, **İkinci Milli Türk Tıp Kongresi Türkiye Trahom Coğrafyası**, Kader Matbaası, 1927.

III- ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

ALTAY, Sadet, "Bulaşıcı ve Müzmin Bir Sosyal Afet: Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Trahom Hastalığı ve Mücadele Çalışmaları (1924-1938)", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 12, S 23 (2016), s. 162-206.

- ARIKAN, Ayten, "Milli Türk Tıp Kongreleri (1923-1968) ve Türkiye Sağlık Politikalarına Etkileri", **İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2005.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C 12 (1921-1922), 2. Bs., Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005.
- BUDAK, Muhsin Ertürk, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Trahomla Mücadele (1923-1938)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Trahom**, Ed. Şükran Köse, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Çağrı Büke, Gece Kitaplığı, Ankara, 2023.
- CANDEĞER, Ümmügülüm, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Çiçek Hastalığı", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Çiçek**, Ed. Şükran Köse, Fevzi Çakmak vd., Gece Kitaplığı, Ankara, 2020, ss. 95-106.
- ÇAKIRÇOBAN, İsmail, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele", **Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2010.
- ÇAKMAK, Fevzi, "Milli Mücadele Dönemi Sağlık ve Sosyal Yardım Faaliyetleri", **Milli Mücadele-1921**, Ed: İbrahim Bozkurt, Umut Karabulut, Nobel Yayınları, Ankara, 2021, ss. 253-288.
- ÇAKMAK, Fevzi, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Sıtma Savaşı (1920-1946)", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, Ed. Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, ss. 421-462.
- DİLEK, Zühal, "İbrahim Refik Saydam (1881-1942)", **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, <https://aturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim/> (Görüntüleme Tarihi: 15.08.2023)
- FRİK, Feridun, **40 Yıl- Cumhuriyet Devri Sağlık Hareketleri 1923-1963**, İstanbul, 1964, s. 4.
- Güneş Umuttan Şimdi Doğar "Türkan Saylan Kitabı"**, Söyleşi: Mehmet Zaman Saçlıoğlu, 8. Bas., Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- KARABAĞ, Hacer, ERSEVİNÇ, Mine, **Atatürk'ün Kenti Yalova (1929-1938)**, Yalova Belediyesi Kültür Yayınları, Yalova, 2021, s. 17-18.
- KARDAŞ, Abdulaziz, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Sağlık Politikalarında Cüzzam", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Cüzzam**, Ed. Fevzi Çakmak, Şükran Köse, Çağrı Büke, Eren Akçiçek, Gece Akademi, Ankara, 2018, s. 224-225.
- KARDAŞ, Abdülaziz, "Tek Parti Döneminde Türkiye'yi Tehdit Eden Veba Salgınlarına Karşı Alınan Önlemler", **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Veba**, Ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak vd., Gece Kitaplığı, Ankara, 2021, ss. 383-400.
- KILIÇ, Rüya, "Türkiye'de Frenginin Tarihi", **Kebikeç**, S 38 (2014), s. 291-305.

tekir, Süleyman, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Kuduz İle Mücadele Çalışmaları (1923-1950)”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Kuduz**, Ed. Çağrı Büke, Şükran Köse, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2018, s. 307-330.

TUNA, Pınar, “Cumhuriyet İstanbul’unda 1923 Veba Mücadelesi”, **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Veba**, Ed. Eren Akçiçek, Fevzi Çakmak vd., Gece Kitaplığı, Ankara, 2021, ss. 355-382.

YILDIRIM, Nuran, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Koruyucu Sağlık Uygulamaları”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

IV- İNTERNET KAYNAKLARI

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr>

<https://sozluk.gov.tr/>

Yalova'da Erken Cumhuriyet Döneminde Planlanan Projeler

Selçuk SEÇKİN*

Yalova ile çevresindeki imar faaliyetleri ve şehircilik uygulamaları kapsamında yaptığımız çalışmalarda, ilk olarak, geçmişte ve bugün de Yalova adının ünlenmesinde önemli pay sahibi olan “Yalova Kaplıcaları”nın Cumhuriyet dönemi öncesindeki yapılaşma dönemleri incelenmiş ve yayınlanmıştır. ¹ Daha sonra yine aynı bölge hakkında, bu defa Atatürk'ün Yalova'ya gelmesiyle birlikte başlayan değişim incelenerek, yapılan çalışmalar ve köy görünümündeki yerleşimin, planlı bir sahil yerleşimine dönüşüm serüveni araştırılmış ve makale olarak yayınlanmıştır. ²Bu çalışmamızda ise, 1995 yılına kadar İstanbul'un ilçesi olan Yalova'nın, İstanbul Şehremaneti aracılığıyla yapılan imar çalışmaları, Belediye Kitaplığı veya bugün bilinen adıyla Taksim Atatürk Kitaplığı'nda, Nadir Eserler Bölümü'nde yer alan planlar ışığında ortaya koymaya çalışılacaktır.

Atatürk'ün Yalova'ya ilk geliş tarihi olan 19 Ağustos 1929 tarihini Yalova için değişimin miladı olarak kabul etmek gerekir. Bu tarihte bölgede kısa bir gezinti yapan Atatürk, halkın sorunlarını dinlemiş ve yerleşimin ve yaşamın daha sağlıklı hale getirilmesi için önceliğin sıtma ile mücadele edilmesi gerekti-

---

* Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Cumhuriyet Mah. Silahşör Cad. No:89 Bomonti-Şişli/İstanbul, selcukseckin@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1946-5425

¹ Selçuk Seçkin; “Yalova Kaplıcalarında Yapılan İmar Faaliyetleri ve Onarımlar” **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi (Konya-20/24 Mayıs 2008)**, c.2, İstanbul 2008, s. 1282-1296.

² Selçuk Seçkin; “Atatürk Döneminde Yalova'da Yapılan İmar Uygulamaları”, **Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2009)** S. 36, Ankara 2009, s. 203-210.

ğini düşünerek bataklıklar ve sulak alanların kurutulmasını istemiş ve görevlendirilen bir ekip aracılığıyla ilaçlı sıtma mücadelesine girişilmiştir. Daha sonra yolların yapım işlerine başlanarak özellikle iskele ile kaplıca bölgesi arasındaki yolun yapımı ve güvenliğinin sağlanmasına çalışılmıştır. İstanbul-Yalova arasındaki vapur seferleri düzenli hale getirilerek, dönemin gazetelerinde gün gün Yalova'da yapılan çalışmalar ve bölgenin doğası, kaplıcaları anlatılarak, Yalova turizm merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla günümüzün tanıtım broşürleri tarzında basılan fotoğraf albümleri çeşitli Avrupa dillerinde hazırlanarak dağıtım yapılmıştır. Bu albümlerden bazı örnekler İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda ve Ankara Milli Kütüphane'de korunarak günümüze ulaşmıştır.

1929-1938 yılları arasında toplam 313 gününü Yalova'da geçiren Atatürk, bölgenin imarı ile yakından ilgilenmiş, ayrıca yöre halkına model olması amacıyla Yalova'nın doğusunda Millet Çiftliği, batısında ise Baltacı Çiftliği adıyla iki çiftliği satın alarak, dönemin modern tarım tekniklerinin kullanılmasıyla tarımsal üretime model olacak uygulamalar yapmıştır.³ Ya-

³ Yalova'daki imar işleri 14.09.1929 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Yunus Nadi Bey tarafından kaleme alınan bir yazıda şu şekilde anlatılmaktadır: "Gazi Hz. gününü Yalova'daki köşklerinde geçirmiştir. Her gün kaplıcaya gitmekte ve şirin kasabanın imarı ile yakından ilgilenmektedir. Dünden itibaren Seyrisefain Dairesi, Yalova'ya her gün vapur işletmeye başlamıştır. Üç güne kadar Yalova ile telefon görüşmeleri de başlayacaktır. Gazi'nin Hz.nin yönlendirmesiyle Yalova pek yakında İstanbul'un en güzel kaplıca şehri olacaktır. C.14.09.1929'dan devamla: "...Başyaver Rasuhi Bey bana, her şeyin yolunda gitmekte olduğunu ve Yalova kaplıcalarında belli başlı tesisatın şimdiden bitmiş sayılabileceğini, hatta kendilerinin de bugünlerde belki biraz fazlaca ikameti de ihtiva eden bir niyetle Yalova'ya gideceklerini fısıldamıştı. Gazi Reis, kendisince önem verdiği her işe başladığı zamanlardan birinde idi. Varsa Yalova kaplıcaları, yoksa Yalova kaplıcaları... Derhal vaziyet binbir cephesinden mütalaa olunmaya başlanmıştı. Sular, suların içeriği ve bileşenleri, tarihi, iyileştirme özellikleri, bunların öteden beri bilinenleri, yeni araştırma sonuçları, muhit, ormanlar, coğrafi vaziyet, iktisadi durum, sıhhi vaziyet, yollar, sahili Yalova'ya bağlayanlar, Yalova'yı Bursa'ya bağlayacak olanlar, Yalova ormanları içinde dağ gezinti yolları, inşaat, binalar, otel, gazino, yerleşimler, kaplıcaların durumu ve karşılama tertibatı... Özetle İstanbul'un en yakın banliyölerinden biri olan Yalova'yı, çağdaş bir kaplıcanın bütün özelliklere kavuşturmak çabası... Bir uğraş ki; Gazi'yi dinlerken çok kolay görünür; o kadar ki ona neden şimdiye kadar böylece görülmemiş ve yaratılmamış olduğuna şaşılır. Fakat bir de bizim

lova'daki kalış sürelerinde önce mevcut bir köşkte kalmış, daha sonra biri çiftlik arazisinin sahil kısmında diğeri ise kaplıca merkezinde olmak üzere kendisi için iki köşk yaptırmıştır.⁴

Yalova için yapılan çalışmaların kalıcı hale getirilmesi amacıyla kanunlar hazırlanmıştır. Bu kanunlardan biri de Atatürk tarafından imarı ve turizm merkezi haline getirilmesi için çok çaba harcanan Yalova Kaplıcaları hakkında 7 Nisan 1938 tarihinde çıkartılan kanun ve ek harita hazırlanarak onaylanmıştır. Buna göre gelecekte kaplıca arazisine yapılacak plansız yapılaşmanın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. 3653 sayılı Yalova Kaplıcalarının İnkışaf İşlerinin Sıhhat ve Muavemet Vekaletine Bağlı Hükmi Şahsiyeti Haiz Bir Teşekküle Devri Hakkındaki Kanun'un 4. Maddesinde kaplıca bölgesinin sınırına 500 metreden az bir mesafede bina yapımı yasaklanarak kaplıca bölgesinin günümüzde dahi doğasının ve hizmet binaları dışında yapılaşmaya izin verilmeyerek korunması sağlanmıştır.

Yalova kent merkezi için planlanan yerleşim, kaplıca bölgesi ile bağlantılı olarak düşünülmüş ve kaplıcaya gelenlerin sadece kaplıcadan değil denizden de faydalanması için bugünkü donanma olarak bilinen yerde halk plajı ve gazino yapılmıştı. Gazetelere yansıyan ve Atatürk tarafından da benimsenen Yalova'nın geliştirilmesi ve yerleşimin planlı bir şekilde yollarının ve yerleşim bölgelerinin belirlenmesi amacıyla İstanbul Belediyesi, İmar Şubesi mimarlarından A. Sabri Oran'a imar planı ha-

---

yukarıda bir nebze yaptığımız gibi müfredatı göz önüne alınırsa, (çalışmanın) genişliği ve büyüklüğü karşısında hayran kalınır. Fakat ne kadar geniş ve büyük olursa olsun, Gazi'nin eline geçince küçülüp kolaylaşmayacak iş olmaz. Olup biteni bir kere yakından görme hevesine kapılarak dün Yalova yolunu tuttuk. Bizi götüren vapurun izdihamından anlaşılıyordu ki Yalova'nın ünü şimdiden dünyayı tutmaya başlamıştı. Her iskeleden ayrı ayrı topluluklar da vapurdaki kalabalığa katılmaya devam ediyorlardı. Büyük bir topluluk halinde Yalova'ya geldik. Yalova'nın çevresinde başlayan çalışma, daha iskeleden itibaren dikkat çekiyor. Telgraf ve telefon direkleri yollara sıralanıyor. Azami üç gün zarfında bu iş tamam olacaktır. Zaten bir telsiz telgraf merkezi kaplıcalar mevkiinde faaliyettedir. Yolların düzenlenmesine hızla devam ediliyor. Otobüsler ve otomobiller halkı sürekli kaplıcalar bölgesine çıkartıyorlar..."

⁴ Ahmet Akyol; **Atatürk'ün Kenti Yalova**. Yalova 2003, 25-30

zırlatılmıştır.⁵ Planın 14 Mart 1938 tarihli raporunda ⁶ öncelikle Yalova'nın Anadolu ulaşımındaki önemi üzerinde durulmuş ve sıcak su kaynaklarına sahip olması en önemli özelliklerinden biri olarak belirtilmiştir.

Liman şehri olarak düşünüldüğünde ise, mevcut olan iskele- nin yerinde korunması gerektiği ve lodos rüzgarına karşı daha korunaklı hale getirilmesi amacıyla uzatılmasının yeterli ola- cağı belirtilmiştir. İskele ve çevresi İstanbul'dan gelenler için, Bursa'ya ulaşımında ilk durak noktası olması sebebiyle önem ta- şımaktadır. İhracat ve mal nakli için ise Karamürsel tarafında Millet, Kaplıcalar yönünde Baltacı Çiftliği'nin iskeleleri, hem yöre halkının üretimi, hem de çiftlikler tarafının üretilen zirai ürünlerin İstanbul'a ulaştırılmasında kullanılacaktır. Ayrıca Baltacı Çiftliği'nin denizle birleştiği noktada yer alan ve dere- ağızı olarak bilinen noktada dericilik, konservecilik, tütüncülük gibi işkollarını içeren küçük sanayi sitesinin kurulması, limanın nakliyat kimliği yanında değerlendirilebilecek diğer bir işlevi- dir.

İmar planının raporunda kasaba olarak belirtilen Yalova'nın, 50 yıllık planlamasının yapıldığı 1/5000'lik imar planında, nüfus yoğunluğu olarak da 3500 kişinin yaşamasının planlandığı yer almaktadır.

Plan içerisinde çarşı ve ticaret yeri olarak Bursa yolu, sahil- deki Millet çiftliği istikametinin bir kısmı ve kaplıcalara giden yolun köprüye kadar olan kısmı belirlenmiş ve plan üzerinde kapalı inşaat alanları olarak gösterilmiştir.

İskelenin önündeki Cumhuriyet meydanı için genişçe bir alan bırakılmış ve çevresine resmi binalar yerleştirilmiştir. Ko- nut alanları için kaplıcalara giden asfalt boyunca, yapılaşmaya gidilmesi tercih edilmiş, burada yapılacak konutların, kaplıca- lara gelecek ailelere kiralamak üzere ekonomik villalar şeklinde yapılması ve kaplıca ulaşımının günde birkaç defa yapılacak otobüs seferleri ile sağlanması düşünülmüştür. Yeşil bahçeler içerisinde yapılması düşünülen konutların arka tarafında bıra- kılan boş alanlar ise, kasabaya yerleştirilecek göçmenlerin ko-

⁵ Hazırlanan orijinal plan Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 3728 numarada bu- lunmaktadır.

⁶ A. Sabri Oran; "Yalova İmar Planı ve Raporu", **Arkitekt**, S. (89-90 /5-6) İs- tanbul 1938, s.171-172.

nutları ve sebze bahçeleri için ayrılmıştır. Cumhuriyet meydanının genişletilmesi amacıyla otobüs durağı sahildeki yerinden kaldırılarak sahilten uzaklaştırılmıştır. Cumhuriyet meydanı yerleşim içerisindeki tüm ana yolların kesişme merkezi olarak da tasarlanmış, tali yollarda mümkün olduğunca az çakışmalar tercih edilmiştir. Eski yolların şimdilik lağvedilmeyerek yayalar için kullanıma devam edilmesi, Millet Çiftliği ile kasaba arasında kalan alana yerleştirilen ve belediye tarafından ev yapmalarına izin verilen göçmen bölgesinin de aynı şekilde korunması gerektiği imar raporunda belirtilmiştir.

Otobüs garajı, mezbahane, pazar yeri belediye tarafından yapılan çalışmalar göz önünde bulundurularak muhafaza edilmiş, fakat arsaların konumları dolayısıyla ileride büyük mağazalar yapmak amacıyla fonksiyon değişikliğine gidilebileceği imar planı notlarında yer almıştır. Plan hazırlanma aşamasında 20 metre genişliğinde istimlaklar yapılarak bir yol açıldığı da görülmektedir. Bu yol garajlardan sonra 12 metre genişliğinde devam etmiş, çiftlik sınırı boyunca ilerleyerek kuzeydeki Karamürsel yoluna bağlanmıştır.

Yalova Deresi'nin batı kısmındaki alan, spor alanı olarak belirlenmiş ve dere çevresi ve sahil kenarı ile birlikte ağaçlandırılmıştır. Koşu yeri olarak planda gösterilen alan ise, plan yapıldığı dönemde mevcut iken sadece daha modern hale getirilmiştir. Köylere giden yol ile dere arasındaki alan da ileride kolay ağaçlandırılabilmesi düşüncesiyle mezarlık yeri olarak belirlenmiştir.

Planda görülen ve havaalanı olarak ayrılan daire içindeki alan, Millet Çiftliği'nin arazisinin bir kısmının istimlak edilmesiyle, denize inen uçakların kullanımına da sunulabileceği düşünülmüştür. Bu alanın tercihinde doğal yapı itibarıyla düz oluşu ve rüzgar yönü itibarıyla uygunluğu tercih sebebi olarak belirtilmiştir.

Plan genel itibarıyla incelendiği vakit, sahildeki konut yapılaşmasına özellikle dikkat edildiği görülür. Kaplıcalara giden yol üzerinde bir ada içerisinde ikişer grup ve toplam 12 evden oluşan bahçeli villaların, her birinin, yapılan planlama ile denizi görmesi sağlanmıştır. Deniz tarafında ise gazino ve plaj yapılarak yazlık evlerin sakinlerine sahil kenarında dinlenme ve denize girme imkanı sağlanmıştır. İskele yönünde yazlık evlerin

başlangıç noktasında okul, Karamürsel Yolu'nun üzerindeki yükseltide ise, hastane için alan belirlenmiştir. Özellikle sahilde doğu kısmında daha önce yapılaşması gerçekleşmiş alanlara dokunulmadığı fakat, bu kısmın arkasından başlayıp, yazlık evlerin gerisinde devam eden geniş alanların şehrin nüfusunu arttırmak amaçlı olarak, gelecek göçmenlerin yerleştirileceği bölgeler olarak belirlendiği ve gelen ailelerin geçimini sağlamak amacıyla bahçevanlık yapacağı arazilerin de kasaba içerisinde ayrıldığı, plan üzerinde görülmektedir.

Atatürk Kitaplığı'ndaki Müh. Feyyaz Kebaz (?) imzalı bir başka plan ⁷ "değişen yol ebatlarına göre Yalova iskele ve civarı imar tadilatı ve yerinde tatbiki için arazi üzerinde tesbit edilen kazık yerleri plan krokisi" açıklama yazısı ile verilmiştir. İmar planı ile genişletilen yolların yeni ebatları, şehrin merkezindeki tüm ana yolların açıldığı iskele-Hükümet Meydanı çevresi model alınarak verilmiştir. Planda meydana inen ana caddelerin 17,5 ve 14,5 metre gibi değişen ölçülerde tali yolların ise 6 metre ölçüsünde verildiği, meydan civarındaki belediye, hükümet konağı, çeşme, iskele ve meydan yakınındaki Rüstempaşa Cami ve Hamamı ile posta binası, ilkokul gibi pek çok yapının plan üzerinde yer aldığı, kamu yapılarının yola bakan cephelerinde, kaldırımın 5 metre olarak verildiği plandan anlaşılmaktadır.

Yol ebatlarıyla ilgili olarak Atatürk Kitaplığı'nda iki çizim daha yer almaktadır. Bunlardan ilki tarihsizdir ve Yalova'daki yol tiplerini basit bir çizimle göstermektedir.⁸ Çizime göre, ayırık nizamda bahçeli olan evlerin önündeki yol ile evler arasında bırakılacak kaldırım alanları 5 metre olarak belirlenmiş ve evler ile yol arasındaki genişleme alanları düz yol ve köşe dönüşlerinde nasıl yapılacağı anlatılmıştır. Aynı planlama bitişik nizamda yapılan evler için de yapılarak, ev ile yolun konumlanması belirtilmiştir. Ev tiplerini gösteren ikinci çizimde ⁹en geniş yoldan sokak boyuna kadar inen şekilde altı tip yol düzeni verilmiştir. No.1 olarak verilen yol çizimi bulvar biçiminde plan-

⁷ Hazırlanan plan Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 3729 numarada bulunmaktadır.

⁸ Hazırlanan çizim Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7017/01 numarada bulunmaktadır.

⁹ Hazırlanan çizim Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7019 numarada bulunmaktadır.

lanıp genişliği 77 metre olarak verilmiştir. Bunun 31 metresi iki yolun ortasında ağaçlandırılmış yeşil alan olarak düzenlenmiştir. Yeşil alanın sağında yer alan yol 6 metre diğeri ise 12 metre olarak verilmiş, kaldırım ve evlerin yoldan ne kadar mesafede çekileceği de çizimde yer almıştır. Çizimde 20,22,17, 12,9 metre genişliğindeki diğer yollar için de düzenleme yapıldığı görülmektedir. Bu yolların yol boyutları, kaldırımlar ve genişliğin imkan vermesi halinde yoldan çekilecek mesafe sonrası yapılacak evlerin durumu da ayrı ayrı çizimlerle verilmiştir. 12.10.1946 tarihini taşıyan çizim, 1930'lı yılların sonunda yapılan imar ve yol düzenleme çalışmaları sonrasında, Yalova'da yol tipleri için, yaklaşık on yıl sonra yeniden bir düzenlemeye gidilmesine gerek duyulmasını göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

Yalova'da imar planında yeri belirtilen alana yapılacak mezarlığın planı da Atatürk Kitaplığı'nda yer almaktadır.¹⁰ Tarih-siz olan plan, muhtemelen imar planına yakın tarihlerde çizilmiştir. Planda, mezarlık alanının taş duvarla 2 metre yüksekliğinde çevrileceği belirtilmiş olup, giriş cephesi ayrıca ele alınmıştır. Mezarlığa giriş iki taş örme destek yardımıyla ortada çift kanatlı, yanlarda ise tek kanatlı birer kapı ile sağlanmış, giriş cephesinde kapı açıklıkları dışındaki yan bölümler 80 cm. duvar üzerine, 120 cm. demir korkuluklar ile çevrilmiştir. Mezarlık alanının içi, duvar kenarlarında ve belirlenen adalarda belli noktalarda ağaçlandırma yapılacak şekilde düzenlenmiştir. Özellikle belirtilmeden sıra halinde yapılacak gömüler için altı ada belirlenmiş, ada içerisindeki planlama şekli de belirlenen bir ada içerisindeki çizim halinde verilmiştir. Daha küçük boyutlardaki adalarda ise şahsa mahsus, aile ve şeref bölümü olmak üzere ayırma gidildiği görülmektedir. Girişin mezarlık içerisindeki bölümünün geniş tutularak ağaçlandırıldığı, sağ tarafında cenaze aracı için garaj yerinin belirlendiği, sol tarafta ise cenaze yıkama mahalli ve diğer ihtiyaçlar için iki girişi olan küçük odalar halinde düzenlendiği çizilen mezarlık planından anlaşılmaktadır.

İmar planında görülen ve plan raporunda Yalova'nın sahil kasabası olarak gelişimi için özellikle vurgulanan deniz kenar-

---

¹⁰ Hazırlanan plan Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7021 numarada bulunmaktadır.

rındaki yazlık villalar için de, İstanbul Belediyesi İmar Bürosu tarafından “Yalova’da Sahil Boyunca Yapılacak Evler” başlığıyla plan hazırlandığı Atatürk Kitaplığı’ndaki araştırmamız sırasında ortaya çıkmaktadır.¹¹ Yaklaşık 135 m²’lik bir oturma alanında yapılması planlanan evler tek katlı olarak planlanmıştır. Eldeki çizimlerde plan ve cephe görünümünün kurşun kalemle çizilmiştir. Plana göre giriş, evin deniz cephesindeki taş döşeli bir yoldan, iki destek tarafından taşınan veranda yoluyla sağlanmaktadır. Giriş kapısından ulaşılan hol odalara ulaşmayı sağladığı gibi yaşam alanı ile yatak odalarını da birbirinden ayırır. Holün sol tarafında oturma odası ve mutfak hem birbirine hem de salona açılmaktadır. Mutfakta ayrıca bir de WC yer alır. Holün sağ kısmında ise üç yatak odası ve banyo yer almaktadır.

Yalova için hazırlanan bir diğer plan 1935 tarihini taşımaktadır.¹² Planın başlığında “Yalova için köy evi tipleri” yazılmış olup, Atatürk’ün Yalova’ya gelmesinden sonra Kaplıca Bölgesi ile Yalova şehir merkezinin planlanması ve planda belirtilen nitelikteki imar uygulamalarının hayata geçirilmesinden sonra, Yalova köylerinin de kalkınması için çeşitli uygulamalar yapıldığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Atatürk Kitaplığı’nda köy evi plan tipiyle yakın tarihli olduğunu düşündüğümüz, Yalova’daki bazı köy okullarına ait fotoğrafların varlığı, köylerde en önemli kamu yapısı olan okulların bu dönemde yapıldığı ve yeni yapılacak evler için de köylülere hazırlanan planın verildiğini ortaya koymaktadır.

İstanbul Belediyesi, İmar Bürosu tarafından çizildiği belirtilen plandaki köy evi, zemin, çatı katı ve bodrum’dan oluşmaktadır. Ahır ve evin birlikte tasarlandığı yapıda merdivenler yardımıyla orta hole ulaşılmakta buradan devam edildiğinde, çatı katına ve bodrum kata inen merdivenlere ulaşılmaktadır. Holün sağ tarafında yatak odası ve oturma/yemek odası yer almaktadır. Holün sol tarafında mutfak ve yem mutfağı bulunmakta olup, yem mutfağından ahır bölümüne geçilmektedir. Ahırın ev yönünde girişte sol tarafta WC ve duş ile mutfak penceresinden giriş çıkışın görülebildiği ahır kapısı yer almaktadır. Dikine ge-

¹¹ Hazırlanan plan Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7020 numarada bulunmaktadır.

¹² Hazırlanan plan Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7017 numarada bulunmaktadır.

lişen dikdörtgen formundaki ahır bölümünün sonunda hayvanların giriş yaptığı kapı ile bölümlenmiş şekilde, ahırda yaşayan hayvanlar için ayrılmış mekanlar yer almaktadır. Yem mutfağından girişin sol tarafında üst kata çıkan merdivenler bulunmaktadır.

Girişteki holden üst kattaki çatı katına ulaşıldığında, bu katta bulunan hole açılan kapıları yardımıyla girişlerin sağlandığı üç yatak odası bulunmaktadır. Bunların dolapları da planda görülmekte olup merdivenin solunda bulunan odanın depo fonksiyonu için de kullanılabileceği belirtilmiştir. Ahırın üst katı ise samanlık/ot deposu olarak fonksiyonlandırılmıştır. Evin bodrum katında merdivenlerin sağında çamaşırhane ve çamaşır kurutma/ütüleme odası, sol tarafında ise kiler ve sığınmağın yer aldığı çizilen plandan anlaşılmaktadır. Ahırın altında bodrum katı yer almamaktadır.

Sonuç olarak, Yalova için yapılan imar çalışmaları ve çıkarılan kanunlar paralelinde başta imar planı olmak üzere çizilen planlarla, Yalova'nın günümüzde de omurgası niteliğindeki ana yerleşim ve yol ağı belirlenmiştir. İmar planında belirtilen ve imar planı notlarında özellikle belirtilen sahil evlerinin yerini bugün çok katlı apartmanlar almış, mezarlık alanı ise, belirlenen 50 yıllık süreçten çok önce dolduğu için, şehir dışında başka mezarlık alanı belirlenmiştir. Yalova'da yapılan planlı yerleşim özelliklerini, 1960'lı yıllarda çok katlı evlerin yapılması ve artan nüfus ile kaybetmeye başlamıştır. Elbette ki nüfus artışı ve kasaba niteliğindeki bir yerleşimin il niteliğine dönüşme sürecinde plan değişiklikleri doğal sürecin gerekleridir. Fakat özellikle halkevi, sahildeki gazino, imar planında da görülen ilkokul gibi Atatürk dönemi yapılaşma örneklerinin ya yıkılması ya da özgün niteliği anlaşılamayacak derecede deforme olması ülkemizde Erken Cumhuriyet dönemi mirasına verilen değeri göstermektedir.

Kaynakça

İstanbul Atatürk Kitaplığı'ndan alınan planlar:

HRT 3728.

HRT 3729

HRT 7017/01

HRT 7017

HRT 7019

HRT 7020

HRT 7021

Akyol Ahmet, **Atatürk'ün Kenti Yalova**. Yalova, 2003.

Cumhuriyet Gazetesi, 14.09.1929.

Oran A. Sabri, "Yalova İmar Planı ve Raporu", **Arkitekt**, S. (89-90 /5-6) İstanbul 1938.

Selçuk Seçkin; "Yalova Kaplıcalarında Yapılan İmar Faaliyetleri ve Onarımlar" **I. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi (Konya-20/24 Mayıs 2008)**, c.2, İstanbul 2008, s. 1282-1296.

Selçuk Seçkin; "Atatürk Döneminde Yalova'da Yapılan İmar Uygulamaları", **Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2009)** S. 36, Ankara 2009, s. 203-210.

Cumhuriyet Gazetesi, 14 Eylül 1929

Cumhuriyet 6 Eylül 1930

Reisicumhur Hz. Yalova'da...

Gazi Hz. saat 3 te Millet çifliğini, müteakiben kaplıcaları teşrif ettiler

Yalova dün her taraftan gelmiş Gazi'ye mütehassir binlerce halkın sevinç tezahürleri arasında çalkandı

Yalova'da Gazi Hz. Sultanın çifliğinde karanlık bayrakçılar, çaplıklar çifliğine katılmaya çalışırken

Gazi Hz. çifliğine kaplıcalara giderirken

Dış. Binası

Fransa'dan Türk milletine Selâm ve hürmet!

Parlamento, B. M. Meclisine telgraf gönderdi

Paris 16 - (A.A.) — Birçok mebuslar, Türkiye'nin Cemiyeti Akvama kabulü meclisinin açılmasını müzakereyi talebini mütacaçlıklarını:

Karar suretinin esbabı mucibesi, fevkalâde müsaatir.

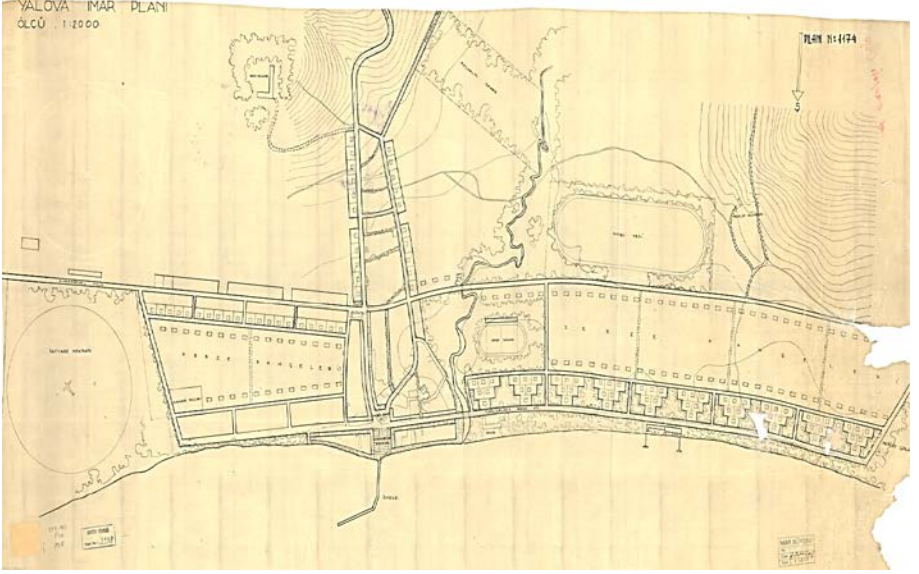
Meb'usan meclisi, Ankara Büyük Millet Meclisine bir telgraf çekilerek meclisin Türk milleti hakkındaki mütefiklik kararını söylemiş olduğu tevccüh ve muhabbet tezahüratını iltihâs karar vermiştir. Bunun üzerine siyasi davanın, atıldığı karar suretinin kabulünü teklif etmiştir.

«Fransız milletinin Türk milletine karşı beslemekte olduğu an'anevi dostluğa tercüman olan Fransız Meb'usan meclisi, Türkiye'nin Cemiyeti Akvama kabulü (Haber) 4 ilâzı seçti»

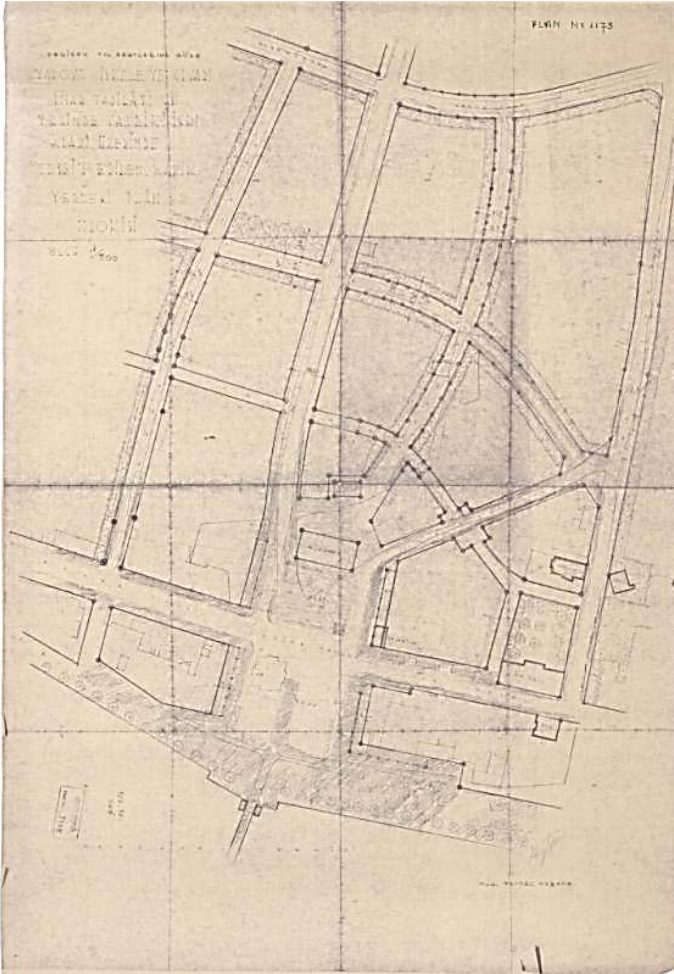
KENDİ KENDİMİZİ TENKİT:

Şark Darülfünunu

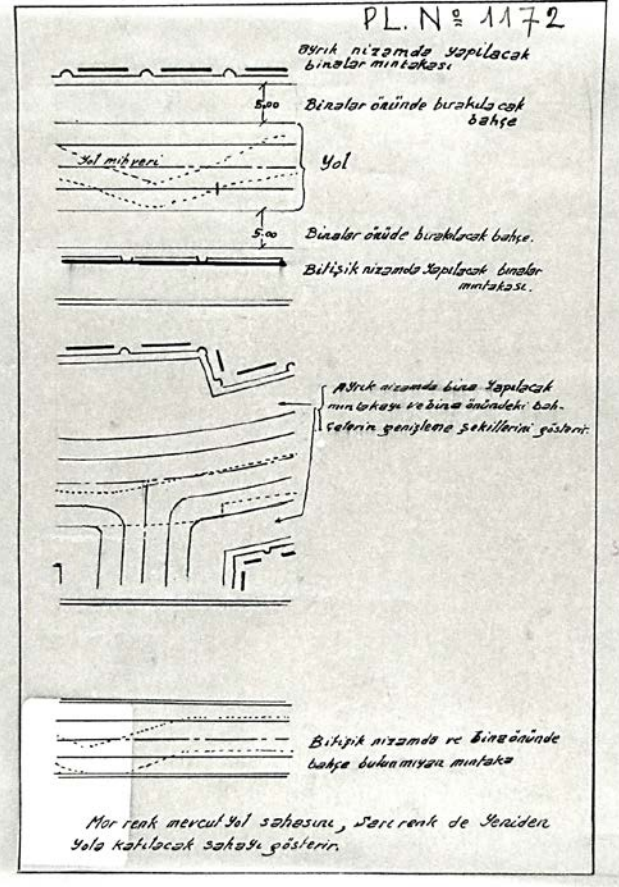
Gazetemizden bu mümkün bir tevesüvü haber verdi Şark vilâyetleri - mi için bir darülfünun açılacaktır. Bu haberi veren gazete esbabı mucibesi de yazıyor. İstanbul'da bir Darülfünun bulunduğuna malumdur. diyor. Ankara'da da diğer bir darülfünunun bazı fa -

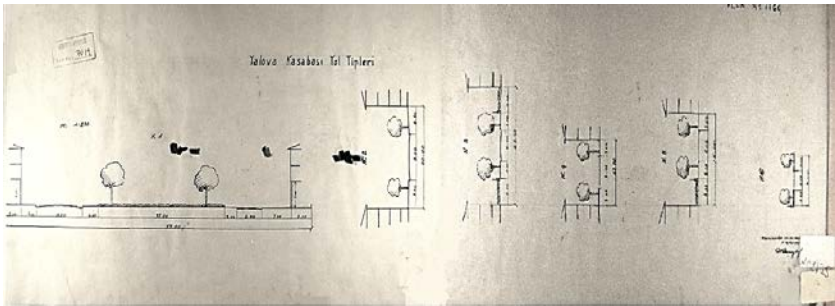
Yalova İmar Planı (Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 3728)

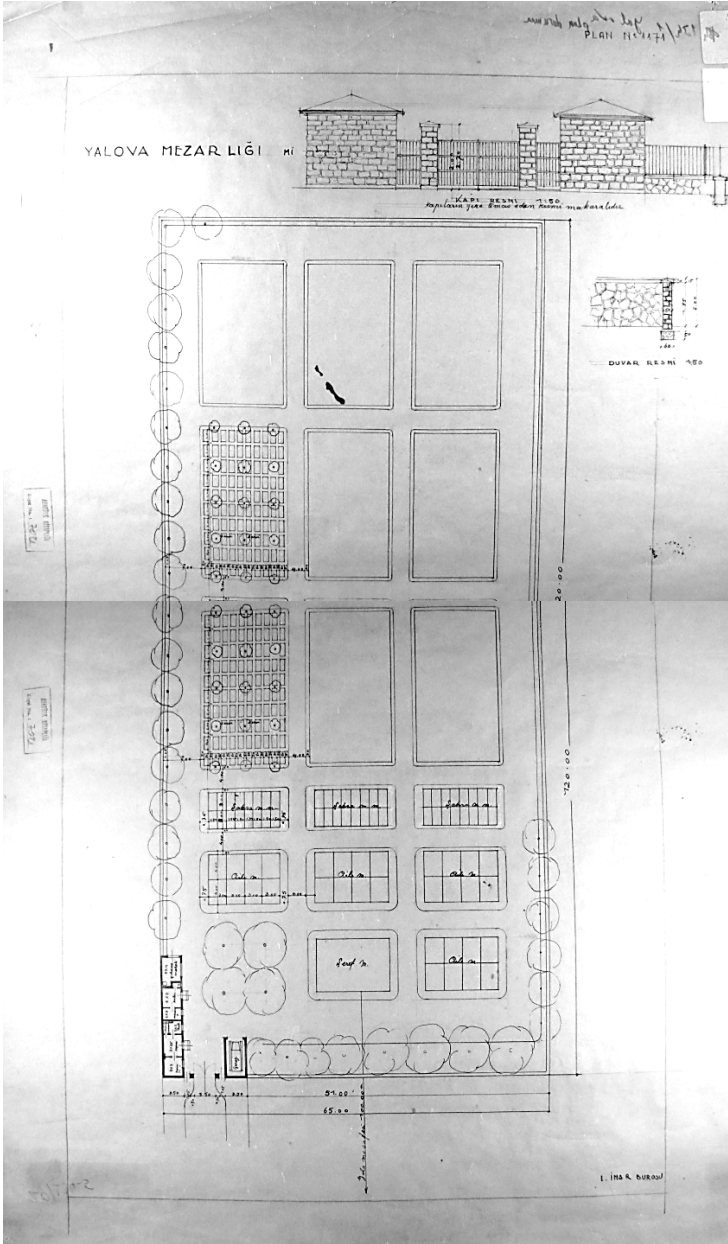
Değişen yol ebatlarına göre Yalova İskele ve civarı imar tadilatı ve yerinde tatbiki için arazi üzerinde tesbit edilen kazık yerleri plan krokisi (Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 3729)

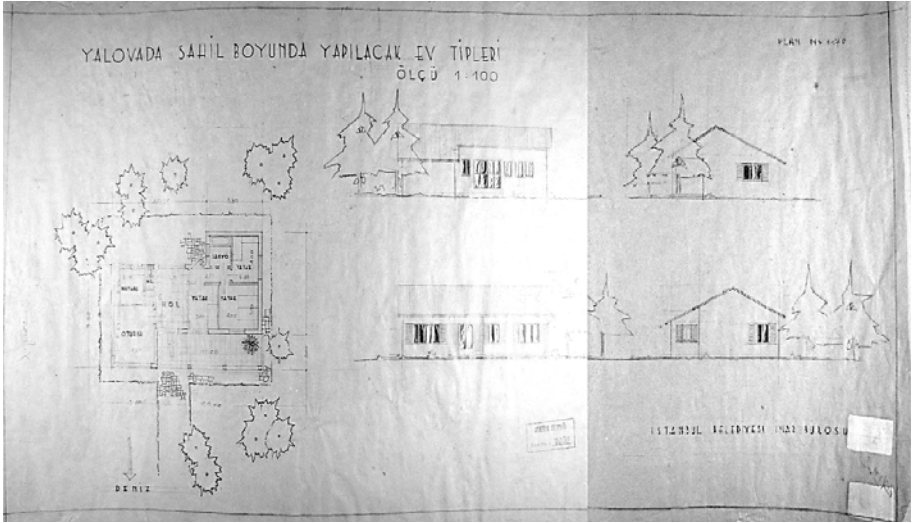
Yalova'daki yol tipleri (Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7017/01)

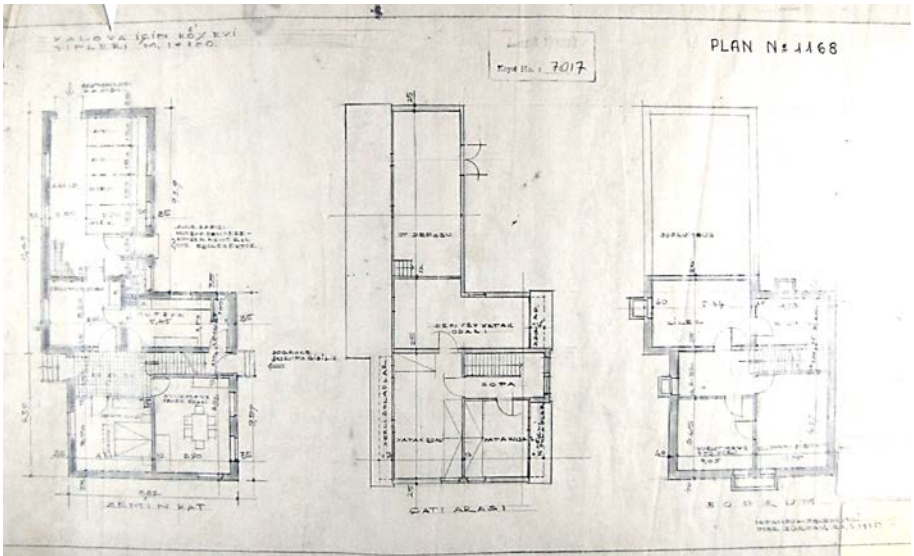
Yalova Kasabası Yol Tipleri (Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7019)

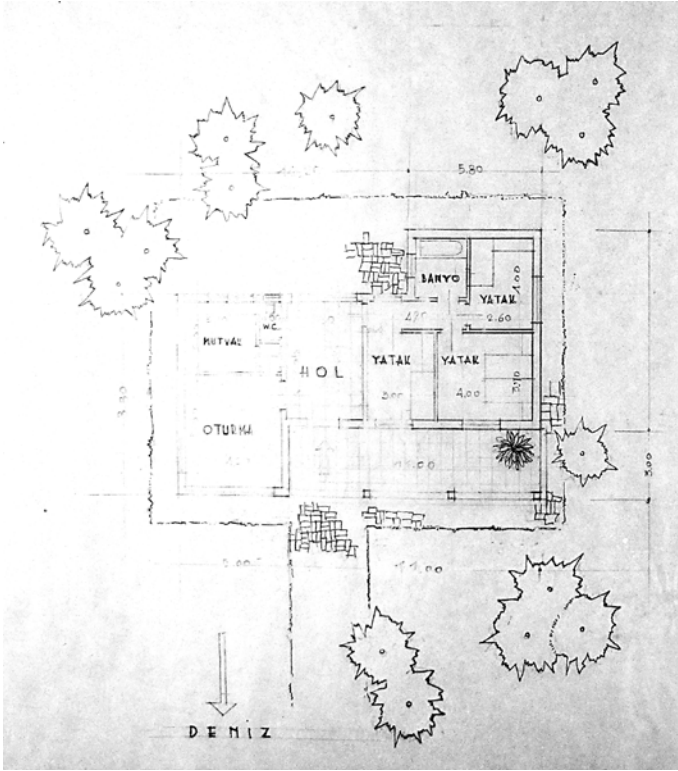
Yalova Mezarlığı Planı (Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7021)

Yalova'da Sahil Boyunda Yapılacak Ev Tipleri (Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7020)

Yalova İçin Köy Evi Tipleri (Taksim Atatürk Kitaplığı, HRT 7017)

Yalova'da Sahil Boyunda Yapılacak Ev Tipleri (ayrıntı)

Türk Tarih Tezi Ve Atatürk'ün Yalova'daki Tarih Çalışmaları

Hacer KARABAĞ ARSLAN*

I. Giriş

Tarih eğitimi, yeni kurulmuş devletler için millet-inşa amacı çerçevesinde kullanılabilecek çok önemli bir araçtır. Tarih anlayışını oluşturmada yararlanılan hammaddeler hemen hemen sınırsızdır. Sınırsız seçenek içerisinde geliştirilen iyi bir tarih anlatımı, toplumun bütünleşmesini, gelecekte kendini yenileme ve yeni koşullara uyum sağlama kapasitesini etkiler. Genç Türkiye Cumhuriyeti de tarih eğitiminin bu kabiliyetini kullanmış, kurulduğu 1920'li yıllardan günümüze kadar hem geleneksel eğitim mecralarında hem de medya gibi kitle eğitim araçlarında tarih yazımı üzerinden geçmiş ve geleceği şekillendirmeye çalışmıştır. Tarih ders kitapları, bir ulus kimliğinin ve ortak bir geçmiş algısının yaratılması ve ulus-devlete bağlılığın artırılmasının yanı sıra, güncel durum ve olayların anlamlandırılması ve yorumlanmasında da önemli bir rol oynamaktadır¹.

II. Türk Tarih Tezine Giden Yol

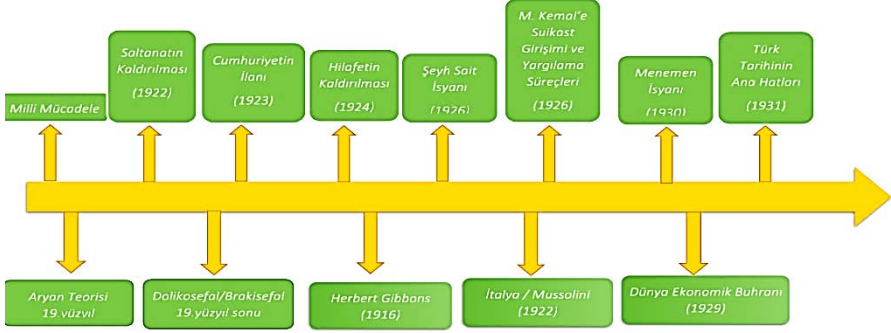
Tarih bilimi, olay ve olguları değerlendirirken onları bulunduğu zaman ve mekân içerisinde ele almaktadır. Zaman ve mekândan bağımsız ele alınan olaylar, konunun bütünsel değerlendirilmesine engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda 1930'larda ortaya çıkan Türk Tarih Tezi'nin de Türkiye'de ve dünyada ger-

---

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, hkarabag@uludag.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4855-5665.

¹ Karina Korostelina. "History Education and Social Identity", *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 8 (2008):25-45.

çeken olaylarla birlikte ele alınması gerekmektedir. Aşağıda bu amaçla hazırlanan bir zaman çizelgesi bulunmaktadır.

Zaman çizelgemizde, üst satır, iç politikada, alt satır ise dünyada gerçekleşen önemli olaylardan seçilen başlıkları göstermektedir. Ülke içinde gerçekleşen olaylar bütünsel olarak değerlendirildiğinde, ulusal bir savaş sonrası yeni bir rejim oluşturulduğu ve bu rejime karşı oluşan muhalefetle mücadele edildiği görülmektedir. Bu dönemde, Türk Kurtuluş Savaşı'nın yarattığı millet olma bilincinin devamlılığını sağlamak ve iç isyanlarda kullanılan dini argümanlara karşı, Türk Tarih Tezi aracılığıyla milliyetçi bir söylem geliştirilmiştir.

Dünya genelindeki tarihsel gelişmelere baktığımızda, 19. yüzyıldan itibaren Batılılar tarafından öne sürülen Aryan Tezi ve özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki milliyetçilik akımının yükselişi, Türk Tarih Tezi'nin oluşumunu etkileyen önemli olaylar arasında yer almıştır.

Aryan Teorisinin Türk Tarih Tezi üzerindeki etkisini inceleyen Ulaş Töre Sivrioğlu, Türk Tarih Tezi doğrultusunda hazırlanmış Türk Tarihinin Anahatları isimli kitabın kaynakçasının yabancı kaynaklardan oluştuğunu ifade etmektedir.² Aryan Teorisi ve Türk Tarih Tezi arasında önemli bir ortak nokta “Orta Asya çıkışlı bir tarih anlatımı” benimsenmiş olmasıdır. “Türk Ta-

² Ulaş Töre Sivrioğlu, “Aryan Teorisi ve Türk Tarih Tezi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:2 Sayı:6/Ağustos /2015, s.3

rih Tezi'nin "medeniyetin Orta Asya'da doğduğu" iddiası ele alındığında; bu tezin ilk kez, Türk araştırmacılarından neredeyse 150 yıl öncesinde, Avrupalı tarihçiler tarafından savunulduğu görülmektedir... "Hint-Avrupalılar", "İndo-Germenler" veya ırkçı kesimlerin daha çok tercih ettikleri isimleriyle "Âriler" veya "Aryanlar" adı verilen bu topluluğun binlerce yıl önce büyük bir medeniyet kurduğu ve göçlerle dünyaya medeniyetlerini yaydığı iddia edilmiştir.³ Yine Türk Tarih Tezi'nde sıkça üstünde durulan, Türklerin atı evcilleştirdiği, tekerleği kullandıkları ve gittikleri yerlere kültürlerini taşıdıkları ifadeleri de Aryan Tezlerinde Ariler için yer alan bilgilerdir. Sivrioğlu bu ifadelerden sonra şu tespitte bulunmaktadır: "Yukarıdaki metinler bazı ufak değişiklikler yapılmak şartıyla Türk tarihçiler tarafından benimsenmiştir. Âriler'in rolü Türklere verilmiş hatta gerçek Ârilerin Türkler olduğu iddia edilmiştir. Türk Tarih Tezi'nin tarih öğretmenlerine tanıtıldığı 1932'de düzenlenen I. Türk Tarih Kongresi'nin açılış tebliğinde ve diğer birçok sunumda temel olarak Âri teorilerine cevap verilmiştir. Açılış tebliğinde Afet İnan, "Orta Asya'nın medeniyetin beşiği olduğunu Avrupalı âlimlerin de kabul ettiğini; ancak bu medeniyeti oluşturan gerçek Ârilerin Türkler olduğunu" vurgulamıştır."⁴

Türk Tarih Tezini ortaya çıkaran bir diğer faktör de ırkçılık çalışmalarıdır. Özellikle 19. yüzyılda hızlanan ırkçılık söylemleri, sömürgeciliği meşru kılmak amaçlı ortaya çıkmıştır. İnsanların fiziksel özellikleri, deri, saç, vücut yapısı ve hatta kulak kiri üzerinden yapılmış sayısız araştırma söz konusudur.⁵ Özellikle de Darwin'in "Evrin Teorisi"ni kendilerine temel edinen bu çalışmalar, beyaz ırkı evrimini tamamlamış ve bu yüzden yönetme hakkına sahip, üstün ırk olarak resmetmektedirler. Bu bağlamda Aryan teorisyenlerinin büyük çoğunluğu özellikle de Kuzey Avrupa kökenli bilim insanları prehistorik Aryanların, dolikosefal kafataslı ve uzun boylu Nordik ırkın üyeleri olarak kabul etmişlerdir. Onlara göre dolikosefal ırklar doğuştan yetenekli, üstün insanlardır ve diğer ırkları yönetme gücüne sahip-

³ Sivrioğlu, "Aryan Teorisi.." s.4.

⁴ Sivrioğlu, "Aryan Teorisi..." s.6.

⁵ Özge Ünlütürk, "İrk Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Adli Antropolojide Kullanımı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı:29, Yıl:2015, s.96.

tirler.⁶ Dolikosefal Aryanlar tezine, brakisefal kafatasının yaygın olduğu İtalya ve Fransa'da antropologlar karşı çıkmışlar ve Ârilerin dolikosefal, uzun boylu ve sarışın olduğunu savunan Kuzey Avrupalı Âri tezlerini reddederek, gerçek Aryanların brakisefal kafatasına sahip, esmer ve kısa boylu olduklarını iddia etmişlerdir.⁷ Bu tartışmalar Avrupa'da sürerken Türk antropolojisi henüz doğum aşamasındadır ancak hızlı biçimde bu tartışmaya kanalize olmuştur. Anadolu Türklerinin büyük bölümü brakisefal kafatasına sahip olduğu için dönemin Türk antropolojisi "Alpin Adamı Tezi"nin hararetle bir savunucusu olmuştur.⁸

Türk Tarih Tezinin ortaya çıkışını etkileyen bir diğer faktör de "psikolojik harp" olarak ifade edebileceğimiz, Anadolu'yu hedef alan kimi tezleri çürütme amacıdır. Bu bağlamda Amerikalı Herbert Gibbons'a ait 1916 tarihli *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* adlı eseri ele alabiliriz. Osmanlı Devleti'nin nüfus, kültürel yapısı ve kurumları ile ilgili sorulara cevap olarak "etnik ve dinî dönüşüm" teorisini ileri sürdüğü Gibbons'un ilgili eseri, 1928 yılında Ragıp Hulusi tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.⁹ Gibbons, Osmanlı Devleti'nin nüfus olarak Rum ve Türklerden "melez bir ırk"a dayandığı, kurumlarını Bizans'tan aldığı yönünde tezler öne sürmektedir. Onun teorisine göre "Osman ile halkının Bizanslılarla temasa gelinceye kadar hiçbir tarihleri yoktu."¹⁰ ve Osmanlıların başarılarının temel sebebi de büyük bir çöküntü içerisindeki Bizans Devleti'ne komşu olmalarıydı. Yine Gibbons eserinde, Hammer'den Osman Gazi'nin rüyasını naklettikten sonra: "Fakat vazıhan görülüyor ki Osman ve aşireti Söğüd'e gelip yerleştikleri zaman müşrik idiler"¹¹ diyerek Osmanlıların sonradan Müslüman olduklarını öne sürmektedir. Gibbons'ın ısrarla üzerinde durduğu bir diğer konu da küçük bir aşiretin kısa sürede büyük bir coğrafyaya hâkim olması konusudur. Gibbons konu ile ilgili: "Orhan'ın saltanatının niha-

⁶ Sivrioğlu, "Aryan Teorisi...",s.11.

⁷ Sivrioğlu, "Aryan Teorisi...",s.11.

⁸ Sivrioğlu, "Aryan Teorisi...",s.13.

⁹ Herbert Adam Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Çev. Ragıp Hulusi Özden, Altınordu Yay., Ankara, 2017, s.1.

¹⁰ Gibbons, a.g.e., s.25.

¹¹ Gibbons, a.g.e., s.21.

yetinden evvel küçük Söğüt köyünde Osman'ın etrafında toplanmış olan Asyalı sergüzeştçiler nüvesi yarım milyona varmıştı. Bu tabii bir artma olamazdı. Şarktan gelen göçebelerin iltihakıyla da mümkün değildi...Orhan milletini bulunduğu yerlerdeki unsurlardan teşkil etmiştir. Bunların çoğu Rum idi.”¹² yorumunda bulunmaktadır. Bu noktada empoze edilmeye çalışılan düşünce, Osmanlıları meydana getiren gücün Asya kökenli değil tamamen Avrupa kökenli unsurlar olduğudur.¹³

Psikolojik harp olarak ifade edebileceğimiz Anadolu ve Türkleri hedef alan bir diğer yaklaşımı, Paris Barış Konferansı görüşmelerinde, Georges Clémenceau'nun kurul adına yaptığı 25 Haziran 1919 tarihli konuşmasında da açıkça görmek mümkündür. Clémenceau konuşmasında şunları dile getirmektedir: “...Konsey, mükemmel niteliklerini takdir ettiği Türk halkına karşı iyi niyetlidir. Ancak bu nitelikler arasında yabancı ırkları yönetme becerisini sayamaz. Bu tecrübe, sonucundan en ufak bir şüphe duyulamayacak kadar sık ve uzun süre tekrarlanmıştır. Tarih bize birçok Türk başarısı ve aynı zamanda birçok Türk başarısızlığı anlatmaktadır: fethedilen uluslar ve özgürleştirilen uluslar. Memorandumun kendisi, yakın zamana kadar Osmanlı egemenliği altında olan topraklardaki değişikliklere atıfta bulunmaktadır. Ancak, tüm bu değişimler içinde, Avrupa'da, Asya'da ya da Afrika'da, bir ülke üzerinde Türk egemenliğinin kurulmasını, o ülkenin maddi refahının azalması ve kültür seviyesinin düşmesinin izlemediği tek bir örnek yoktur; ya da Türk egemenliğinin geri çekilmesini, maddi refahın artması ve kültür seviyesinin yükselmesinin izlemediği tek bir örnek yoktur. İster Avrupa'nın Hıristiyanları ister Suriye, Arabistan ve Afrika'nın Müslümanları arasında olsun, Türk fethettiği her yere sadece yıkım getirmiştir: savaşla kazandığını barış içinde geliştirme yeteneğini hiçbir zaman göstermemiştir. Yeteneklerinin yattığı yer burası değildir.”¹⁴

1930'larda Türk Tarih Tezi'nin şekillenmesinde etkili olan

¹² Gibbons, a.g.e., s.53-54.

¹³ Cemal Kafadar, *İki Cihan Âresinde, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Çev; Ceren Çıkmaz- Haz; Mehmet Öz, Birleşik Yayınevi. Ankara, 2010, s.51.

¹⁴ du Président de la Conférence de la Paix au Mémorandum présenté par la Délégation Ottomane, <https://www.imprescriptible.fr/documents/conference-paix.htm> (Erişim Tarihi: 13.07.2023).

bir diğer faktör de Roma İmparatorluğu dönemine atıfta bulunarak, İtalyan topraklarını genişletme arzusunu dile getiren Mussolini olmuştur. Mussolini dış politikanın ülke içindeki problemleri (açlık, sosyal mücadele vs.) çözmek için önemli bir araç olduğunu düşünüyor ve dış politika ile ulusun saygınlığını ve uluslararası alandaki yerini güçlendireceğine inanıyordu. Buradan yola çıkarak, Mussolini, 20. Yüzyılın Sezar'ı olacak ve Akdeniz'e (Mare Nostrum) hâkim olacaktı.¹⁵ İşaret ettiği coğrafya itibariyle Anadolu'yu da tehdit eden bu söylemler, Türk Tarih Tezinin ortaya çıkış sebeplerinden olmuştur. Bu bağlamda Türk Tarih Tezi'nde Anadolu'nun en eski sakinlerinin Türkler olduğu savunulmuş, hatta İtalyanların atası olarak görülen Etrükslerin de Türk olduğu ileri sürülmüştür.

Sayıdığımız bu etkenlerin haricinde, 1870'lerden itibaren Batı Avrupa'da yayımlanan birçok çalışma da Türk milletinin geçmişi keşfetme sürecini hızlandırmış ve Türk Tarih Tezi'ne de esin kaynağı olmuştur. Bu çalışmalardan ilki Türk Tarih Tezi'nin hazırlanmasından yaklaşık 60 yıl önce kaleme alınan 1872 tarihli James Fergusson'a ait "*Rude Stone Monuments*" adlı eserdir.¹⁶ Fergusson pek çok ülkede dolmenler üzerinde yaptığı incelemeleri neticesinde, Avrupalıların en eski atalarının Turan kanına sahip olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "*Doğuda Çin'den başlayarak, Tataristan'da, Hindistan'da, İran'da farklı isimlerle adlandırılan Moğollar ve Tatarlar, Yunanistan'da Pelasgiler, İtalya'da Etrüksler, Keltler'den önce Avrupa'da dolmen inşa eden Turan ırklarıdır.*"¹⁷ Yine Fergusson çalışmasında Avrupa'nın dolmen inşa edenlerinin kesinlikle Aryan ırkından olmadığını vurgulamaktadır.¹⁸ Bahsedebileceğimiz bir diğer önemli eser 1899 yılında "*Asya Tarihine Giriş: Türkler ve Moğollar*" adlı Necip Asım tarafından Türkçeye çevrilen, Léon Cahun'a ait olan "*Introduction a l'histoire de l'Asie: Turcs et Mongols des origines a 1405*" isimli eserdir. Eser, Türk tarihini bütüncül

¹⁵ Gökçen Yavaş, "İkinci Dünya Savaşı İtalya'nın Dış Politikası (1948-1990: Atlantikçilik ve Avrupalılık", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 2017, s.116.Krş: Brighi, E., *Foreign Policy, Domestic Politics and International Relations: The Case of Italy*, New York: Routledge, 2013, p.77.

¹⁶ James Fergusson, *Rude Stone Monuments All Countries*, London 1872.

¹⁷ Fergusson, a.g.e., s.30-31.

¹⁸ Fergusson, a.g.e., s.508.

bir şekilde ortaya koyan ve Türk tarihinin Orta Asya safhasını ciddi bir şekilde ele alan ilk eserlerden biri olması dolayısıyla Türkçülük-Turancılık fikirleri açısından büyük etki yaratmıştır.¹⁹ Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkmasında en önemli etkiye sahip eser, Atatürk'ün özel isteğiyle 1928 yılında "*Cihan Tarihinin Ana Hatları*" olarak Türkçe'ye çevirttirilen, H.G. Wells'e ait "*The Outline of History*" isimli eserdir. Wells eserinde tarihin, ancak disiplinlerarası bir çalışma ile insanlığın bir bütün olarak, birlikte gelişen ve ortak bir amaca doğru ilerleyen bir bakış açısıyla ele alınması gerektiğinin altını çizmektedir.²⁰ Türk tarihçileri, Wells'in kitabı ve tarih görüşünü esas alarak, Türk tarihini dünya tarihi içerisinde ve insanlığın gelişmesine katkıda bulunan parçası olarak ele almışlardır. Bir yandan da Afet İnan'ın hocası, İsviçreli antropolog Eugene Pittard'ın etkisiyle Türk tarihçiliği fiziki antropolojiye yönelmiş, bu alanda gerçekleştirilen dünya çapında saygın çalışmalarda elde edilen verilerle yeni tarih tezi desteklenmiştir.

Halil İnalçık, kendisinin ilk gençlik dönemlerine denk gelen Türk Tarih Tezi hakkında şu saptamalarda bulunmaktadır: "*O yıllarda Atatürk, zamanının büyük kısmını, "Türk tarih tezi" denilen bir tarih yorumu üzerinde çalışmakla harcıyordu. Bu amaçla, Türkiye'nin tanınmış tarihçilerini, bu arada Fuad Köprülü, Sadri Maksudi Arsal, Yusuf Akçura, Halil Ethem Eldem, Şemseddin Günaltay, İ.H. Uzunçarşılı'yı bir araya getirerek, 1930 tarihinde Türk Tarih Cemiyeti'ni kurmuş ve Türk Tarihinin Ana Hatları adı ile en eski devirlerden bu güne kadar yeni bir Türk tarihi yazdırmıştı. Bu tarihe esas olan görüşler, şöyle özetlenebilir: Türk tarihi Sümerlere ve Hititlere kadar iner, insanlık tarihinde ziraat ve yazı ilk defa Orta Asya'da Türkler tarafından bulunmuş ve bu ilk medeniyet Orta Asya'dan dünyanın öbür bölgelerine yayılmıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları eserinde, Osmanlı kısmını, İsmail Hakkı Uzunçarşılı üzerine almıştı. Uzunçarşılı, Osmanlı devlet teşkilâtı üzerinde araştırmalarını yoğunlaştırmıştı. "Türk Tarih Tezi" ben daha muallim mektebi sıralarında iken, Türk Tarih Cemiyeti'nin yayımladığı kitaplardan bize ulaşmış bulun-*

¹⁹ Yusuf Akbaba, "Eski Türk Tarihi Araştırmalarının İki Öncü İsmi: Mustafa Celaleddin Paşa ve David Léon Cahun" *SUTAD*, Sayı:42, 2017, s.542.

²⁰ Herbert George Wells, *Outline of History: Being a Plain History of Life and Mankind*, Garden City Publishing, New York, 1920, s.500.

yordu. O zaman mekteplerde yalnız bu kitap okunuyordu. Bizim ilk tarih kültürümüz tamamıyla bu kitaplardan kaynaklanmaktadır. Daha o zaman, romantik milli tarihçiliğin, ötekiler gibi mübalağalara saplandığını ve yanıldığını düşünüyorduk. Bununla beraber, şunu da itiraf etmek gerekir ki, bu güne kadar çalışmalarımın temelinde, daima, Batı'daki tarihçiliğin yanlış yorumlarını düzeltmek, beni daima en çok ilgilendiren bir şey olmuştur. Atatürk'ün büyük bir siyasî planı gerçekleştirmek için zamanını bu uğurda harcadığını sonraları anlayabildim. Bugün ilk şekliyle Türk Tarih Tezi bırakılmıştır. Mekteplerde bir tip tarih kitabı okutulmuyor artık. Fakat büyük önder, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesini, ilim metotları ile çalışan bu ilim merkezini kurmak suretiyle, Türk tarihini ve Orta Doğu medeniyetlerini aydınlatan birçok önemli ilmi keşiflere zemin hazırlamıştır. Anadolu arkeolojisi bu sayede büyük ilerlemeler yapmıştır.”²¹

III. Türk Tarih Tezi

a. Tezin amaçları

Yukarıda bahsedilen kuramsal ve tarihsel açıdan Türk Tarih Tezi'ne baktığımız zaman, tezin, “evrensel boyutuyla, Türk ulusuna dünya uygarlığı içinde bir yer bulma; ulusal boyutuyla da Türk milletinde ulusal bir bilinç oluşturma çabasının bir ürünü” olduğunu söyleyebiliriz²². Türklerin, Avrupa'da uzun yıllardır uygarlığa hiçbir katkısı olmayan, bunun tam tersine uygarlık yıkıcı bir ulus olarak gösterilmesi, Türk Tarih Tezi'ne bu genel kanıyı yıkmak gibi bir vasıf yüklemekteydi. Batıdaki bu inanışın, Türk aydını üzerindeki etkisini ise Şevket Süreyya Aydemir “aşâğılık duygusu” olarak tanımlamaktadır.²³ Türk Tarih Tezi'nin ulusal düzeydeki amacı ise genel olarak Türk kimliğinin, millet olarak kurgulanan halk tarafından kabul edilmesidir. Evrensel ve ulusal amaçların keşiştiği yer ise, inşa edilen milletin,

²¹ Halil İnalçık, “Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar”, Doğu-Batı Makaleler II, 2. Baskı, Doğubatı, Ankara, 2009, s.293.

²² Yücel Kabapınar, “Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, Haziran1992, s. 151.

²³ Şevket Süreyya Aydemir. *Tek Adam. Cilt III*. İstanbul. Remzi Kitabevi. 1999. s. 407

Batı'ya karşı eksikliğini duyduğu özgüven sorununun ortadan kaldırılmasıdır. Atatürk 14 Eylül 1931'de Dolmabahçe Sarayı'nda bu gerçeği şöyle dile getirmiştir: "... Türklük hakkındaki görüş doğrudan doğruya Türk aydınlarının kendi kendini bilmemesinden ve başka uluslarda şu veya bu nedenlerle üstünlük varsayarak kendini onlardan aşağı görüp nefesine güvenini yitirmesindedir. Artık bu yanlış görüşe son vermek, Türklüğümüzü bütün asalet ve necabeti ile tanıtmak gerekmektedir, dedim ve ondan beri inandığım bu gerçeğe bütün Türklerin inanmasını, bununla övünüp kendine güvenmesini ülkü bildim."²⁴

Halil İncalcık, tezin amacını o dönemlere tanıklık etmiş bir tarihçi olarak şöyle ifade etmektedir: "Biz DTC Fakültesi'nde kırklar, Atatürk'ün bütün mekteplerde öğrenilmesi için çalıştığı Türk tarih tezini, ilmî esaslara oturtmak için hazırlanmakta olan bir grup sayılmakta idik ve kendimizi bir bakıma bu misyona adanmış gibi hissetmekteydik. Atatürk, Türk milletini, bir dinî cemaat halinden (Ortaçağa bağlı bir Osmanlı toplumu halinden) çıkarıp modern bir Türk milleti yapmak istiyordu. Bunun için Türk tarihinin yeni bir anlayışla araştırılmasını, Türk tarihinin gerçeklerini ortaya çıkararak millete mâl etmek, halka milli şuur vermek, onu tarihi ile ve Türklüğü ile övündürmek istiyordu. Bir kelime ile, Türk milletini yaratmakta, milli tarih şuurunun kesin rolüne inanmıştı. Atatürk'ün özellikle duyarlı olduğu şey batı dünyasında altı asırlık haçlı mücadelesi dolayısıyla, Türk imajının son derece karanlık çizgilerle çizilmiş olmasıydı. Bunu Türk milletinin başına gelen felâketlerin esas sebebi olarak görüyordu. Bütün Batı edebiyatında, Osmanlı imparatorluğu Türk imparatorluğu ve Osmanlılar, Türk olarak anılmakta ve Türk tarihi tümüyle aykırı bir zâviyeden görülmekte idi. Gerçekler yanında tahripler, yanlış ve kasıtlı yorumlamalar üstün durumda idi. O, milli Türk devletini kurmuş ve onun modern Batı milletleri arasında eşit yerini almasını en büyük ideal olarak benimsemişti."²⁵

b. Tezin oluşturulma süreci:

Afet İnan, Fransızca coğrafya kitaplarından birinde Türkle-

²⁴ Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Haz. Utkan Kocatürk; Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1999, s.203-204.

²⁵ İncalcık, a.g.m., s.292.

rin sarı ırktan olduğunun yazılması ve Atatürk'ün bu konuya tepkisini şöyle aktarır: “1928 yılında Fransızca coğrafya kitaplarının birinde Türk halkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci sınıf bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. Böyle midir dedim. Hayır, olamaz. Bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış dediler”²⁶.

Türk Tarih Tezi'nin oluşturulması süreci 1928 yılında, Atatürk'ün isteğiyle H.G. Wells'in *Cihan Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabının Türkçeye çevrilmesiyle başlamıştır. Yukarıda da bahsi geçen Fransızca kitaplardaki ifadelerden rahatsızlık duyan Atatürk'ün isteği doğrultusunda, ilk önce Türk Ocakları bünyesinde “*Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti*” kurulmuş ve 1930 yılının sonlarına doğru yaklaşık 600 sayfalık *Türk Tarihi'nin Ana Hatları* isimli kitap hazırlanmıştır. Sadece yüz adet basılan bu kitap, Türk Tarih Tezi'nin derlenmiş bir şekilde sunulduğu ilk yapıttır. Türk Ocakları'nın 1930 yılında kapatılması ile tezle ilgili çalışmalar 1931'de kurulan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti çatısı altında sürdürülmüştür. Kitabın başında Afet İnan “*Bu Kitap Niçin Yazıldı?*” sorusuna şu şekilde cevap vermektedir: “*Bu kitap, muayyen bir maksat gözetilerek yazılmıştır. Şimdiye kadar memleketimizde neşrolunan tarih kitaplarının çoğunda ve onlara mehaz olan Fransızca tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rolleri şuurlu veya şuursuz olarak küçültülmüştür. Türklerin, ecdat hakkında böyle yanlış malûmat alması, Türklüğün kendini tanımasında, benliğini inkişaf ettirmesinde zararlı olmuştur. Bu kitapla istihdaf olunan asıl gaye, bugün bütün dünyada tabii mevkini istirdat eden ve bu şuurla yaşayan milliyetimiz için zararlı olan bu hataların tashihine çalışmaktır, aynı zamanda bu, son büyük hadiselerle ruhunda benlik ve birlik duygusu uyanan Türk milleti için milli bir tarih yazmak ihtiyacı önünde atılmış ilk adımdır.*”²⁷

Bir sivil toplum kuruluşu olarak algılanabilecek Türk Ocakları'nın kapatılması ve yerine devlet kontrolünde yeni bir oluşumun ortaya çıkması, tarih yazımı üzerinde devletin tam kontrol sahibi olmasını sağlamıştı.²⁸

²⁶ Afet İnan. “Atatürk ve Tarih Tezi”. *Belleten*, III/10. 1939, s. 243-244

²⁷ *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s.1.

²⁸ Etienne Copeaux. *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. İstanbul. İletişim. 2006, s. 40.

c. Tezin içeriği:

Tezde Türklerin Orta Asya'da güçlü bir medeniyet kurduğundan, fakat yaşanan iklim değişimleri sonucu binlerce yıl önce Anadolu'ya ve dünyanın diğer kısımlarına göç etmek zorunda kaldıklarından bahsedilmektedir. Tezde özellikle kuraklık ve iklim değişiklikleri dolayısıyla göçlerin zorunlu hale geldiğinin altı çizilmiştir. Vatan sevgisine vurgu yapılan Türklerin, vatanlarını terk etmiş olmaları başka bir şekilde açıklanamazdı. Bahsedilen göçlerle birlikte uygarlıklarını da taşıyan Türkler, gittikleri yeni yerlerde uygarlıkların ilerlemesine büyük katkılarda bulunmuşlardı. Türk Tarih Tezi'ne göre, o güne kadar tarihin ilk uygarlıklarını kurduklarına inanılan Sümerler, Hititler, Grekler gibi halklar da bu göç sonucunda Orta Asya'dan Batı'ya gelmiş Türklerdir. Böylece Türk milletinin tarihinin çok köklü bir geçmişe dayandığı gösterilmeye çalışılmıştır.²⁹

IV. Atatürk'ün Yalova'daki Tarih Çalışmaları

1930 yılı, Atatürk'ün Yalova'da önemli tarih ve dil çalışmaları gerçekleştirdiği de bir dönemdir. 15 Haziran tarihli Akşam gazetesinde Atatürk'ün tarih çalışmalarını Yalova'da gerçekleştireceği ile ilgili şu haber yer almaktadır: “Gazi Hz. yazmakta oldukları Türk tarihini Yalova'da ikmale çalışacaklardır. Bu pek kıymetli eserin ilk bahsi “Tarihi beşer” kısmını teşkil etmektedir. Bu kısmın tahriri bitmiştir. Yunan medeniyetinden evvel Girit medeniyeti bulunduğu, bu medeniyetin Anadolu'dan ve Türklerden intikal ettiği ve Türk medeniyetinin Yunan medeniyetinden mukaddem bulunduğu tarihi tetkikat ile sabit olmaktadır.”³⁰

Fethi (Okyar) Bey o günlere dair anılarında: “O sırada Gazi Hazretleri eski devirlerin tarihini tetkik ile pek meşgul bulunuyorlardı. Sofrada konuşma çoğunlukla bu araştırmalara dayanıyordu.”³¹ demektedir. Ayrıca Okyar, sofrada gerçekleştirilen bu tarih ve dil sohbetleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler de vermektedir:

²⁹ Soner Çağatay. “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. İstanbul. İletişim Yayınları. 2008, s. 248

³⁰ *Akşam*, 15.06.1930.

³¹ Okyar, a.g.e., s.377.

“Sahilden Yalova kaplıcalarına dönmüştük. O gece yine siyasi vaziyete temas eder hiçbir kelime konuşulmadı. Yusuf Ziya Bey'in uzun bir tetkikini dinledik. Bu tetkikinde muhterem profesör madenlerin ateşle eritilmesinden dolayı eski Türkçe'de odun diye adlandırıldığını ve bu odunun muhtelif lisanlarda madenlere nasıl menşee teşkil eylediğini ve Arapça'da madene nasıl dönüştüğünü izah ediyordu... Akşam oldu, yine sofrada birleştik. Tarihten bahisler açıldı. Semih Rifat Bey hazırladığı tarihî bir tetkikini okudu. Yemek yenilmiş, vakit hayli ilerlemiş bulunuyordu.”³²

Ruşen Eşref (Ünaydın) Atatürk'ün Yalova günlerinde gerçekleştirdiği tarih çalışmaları ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “...Daha ilk Dil Kurultayından (26 Eylül-5 Ekim 1932) iki yıl ve Tarih Kurumu'nun ilk kongresinden (2-11 Temmuz 1932) iki yıl önce bir akşam Yalova'da bana, Leon Cahun'ün “Fransa'da âri dillere takaddüm etmiş olan lehçenin Turani menşee adındaki konferansını en kısa zamanda Türkçe'ye çevirip kendine vermemi istemişti. Onu, Yalova'da, kendi köşkünün yanındaki eski banyolar dairesinin sıra odalarından birine kapanarak bir günde Türkçe'ye çevirip huzuruna sunmuştum. Ertesi akşam, sofrasında misafir Yunus Nadi'ye:

-Biliyor musunuz Yunus Nadi? Ruşen Eşref, enteresan bir konferans tercüme etmiş. Türk Miilleti'nin dilinin kıdemi hakkında... Zannederim bu mevzuu siz de beğenirsiniz... Hoşunuza giderse bir küçük risale halinde bastırabilirsiniz! Ruşen Eşref onu size verir! dedi.

Bana da dönüp dedi ki:

-Siz de Leon Cahun'den bu tercümenize Jacques de Morgan'ın “L'Humanité Préhistorique” adındaki kitabından bu mevzula ilgili bir fıkrasının tercümesini, bir de Afet Hanım'ın aynı mevzu üzerine yazıp okuttuğu notlarını ilave edersiniz, risalenin anlatmak istediği mesele daha aydınlanmış olur...

Yunus Nadi, Gazi'nin bu dostane dileğinin nazikçe verilmiş bir işaret olduğunu derhal kavradı. İki üç gün sonra, Cumhuriyet Basımevi, o konferansı ve ilavelerini bir kitapçık halinde yayınlamıştı. Leon Cahun'den böylece tercüme etmiş olduğum o konferans, sonra “Türk Tarihi'nin Ana Hatları” adındaki kitabın başlangıcına da Gazi'nin takdiri ve Tarih Kurumu'nun uygun gör-

³² Okyar, a.g.e., s.383-384.

mesi ile konmuştur.”³³

Afetinan da Atatürk'ün Yalova'da gerçekleştirdiği tarih ve dil çalışmalarına dair ayrıntılı bilgi vermektedir:

“Atatürk 1930 yılının yaz aylarını Yalova da geçirmekte idi. Yalova kaphıcalarındaki çalışma odasına tarihe ait birçok kitap götürülmüştü. Geceleri etrafında toplanan siyasî şahıslardan gayri tarihçilerin ve ediplerin iştirakiyle çeşitli mevzular konuşuluyor, yazılar okunuyor ve münakaşalar yapılıyordu. Bu sırada Paris Sefirimiz bulunan Atatürk'ün eski ve samimi arkadaşı Fethi Bey (Okyar) izinli olarak Türkiye'ye gelmiş, Yalova'da Atatürk'ün misafiri bulunuyordu. Gündüz yemeklerinde veya gezintilerde Fethi Bey İngiltere Parlamentosundan bahseder ve oradaki siyasî partilerden söz açarak o zaman ki hükümetimizin bilhassa İktisadî politikasından ve demiryollarının bir nesle fazla külfet verdiğiinden bahsederdi. Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal, bu tenkidleri sükûnetle dinler, bazularına cevap verirse de daha çok Fethi Beyi konuşurma yolunu tercih ederdi...1930 yılının Ağustos ayında «Serbest Cumhuriyet Fırkası», cumhuriyetçi, milliyetçi, laik ve iktisadî sistem olarak liberal prensiplerini kabul ederek kurulmuştu. Böylece Yalova'da siyasî faaliyet en heyecanlı devrelerini geçiriyordu. Fakat bu arada da Atatürk tarih çalışmalarını ihmal etmiyordu.” Bir gece toplantısında herkesi konuşturmak için, bana bazı sualler yazdırdı. Sorulardan bir kısmı, üzerinde çalıştığım mevzulardandı. Cevaplar verildi. Fakat kendi dikte ettiği sualleri yeniden tashih ederek, cevaplar üzerinde izahata başlayınca ben söylediklerini yazmak istedim ve elimdeki kâğıtlara not tutmağa başladım. Hattâ bazen anlamadığım kelime olunca durakladığımı gören Atatürk, bunun yerine bir başka kelime kullanmıştır. Meselâ bir cümlede «itimada lâyıık zâmandır» diye söylediği sırada ben bu kelimenin buradaki mânasını anlamadığımı söylemem üzerine O, «zâmandır» yerine «teminâttır» diye değiştirmiştir. Şimdi söz konusu sorulara ve bunların cevaplarına geçiyorum:

Sorular şunlardır:

1 — İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibah dersleri neler olmalıdır? Bugünün hâdiselerinden birini izaha me-

³³ Ruşen Eşref Ünaydın, Atatürk Tarih ve Dil Kurumları: Hatıralar, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1954, s.61-62.

dar olacak tarihî bir nokta-i nazar söyleyebilir misiniz?

2 — Tarihî hâdiselerin âmilleri nelerdir? Bu âmillerden sizce en ehemmiyetlisi hangisidir?

3 — İnsanların nereden ve nasıl geldikleri hakkında, beşeriye-tin bugünkü umumî telâkkisine yaraşabilecek esas ne olabilir?

4 — Medeniyet ne demektir?

5 — Bu işleri bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar hangi ırktandır? Bu ırkın ilk yurdu neresidir?

Birinci Suale cevap:

“İnsanların tarihten alabilecekleri mühim dikkat ve intibalı dersleri; bence devletlerin umumiyetle siyasî müesseselerin teşekküllerinde, bu müesseselerin mahiyetlerini tebdilde ve bunların inhilâl ve inkırazlarında müessir olmuş olan sebepler ve âmillerin tetkikinden çıkan neticeler olmalıdır. Meselâ, Osmanlı İmparatorluğunun doğmasını mucip olan sebep ve âmillerin tetkikinden çıkan netice, mühim olduğu gibi, bu İmparatorluğun batması sebep ve âmillerinin tetkikinden çıkacak netice de o kadar mühimdir. Bu tetkiklerde, şüphesiz siyasî müesseseyi kuran milletlerin her nokta-i nazardan harsları derecesi mütalâa olunur; şahısların müspet veya menfi tesirleri nazarı dikkate alınır.

Siyasî müesseselerin değişmesine misal olarak bu günün bir hâdisesini de tahlil edebiliriz. Malûm olan sebepler ve âmillerin tesiri, altında, Türkiye Cumhuriyeti teşekkül etti. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esas olmak üzere siyasî bir Fırka vücuda geldi (C. Halk Fırkası). Bu fırkanın karşısında teşkil edilmek istenilen bazı siyasî zümreler, cumhuriyetçilik ruhuna malik olmadıklarından yaşamak hakkı bulamadılar. C.H. Fırkası memlekette tek kaldı. Büyük Millet Meclisinin umumî heyeti, bu fırkanın mensuplarından ibaret oldu. Reisicumhur ve Hükümet ricali bu fırkanın erkânından, bu fırka mebuslar heyetinin intihap ve itimat ettiği zatlar oldu. Reaicumhur Gazi'nin ve O'nun fırkası olan C. H. Fırkasının esas prensipleri ve bu prensipler icabını tatbik eden bu günkü hükümet, Cumhuriyet temelini sağlamlaştıracak vasıflarda ve mahiyettedir. Bunun böyle olduğu senelerden beri görülen tavır hareket ve eserlerden kolaylıkla anlaşılabilir. Hususiyale Gazinin tebellür eden ideali ve değişmez olduğu anlaşılabilir karakteri bu hususta itimada lâyük (zamandır) teminattır. Fakat bu vaziyetin devamından hatıra gelen ve görülen mühim mahzurlar vardır; ilk söylenebilecek mahzur, Meclis yalnız bir fırka mensup-

larından olunca, o fırkanın iktidar mevkiinde tuttuğu Hükümetin icraatının kâfi derecede münakaşa ve tenkit edilmemiş olmasıdır. Bu noksan iki sebepten neşet edebilir.

Birincisi, Meclisin kendi fırkasından olan Reisicumhur ve onun intihap ettiği Başvekil ve arkadaşlarına çok itimadı olabilir. Bu sebeple Meclisten geçen ve geçmiyen işleri uzun uzadıya tetkike lüzum görmiyebilirler. İkincisi, aynı fırka arkadaşı olmak, arkadaşlıkta lüzumsuz ve zararlı bir hassasiyet uyandırabilir.

Tenkrit ve muaheze ile birbirini gücendirmemek gibi bir vahime uyanabilir. Bunlardan başka sebepler de inzınam eder; yavaş yavaş Hükümet ve onu intihap eden Reisicumhur Meclisten aldıkları ve bazı mühim ve heyecan verici hâdiseler münasebetiyle alabilecekleri selâhiyetleri tenkitsiz tatbik alırlar. Bu hal âdet derecesinde kökleşebilir.

Bizde Gazi zamanında böyle bir ihtimal asla hâtıra gelmez. Fakat Gazi'den sonra, onun yerine gelecek herhangi bir Devlet Reisi, aynı tarzı takibe devam edebilir. Hatta devam etmek istiyebilir. Çünkü az tenkitli veya tenkitsiz iş görmek, her hareketi tenkit göreceğini düşünerek hareket etmekten daha kolaydır; zamanla bu vaziyetin nasıl bir şekil alacağını kestirmek güçtür.

Devlet Riyasetine gelen zat, bilhassa muktedir, faal olur, Devlet ve Millete kendi şahsına muhabbet ve takdir kazandıracak büyük hizmetler yaparsa, zahiren Meclis vaziyetine ve Cumhuriyet şekline gayet hürmetkâr ve itaatkâr görünürse, tehlike büyür. İstenmediği halde Devletin hakikatte mahiyeti değişebilir. Bu yeni mahiyetin yeni ismini takınması zaman meselesi olur. İşte bu esaslı mütalâaya mebni olmalıdır ki, Reisicumhur Gazi'nin tensip ve teşvikiyle olduğu anlaşılan yeni bir fırka, Serbest Cumhuriyet fırkası teşekkül etmiş bulunuyor. Temiz fikirler etrafında teşekkül eden ve tabii bir surette Cumhuriyet temeli üstünde yükselecek olan bu fırkanın mevcudiyeti, hatıra gelen mahzurların vücut bulmaması için esaslı bir tedbirdir. Memlekette C. H. Fırkası ve S. C. Fırkası birbirini kontrol edecek, birbirinin fikirleri, niyetleri hareketleri hakkında efkâr-ı umumiyeyi tenvir edecektir. Bu sayede şahsî selâhiyetlere dayanarak, şahsî hareketler milletin gözü önünde bulundurulacaktır. Milletin şahıslara, kendini unutacak ve kendini kaptıracak kadar meclup olması, iyi netice vermez. Bunun tarihte misalleri çoktur.

Meselâ Roma tarihinde İmparator Ogüst diye şöhret alan Ok-

tav'in elinde 500 seneden beri devam eden Roma Cumhuriyeti, sessiz sedasız, yavaş yavaş hemen mutlak bir hükümdarlığa döndü. Oktav daima Senatoya dikkat ve hürmet ederdi. Zevahiri kurtarmıya çalışırdı. Hürriyet taraftarlarını hoşnutsuzluğa sevk etmezdi.

Oktav, hayat kaydı şartıyla Konsüllüğü reddetti; diktatörlüğü asla kabul etmedi. Ogüst herkesin iyiliğine çalışırdı. Efkar-ı umumiye kendisiyle beraberdi. Senatoya kendisini çok sevdirdi, her ne vakit iktidardan çekilmek istediye, Senato rica ile kendisine iktidarı muhafaza ettiriyordu. Senato Oktav'a Ogüst unvanını verdi. Bu unvan o zamana kadar yalnız mâbutlara verilirdi. Oktav bu yeni unvanla bir nevi kudsiyet iktisap etti, işte bütün bu tevcihler Oktav'ı askerî ve sivil bütün iktidar ve selâhiyetleri, yavaş yavaş nefsinde toplamıya şevketti. 44 sene devam eden bir Ogüst devri, Cumhuriyetin unutulmasına kâfi geldi. Ogüst'ten sonra, içlerinde Neron dahi bulunan İmparatorlar Roma Devletini yıkıncıya kadar Roma'da taht sahibi oldular.”

2— Tarihî hâdiselerin âmilleri nelerdir? Bu âmillerden sizce en ehemmiyetlisi hangisidir?

«Tarihî hâdiselerin âmilleri başlıca siyasî, askerî, içtimaî ve iktisadî olabilir. Ekseriya bu âmiller karışık olarak tesirlerini gösterir. Şüphe yok bütün bu âmiller çok mühimdir. Fakat bence bir milletin doğrudan doğruya hayatiyle, yükselmesiyle, düşkünlüğüyle alâkadar olan en mühim âmil, milletin iktisadiyatıdır. Bu, tarihin ve tecrübenin tesbit ettiği bir hakikattir. Bu hakikat bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamiyle görülmektedir.

Türk tarihi tetkik olunursa birçok sebeplerin başında bütün itilâ ve inhitat sebebinin iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır. Bu münasebetle diyebiliriz ki, Türkiye Cumhuriyetini lâyük olduğu mertebeye çıkarabilmek için, iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek lâzımdır. Zamanımızın bir iktisat devri olduğu düşünülürse, bu ehemmiyetin derecesi kolaylıkla meydana çıkar.

İktisadiyatın inkişafında başlıca lüzumlu olan, yollar, demir yolları, limanlar, kara ve deniz nakliye vasıtaları millî mevcudiyetin maddî ve siyasî kan damarlarıdır. Refah ve kuvvet vasıtasıdır».

3— İnsanların nereden ve nasıl geldikleri hakkında, beşeriyetin bugünkü umumî telâkkisine yaraşabilecek esas ne olabilir?

«Malûmdur ki umumiyetle hayat hakkında bugün kabule şayan görülen nazariye şudur:

Hayat, herhangi bir tabiat harici âmilin müdahalesi olmaksızın dünya üzerinde tabî ve zarurî, bir kimya ve fizik seyri neticesidir. Hayat sıcak, güneşli, sığ, bataklıkta başladı. Oradan sahillere ve denizlere yayıldı; denizlerden tekrar karalara geçti. İlk hayvan denizlerde balık ve karalarda muhtelif kemikli mahlûklar oldu; bunlar muhtelif uzun devirlerde şekilden şekile tekâmül ettiler. Şimdi insanların nereden ve nasıl geldiği hakkındaki noktayı nazarı tespit edelim: İnsanlar sulara kaynaşıp çırpınan bir mevcuttan bugünkü şekline geldi. İnsanın bugünkü yüksek zekâ, idrak ve kudreti milyonlarca ve milyonlarca nesilden geçerek hazırlandı. Artık insan bugün tabiatın nihayetsiz büyüklüğüne ve tabiat içinde kendi nevinin mukadderatına gittikçe büyüyen bir irade ve şuur ile bakıyor».

4— Medeniyet ne demektir?

«Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeyim:

A — Bir insan cemiyetinin devlet hayatında, B — fikir hayatında, yani ilimde, içtimaiyatta ve güzel sanatlarda; C — İktisadî hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalâtçılığında yapabildiği şeylerin muhassalasıdır.

Bir milletin medeniyeti dendiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassalasından hariç ve başka, bir şey olamayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin hars, yani medeniyet derecesi bir olamaz. Bu farklar devlet, fikir, iktisadî hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassalasını üzerinde de görülür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kıtalara şamil olur. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şamil harsa, medeniyet diyorlar. Avrupa medeniyeti, asrı hazır medeniyeti gibi.

Hars mefhumunda milletlerin güç ve geç değişen bazı ırkî, fitrî hasletlerine, karakterlerine hasrederler ve buna çok kıymet ve ehemmiyet verirler. Meselâ İstanbul'un zaptı hâdisesini mütalâa ederken, diyenler vardır ki: Bizanslılar Türklerden daha medenî idiler, fakat Türklerin harsı kuvvetli olduğu için galip ve muvaffak oldular. Bu telâkki ve izah doğru değildir. Hakikatte Türkler Bizanslılardan hem daha medenî idiler, hem de ırkî karakterleri onlardan yüksekti. Medeniyet dediğimiz harsın, üç mühim unsuru göz önünde tutarak hâdiseyi mütalâa edersek, fikrimiz kolaylıkla izah edilmiş olur: İstanbul'u zapteden Türkler devlet hayatında elbette Bizans İmparatorluğundan çok yüksekti. Türklerin İstanbul fethinde inşa ve icadettikleri gemiler, toplar ve her nevi vasıtalar, gösterdikleri yüksek fen iktidarı, bilhassa. Koca bir donanmayı Dolmabahçeden, Haliç e kadar karadan nakletmek dehâsı, daha evvel Boğaziçinde inşa ettikleri kaleler, aldıkları tedbirler Bizans'ı zapteden Türklerin fikir ve fen âleminde ne kadar ileri olduklarının yüksek şahitleridir. Bizâns prenslerinin Türk ordugâhlarında staj yaptıklarını, her hususta ders aldıklarını da hatırlatmak isterim. Daha Attilâ zamanında Şarkî Roma İmparatorluğunun Türklerin haraçgüzarı olacak kadar siyasette ve askerlikte dün mertebede bulunduğu malûmdur. Bizans'ı zapteden Türklerin iktisadî hayatta Bizânslıların çok ilerisinde olduğunu izaha ise hacet görülmez. Hülâsa, medeniyet harstan başka bir şey değildir. Hars medlulünü seciye diyebileceğimiz karakter mefhumuna indirmemelidir. Bu arzettiğim telâkki birbirinden ayurt edilmesi güç olan, medeniyet ve harsın tarif, izah ve anlaşılmasından kolaylığı da mucip olur».

5 – Bu işleri bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar hangi ırktandır? Bu ırkın ilk yurdu neresidir?

«Beşeriyetin taş devirlerini bir tarafa bırakalım. Maden devirlerinden, muhtelif madenlerden, kemiklerden yapılan eserler her nevi aletler ve süs eşyası idi. Çamurdan tuğla, çanak, çömlek ilk insanların yaptığı eserlerdendir. Hayvanları ehlileştirerek onlardan muhtelif suretlerle istifade etmek, hayvanları sürüler halinde bulundurmamak insanların, ilk yaptıkları işlerdendir. Ziraat de böyledir. Bundan başka insanlar buldukları mıntıkaya göre kerpiçten; tuğladan veya taştan binalar da yaptılar. Kanallar açarak bataklıkları kurutmak, muhtelif tarzda sulama usulleri de insan-

ların ilk buldukları şeylerdendir. Güneşi ve yıldızları müşahede sayesinde takvimin esasını koyan, tabiatın en büyük kuvvet olduğunu keşfeden binlerce sene evvel yaşamış eski insanlardır. Gemi inşa eden ve denizlerde dolaşmak kabiliyetini de gösteren, ticaret etmesini öğrenen bu insanlardır. İlk demokrasi esasına müstenit cemiyet ve devlet müesseseleri vücuda getiren de onlardır. Bütün bu saydıklarımız dünyada ve bütün beşeriyette ilk medenî eserlerdir. Bu medenî eserleri, bütün dünya ve beşeriyette ilk yapmış ve yaymış olan insanlar Türk ırkındandır.

Türklerin ana yurdu Orta Asya yaylasıdır».

Bu notlar benim el yazımla olmakta beraber, Atatürk'ün söylediklerinin aynıdır. Bunun için tarihî değeri olan birer vesika mahiyetindedir.”³⁴

Gazeteci Hakkı Tarık Us ise 1930 Temmuz ayında Yalova'da bulunduğu dönemde Atatürk'ün tarih ilmine ilgisi ve çalışmaları ile ilgili şunları aktarmaktadır:

Sofya Gazetecileri Cemiyeti, Bulgar Gazetecileri Federasyonu namına, Matbuat Cemiyetinden bir heyeti Bulgaristan'ı ziyarette ve kendilerine misafir olmaya çağırıyordu. Türklerin, memleketlerine göstermiş olduğu alâka ve muhabbetten mütehasıs olduklarını, hars ve iktisat sahalarında daha, sıkı bir Türk-Bulgar iş birliği yapmanın karşılıklı faydasına kani olduklarını söyliyerek bu ilk ziyaretin sadece Bulgaristan'ı daha iyi tanıtmaya bir vesile değil aynı zamanda Türk-Bulgar gazeteciler arasında bir iş birliği başlangıcına işaret olacağı ümidinde buldukları bildiriliyordu.

Atatürk kendilerine arz ettiğim bu malûmatı dinledikten sonra, bütün sofrada bulunanlara hitaben şöyle dedi:

“Efendiler, ben Balkan Muharebesinden sonra Sofya'ya ataşemiliter olarak gitmiştim. Orada en aşağı bir yıl kaldım. Bulgarlarla çok ve ailevî denilecek kadar yakın temasta bulundum. Bu temaslar bende dikkate lâyük intibalar uyandırdı. Bunu, bu noktayı ayrıca tetkik ve tahlile lüzum gördüm. Anladım ki, bu histe Türk ve Bulgarın bir asıldan gelmiş olmasının tesiri vardır. Türk-Bulgar aynı men'şe olan Orta Asya yaylasından gelmiş, aynı kanı muhafaza etmiştir. Daha o zamanlar bu noktayı en özlü Bulgara söylemişimdir. Bunlardan tarih cereyanlarını, beşeriyet safhala-

³⁴ Ayşe Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000, s.273-279.

rını takip etmiş, anlamış olanlar beni teyit etmişlerdir. Bulgaristan'da yaşadıkça onlara muhabbetim arttı. Çok tabiidir ki, benim Bulgarlara gösterdiğim bu muhabbet ve merbutiyette onlar tarafından aynı muhabbet ve aynı hisle karşılandı.

O günden bugüne kadar bu ciddi, samimi, kardeş yakınlığının sebep ve manası da büyük bir vuzuh ve sarahat almıştır. Şüphesiz Türklerde, belki Bulgarlarda, dil ve din ihti'âllerini yapan amiller olmuştur. Fakat artık bu gün, bin dokuz yüz otuz senesinde, hâlâ bu amillere, masallardan, hurafelerden, âdi politika ceryanlarından ibaret bu amillere ne Türklerin, ne de Türklerle aynı kandan olan Bulgarların ehemmiyet vereceğini zannetmiyorum." En büyük Türkün; bu geniş görüşü, önünde insan tasavvuruna kadar derinleşiyor.

Atatürk'ün müdahalesi bana öyle geliyor ki, yalnız Türk tarihinde ecnebi istilâsını kovmakla kalmıyacak, târih muammalârının hâlinde, ihtilâfa, düşen bütün tarihçilere, işte en doğrusu bu, dedirtecek bir ilâm verecektir.

Atatürk hele son birkaç ay içinde daha ziyade evvel zamanlar tarihine merak sardırdı. Fakat bu sadece müverrihlik merakı değil, müverrihlerin müverrihi olmak, tarihin hiç olmazsa ana hatlarını aslına uygun olarak çizmek için boş durduğunu gördükleri bir mevkii bihakkın işgal ediyor.

Ben tarihçiyim, diyenlerin bu eser tarih ilmince muteberdir dedikleri eserlerini alarak bunların bazen zeka ve istidadın aciz kalması, bazı millî ve mağşuş maksatların amel olması yüzünden hal olunmamış bıraktıkları noktaların, eğer bu nokta Türk tarihine, Türkün geçmiş ve gelecek hak ve hayatına dokunmuyorsa, Atatürk için en ehemmiyetli bir meşgale izafesi ile Türkçemize bir tabir olarak giren Yalova'da bile sırasına göre 10-15 saat süren bir zevk mevzuudur. Bu uzun tetkikler, mukayeseler tahlillerin neticeleri de çok zaman işte böyle bir sofrada müşterek bir konuşma zemini olur. Tarih en çok kendinden başka bir kimseye, bir şeye itimat etmekten doğan bir ilimdir.

Bir tarihçi eserini rivayetlerden, abidelerden, yazılı eserlerden kurar. Tarihçi bu rivayetlerin, bu abidelerin bu yazılı şeylerin de birer insan mahsulü olduğunu nasıl düşünecekse, siz de bizzat bu vesikalardan vücut bulacak tarihin gene bir insan mahsulü olduğunu bilerek okuyacaksınız. İşte Atatürk bu tarihleri okuyarak ve bizzat bu tarihlerin birbirinden uzak düşmüş, parçalanmış hü-

kümlerinden bir Türk abidesi yükseltiyor.”³⁵

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1931 yılında liseler için 4 ciltten oluşan bir Tarih dizisi yayımlamıştır. Atatürk'ün bu dizinin hazırlanması çalışmalarına katıldığı, yazılanları gözden geçirdiği, Türk ve İslam tarihine ilişkin bazı bölümleri ise doğrudan doğruya kendisinin kaleme aldığı bilinmektedir. Bu konularda yazılmış olan metinleri beğenmeyen Atatürk, Afet İnan'a “İslam tarihine ait olan kitapları toplayınız, Yalova'ya götüreceğiz.” demiştir. Böylece bir sandık dolusu kitap oraya gönderilmiştir. Bunların bazılarını ilgili kişilere dağıtıp gereken notları almasını isteyen Atatürk, ikinci cilt kitabın bazı bölümlerini kendisi yazmıştır.³⁶

Afetinan 1931 Ağustos ayında Atatürk'ün tarih çalışmaları ile ilgili şu bilgileri de aktarmaktadır: “*Türk Tarih Kurulunun, ilk kuruluş devrelerinde, bir Devlet reisinin siyâsi faaliyeti yanında, tarih çalışmalarına ne kadar önem verdiği*nin bir delili olarak, burada göstermek istedim.

Atatürk, Türkiye için bir tarih devri açan şahsiyettir. O, tarih tetkikleri için de, bizzat kendi devir tarihini vesikalara dayanarak bir kısmını yazmış bir müverrihtir (Büyük Nutuk, 1927). Aynı zamanda mensup olduğu milletin tarihini yazdırmak için, yeni tetkikler ışığı altında, yeni metodlarla çalışacak tarihçileri bir Kurum içinde, plânlı bir çalışma programı etrafında toplamıştır. Aynı zamanda devlet müessesesi olarak Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesini kurmuştur. Bu mevzularda ilmi zihniyetle, çeşitli sahalarda yetişecek Türk gençlerine de imkânlar hazırlatmıştır.

Atatürk, tarihi bir hafıza bilgisi olmaktan çıkarmıştı, O'nda tahliller, tenkitler, nazariyeler ve hükümlerle yürütülen bir tarih görüşü vardı. Mücerret ve kuru bir tarihin, faydasına inanmıyordu. Bundan dolayı, diyor ki: «Tarih yazmak, Tarih yapmak kadar mühimdir, yazan yapana sadık kalmazsa, değişmiyen hakikat insanı şaşirtacak bir mahiyet alır.”³⁷

1929 yılı sonrası yazlarını Yalova'da geçiren Atatürk'ün 1932 yılında Yalova'da gerçekleştirdiği tarih çalışmalarına dair Afe-

³⁵ Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı I, s.390-391.

³⁶ Ayşe Afetinan, *Atatürk'ten Mektuplar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.20.

³⁷ Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s.280.

tinan şu bilgileri vermektedir: “Türk Tarih Kurumunun ilk kuruluş yıllarında hatıra gelen sorulara cevaplar verilmeğe başlanmıştır. Tarih tetkikleri şüphe yok ki Türkiye’de bu Kurum ile başlamamıştır. Ondan evvel de bu nevi teşekkürler olmuş ve şahsî çalışmalarla çıkarılan kitaplar bulunmuştur. Fakat bence, Türk Tarih Kurumunun büyük şansı, Atatürk gibi bir devlet adamının bu teşekkürü kurmasının manevî değeri büyük olmuştur. Bu fikirlerin tahakkukunu temin için de kendisi maddi imkânları sağlamıştır.

O, kurtardığı ve yeni bir Türkiye Cumhuriyeti devleti kurduğu vakit, O’nun yaşaması için milletinin tarih temelini sağlamlaştırmak gayesini- gütmüştür. Anadolu, Mondros mütarekesi ve Sevr muahedesinde parçalanmak istenirken, Türk milletinin tarih ve medeniyeti de inkâr edilmişti.

İşte Atatürk bu acıyı en derinden hissettiği için, sulh ve sükûn devrine kavuşan Türk milletini, Türk topraklarındaki medeniyete haklı olarak sahip olduğunu tarih ilminin yeni metodlarıyla ortaya koymak istemiştir. Çünkü Anadolu’ya türlü devirlerde göçler ve istilâlar, tarihi devirlerde olduğu gibi daha eski çağlarda da olmuştu, O halde bu göçler zincirinin halkalarını tamamlamak ve Türk kavimle ilgisini bulmak lâzımdı.

2 Temmuz 1932 de ilk kongresini, Ankara Halkevinde yapan «Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti» âzaları, bir sene müddetle, hemen daimî olarak Atatürk’ün yakın alâkası ve bazan da O’nunla beraber Ankara, İstanbul ve Yalova’da çalışmışlardır. «Türk tarihinin Ana hatları» adlı kitabı ile orta ve liseler için basılan tarih kitapları bu çalışmalar neticesinde hazırlanmıştır. O senenin yaz aylarında, Dr. Reşit Galip, Yalova’da ve İstanbul’da Atatürk’ün yanında bulunarak, yine Tarih üzerinde çalışmalarına devam etmekte idi.”³⁸

V. Sonuç:

Çalışmamız sonucunda, Türk Tarih Tezi’nin hem çağdaşlaşma amacı taşıyan Türk inkılabı açısından hem de milletleşme çabası içerisindeki Türk toplumu açısından başarılı sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz. Türk Tarih Tezi’nin etkileri, sadece 1930’lu yılların tarih kitaplarında değil, günümüze kadar yazıl-

³⁸ Afetinan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, s.203-209.

muş ve liselerde okutulmuş olan hemen hemen tüm tarih kitaplarında görülebilir. Bununla birlikte, Türk Tarih Tezi'nin, geliştirildiği dönemin şartları dâhilinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Tez, milli kimlik inşası ile birlikte, belki de ondan daha fazla, Türk milletinde özgüven inşası amacıyla kullanılmıştır. Tarih biliminin bu konuda çok önemli bir etkiye sahip olduğunun farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, 1930'lardan itibaren tarih ve dil çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1929 yılından itibaren Atatürk'ün özellikle yaz aylarını geçirdiği Yalova bu bağlamda pek çok tarih çalışmasına da ev sahipliği yapmıştır. Dönem tanıklarının anılarında Yalova'da kaldığı süreçte Atatürk'ün tarih okumaları yaptığı ve özellikle akşam sofralarında da temel sohbet konularının tarih ve dil çalışmaları olduğu görülmektedir. O'nun tarih bilimine ve çalışmalarına ne denli önem verdiğini 16 Ağustos 1931 tarihinde Yalova'da söylediği şu sözler ortaya koymaktadır: “*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.*”

Kaynakça

- Akşam*, 15.06.1930.
- Akbaba Yusuf, “Eski Türk Tarihi Araştırmalarının İki Öncü İsmi: Mustafa Celaledin Paşa ve David Léon Cahun” *SUTAD*, Sayı:42, 2017.
- Afetinan Ayşe, “Atatürk ve Tarih Tezi”. *Bellekten*, III/10. 1939.
- Afetinan Ayşe, *Atatürk'ten Mektuplar*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Afetinan Ayşe, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.
- Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Haz. Utkan Kocatürk; Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 1999.
- Aydemir Şevket Süreyya, *Tek Adam*. Cilt III. İstanbul. Remzi Kitabevi. 1999.
- Copeaux Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine*. İstanbul. İletişim. 2006.
- Çağatay Soner, “Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite”. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. İstanbul. İletişim Yayınları. 2008.
- Fergusson James, *Rude Stone Monuments All Countries*, London 1872.
- Gibbons Herbert Adam, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Çev.

- Ragıp Hulusi Özden, Altınordu Yay., Ankara, 2017.
- İnalçık Halil, "Modern Türk Tarihçiliği Üzerine Notlar", Doğu-Batı Makaleler II, 2. Baskı, Doğubatu, Ankara, 2009.
- Kabapınar, Yücel, "Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.2, Haziran1992.
- Kafadar Cemal, *İki Cihan Âresinde, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, Çev; Ceren Çıkın- Haz; Mehmet Öz, Birleşik Yayınevi. Ankara, 2010.
- Korostelina Karina, "History Education and Social Identity", *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 8 (2008):25-45.
- Sivrioğlu Ulaş Töre, "Aryan Teorisi ve Türk Tarih Tezi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt:2 Sayı:6/Ağustos /2015.
- Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930.
- Ünaydın Ruşen Eşref, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları: Hatıralar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1954.
- Ünlütürk Özge, "İrk Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Adli Antropolojide Kullanımı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, Sayı:29, Yıl:2015.
- Wells Herbert George, *Outline of History: Being a Plain History of Life and Mankind*, Garden City Publishing, New York, 1920.
- Yavaş Gökçen, "İkinci Dünya Savaşı İtalya'nın Dış Politikası (1948-1990: Atlantikçilik ve Avrupalılık)", *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı:2, 2017.

Çiftlikköy'ü yurt tutan Karaçay-Malkarlıların
aziz hatıralarına ithafen...

Sözlü Tarih Bağlamında Bir Biyografi Denemesi: Karaçay-Malkarlı Bekir (Süyünç) Çavuş

Cihan YALVAR*

Giriş

Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına yapılan göçler 1853-1856 yılları arasında gerçekleşen Kırım Savaşı sonrasında başlamıştır. Sözü edilen göç hareketleri 1877-1878 (93 Harbi) ve 1900-1908 yıllarında yoğunluk kazanarak 1920'li yıllara kadar devam etmiştir. Anavatanlarını bırakmak zorunda kalarak *halifenin toprakları* olarak adlandırdıkları topraklara göç eden topluluklardan birisi de Kafkasya'da yaşamakta olan Türk kökenli Karaçay-Malkarlılardır. Kafkasya'nın merkezinde yaşamakta olan Karaçay-Malkarlılar, Osmanlı topraklarına farklı tarihlerde olmak üzere iki defa göç etmişlerdir. Bu bağlamda yapılan ilk göç 1884-1887 yıllarına tekabül ederken, makalemizin ana konusunu oluşturan ikinci göç hareketi ise 1905-1906 yıllarına denk gelmektedir. Zikredilen tarihlerdeki göçler sonrasında Osmanlı topraklarına gelen Karaçay-Malkarlılar, diğer göçmenler gibi geldikleri topraklarda tutunmak için zorlu hayat şartlarına uyum sağlamaya çalışmışlardır. Sözü edilen bu zorluklardan en önemlileri göç edilen zamanlarda yaşanan savaşlar ve salgın hastalıklardır. Bu makale, sözlü tarih çalışmasının yanı sıra araştırma eserler ve arşiv belgeleri ile mukayese edilerek kalemeye alınmıştır. Makalenin ana konusu Millî Mücadele yılları

---

* Öğretim Görevlisi, Yalova Üniversitesi, Ortak Dersler Bölümü, cihan.yalvar@yalova.edu.tr , Orcid: 0000-0002-2791-4393

rında Yalova tarihi içerisinde önemli şahsiyetler arasında yer alan Bekir Çavuş'un (Süyüncü) biyografisi etrafında şekillenmiştir. Bu minvalde makalenin birinci bölümünde Karaçay-Malkarlıların Osmanlı topraklarına yaptıkları göçler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde günümüzde Yalova ili sınırları içerisinde yer alan Çiftlikköy'ün Karaçay-Malkarlılar tarafından kuruluşu incelenmiştir. Üçüncü bölümde de Bekir Çavuş'un Millî Mücadele yıllarına kadar ki faaliyetleri ele alınırken, son olarak dördüncü bölümde ise adı zikredilen kişinin Millî Mücadele yıllarındaki faaliyetlerinden terhisine kadar olan süredeki yaşamış olduğu olaylar incelenmeye çalışılmıştır.

1. Kafkasya'dan Osmanlı'ya: Karaçay-Malkarlıların Osmanlı Topraklarına Göçleri

Kırım Savaşı ile kitlesel bir şekle bürünen Kafkasya göçleri, 1862-1865 yılları arasında zirveye ulaşmış, 1877-1878 ve 1900-1908 yıllarında yoğunluk kazanarak 1920'li yıllara kadar devam etmiştir. Bu bağlamda Kafkasya'nın merkezinde bulunan Karaçay-Malkarlıların da zikredilen bölgeden Osmanlı topraklarına göç ettikleri bilinmektedir. Karaçay-Malkarlılar, Osmanlı topraklarına iki ayrı tarihte göç etmişlerdir. İlk göç dalgası (*Birinci İstampulçula*) 1884-1887 yıllarında gerçekleşirken, ikinci göç dalgası ise (*Ekinçi İstampulçula*) 1905-1906 yıllarında gerçekleşmiştir¹. 1902 yılında Tümgeneral Prens Golitsın Kafkasyalıların göç hareketlerinden şöyle bahsetmiştir: "1893 yılı itibariyle Kafkasya Müslümanları arasında anavatanlarını terk etme ve komşu Osmanlı topraklarına göç etme arzusu yoğunlaşmıştır. Bu göç zaman içinde siyasi ve dini eğilimler ile birleşmiş ve bu hareket yani göç Kafkasya'da hemen hemen tüm bölgelerde etkili olmaktadır". 1902 yılında Rus hükümetine dilekçeler ile göç için başvuruda bulunan *Ekinçi İstampulçuların* göç etmek istemelerinin ana nedenleri olumsuz yaşam koşulları ve ailelerinin varlığını olumsuz yönde etkileyen toprak reformları olarak karşımıza çıkmakta-

¹ Cihan Yalvar, "1877-1924 Yılları Arasında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Yalova'ya Yapılan Göçler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaası, İstanbul, 2019, s. 92,97.; Z.B. Kipkeeva, *Karaçevo-Balkarskaya Diaspora v Turtsii*, Stavropolskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Stavropol, 2000, s. 30.

dır. *Ekinçi İstampulçula* sahip oldukları hayvanları ve toprakları satarak çareyi Osmanlı topraklarına göç etmekte bulmuşlardır. Yukarıda bahsedilen bu göçün, toprakların ve hayvanların geç satılması nedeniyle iki aşamada gerçekleştiği görülmektedir².

1905 yılının son aylarında Osmanlı topraklarına hareket eden ilk kabile sırasıyla Humara-Battalpaşinskaya-Nevinnomskaya-Kavkazskaya-Ekaterinodar (günümüz Stavropol Krayı)-Novorossiysk-İstanbul yolunu izlemiştir. 1906 yılının ilk baharında göç hareketine başlayan ikinci kabile ise önce Armavir'e hareket etmiş ve buradan demir yolu ile Novorossiysk'e gelmiş, ardından da İstanbul'a ulaşmıştır³. 368 aileden (en az 3.500 kişi) oluşan ilk kabile 1905 yılının sonuna doğru Novorossiysk limanından iki gemiye binerek İstanbul'a ulaşmıştır. İlk kafilenin ardından 1906 yılının bahar aylarında 300'den fazla aileden oluşan ikinci kafilenin de İstanbul'a ulaştığı bilinmektedir. Makalemizin ana konularından birisi olan ikinci kabile İstanbul'dan tren yolu ile Konya'ya sevk edilmiş, ahalinin bir kısmı Konya ve Afyon'a yerleşmiş, bir kısmı da Ankara'ya gitmiştir⁴. Ardından, Ankara'ya gidenlerin bir kısmının Eskişehir'e gittiği bilinmektedir. Eskişehir'e ulaşanların bir kısmının Yalova'ya gelerek Çiftlikköy'ü kurdukları görülmektedir⁵. Aslında yukarıda sözü edilen ikinci göç dalgasının esas hedefi Suriye topraklarıydı. Fakat göçmenler Suriye toprakları yerine Orta Anadolu'ya iskân edilmişlerdir. 1884-1887 yılları arasında göç eden Karaçay-Malkarlıların en az 5.000 kişiden oluştuğu bilinirken, 1905-1906 yıllarında göç edenlerin sayısının yaklaşık olarak 7.000 olduğu bilinmektedir. Genel anlamda 1884-1906 yılları arasında en az 12.000 Karaçay-Malkarlının Osmanlı topraklarına göç etmiş olduğu görülmektedir. 1905-1906 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden Karaçay-Malkarlılar günümüzde Çiftlikköy (Yalova), Yakapınar, Belpınar, Ertuğrul, Süleymaniye (Erten), Yazılıkaya, Kilisa (Eskişehir), Doğlat, Gökçeyayla (Afyon), Çırdak (Tokat), Başhüyük, Ereğli (Konya), Eğrisoğüt (Kayseri), Emirler

² Kipkeeva, a.g.e., s. 30, 40-41.

³ Kipkeeva, a.g.e., s. 42.

⁴ Yalvar, a.g.m., s. 97.; A.İ. Tetuev, *Zarubejnaya Diaspora: Karaçayevtsev i Balkartsev: İstoriya i Sovremennost*, Peçatny Dvor, Naçik, 2016, s. 55.

⁵ Yalvar, a.g.m., s. 98.; Cihan Yalvar, Adil Yılmaz, *Yalova İli Köyleri Sözlü Tarih ve Kültür Envanterleri*, Gaye Kitabevi, Bursa, 2022, s. 45.

(Ankara), Arpacıkaraçay, Çilehane (Tokat) gibi farklı yerleşim yerlerinde yaşamaktadırlar⁶.

2.Çiftlikköy'ün Kuruluşu ve Karaçay-Malkarlıların Çiftlikköy'e Yerleşmeleri

Geriy (Giray) Efendi⁷ yukarıda bahsedilen ilk kafiye ile 1905 yılının sonunda İstanbul'a gelen Karaçay-Malkarlılar arasında yer almaktaydı. Adı geçen kişi beraberindeki 70 aile ile Eskişehir'in 80 km uzağında bulunan Süleymaniye'ye (Erten) yerleşmiştir⁸. Geriy Efendi, Erten'in havasına, suyuna alışamayan ve akabinde bazı hastalıklar sonucunda göçmenlerin vefat etmeleri⁹ üzerine Dağıstan'dan tanıdığı ve beraber eğitim aldığı arkadaşlarının davetine icabet ederek Güneyköy'e gitmiştir. Dağıstan'dan tanıdığı arkadaşları ona buraya yerleşmesini ve burada bulunan medresede çalışmasını tavsiye etmişlerdir. Geriy Efendi'de bu durumu uygun görmüş ve burada kalmak için hazırlıklarına başlamıştır. Adı geçen kişi Erten'e dönerken yolda rahatsızlanmış ve vefat etmiştir¹⁰. Bu olay aşağıda da görüleceği gibi Çiftlikköy'e yerleşecek olan Karaçay-Malkarlıların bu bölgeyi tanımalarına ve yerleşmelerine vesile olmuştur. Yukarıda sözü edilen olayı duyan Devletgiray¹¹ (Bekir Süyünç'ün babası), Ali Batça (Ahmet Bozman'ın dedesi), Ebubekir (Mehmet Bakay'ın babası), Kalav (Harun Yalvar ile Ferit Bakay'ın büyük de-

⁶ Z.B. Kipkeeva, *Karaçaevo-Balkarskaya Diaspora v Turtsii*, Stavropolskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Stavropol, 2000, s. 39, 43.

⁷ Geriy Efendi, Arapça ve Farsça bilmekteydi. Bu kişi eğitiminin bir kısmını Dağıstan'da almıştır. Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz Nevruz, "Kart Curt", *Birleşik Kafkasya Dergisi Eki*, S.1, 1996, s.17-18.

⁸ Kipkeeva, *a.g.e.*, s. 43.

⁹ Erten'e yerleştirilen Karaçay-Malkar Türklerinin buranın havasına ve suyuna uyum sağlayamayarak 90 kişiye yakın bir sayıyı kayıp verdikleri bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Tuncay Açık, *Kafkaslar'dan Anadolu'ya Karaçay-Malkarlılar ve Göçleri (1853-1910)*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2016, s. 176.

¹⁰ Nevruz, *a.g.m.*, s.17-18. Karaçay-Malkarlıların Silpağarları tukumuna mensup olan olan Geriy Efendi'nin mezarı Erten'de bulunmaktadır.

¹¹ Bekir Süyünç'ün torunlarının ifade ettiğine göre Devletgiray Kafkasya'dan Osmanlı topraklarına geldiğinde 35'li yaşlarda idi.

desi), Yusuf (Şogay-Şogayib) Hacı'dan (Ayşe Ezi'nin dedesi) oluşan bir grup Güneyköy'e gelmiş ve Şeyh Şerafettin Hazretleri ile görüşerek ondan Güneyköy'e yerleşmek için kendilerine yer göstermesini istemişlerdir. Fakat bu yıllarda Güneyköy'ün nüfusunun fazla olmasından ötürü Şeyh Şerafettin Hazretleri onlara yerleşmek için Sultaniye'yi göstermiştir¹². Sultaniye'de yerleşik bulunan Dağistanlıların yanına yerleşmeyi uygun gören Devletgiray yanındakiler ile Erten'e dönmüş ve ailesi ile Sultaniye'ye yerleşmek için yola çıkmıştır.

Beş kişilik grubun Sultaniye'ye yerleşmek için 21 Şubat 1909 tarihinde bir dilekçe yazdığı bilinmektedir¹³. Yusuf (Şogay) Hacı imzasını taşıyan bu dilekçede şöyle denilmektedir:

Dahiliye Nezâret-i Celilesi'ne üç sene mukaddem (önce) Rusya'dan Memalik-i Osmaniye'ye hicretle tâbiyyet-i Devlet-i Aliyye'yi kabul ve münasib bir mahalde de iskânımızı istidâ etmekliğimiz üzerine Ankara'ya sevk ve izâm ile Erten nâm-mevki'de de iskân olunmuş isek de oranın gayet vahim olan âb ve havasıyla katiyyen imtizâc edemeyerek birkaç ay zarfında aile ve rûfekamızdan doksan nüfus telef olduğu gibi bizler dahi hayatımızdan kat'-ı ümid etmiş olduğumuzdan bin müşkilât ve sefâletle Yalova'ya gelmeğe mecbur olduk. Şimdi de orada sefil ve sergerdân, sokak ortalarında kaldık. Lütfen duçar olduğumuz bunca mihen ve meşakkate terahhumen Yalova'da Sultaniye nâmındaki arazi-i hâliyede iskânımızla beraber telefden vikâye zımnında tayinâtîta buyurulmasını istidâ eyleriz. Her halde emr u fermân hazret-imen lehü'l-emrindir.

Karaçay muhâcirlerinden beş hane nâmına Yusuf^{d4}

Devletgiray'ın yanında Güneyköy'e gelenler sürat ile Er-

¹² Karaçay-Malkarlıların Güneyköy'e geldiği yıllarda Sultaniye isimli yerleşim yerinde Dağistanlılar yerleşik vaziyetteydi. Detaylı bilgi için bkz. Cihan Yalvar, "Sözlü Tarih Çerçevesinde Bir Yerel Tarih Çalışması: Yalova Güneyköy Örneği", *Yalova Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı (YAK2021), (22-23 Ekim 2021 Yalova)*, s. 253-269; Yalvar, Yılmaz, a.g.e., s. 59.

¹³ Yalvar, "1877-1924 Yılları Arasında", s. 98.

¹⁴ Yalvar, "1877-1924 Yılları Arasında", s. 98.; BOA.DH.MKT.2841/97.; *Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri II*, yay. haz. Kemal Gurulkan, Ali Osman Çınar, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 122, 2012, s. 393.

ten'e dönmüşler ve ailelerini yanlarına alarak Sultaniye'ye yerleşmişlerdir. İlk önce Devletgiray'ın ve Yusuf Hacı'nın aileleri Sultaniye'ye yerleşmiş bu iki ailenin yerleşmesinden sonra peyder pey gelen göçmenler adı geçen yerleşim yerine yerleşmişlerdir. Bu bağlamda Karaçay-Malkarlı göçmenlerin ilk olarak Dağıstanlıların yerleşik olduğu Sultaniye'ye yerleştikleri görülmektedir.

Fakat burada yaşanan bazı sorunlardan ötürü Karaçay-Malkarlılar günümüzde Mokamp olarak bilinen yerden yine günümüzde Sema Sitesi olarak bilinen yere kadar uzanan bölgeye yerleşmişlerdir. Yukarıda sınırları belirtilen bölgede kurulan Çiftlikköy'ün nüfusu bir ara 60-70 haneye kadar çıksa da sahil kısmına yerleşen Karaçay-Malkarlıların ciddi bir kısmı burada görülen sıtma hastalığından ötürü vefat etmiş ve bu nedenden ötürü bazı sülaleler yok olmuştur¹⁵. Ayrıca sıtma hastalığı yüzünden bazı göçmenlerin Sivrihisar-Yakapınar'a (Eskişehir) geri döndüğü de bilinmektedir¹⁶. I. Dünya Savaşı yıllarında Karaçay-Malkar Türklerinin bir ara Çağşak¹⁷ olarak bilinen Ermenilerin yerleşik olduğu bölgede yaşadıkları da bilinmektedir¹⁸. Karaçay-Malkarlıların Çağşak'ta büyüklerine ait mezarların olduğunu ifade etmeleri bu olayı doğrulamaktadır. 1918'den itibaren Ermenilerin geri gelmeleri ile Karaçay-Malkarlıların eski yerlerine yani sahil kısmına geri döndükleri bilinmektedir¹⁹. 1932-1933 yıllarına gelindiğinde ise Mustafa Kemal Atatürk'ün telkinleri ile Karaçay-Malkarlılar, Kırım Tatarları ile günümüzde köy içi olarak bilinen yere gelerek buraya yerleşmişlerdir²⁰.

¹⁵ Kipkeeva, *a.g.e.*, s. 43.

¹⁶ Açıık, *a.g.t.*, s. 176.

¹⁷ Halk arasında Şakşak olarak bilinen bu yerleşimin kuruluşu I. Süleyman (Kanuni) dönemine denk gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Muhsin Sevençan, *Kocaeli Sancağı Yalakâbad (Yalova) Kazası 1840 Müslim Nüfus Defterleri*, Mega Ofset Matbaa, Yalova, 2016, s. 41.

¹⁸ Yalvar, Yılmaz, *a.g.e.*, s. 45.

¹⁹ Cafer Barlas, *Bilinmeyen Yönleriyle Dağıstan Muhaciri Nakşibendî Şeyhlerinden Mürşid-i Kâmil Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin, Erkam Matbaası, İstanbul*, 2014, 185.

²⁰ Yalvar, Yılmaz, *a.g.e.*, s. 45.

3. Millî Mücadele Yıllarına Kadar Bekir Çavuş'un Faaliyetleri

1896 yılında Cögetey'de doğmuş olan Bekir (Süyünç) Çavuş, 8-10 yaşları arasında Osmanlı topraklarına gelmiştir. Ailesi ile önce Ankara'ya sonra Eskişehir'e ve oradan da Yalova'ya gelen Bekir Süyünç, 1909-1910'lu yıllarda Küçük Zabit İptidai Mektebinde²¹ eğitim hayatına başlamıştır. 13 Şubat 1915 tarihinde, İstanbul'da bulunan Orhaniye kışlasında Küçük Zabit Onbaşı Bölüğü'ne sevk edilen Bekir Süyünç burada onbaşı rütbesini kazandıktan sonra Merkez komutanlığı emrine alınmıştır. Bekir Süyünç, burada Ser çavuşluğa (baş çavuş) kadar terfi etmiş²² ve ardından da torunlarının ifade ettiğine göre Çanakkale Savaşı'na katılmıştır. Çanakkale Savaşı'ndan sonra ise Osmanlı Devleti'nin son padişahı olan Sultan Vahdettin'in evrak memuru olarak görev yapmıştır. İstanbul'un ikinci kez işgal edildiği tarihe kadar (16 Mart 1920) Galata'da askeri inzibat (inzibat askeri memuru baş çavuşu) olarak görev yapan Bekir Süyünç yukarıda bahsedilen tarihten sonra ailesinin yanına Çiftlikköy'e dönerek Millî Mücadele'ye katılmıştır.

4. Millî Mücadele Yıllarından Vefatına Kadar Bekir Çavuş'un Faaliyetleri

10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr Anlaşması'nın imzalanmasından sonra tüm Osmanlı topraklarında olduğu gibi Yalova'da da durumlar değişmiştir. Akköylü İbo'nun bir tuzak ile yakalanmasından sonra Yalova ve civarında Yunan işgali başlamıştır.

²¹ 6 Ekim 1909 tarihindeki kanun ile Küçük Zabit Mektepleri açılmıştır. Sivil halk Küçük Zabitan İptidai Mekteplerine gidiyordu. Bu okulların kurucusu Mahmut Şevket Paşa'dır. Bu mektepler 12-18 yaşları arasındaki gençleri almaktaydı. Bunlar Astsubay İlkokulu olarak 7 ordu bölgesinde (İstanbul, Konya, Selanik, Sivas, Halep, Bağdat, Yemen) açılmıştı. Küçük Zabit İptidai Mektebini bitirenler Küçük Zabit Mekteplerine (Astsubay okulu) geçiş yapıyorlardı. Buradan mezun olanlar önce onbaşı sonra da çavuş oluyorlardı. Detaylı bilgi için bkz. Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) 1880-1914*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 32-38.

²² Ahmet Akyol, *Bir Kahramanlık Destanı Bağımsız Yalova Bölüğü*, Diner Ofset, İstanbul, 2005, s. 118.

Bu olay sonrasında Yalova'da yaşamakta olan Ermeni ve Rumlar ile Türklerin arası da açılmaya başlamıştır²³.

Yukarıda da ifade edildiği gibi İstanbul'un ikinci kez işgal edilmesinden sonra ailesinin yanına Çiftlikköy'e dönen Bekir Süyünç burada cereyan eden çete savaşlarında önemli roller üstlenmiştir. Yalova ve civarında yaşamakta olan Rumlar Çiftlikköy'e yedi defa baskın yapmışlardır. Köy ahalesinin bir kısmı (kadınlar ve çocuklar) günümüzde Mokamp olarak bilinen bölgede bulunan karaçalılara ve sazlıklara saklanarak kendilerini korumuşlardır. Rumların bu saldırılarına köyde başta Bekir Süyünç olmak üzere tüm erkekler karşılık vermişler ve yerleşim yerlerini Rum çetecilere karşı savunmuşlardır. Rum çeteleri, Çiftlikköy'e yapmış oldukları hiçbir baskında ahaliye zarar verememişlerdir. Bunda Bekir Süyünç'ün rolünün büyük olduğu bilinmektedir. Çağsak köyünde Ermenilerin başında bulunan Karabet ile dost olan Bekir Süyünç, Karabet'in yapılacak olan baskınları önceden haber vermesi sayesinde tüm baskınlardan önce ahaliyi uyarmıştır. Bu baskınlardan birisinde Elmalık Rumlarının lideri olan ve Simitçi lakabı ile bilinen Rum isyancı Bekir Süyünç tarafından vurulmuştur. Bekir Süyünç, bu yıllarda babasının yakın dostlu olan Dağıstan muhacirlerinden Güneyköylü Şeyh Şerafeddin Hazretleri'nin emrinde bazı gizli görevlerde bulunmuştur. Torunlarının ifade ettiğine göre bu görevlerden birisinde Bekir Süyünç yerli Rumlar tarafından Kemerköprü civarında tanınmış ve atından indirilmiştir. Ardından yerli Rumların elinden bir şekilde kaçmış ve soluğu Kabaklı'da almıştır. Bu esnada Kabaklı'da bulunan Pomak Hasan, Bekir Süyünç'ü hainlikle suçlamış fakat Karamürselli Kopuk Ali, onun yaptığı herşeyi bildiğini ve bu bağlamda Bekir Süyünç'ün bir hain olamayacağını ifade etmiştir.

Yukarıda ifade edilen olaylar sonrasında Bekir Süyünç, Kocaeli Grubuna bağlı olan ve Yüzbaşı Kazım Bey'in emri altında

---

²³ Akyol, a.g.e., s. 13.

bulunan²⁴ Yalova Müstakil (Bağımsız) Bölüğü²⁵'ne iâşe Küçük Zabiti olarak katılmıştır. Yalova Müstakil Bölüğü'nde iâşe Küçük Zabiti olarak görev yaparken, Halit Paşa'nın (Karsıalan) Yalova'ya gelmiştir. Bekir Süyüncü, Yalova Müstakil Bölüğü'ne, 18. ve 19. Hücüm taburları ile Yalova ile Orhangazi arasındaki düşman istihkamlarını tahrip etme emrini verdiğinde bizzat Halit Paşa tarafından bütün Kocaeli grubunun iâşesinden ve cephanesinden sorumlu kişi olarak atanmıştır²⁶. Torunlarının ifade ettiğine göre bu görev ona Hamzat (Hamza Akbay) Çavuş ve Osman (Bakay) Çavuş ile İznik Gölü çevresinde bulunan Yunanlılara ait olan cephaneliğin patlatılmasından sonra verilmiştir. Yukarıda adı geçen bölük içerisinde görevine devam eden Bekir Süyüncü, Papazuçtu Tepesindeki²⁷ efsanevi savunmada görev almış ve bölüğün başçavuşu olarak görev yapan Hüseyin isimli kişinin şehit olmasından sonra Halit Paşa tarafından adı geçen çavuşun yerine göreve getirilmiştir. Tam da bu esnada Gemlik tahliye edilmiş²⁸ ve bu olay sonrasında Bekir Süyüncü bölüğü ile Gemlik üzerinden Engürücük'e hareket etmiştir²⁹.

Engürücük'ten sonra Bursa'ya gelen Bekir Süyüncü ardından Bandırma'ya geçmiş ve burada kendi kıtasına katılmıştır. Bandırma sırtlarında düşman ile savaş halindeyken yanında bulunan askerler ile Yüzbaşı Ali Rıza Bey'in emrine girmiş ve içinde bulunduğu grup ile düşman birliğini takibe başlamıştır. Bekir Süyüncü, sözü edilen grup ile gece karanlığında Erdek'e girmiş-

²⁴ 15 Temmuz 1921 tarihinde Yüzbaşı Kazım Bey, Bağımsız Yalova Bölüğü'nü kurarak başına geçmiştir. Merkezi Gacık olan bu bölük doğrudan mürettep kolorduya bağlı idi. Detaylı bilgi için bkz. Nebahat Küçük Kavak, "Milli Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, ed. Prof.Dr. Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaası, İstanbul, 2019, s. 145.; Akyol, a.g.e, s. 23.

²⁵ Bağımsız Yalova Bölüğü'nde Çiftlikköy'den görev yapan beş Karaçay-Malkarlı bulunmaktaydı. Bunlar: Hamza Akbay, Bekir Süyüncü, Osman Bakay, İsmail ve Ömer isimli kişiler idi. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Akyol, *Bir Kahramanlık Destanı Bağımsız Yalova Bölüğü*, Diner Ofset, İstanbul, 2005, s. 95.; *Kocaeli Burhaniye Kuvayi Milliye Müfrezeye Komutanı Rasim Koçal'ın Milli Mücadele Anıları*, ed. Cumhur Utku, Hasan Soygüzel, Pınar Tayhan, 2. Baskı, Akmat Matbaa, Bursa, 2011, s.58.

²⁶ Akyol, a.g.e., s. 118.

²⁷ Papazuçtu tepesinin bir diğer adı Soğucak Tepe'dir.

²⁸ Akyol, a.g.e., s. 118.

²⁹ Akyol, a.g.e., s. 55.

tir. Bu sırada karanlıktan istifade eden bir düşman askeri dipçik ile sol memesinin dibine vurmuş ve sağ bileğini de namlu ile kırmıştır. Bu olay sonrasında Bekir Süyüncü'nün bögüründe kavun büyüklüğünde şişliğin oluştuğu ve bileğinde de yara izi olduğu bilinmektedir³⁰. Erdek'e kadar takip edilen düşman burada mağlup edildikten sonra Halit Paşa'nın emri ile Bursa'ya dönen Bekir Süyüncü burada Setbaşı olarak bilinen yerde bulunan Ermeni Kilisesi'nde esir edilmiş olan Yunanlılar ile ilgilenmek için görevlendirilmiştir. Bekir Süyüncü'nün Yüzbaşı Ali Rıza Bey'in izine çıktığı sırada, hücum Taburu Komutanı'nın emrine girerek Merkez Komutanlığı İnzibat Posta Başı olarak görev yapmış olduğu da bilinmektedir. İnzibat posta başı olarak görev yaptığı esnada rahatsızlanan Bekir Süyüncü, Bursa Merkez Hastanesi'ne sevk edilmiştir. Burada tedavisi devam etmiş fakat rahatsızlanmasının ardından kendisine verilen belge ile Karamürsel Askerlik Şubesine giderek terhis belgesi almıştır³¹. 134186 berat numaralı İstiklal madalyasına sahip olan Bekir Süyüncü, terhisinden sonra vefatına kadar Çiflikköy'de tarım ile uğraşmıştır. Üç kız (Emine, Fatma, Ayşe) ve bir erkek (Süyüncü) çocuğu olan Bekir Süyüncü, 10 Haziran 1995 tarihinde vefat etmiş ve Çiftlikköy Köy İçi mezarlığına defnedilmiştir.

SONUÇ

1896 yılında Cögetey'de dünyaya gelen Bekir Süyüncü, 8-10 yaşları arasında Osmanlı topraklarına gelmiştir. Anavatanını terk ederek makalede de bahsedildiği gibi *Ekinçi İstampulçula* içerisinde Osmanlı topraklarına gelen Bekir Süyüncü'nün babası Devletgiray sözü edilen dönemde Karaçay-Malkar Türkleri arasında sözü geçen, itibar sahibi bir kişi olarak bilinmektedir. Küçük yaşlarda farklı bir ülkeye gelen Bekir Süyüncü, ağabeyi Abdullah'ın yönlendirmesi ile Küçük Zabit İptidai mektebinde eğitim hayatına başlamıştır. Sözü edilen okulu bitirmesinin ardından Merkez Orduya alınan Bekir Süyüncü burada baş çavuş rütbesini almıştır. Çanakale Savaşı'nda görev yaptıktan sonra İs-

³⁰ Akyol, a.g.e., s. 118-119.

³¹ Akyol, a.g.e., s. 119.

tambul'a dönerek yukarıda da bahsedildiği gibi son Osmanlı padişahı olan Sultan Vahdettin'in evrak memurluğunu yapan Bekir Süyünç, İstanbul'un ikinci kez işgal edilmesine kadar geçen süre içerisinde İstanbul Galata'da askeri inzibat baş çavuşu olarak görev yapmıştır. I.Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında yaşanan olayları yakından takip etmiş ve İstanbul'un ikinci kez işgal edilmesinden hemen sonra Çiftlikköy'e dönmüştür. Burada ahali ile Rum çetelerine karşı koymuş ve ardından Yalova Müstakil Bölüğü'ne katılmıştır. Yalova Müstakil Bölüğü'nde İaşe Küçük Zabiti olarak görev yapmış ve daha sonra da tüm Kocaeli Grubu'nun iaşesinden ve cephanesinden sorumlu kişi olarak görevlendirilmiştir. Millî Mücadele yıllarında önemli görevlerde bulunan Bekir Süyünç, sırasıyla Bursa, Bandırma ve Erdek'e kadar düşmanı takip eden grup içerisinde yer almıştır. Ardından Bursa'ya dönen Bekir Süyünç burada ailesine gönderdiği bir mektupta Bursa'da bulunduğunu ve ailesinin kendisini merak etmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Burada rahatsızlanan Bekir Süyünç, askerliği bırakmak zorunda kalmış ve terhis edilmiştir. Vefatına kadar Çiftlikköy'de tarım ile uğraşmış, 10 Haziran 1995 tarihinde Çiftlikköy Köy İçi mezarlığına defnedilmiştir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA)

DH.MKT.2841/97

Yayınlanmış Arşiv Vesikaları

Osmanlı Belgelerine Göre Kafkas Göçleri II, yay. haz. Kemal Gurulkan, Dr. Ali Osman Çınar, Yusuf İhsan Genç, Uğurhan Demirbaş, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür-lüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 122, İstanbul, 2012.

Tezler

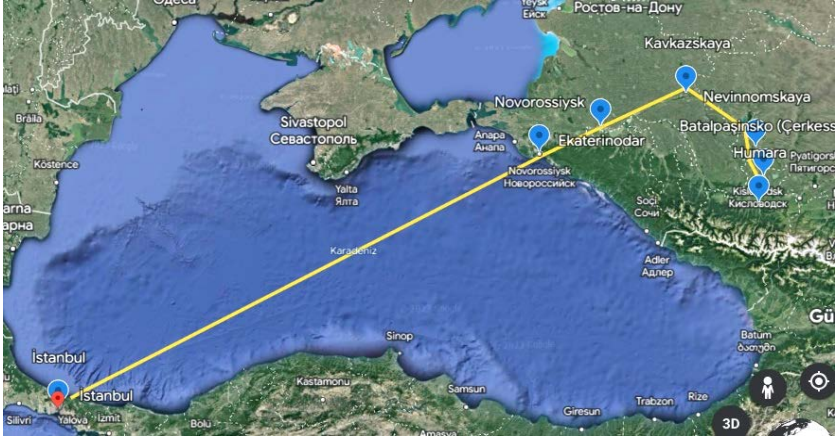
Açık, Tuncay, *Kafkaslar'dan Anadolu'ya Karaçay-Malkarlılar ve Göçleri (1853-1910)*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2016.

Kalkan, Nuri, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) 1880-1914*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

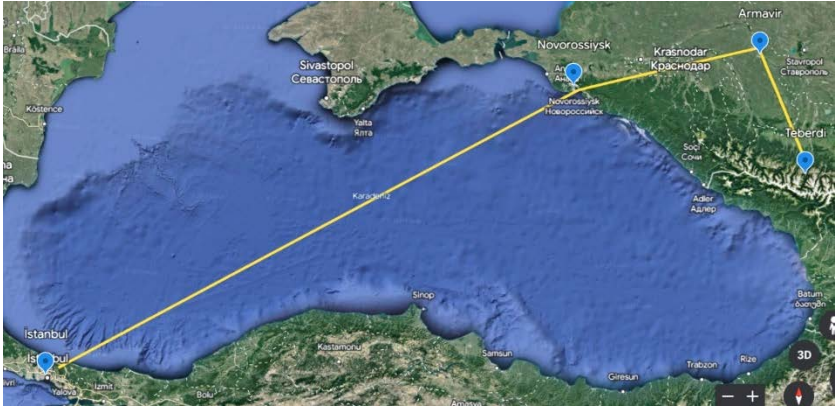
Araştırma Eserler ve Makaleler

- Akyol, Ahmet, *Bir Kahramanlık Destanı Bağımsız Yalova Bölüğü*, Diner Ofset, İstanbul, 2005.
- Barlas, Cafer, *Bilinmeyen Yönleriyle Dağıstan Muhaciri Nakşibendî Şeyhlerinden Mürşid-i Kâmil Şeyh Şerafeddin Zeynel Abidin*, Erkam Matbaası, İstanbul, 2014.
- Kipkeeva, Z.B., *Karaçaevo-Balkarskaya Diaspora v Turtsii*, Stavropolskogo Gosudarstvennogo Universiteta, Stavropol, 2000.
- Kocaeli Burhaniye Kuvayi Milliye Müfreze Komutanı Rasim Koçal'ın Milli Mücadele Anıları, ed. Cumhur Utku, Hasan Soygüzel, Pınar Tayhan, 2. Baskı, Akmat Matbaa, Bursa, 2011.
- Küçük Kavak, Nebahat, "Milli Mücadele Döneminde Yalova", *Geçmişten Günümüze Yalova*, ed. Prof.Dr.Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaası, İstanbul, 2019, s. 107-165.
- Nevruz, Yılmaz, "Kart Curt", *Birleşik Kafkasya Dergisi Eki*, S.1, 1996, s.1-180.
- Sevencan, Muhsin, *Kocaeli Sancağı Yalakâbad (Yalova) Kazası 1840 Müslim Nüfus Defterleri*, Mega Ofset Matbaa, Yalova, 2016.
- Tetuev, A.İ., *Zarubejnaya Diaspora: Karaçaevtsev i Balkartsev: İstoriya i Sovremennost*, Peçatnıy Dvor, Nalçik, 2016.
- Yalvar, Cihan, "1877-1924 Yılları Arasında Balkanlar'dan ve Kafkasya'dan Yalova'ya Yapılan Göçler", *Geçmişten Günümüze Yalova*, ed. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl, Çevik Matbaacılık, İstanbul, 2019, s. 75-106.
- Yalvar, Cihan, "Sözlü Tarih Çerçevesinde Bir Yerel Tarih Çalışması: Yalova Güneyköy Örneği", *Yalova Araştırmaları Kongresi Bildiri Kitabı (YAK2021), (22-23 Ekim 2021 Yalova)*, s. 253-269
- Yalvar, Cihan, Yılmaz, Adil, *Yalova İli Köyleri Sözlü Tarih ve Kültür Envanterleri*, Gaye Kitabevi, Bursa, 2022.

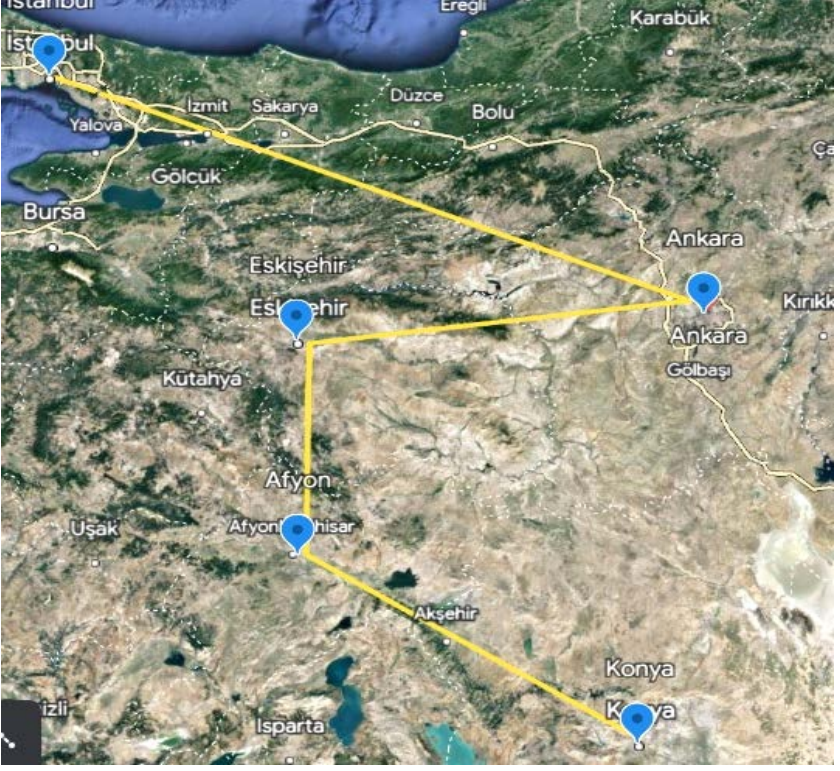
EKLER

Ek.1. 1905 yılında Karaçay-Malkar Bölgesinden Osmanlı topraklarına gelen ilk kafilenin güzergahı (Görsel: Cihan Yalvar)

Ek.2. 1906 yılında Karaçay-Malkar bölgesinden Osmanlı topraklarına gelen ikinci kafilenin güzergahı (Görsel: Cihan Yalvar)

Ek.3. 1905-1906 yıllarında Osmanlı topraklarına gelen Karaçay-Malkarlıların yerleştirdikleri iller (Görsel: Cihan Yalvar)

Ek.4. Karaway-Malkarlıların Çiftlikköy'e Geliş Güzergahı (Görsel: Cihan Yalvar)

Ek.5. Karaway-Malkarlıların Çiftlikköy'deki Yerleştikleri Yerler (Görsel: Cihan Yalvar)

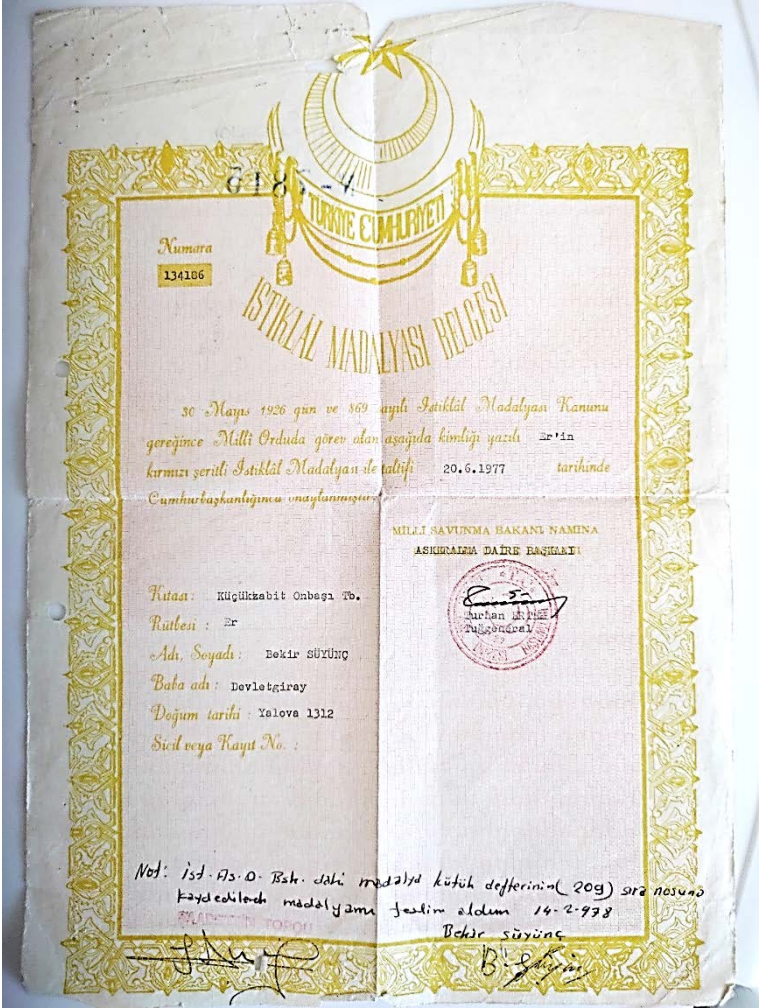
Ek.6. Karaçay-Malkarlıların Çiftlikköy sahilinde yerleştikleri bölgeyi gösteren harita (Görsel: Cihan Yalvar)

Ek.7. Bekir Süyüncü (sağda) İstanbul Galata'da askeri inzibat başçavuşu görevinde

Ek.8. Bekir Süyüncü Bursa'da 19. Hücüm Taburu'nda Görev Yaparken

Ek.9. Bekir Süyüncü'e ait İstiklal Madalyası Belgesi

Ek.10. Bekir Süyüncü'ye Ait İstiklal Madalyası

“Osmanlı Kimliği Gerçek Midir?”: Cumhuriyet Türkiye’sinden *Avrupa Türkiye’si/* Balkan Tarihine Öteki’nin Gözüyle Bakmak

Nergis İMAMOğLU*

Halil İnalıcık’ın anısına minnet ve teşekkürle...

Giriş

Bu makalenin konusu, Halil İnalıcık’ın “Osmanlı kimliği gerçek midir?”¹ sorusundan yola çıkarak Balkan Ortodokslarının “Osmanlı tecrübesi” üzerine yapılan bir tarih araştırmasıyla ilgilidir.² Başlangıçta sadece bir fikir kıvılcımı olan bu sorunun peşine düşmek, zamanla bir vefa borcu haline geldi. Nitekim Balkanlar/Rumeli, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuri-

---

* Dr., Bağımsız araştırmacı, nergispekcan@hotmail.com.

¹ Halil İnalıcık, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV: Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s.120.

² Bahsi geçen çalışmada istifade edilen arşiv kaynakları; Eski Yunanca eserlerden Kilise Slavcasına tercüme edilip derlenmiş, kilise mahkemelerinde kullanılan 18-19. yüzyıllara ait *Nomokanon* adlı hukuk metinleri, ayin kitapları, günah çıkarma tüzükleri; Slavca *kondika*, Yunanca *kodeks* adı verilen cemaat idaresi, kilise ve esnaf defterleri, Hristiyan azizlerin yaşamöykülerini içeren eserler, ayin-nasihat derlemeleri ve Bulgarca süreli yayınlarından oluşmaktadır. Bunların yanı sıra, 1930’lu yıllarda Yunancadan tercüme edilerek Bulgaristan’da basılmış, Osmanlı döneminde metropolitlik mahkemesi kayıtlarını içeren metropolitlik kodeksleri; Ohri Başpiskoposluğu Kodeksi ve dönemin önde gelen âlim, keşiş ve din adamlarının eserleri ve seyahatnamelerine de başvurulmuştur. Nergis İmamoğlu, “Osmanlı Ege- menliğinde Balkan Ortodoksları: Kilise Hukuku ve Cemaat İçi Dinamikler (XVIII-XIX. yy.) (Kilise Slavcası ve Bulgarca Kaynaklar Işığında), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2023, ss. 9-11.

yeti'ne, tarihsel-kültürel kimliğimizin köklerini besleyen bir coğrafya olarak, İnalçık'ın çalışmalarında da önemli bir yer tutmuştur. Büyük tarihimizin Osmanlı tarihiyle ilgili temel başvuru kaynağı haline gelen pek çok değerli eserinin yanı sıra, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* adlı doktora çalışması, konuyu ilk defa farklı bir perspektiften ele alan ufuk açıcı bir örnek olarak, buradaki çalışmanın da başlıca ilham kaynağı olmuştur. Kilise Slavcası³ ve Bulgarca arşiv kaynaklarında Osmanlı/Türk kimliğinin izdüşümlerini aramak, başta fazla cüretkâr bir teşebbüs gibi görünmekle birlikte, alınan neticeler, tarihimizi Öteki'nin gözüyle okumanın şaşırtıcı olduğu kadar gerekli bir çaba olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim bugüne dek Osmanlı arşivlerinden aktarılan değerli bilgilerin yanı sıra, ülkemizde Balkan dillerinde üretilen kaynaklardan yeterince istifade edilememiştir. Osmanlı dönemi Slav-Ortodoks kültürüne ait, aynı zamanda bu kültürün "Türk hakimiyeti" altındaki gelişimine de ayna tutan Kilise Slavcasıyla yazılmış pek çok belge ve eser, henüz tarihimize kazandırılmayı bekliyor. Bunlardan bir kısmı, belli aralıklarla Osmanlı topraklarına gelen Rus seyyah ve âlimler tarafından Rusya'ya taşınmış ve buradaki Bizans ve Osmanlı tarihi araştırmalarında temel başvuru kaynağı olarak bilimin gelişmesine hizmet etmiştir.⁴

³ Kilise Slavcası, IX. yüzyılda Balkan Slavlarını Hristiyanlaştırma politikası dolayısıyla, Slav alfabesinin mucitleri Kiril ve Metodius adındaki Bizanslı misyonerlerin tercüme faaliyetleri sırasında ortaya çıkan bir dildir. Bu dilin kullanımı, Slavlar arasında 19. yüzyıla kadar, matbaanın varlığına rağmen devam eder. Osmanlı döneminde Eski Yunanca hukuk derlemeleri, ayin kitapları ve diğer her türlü eserin tercüme ve istinsah yoluyla Slav-Ortodoks kültürüne kazandırılmakla kalmamış, dönemin koşulları içinde, kültürler arasındaki etkileşiminin somut tarihsel kanıtları ve özellikle de Türkçe kelimelerin yoğunluğuyla kozmopolit Osmanlı toplum yapısının birer izdüşümünü sunan yapıtlar olarak bugüne taşınmıştır. Bu eserlerin üretildiği ve sürekli kopyalanarak çoğaltıldığı manastırlar, Osmanlı döneminde birer kültür merkezi olarak önemli işlevler yüklenmiştir.

⁴ Novorosiyisk Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Slav bilimleri uzmanı Grigoroviç, 1844'te İstanbul'dan başlayarak Selanik üzerinden yaptığı 11 aylık seyahati sırasında; Athos, Trakya, Makedonya ve Tuna Nehri'ne kadar Bulgarların yaşadığı toprakları dolaşmış ve Hristiyanların mabetleri, eğitim durumları, kültür ve yaşantısı ile ilgili bilgiler toplamıştır. Viktor Grigoroviç, *Oçerk puteşestviya po Evropeyskoy Turtsii [Avrupa Türkiye'sinde Seyahat]*, Moskva: Tipografia M. N. Lavrova i K., 1877, s. 78, 81.

İnalçık'ın sözünü ettiği “Osmanlı kimliği”, incelenen eserlerin dil ve ifade kalıplarında, belgelerin düzenleniş şeklinde kolayca fark edilebilir düzeydeyken, imparatorluk kimliğinin gerçek hayatta-Ortodoks cemaat yaşamı üzerindeki yansımaları toplayıp tek bir tabloda birleştirmek için; tarih, dil bilimi, ilâhiyat, hukuk gibi farklı disiplinleri işe koşarak uzun bir yol kat etmek gerekirdi. Bahsi geçen araştırmamanın konusu, genel anlamda gayrimüslimlerin, özelde ise Slav ve Ortodoks (Rum) tebaanın Osmanlı döneminde nasıl yaşadığına, bir diğer yönüyle de Osmanlı'nın *Balkanlı* kimliğine dairdir. Cevabı aranan sorular ise şöyle sıralanabilir: Daha önce sorulmuş bir soruyu (“Osmanlı kimliği gerçek midir?”) Bulgar-Slav kaynakları üzerinden gündeme getirmek, Türk tarihçiliğine nasıl bir katkı sağlar? Bu teşebbüs, Türk kimliğine ve Osmanlı/Türk medeniyet anlayışına dair yeni düşünce ufukları açabilir mi? Balkan Ortodoksları ne kadar “Osmanlı”? “Ötekinin aynası” Osmanlı/Türk tarihine dair ne söyleyebilir? *Osmanlılaşma* (Balkan dillerinde *Türkleşme*) kavramı hangi anlamları içerir ve bu kavramın gayrimüslimlerin gerçek yaşantısındaki karşılığı/yansımaları nelerdir? Tüm bu soruların yanıtları, Osmanlı-Balkan tarihiyle olduğu kadar bugünkü geçmiş algımızla ve tarihsel kimliğimizle, hatta dünya tarihine bakışımızla da yakından ilgilidir.

İnalçık'ın rehberliğinde, Osmanlı/Türk medeniyetinin yabancı bir kültürün arşivleri (tarihsel belleği) üzerinden bir *Avrupa Türkiye'si* (Balkanlar) okuması yapmak, en başından heyecan verici bir keşif yolculuğu vaat ediyordu. Nitekim Osmanlı gayrimüslimlerinin nasıl yönetildiği konusuyla ilgili ülkemizde pek çok çalışma mevcutken, geriye ne tür yazılı kanıtlar bıraktıklarına dair bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. İnalçık'ın çalışmaları, bu serüvenin başında, seyrinde ve her adımında en büyük ilham ve yol gösterici oldu. Bu yazı, ömrünü tarih ilmine adayan büyük tarihçimizin aziz hatırasına bir minnet ve teşekkür niteliğindedir.

1. Adlardaki Tarih: Osmanlı/Türkler ve Balkan/Rumeli/Osmanlı Ortodoksları

Yabancı kaynaklarda Osmanlı İmparatorluğu'nun adı *Türk*

İmparatorluğu, Balkanlar *Avrupa Türkiye'si*⁵, Osmanlı dönemi ise *Türkler Dönemi*'dir. Gerek yabancı gerekse Türk tarih yazımında tarihsel süreçleri çözümlerken yer adları; coğrafyayı kendi medeniyet nazarıyla şekillendiren insan topluluklarını, devletleri, tarihin akışını anlamada her zaman iyi bir kılavuz olmuştur. Balkanlar söz konusu olunca, *Osmanlı* adı da *Osmanlı kimliği* gibi, bir zamanlar kendisi de bir "Rum/Roma diyarı" olan Anadolu topraklarında olduğundan çok daha farklı bir zaviyeden ele alınır. Nitekim Türk tarihçilerin "Rum milleti" dediği topluluğun kendi kaynaklarında ne *Rum* ne de *Romalı* adına rastlamak mümkün değildir. Sadece Osmanlı döneminde değil, Bizans (Doğu Roma) döneminde olduğu gibi bugün de Slav kökenli Ortodoks halkların ne gündelik dilinde ne de tarih terminolojisinde *Rum* diye bir tabir yoktur, *Yunan/Grek* halkı veya *Hellen taifesi* (Bulgarcada *tayfa*), *Doğu Ortodoks/Yunan Kilisesi*, *İstanbul Patrikhanesi* vardır. Bizim *Rum* dediğimiz bu grubun kendisi de bu adı kullanmaz. Burada incelenen kaynaklarda dönemin (18-19.yy) Ortodoks ruhbani, aydını, esnafı, tüccarı ve sıradan insanı için en temelde *Ortodokslar* ve *gayriortodokslar* (dinî literatürde "iman sahipleri" ve "imansızlar") vardır. Buna karşın ilginç bir şekilde, *Müslüman* veya *Osmanlı* yerine *Türk* tabiri kullanılır. *Gayriortodokslar* içinde *Türkler*, *Yahudiler* gibi, Sultan tebaasının diğer din-millet mensupları yer alır.⁶ Geriye, hepsine toptan *Heretik* (sapkın) adı verilen Katolikler ve ülke sınırları içinde ve dışında bulunan tüm diğer mezhep mensupları kalır. Bunlar arasında, Slav dünyasında (*Slavia Orthodoxa*) "Ana Kilise" olarak da bilinen İstanbul Patrikhanesi için olduğu kadar, Balkanlar'daki diğer Ortodoks Kiliseleri (Ohri ve İpek Başpiskoposluğu/Patrikliği) için en tehlikeli olan da bu son gruptur. Bu düşmanlığın kökenleri, Osmanlı'dan çok daha öncesine, Hristiyanlığın çok erken tarihlerine dayandığı gibi, Doğu-Batı Kiliseleri (ve medeniyet anlayışları) arasındaki çatışma Balkan topraklarında bugün de aynı süreklilikle devam

⁵ Grigoroviç, a.g.e., s. III.

⁶ Bu tespitler, adı geçen tez çalışmasında ele alınan döneme ait hukuk metinlerinden dini eserlere, manastır yazını ve nasihat literatüründen cemaat ve esnaf defterlerine, hatta 19. yüzyıl basını ve kişisel yazışmalara kadar tüm kaynaklar için geçerlidir. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İmamoğlu, a.g.e., ss. 150-155.

eder. Türklerle ilişkiler konusunda ise aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Nitekim burada çok daha farklı dinamiklere dayanan bir “ortak tarihle hesaplaşma” durumu söz konusudur ve *Osmanlı kimliği*, bugün bilim alanında adlar ve kavramlar üzerinden devam eden bu hesaplaşmanın belki de en can alıcı noktasıdır.

Bugünkü hem Balkan ülkelerinde hem de Türkiye Cumhuriyeti’nde, Balkan/Rumeli kimliğinin bir “imparatorluk mirası” olarak pek çok araştırmacının konu seçiminde belirleyici bir etken olması ayrıca dikkate değerdir. Bu etken, Türk tarihinde çoğunlukla karşıtlık kurarak ele alınan unsurlar arasında bir “aracı” veya “köprü” olma vasfını da beraberinde getirmektedir. Burada bahsi geçen çalışmada olduğu gibi, bilimsel bir vazifeye dönüşen bu vasfı kişisel plandan tarih alanına taşımak, bir yerde tarihsel mirasla daha tarafsız ve çoksesli bir diyalog çabasını da içerir. Bu tür çabaların artması, sadece Osmanlı gayrimüslim çalışmalarına değil, tarihsel kimliğimizle olan irtibatımızın güçlenmesine de katkı sağlayacaktır. İnalıcık’ın Türkiye Cumhuriyeti’ne bıraktığı düşünsel miras içinde, Balkanlar ve gayrimüslimlerle ilgili çalışmaları bu açıdan da değerlendirmek gerekmektedir.⁷ Henüz gün ışığına çıkmayı bekleyen meseleleri araştırıp tahlil etmek de yeni yetişen tarihçilere düşüyor. Osmanlı’nın *Balkanlı karakteri*⁸, bu alanda gösterilen gayretlerde önemli bir çıkış noktasıdır.

Buradaki çalışmada sözü edilen, sadece “Osmanlı/Türk egemenliği” meselesi veya devlet-tebaa ilişkileri değil, Balkanlar’da Türk-İslam medeniyetiyle iç içe yaşanan ve etkileri uzun vadeye

⁷ Halil İnalıcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi’nin 50. Yılı 1942-1992)*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1992; “The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans”. *Turcica XXI-XXIII* (1991): 407-436; “Ottoman Archival Materials on Millets”. In *From Empire to Republic: Essays on Ottoman and Turkish Social History*, 91-103. İstanbul: The Isis Press, 1995; *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. Çeviren Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006; H. İnalıcık, *Süret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987; *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV: Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. 3. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017; *Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

⁸ Halil İnalıcık, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1996, s. 16.

yayılan bir kültürel değişim modelidir. Bugün bazı araştırmacıların *Osmanlılaşma* (*Osmanizatsiya*) adını verdikleri ve *milletterüstü* (*supranational*) mensubiyet algısı veya *Osmanlı vatanseverliği* (*Ottoman patriotism*) gibi kavramlarla açıklanan bu değişim, Bizans'ın yıkılışını takiben Balkanlar'da 19. yüzyıl *Batılılaşma* (Tanzimat) çağına, hatta imparatorluğun dağılma dönemine kadar devam etmiştir.⁹ Ne var ki bu süreç, milliyetçi hareketler ve Osmanlı'nın parçalanışı kadar merak konusu olmadığından, şu ana kadar ülkemizde üzerinde pek durulmamıştır.

1860 yılında çıkan bir Bulgar gazetesinde, Bulgarların bağımsız kilise talepleri dolayısıyla kaleme alınan bir yazıda kullanılan ifadeler, bu dönemde Osmanlı sultanını Hristiyan aydınların gözündeki “padişah-çar-imparator” ve “baba” figürünü gayet iyi özetlemektedir: “*Bulgarlar, samimi bir minnetle, bizim Augustus (Avgusteyşi) Çarımız Sultan Abdülmecid Hazretleri'nin refahı ve düşmana karşı zaferi için Tanrı'ya dua etmekten vazgeçmeyecek; ki biz itaatkâr kulları üzerine her gün yağdırdığı lütuflarına bunu da [kilise bağımsızlığı] ekleyecektir.*”¹⁰ 1870 Bulgar Eksarhlık fermanının ilanından sonra ise, kilisede halka okunan bir vaazda Padişaha şu sözlerle teşekkür edilir:

*İmparator Hazretleri'nin hediyesi ne kadar büyükse, halkın minneti de o kadar büyük olmalı. İmparator Hazretleri'ne minnetimiz, onun tahtına gerçek bir bağlılık ve onun yüce hükümetine samimi bir sadakatten başkası olamaz, olmamalı; çünkü artık onun kulları değil, oğulları, oğullarıyız. Yaradan'a dua edelim ki, Hükümdarımız Sultan Abdülaziz'e uzun ömür, sulh içinde bir devlet versin ve bizler de onun sulh ve huzuru içinde faziletli ve edepi bir yaşam sürelim (...) Yaşasın İmparator Hazretleri, Merhametli Hükümdarımız Sultan Abdülaziz!*¹¹

⁹ Aleksander Vezenkov, “Formulating and Reformulating Ottomanism”. In *Entangled Histories of the Balkans: National Ideologies and Language Policies*, *Balkan Studies Library*, edited by Roumen Daskalov & Tchavdar Marinov. Leiden, Boston: Brill, 2013, s. 241.

¹⁰ *Bulgaria*, 4 Ocak, 1860.

¹¹ Parantezler özgün metne ait. İvan Denev i Andrian Aleksandrov, *Vizroždenski propovedi v Arhiva na Rilskiya manastir [Rila Manastırı Arşivinde Yeniden Doğuş Dönemi Vaazları]* (Sofia: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment

Bugün her biri ayrı birer devlet haline gelen Balkan halklarının (Rumlar, Bulgarlar, Sırlar vd.) Osmanlı Devleti içindeki hukukî statüsünün yanı sıra, kültürleri ve yaşam biçimlerine biraz daha yakından, “içeriden” bakmak, Osmanlı’ya dair pek çok yeni bilginin yanı sıra, pek çok yeni soruya da kapı aralamaktadır. Bugünkü Balkan ülkelerinin milli tarih yazımında Osmanlı Devleti’nin tek yönlü ve “dışlayıcı” bir perspektiften incelenmesiyle Türkiye’de gayrimüslimlerin “bölücü unsur” veya “iğreti gruplar”¹² olarak anılması, imparatorluğun son yüzyıllarına sıkıştırılmış bir tarih anlayışının ürünüdür. Dolayısıyla günümüzde Osmanlı-Türk tarihçiliğinde belki de en çok ihtiyaç duyulan; medeniyetimizin farklı unsurlardan meydana gelen cihanşümül yapısını kavrayıp anlamlandırabilecek, aynı derecede kuşatıcı bir bakış açısıdır.

2. Ortodoks Cemaat Yaşamında “Osmanlı Tecrübesi”

Osmanlı döneminin meşhur Ortodoks din büyüklerinden Antakya Patriği Makarios’un oğlu Başdiakonos Halepli Pavel (1627-1669), Osmanlı idaresi hakkındaki fikirlerini şu şekilde dile getirir: “*Tanrı, Türklerin devletini ebediyete kadar daim kıl-sın! Nitekim onlar vergi alıp dinle ilgili işlere hiçbir şekilde karışmazlar. İster Hristiyan ister Yahudi olsun...*”¹³

17. yüzyıla ait bir kilise hukuk kitabında (*Aziz Havariler, Büyük Basil ve Kutsal Konsil Kurallarından Kısaltılmış Nomokanon veya Yasa Kitabı*) yer alan şu ifade de Osmanlı döneminde Ortodoks tebaanın ruhani makam ve siyasi makama ilişkilerine bir başka açıdan ışık tutar: “*Her kim Türkler zamanında makama kavuşur ve devlet hizmetinde bulunup tımar sahibi olur da görev icabı seferde birini öldürürse, 10 yıl kefarete çöksün ve 2 yıl 200’er defa secde etsin.*”¹⁴

Ohridski, 2007), 66-68.

¹² Yüzel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara: Türkiye Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, s. 150.

¹³ Halepli Pavel, babasıyla birlikte çıktığı seyahatleri Arapça kaleme almış, daha sonra eser, 1897’de Rusçaya tercüme edilerek basılmıştır. Pavel Alepskiy (Arhidiakon), *Puteşestvie Antiohiyskogo patriarha Makariya v Rossiyu v polovine XVII veka*, kn. 4. Pervod s Arapskago G. Murkosa, Moskva: Universitetskaya tipografiya, 1897, s. 3.

¹⁴ NBKM (*Narodna biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy*) [*Sofya Milli Kütüphanesi*]

Balkan Ortodoks dünyası, bugün hala Batı medeniyetinden farklı bir kültür çevresi olarak birtakım özelliklerini korumaktadır. Kökleri Doğu Roma İmparatorluğu zamanına dayanan bu tarihsel süreklilikte Osmanlı Devleti büyük bir rol oynamıştır. Bilindiği üzere Devlet-i Âliyye, kozmopolit toplum yapısına sahip bir imparatorluk sistemiyle yönetiliyordu. Rumeli'de Osmanlı ordusunda görev alan Hristiyan sipahiler, konumları sayesinde kendi cemaatleri için de önemli hizmetlerde bulunmuşlar; pek çok kilise ve manastır, bu kesimin desteğiyle inşa edilmiştir. Osmanlı, sadece Rumeli ve Anadolu'nun değil, "Rum milleti" adı altında, Ortodoks halkların kendi içindeki birliğini de sağlamış ve böylece Balkan Ortodoks dünyası, Bizans döneminde kavuşamadığı bir bütünlüğe sahip olmuştur. İnalçık, Osmanlı imparatorluk sistemini "tarafsız bir kültürleşme potası" olarak tanımlar ve Osmanlı-İslam kültürünün bir "Osmanlı kimliği" yarattığından söz eder. Bu sadece din değiştirme (ihtida) yoluyla değil, bir arada yaşama ve gerek günlük hayatta gerekse kültürel düzeyde gerçekleşen bir *kültürleşme* sürecidir.¹⁵ Bu süreci gayrimüslimlerin kendi kaynaklarından takip etmek ise çok daha ilgi çekicidir. Bulgarca, Slavca, Rusça, Sırpça, Yunanca kelime ve terimlerin iç içe geçtiği kaynaklarda, Osmanlı döneminde Balkanlar'ın dinî-etnik-kültür coğrafyasının heterojen niteliğini ve ayrıca Türk dilinin etkisini görmek mümkündür. Söz konusu etki sadece dille sınırlı değildir. Örneğin, kilise hukukunda Bizans geleneğinin bir devamı olan hukuk kitaplarında (*Nomokanon*), "Türklerle kaynaşmanın sakıncaları" ve buna karşı alınan hukukî önlemleri ortaya koyan kanun maddelerine yansıyan gündelik yaşam manzarasını, Müslüman-gayrimüslim ilişkilerini de takip etmek mümkündür.¹⁶ Nitekim "Türkleri vaftiz ve nikâh şahitliğine kabul, Türklerle evlilik ve kan kardeşi olma" yasakları, mevcut durumdan duyulan endişe ve tehlike algısına işaret eden veriler olarak okunabilir. Hristiyanların Müslümanlarla yakınlaşmasını önlemek için başvurulan bu yasaların ne kadar uygulandığı ise ayrı bir konudur.¹⁷

Aziz Kiril ve Aziz Metodiy], No.1411, v. 20/a.

¹⁵ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, ss. 119-121.

¹⁶ NBKM, No. 1119, v. 52/a.

¹⁷ NBKM, No. 1119, v. 52/a; No. 1411, v. 88/b.

Neticede bu durum sadece Hristiyan ahlakı/kimliği için değil, Kilise otoritesi için de her zaman gündemde olan potansiyel veya reel bir tehdittir.

Diğer yandan, bir nevi kadı sicilleri gibi düzenli olarak tutulan metropolitlik belgelerine bakıldığında, burada başka bir şey daha dikkat çeker. Anlaşıldığı kadarıyla bir yandan cemaati üzerindeki kontrol ve denetimi korumaya çalışan üst düzey ruhban, diğer yandan İslâm hukukunun belki de zamanla kaçınılmaz hale gelen etkisiyle Ortodoks dogmaya aykırı hükümler uygulanmaktadır. Burada ayrıca kadı mahkemelerinin rekabetini, mevcut sosyoekonomik gelişmeleri/ mevcut yaşam koşullarını ve gönüllü İslâmlaşma veya kaynaklardaki tabirle, *Türkleşme* hareketlerini de hesaba katmak gerekmektedir. Nitekim kilise hukukunda, özellikle ailevi meselelerde *oikonomia* (Yun.) adı altında uygulanan, dogmayı esnetme veya taviz verme yetkisi, sadece Osmanlı döneminde değil, tarihte her zaman kullanılan eski bir yöntemdir. Bu yöntem özellikle Tanzimat sürecinde pek çok soruna çözüm olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır.¹⁸

Bahsi geçen metropolitlik belgeleri arasında, boşanma izni alabilmek için din değiştirme (*Türkleşme*) tehdidinde bulunan kadınlarla ilgili vakalar ayrıca dikkat çekicidir. Ortodoks dogma ile açıkça çelişen uygulamalar ve özellikle de “anlaşmalı boşanma” vakaları, Osmanlı döneminde İslâm hukukunun etkisiyle yaşanan değişimin ilginç örneklerini sunmaktadır. Örneğin kilise hukukunda Ortodokslar ile Katolikler arasında evlenme yasağı olduğu halde bir Hristiyan, kadı mahkemesinden aldığı bir belge ile böyle bir evliliği meşrulaştırabilmektedir. Farsça *kâbin*¹⁹ kelimesinden gelen *kepinion* (Yunanca) veya *kibino* (Bulgarca) olarak adlandırılan ve Kilise hukukuna göre meşru olmayan evlilikler için kullanılan bu belgenin adı, zamanla başka dinden ya da mezhepten kişilerle kıyılan nikâh için, halk dilinde ise tüm gayrimeşru birliktelikleri ifade eden genel bir terim haline gelmiştir. Bu tür evlilikler, Balkan Ortodoksları arasında “geçici evlilik” anlamında da kullanılır. 17.

¹⁸ İmamoğlu, a.g.e., ss. 157-160.

¹⁹ Farsça kökenli Osmanlıca *kâbin* kelimesi, *mehri-müeccel* anlamına gelir. Olga Todorova, *ženite ot Tsentralnite Balkani Balkani prez Osmanskata epoha (XV-XVII) [Osmanlı Döneminde Orta Balkanlar'da Kadınlar]*, Sofia: İzd. “Gutenberg”, 2004, s. 181.

yüzyılda, Niğbolu'da Katolik Piskopos Stefanov, bazı kişilerin eşleri hayatta olduğu halde tekrar evlenmek için "Türklerin hocasına gidip *kibino* aldıkları ve zina içinde yaşadıkları" şikayetinde bulunur.²⁰ Kilise otoriteleri bahsi geçen konuda her zaman devletten de yardım istemiştir.²¹ Örneğin 1802'de, Varna metropolitinin hükümete bildirdiği şikâyeti ve ricası üzerine, Ortodoksların nikâh ve boşanma işlerinde kendi dinî kanunlarına uymaları ve "*mahalle imamına gitme âdetinin sona erdirilmesi*" için ferman çıkarılmıştır.²² Kilise yasalarının uygulanışında devletle iş birliğinin buna benzer pek çok örneği mevcuttur. Dinî yasaklara uymayıp kadı mahkemelerinde çözüm arayan Hristiyanlar zaman zaman cezalandırıldığı bilinir. Patrikler tarafından hükümete gönderilen arzuhal örnekleri bu konuda iyi bir fikir vermektedir.²³

Dönemin dinî vaaz ve öğüt kitaplarında, Osmanlı Ortodoksları arasında "Türlere özenme" meselesini ele alan, toplum eleştirisi niteliğinde "ibret verici" hikaye ve yazılar yer almaktadır. Örneğin, Vraça şehrinden dönemin ünlü âlim-keşiş Papaz Todor, 18. yüzyılda şunları yazar: "*Şu bizim zamanımızda oğul ve kız sahibi öyle kadınlar var ki, oğulları papaz olmaktansa Türk olmayı seçmelerine sevinirler; oğulları Türk olunca övünürler, papaz olduğunu gördüklerindeyse ona acırlar ve onunla alay ederler. Niçin böyle olur?*"²⁴

²⁰ Todorova, a.g.e., ss. 181-182.

²¹ Hersek Metropolitliği'ne bağlı kaza ve köylerdeki bazı Rumların, eşlerinden boşanmadan ikinci evlilik yapmalarının engellenmesi için Hersek, İskeçe ve Prespa naiplerine gönderilen hüküm. BOA, A. DVN. MHM., 6/89. H. 10 Muharrem 1265 (M.1848).

²² Svetlana İvanova, "Myusulmanki i hristiyanki pred kadiyskiya sid v Rume-liya prez XVIII vek: Braçni problemi" [XVIII. Yüzyılda Rumeli'de Kadı Mahkemesi Önünde Müslüman ve Hristiyan Kadınlar], *İstoriçeski pregled* 48, kn. 10 (1992), s. 78.

²³ Krasimira Mutafova, "Penalties and Sanctions Imposed Upon Orthodox Priests and Parishioners in the Balkans During the 17th-18th Centuries (On Ottoman Documentary Material)". *Balkanite: Ezik, İstoriya, Kultura/The Balkans: Languages, History, Cultures*, vol. VI (2019), 89-90; Mutafova, "Ottoman Documents from "Piskopos Kalemi" about the relations between the Central and the Local Ottoman Authorities, and the Orthodox Church", *Balkanite-Ezik, istoriya, kulutra/The Balkans-Languages, History, Cultures III* (2013): 86-95.

²⁴ Angelov, *Sivremennitsi na Paisiy [Paisiy'in Çağdaşları]*, Sofia: İzd. BAN, 1963,

Osmanlı prestij kültürünün Hristiyanlar üzerindeki etkisi, İnalıcık'ın da işaret ettiği gibi, her alanda son derece belirgindir. Yabancı seyyahların gözlemleri de aynı duruma farklı bir şekilde dikkat çekmektedir. 18. yüzyılda Osmanlı topraklarında hac ziyaretine çıkan Rus Papaz Lukiyanov, Ortodoks halkın buradaki yaşantısına dair şu bilgileri aktarır:

Yunanların huyları ve davranışları, şeklen ve ruhen hep Türk adabına göredir. Hepsi başlarını tıraş ediyor (...) Tuvalette ibrikle gidiyorlar, her şeyi Türkler gibi yapıyorlar. (...) Yunan kadınları başına buyruktur. Kocasıyla geçinmek istemeyen kadın patriğe gider ve dilekçe verir (...) Patrik ise kocasını çağırır ve sorgular ve bir hatasını bulamaz da [çifti] boşamak istemezse, kadın der ki: “Boşanmama izin vermezsen, gider Türk olurum!”. Yunan ne karısını ne de çocuğunu terbiye edemez, dövemez, dövmeye kalkarsa, o halde kadın hemen pencereye çıkıp şöyle bağırır: “Ben Türk olmak istiyorum!”²⁵

İncelenen metropolitlik belgeleri, Ortodoks Kilisesi'ne Osmanlı tarafından verilen hukukî yetkilerin nasıl kullanıldığını ortaya koyması bakımından ayrıca dikkate değerdir. Metropolitlik kurumunun da Patrikhane gibi, hem devletle hem de ruhban dışı cemaat liderleriyle iş birliği içinde, mevcut sistemin içinde devletin bir organı gibi faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁶ Örneğin Filibe Metropolitliği Defteri'nde (1781-1845) Met-

s. 112.

²⁵ İoann Lukiyanov, *Puteşestvie v svyatuyu zemlyu Moskovskavo svyaştennika İoanna 171-1711 [Moskova Papazı İoann Lukiyanov'un Kutsal Topraklar'da Seyahati, 1710-1711]*, Moskva: Tipografiya Lazarefskogo isnituta vostoçnyh yazıkykov, 1862, s. 55.

²⁶ İncelenen diğer metropolitlik defterleri şunlardır: *Eski Tırnova Kilise Kodeksi (1763-1867)*, *Struga Aziz Georgi Kilisesi Kodeksi (1792-1912)*, *Pelagonia Metropolitliği Kodeksleri (1826-1895)*, *Yeni Tırnova Metropolitliği Kodeksi (1847-1867/ 1872-1882)*. İvan Snegarov, *Kodeks (Kondika) na tsirkvata Sveti Georgi v Struga. Uvod i dokumenti (1792-1912) [Struga Aziz Georgi Kilisesi Defteri. Giriş ve Belgeler (1792-1912)]* (Sofia: İzd. na BAN, 1964). Osmanlı döneminde Bitola (Manastır) ve Pirlepe kazalarını kapsayan Pelagonia Metropolitliği (Μητροπόλεως Πελαγονείας), Bitola'nın adıyla da anılır. İvan Snegarov, “Gritski kodeksi na Pelagoniyskata mitropoliya (Prinos kim istoriyata na Pelagoniyskata eparhia)” [Plagonia Metropolitliğinin Yunanca Kodeksleri (Pelagonia Eparhiasının/Metropolitliğinin Tarihine Katkı)], *GSUBF (Godişnik na Sofiyskiya universitet, Bogoslovski fakultet XXV (1947-1948)*, 1-58. İ.

ropolit Paisios tarafından onaylanan 8 Mayıs 1820 tarihli miras paylaşma sözleşmesinde, vefat eden Trientafil'in mirasçıları, aralarında yaptıklarını mal paylaşımını metropolite bildirdikten sonra, “*daha büyük bir emniyet için*”, ayrıca devlet mahkemesinden de birer hüccet (Yun. *khoutzetia*) belgesi almışlardır. Tüm benzer belgelerde olduğu gibi, burada da adı geçen kişilere miras üzerindeki mülkiyet haklarının “resmî kanıtı” olarak ve “her mahkemede geçerli olması” için verildiği mutlaka belirtilir.²⁷

Yapılan araştırmanın gündeme getirdiği bir diğer önemli konu, “Rum milleti” adı altında örgütlenen Ortodoks cemaatinin iç idaresiyle ilgilidir. Nitekim burada da Kilise-cemaat-devlet ilişkilerinin belli bir sistem ve iş birliği içinde sürdürüldüğü görülür. Yine tipik bir Osmanlı kurumu olarak gelişen, Slavca *obština* adı verilen yerel cemaat idaresinin iç dinamiklerine dair pek çok önemli bilgiye ulaşılmaktadır. Bu kurumlar, Tanzimat reformları sayesinde modernleşmiş ve bugün Slav kökenli tüm Balkan halklarında yine aynı adla (*obština*) anılan belediyelerin de ilk çekirdeğini oluşturmuştur. Bir diğer ifadeyle, Osmanlı döneminde, tüm diğer halklar gibi Ortodoks halkı da yerel idare ve modern ulus devlet kurma pratiğini, Osmanlı modernleşmesi içinde edinmiştir.²⁸

Dönemin kilise ve cemaat defterlerinde çokça adı geçen *kocabası* veya *çorbacı* adı verilen kişiler, Osmanlı kültürünün etkilerinin etkilerini en canlı biçimde yansıtan bir topluluktur. Cemaatin seçkin sınıfını temsil eden bu kişiler, *devlet memuru* sıfatıyla, Hristiyan tebaa arasında vergileri taksim ve tahsil işle-

---

Snegarov, *Kodeks (Kondika) na tsirkvata Sveti Georgi v Struga. Uvod i dokumenti (1792-1912) [Struga Aziz Georgi Kilisesi Defteri. Giriş ve Belgeler (1792-1912)]* (Sofia: İzd. na BAN, 1964). İ. Snegarov, “Gritski kodeksi na Pelagoniyskata mitropoliya (Prinos kım istoriyata na Pelagoniyskata eparhia)” [Pelagonia Metropolitliğinin Yunanca Kodeksleri (Pelagonia Eparhiasının/Metropolitliğinin Tarihine Katkı)], *GSUBF XXV* (1947-1948), 1-58.

²⁷ İvan Snegarov, “Gritski kodeksi na Plovdivskata mitropoliya” [“Filibe Metropolitliğinin Yunanca Kodeksi”], *Sbornik na Bilgarskata akademiya na naukite (SbBAN) XLI-2* (1949), s. 264 (Belge No. 109).

²⁸ NBKM, BİA, IIA 7666. (*Kondika na obština Koprivštitsa/Koprivštitsa [Avratalan] Cemaat İdaresi Defteri*), v. 4/b-5/a; Hristo Hristov, *Bilgarskite obštini prez Vizrajdaneto [Yenidendoğuş Döneminde Bulgar Obštinaları]*, Sofia: BAN, 1973, s. 43, 56; İmamoğlu, a.g.e, ss. 212-217;

rini yürütürken, ruhban-devlet-cemaat ilişkilerinde aracılık ederler. ²⁹ Kilise ve okul idarelerini de yürüten bu kişilerin en ilgi çekici yanlarından biri ise, adlarının önünde “hacı” (Bulg. *haci*; Yun. *hadzhi*) unvanının ve soyadlarında “oğlu” ekinin kullanılmasıdır. ³⁰ Osmanlı prestij kültürünü günlük yaşamlarında, cemaat örgütlenmesinde, hal ve davranışlarında her yönüyle örnek alan bu kesimin *Osmanlılığı*, dönemin yeni yetişen Bulgar entelektüelleri tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. ³¹ Dönemin Bulgar basınında “Türk yanlısı” olarak suçlanan çorbacıların yerini, Tanzimat sonrasında esnaf büyükleri almaya başlar.

Osmanlı-İslâm kültürünün gayrimüslimler üzerindeki en belirgin etkilerinden biri de Hristiyan tebaanın esnaf yaşamında gözlemlenir. 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı esnaf modelini takip ederek kendi içlerinde ayrı birlikler halinde örgütlenen Ortodoks zanaatkarlar, sadece esnaf yaşamında değil, gündelik ilişkilerde de Ahilik geleneğini örnek almışlar ve onu kendi din ve âdetlerine uyarlayarak, kendi tarzlarında uygulamışlardır. Nitekim bugün Bulgar sosyal bilimciler ve halk bilimi uzmanları, Osmanlı esnaf ahlâkını kendi “millî” geleneklerinden sayarlar. ³² Bu da Türk tarih çalışmaları için henüz yeni bir bilgi olarak, etraflıca araştırılmayı bekleyen bir diğer önemli konudur.

²⁹ Ohri-Filibe metropoliti Ohrili Natanail, 1906 tarihli yaşamöyküsünde şunları dile getirir: O zamanlar Üsküp’te Azmi Paşa çar gibiydi, Hacı Trayko ise onun hazinedarı ve danışmanıydı. Ananiy’dan sonra Gennadiy (Gennadios) geldi. Gennadiy ile Kuçevista köyü sakinleri arasında açık bir savaş başladı. (...) Ruhban başı, köylüleri aforoz ile korkutmak için *igumenosa* döndü ve köylülerin başındaki kişilerin kimler olduğunu sordu. İgumenos Spiridon üç isim verdi: Köyün başçorbacısı Milço Karovçev, Türk diline ve dönemin Türk politikasına hâkim olan Stefan Usov ve Stoyan Boykikev. Ve böylelikle ruhban başı, kendisine karşı koydukları için bu kişiler üzerinde aforoz ilan etti. Stankov, Angel. “Jizneopisanie mitropolita Ohrido Plovdivskago Natanaila” [“Ohri-Filibe Metropoliti Natanail’in Yaşamöyküsü”]. SbNUNK (*Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knijnina*). Kn. XXV. Sofia: Dirjavna pečatnitsa, 1909: 1-77.

³⁰ Cemaat büyükleri arasında soyadının Türkçe “oğlu” ekiyle kullanılması, hâkim kültüre aidiyeti temsil eden bir prestij alameti olarak görülür. Örn. *Çalıkov* yerine *Çalıkoğlu*. Tanzimat Dönemi Bulgar çorbacı ailelerinde bu durum oldukça yaygındır. Bkz. İmamoğlu, a.g.e., ss. 233-235.

³¹ *Bulgaria*, 4 Ocak, 1860; İmamoğlu, a.g.e., s. 252.

³² İmamoğlu, a.g.e., ss. 255-256.

18-19. yüzyıllara ait Bulgarca ve Slavca yazılmış esnaf defterlerinde, Ortodoks esnaf içinde Anadolu Ahilik geleneğinin devamına dair ilginç örneklerle rastlanır. On dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren Rumlardan ayrışıp kendi müstakil esnaf loncalarını kuran Bulgar esnaf içinde, zamanla varlıklı tüccar girişimcilere dönüşmesi, yine Osmanlı Devleti içindeki genel süreçlerin yerel düzeydeki bir yansımasıdır. *Çorbacılar*, mevcut düzenin muhafazasından yana tavır alırken, diğer yandan bu kesime karşı yeni bir Bulgar “Tanzimat aydını” sınıfı ortaya çıkaracaktır. Neticede, geleneksel kimliklerden ulus kimliğine geçişin baş aktörleri haline gelen bu sınıfla *çorbacılar* arasındaki kavga bir yana, milli bir Bulgar burjuvazisinin ortaya çıkışında esnaf ve tüccar girişimcilerin büyük bir payı olduğu görülür. Örneğin Filibeli Gümüşgerdan ailesi, bu grubun önde gelen temsilcilerinden biridir. Hacı Georgi Gümüşgerdanoğlu, 19. yüzyılda Türk ordusu için kıyafet temin eden büyük tekstil kuruluşlarından “Gümüşgerdan” şirketinin sahibidir. Dönemin abacı esnaf kayıtlarında sıkça adı geçen, Atanas Gümüşgerdanoğlu’nun oğlu Mihalaki de aile mesleği olan aba üreticiliği ve devlet desteği sayesinde büyük girişimci statüsüne yükselir.³³ 1862 tarihli bir Osmanlı arşiv belgesinde, Mihalaki Gümüşgerdan’ın, Padişah tarafından Mecidiye nişanıyla ödüllendirildiği bildirilir.³⁴ Bir başka belgeden, yine Filibeli Gümüşgerdan ailesinden Hidayet Hatun’un “İslâm’la müşerref olması” sebebiyle kendisine devlet tarafından maaş tahsis edildiği öğrenilir.³⁵

Devlet idarecileriyle yakın ilişkileri dolayısıyla Osmanlı-İslâm kültürüyle yakın bir ünsiyet kuran cemaat büyüklerinin yanı sıra, sıradan halk da günlük hayatta Müslümanlarla sürekli etkileşim içindedir. Bu etkileşimin farklı alanlardaki uzun vadeli etkilerini daha ayrıntılı bir şekilde tahlil edebilmek için, bahsi geçen kaynak türlerini ayrıca Osmanlı arşivleriyle karşılaştır-

³³ Nikolay Todorov, *Balkanskiyat grad XV-XIX vek. Sotsialno-ikonomiçesko i demografsko razvitie [Balkan Şehri XV-XIX.yy. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Çelişim]*. Sofia: İzd. Nauka i izkustvo, 1972, s 229.

³⁴ “*Rikab kapıcıbaşlarından Gümüşgerdan oğlu Mihalaki Bey’e askerî hizmetlerine mükâfaten Nişan-ı Hümayunun dördüncü rütbesi inayet ve ihsan kılındı...*” BOA, A. DVN. MHM., 37/41. H. 20 Zilkade 1278 (M.1862).

³⁵ BOA, ŞD., 100/55. H. 8 Şevval 1297 (M.1880); BOA, İ.DH.,761/62038. H. 7 Zilhicce1294. (M.1877)

malı olarak ele almak gerekmektedir. Nitekim yapılan tahlillerden elde edilen sonuçlar, Osmanlı'dan Cumhuriyete, Türk kimliğinin etki sahasını sadece "fethedilen" veya "kaybedilen" topraklarla ölçmenin mümkün olmadığını ortaya koyduğu gibi, Osmanlı/Türk hâkimiyeti altında sadece "korunan" değil, gelişen ve değişen bir Ortodoks kültürüne işaret etmektedir.

Sonuç Yerine: Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Kimliği Üzerine Yeniden Düşünmek

Doğu ile Batı'yı birleştirme, tek bir ülke haline getirme hali ve mücadelesi, tarih boyunca pek çok medeniyete ilham vermiştir. Devlet-i Aliyye/Osmanlı veya yabancıların deyimiyle *Türk Devleti* sadece Rumeli ve Anadolu değil, kuzeyi ve güneyi, batısı ve doğusuyla bir dünya devletiydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel ve toplumsal harcı da, tarih boyunca birbiriyle sürekli bir irtibat ve etkileşim içinde gelişen farklı unsurlardan beslenerek bugünkü halini almıştır. Konunun pek bilinmeyen başka bir boyutu daha vardır ki bu, Osmanlı dönemi ve sonrasında Balkanlar'dan Türkiye topraklarına göç eden kişilerin kişisel tarihini baştan sona kuşatan güçlü bir yaşamsal motif, kültürel düzeyde "Doğu ile Batı/Rumeli ve Anadolu kimliğini birleştirme" çabasıdır. Tarihsel mirasla tekrar tekrar yüzleşmeyi zorunlu kılan bu deneyim; siyasî süreçlerin, savaşların ve göçlerin ikiye böldüğü, "geçmişin işgali" altındaki bir kimliğin kendi içindeki bütünlüğü yeniden sağlamak için verilen "içteki kurtuluş mücadelesi"dir. Bunun hem şahsî hem bilimsel plandaki neticelerinden biri, bu yazının da ortaya çıkışına vesile olan, yukarıda bahsi geçen çalışmanın kendisidir. Anavatan'ı yeniden "yurt edinme" sürecinde, "iki kere kaybedilen" topraklardaki Öteki'yle iç içe yaşanan kişisel tarihlerin bugünkü Türk kimliğine nasıl yansıdığı sorusu ise, tarih biliminin sınırlarını aşan, tek başına ayrı bir araştırma konusudur.

Osmanlı'nın Balkan topraklarından gelen göçmenlerin kendilerine her zaman Büyük Önder Atatürk'ü referans almaları tesadüf değildir. Nitekim kaybedilen bir vatandan "kurtarılan" topraklara sığınmak, ülke değiştirmekle bitmeyen, yeniden bir aidiyet kurma/tutunma mücadelesidir. Muhacirler, Atatürk'ün deyimiyle, "*kaybedilen toprakların aziz hatıraları*" olarak Tür-

kiye Cumhuriyeti'ne dâhil olurken, sadece Osmanlı'dan kalan tarihî bir "miras" olarak değil, modern çağda "azınlık" olarak bir kez daha sınan bir aidiyetin (Türk kimliğinin) tarihteki tüm bileşenleriyle birlikte, tarihi devam ettiren canlı bir insan, kültür ve yaşam potansiyeli olarak geldiler. Göçler, bu potansiyeli bugünkü ülke topraklarına taşırken, bu süreç aynı zamanda, yabancı bir ülkenin yönetimi altında yeniden biçimlenen bir kültürel mirasla çift taraflı bir yüzleşmeyi de beraberinde getirdi. Örselenmiş bir tarih bilinciyle gelen göçmenler, her şeyden önce kimliklerinin "kayıp parçalarını" birleştirme mecburiyetiyle karşı karşıya kaldılar. Diğer yandan, Türkiye topraklarında da Mustafa Kemal Atatürk'ten bugüne dek farklı sınamalardan geçen söz konusu bilincin görüş alanı genişledikçe "kaybedilen topraklar" ile bağlar kuvvetlenmiş, o alan daraldıkça zayıflamıştır. Nitekim Osmanlı/Türk toplumunun kozmopolit yapısını kavramak kadar günümüz Türk kimliğini anlamak da ideolojik çerçeveye hapsedilmiş fikir gözlükleriyle değil, hem tarihe hem ufka (geleceğe) aynı geniş/çok yönlü görüş açısıyla bakmakla mümkündür.

Osmanlı tarih çalışmalarında olduğu kadar, Balkan ülkelerinin her birinde ve ülkemizde de en büyük sorunlarından biri, Osmanlı-Balkan tarihinin sadece "mazlum" veya "hâkim millet" algısıyla, "çatışma" odaklı bir bakışla okumaktır. Oysa Balkan tarihini doğru okumak kadar doğru yazmak için de her şeyden önce Osmanlı/Türk medeniyetinin kuşatıcılığını hatırlamaya ihtiyaç vardır. Bu durum tüm Balkan tarihçileri için geçerlidir. "Pax Ottomana" ya da "Osmanlı Barışı" gibi ifadelerin, Balkan ülkelerinin tarih yazımında geniş bir yer tutmasına rağmen, Balkan coğrafyasında Osmanlı geçmişiyle "hesaplaşma" gayretleri hala devam etmektedir. Oysa modern ulus kimliğine geçişte Balkan milletleri için Osmanlı faktörü de Batı kadar belirleyicidir ve Osmanlı imparatorluk kimliği sadece karşıt bir referans olarak değil; her bir unsurun kendi kültürünü, tarihsel bilincini koruma ve bütünü (hâkim kültürün) içinde kendi özgünlüğünü geliştirme imkânı sunmuştur. Bulgar tarih kitaplarının başlıklarında, özellikle 2000'li yıllara kadar dikkat çeken; "Osmanlı boyunduruğu", "karanlık çağlar", "zulüm dönemi", "Türk esareti", "Osmanlı feodalizmi" gibi ifadelerle rağmen, bugün Osmanlı arşivleri üzerinde çalışan uzmanlar sayesinde, Balkan Os-

manlı/Türk tarihi yeni bir anlayışla okunmaya başlanmıştır.

Olaya iki taraflı bakılacak olursa, meselenin tarihi sadece okuma biçimiyle değil, hayatın içinde kimlik algımızı en iyi gösteren, dış dünyayla olan münasebetlerimiz ve bu konuda uygulanan politikalarla da ilgili olduğu kolayca anlaşılır. Bindığı üzere Osmanlı sonrasında barış ve güvenliğin uzun bir süre imkânsız hale geldiği Balkanlar, Atatürk döneminde “yurtta sulh cihanda sulh” politikasıyla huzura kavuşmuştur. Bugün Mustafa Kemal Atatürk ve Türklerin Milli Mücadele’si, bu topraklarda sadece Türkler tarafından değil, tüm diğer halklar arasında da hala büyük bir hayranlık ve saygıyla anılır. Balkanlar (Avrupa Türkiye’si) ve Osmanlı/Türk tarihini anlamak, tarihten ders almak ve kimliğimizi hatırlamak için sadece bu örnek bile yeterlidir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

1. Kilise Slavcası ve Bulgarca Kaynaklar

NBKM, RSO (Natsionalna biblioteka “Sv. Sv. Kiril i Metodiy”, Raskopisen slavyanski otdel)/ Sofya Milli Kütüphanesi “Sv. Sv. Kiril ve Metodiy”, Slav Yazmaları Bölümü)

NBKM, No. 1411. (Nomokanon, XVII. yy.)

NBKM, No. 1119. (Nomokanon, XIX. yy.)

NBKM, BIA (Natsionalna biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Bilgarski istoričeski arhiv/ Sofya Milli Kütüphanesi, Bulgar Tarih Arşivi), IIA 7666. (Kondika na obština Koprivštitsa/Koprivštitsa Cemaat İdaresi Defteri)

Bulgaria Gazetesi, 4 Ocak, 1860.

2. BOA (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi)

BOA, A. DVN., MHM. (Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemli), 37/41.

BOA, İ. DH. (İrade Dâhiliye), 761/62038.

BOA, A. DVN. MHM., 6/89. H. 10 Muharrem 1265 (M.1848)

Kitap ve Makaleler

Allepskiy, Pavel (Arhidiakon). *Putešestvie Antiohiyskogo patriarha Makariya v Rossiyu v polovine XVII veka*, [Antakya Patriği Makarios’un XVII. Yüzyıl Ortalarında Rusya’ya Seyahati], kn. 4. Perevod s Arapskago G. Murkosa. Moskva: Universitetskaya tipografiya,

1897.

Grigoriović, Viktor. *Očerak putešestviya po Evropejskoy Turtsii [Avrupa Türkiye'sinde Seyahat]*. Moskva: Tipografia M. N. Lavrova i K., 1877.

Hristov, Hristo. *Bilgarskite obštini prez Vizrajaneto [Yenidendoğuş Döneminde Bulgar Obştinaları]*. Sofia: BAN, 1973.

İnalçık, Halil. İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi (Doktora Tezi'nin 50. Yılı 1942-1992)*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1992.

İnalçık, Halil. "Ottoman Archival Materials on Millets", *From Empire to Republic: Essays on Ottoman and Turkish Social History*. İstanbul: The Isis Press, 1995, 91-103.

İnalçık, Halil. "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*. İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV) Yayınları, 1996.

İnalçık, Halil. *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV: Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. 3. bs. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

İmamoğlu, Nergis. "Osmanlı Egemenliğinde Balkan Ortodoksları: Kilise Hukuku ve Cemaat İçi Dinamikler (XVIII-XIX. yy.) (Kilise Slavcası ve Bulgarca Kaynaklar Işığında)", *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2023.

İvanova, Svetlana. "Myusyulmanki i hristiyanki pred kadiyskiya sîd v Rumeliya prez XVIII vek: Braçni problemi" ["XVIII. Yüzyılda Rumeli'de Kadı Mahkemesi Önünde Müslüman ve Hristiyan Kadınlar"]. *İstoriçeski pregled* 48, br. 10 (1992): 76-87.

Lukiyanov, İoann. *Putešestvie v svyatuyu zemlyu Moskovskavo svyaštennika İoanna Lukiyanova, 1710-1711 [Moskova Papazı İoann Lukiyanov'un Kutsal Topraklar'da Seyahati, 1710-1711]*. Moskva: Tipografiya Lazarefskogo isnitituta vostoçnyih yazıykov, 1862.

Mutafova, Krasimira "Ottoman Documents from "Piskopos Kalemî" about the relations between the Central and the Local Ottoman Authorities, and the Orthodox Church", *Balkanite-Ezik, İstoriya, kultura/The Balkans-Languages, History, Cultures* III (2013): 86-95.

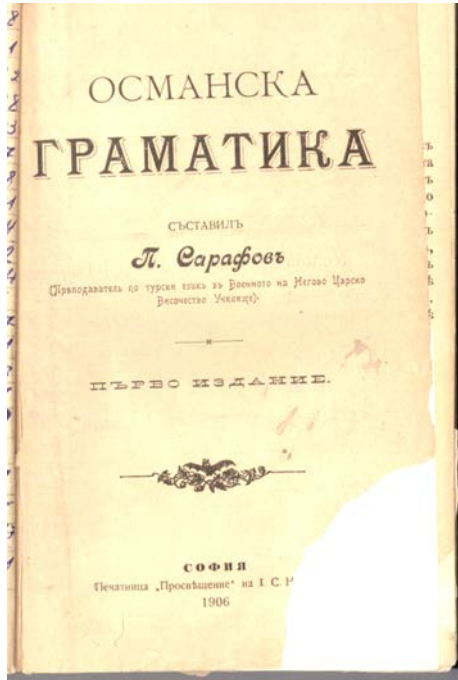
Mutafova, Krasimira. "Nakazaniya i sanktsii, nalagani na pravoslavni sveštenitsi i enoriaşı na Balkanite prez XVII-XVIII vek (po Osmaniški dokumentalen material)" ("Penalties and Sanctions Imposed Upon Orthodox Priests and Parishioners in the Balkans During the 17th-18th Centuries (On Ottoman Documentary Material)"). *Balkanite: Ezik, İstoriya, Kultura/The Balkans: Languages, History, Cultures* VI (2019): 79-93.

Özkaya, Yüzel. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*. Ankara: Türkiye Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985, s. 150.

İvan Snegarov, "Gritski kodeks na Plovdivskata mitropoliya" ["Filibe

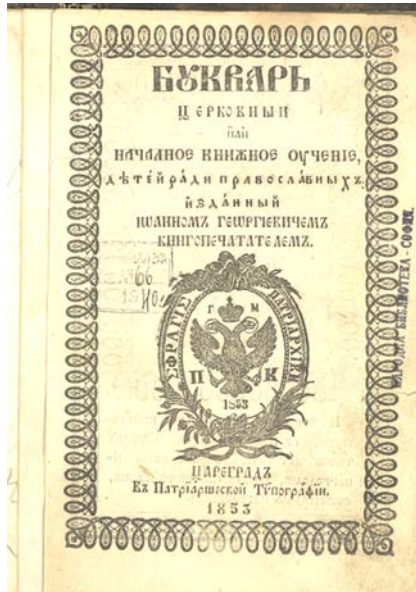
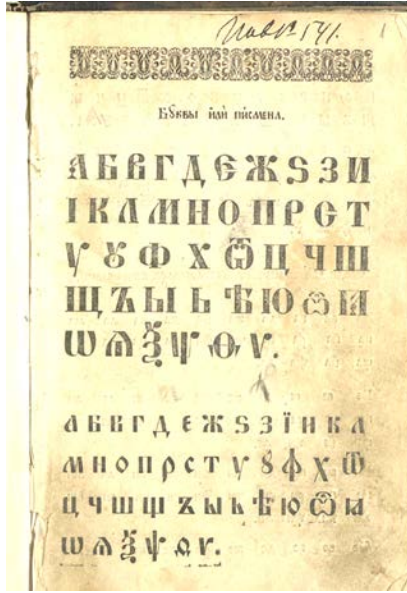
- Metropolitliğinin Yunanca Kodeksi”], *Sbornik na Bilgarskata akademiya na naukite (SbBAN)* XLI-2 (1949): 4-400.
- Stankov, Angel. “Jizneopisanie mitropolita Ohrido Plovdivskago Natanaila” [“Ohri-Filibe Metropoliti Natanail’in Yaşamöyküsü”]. *SbNUNK (Sbornik za narodni umotvoreniya, nauka i knijnina)*. Kn. XXV. Sofia: Dirjavna pečatnitsa, 1909, 1-77.
- Todorov, Nikolay. *Balkanskiyat grad XV-XIX vek. Sotsialno-ikonomičesko i demografsko razvıtie [Balkan Şehri XV-XIX.yy. Sosyo-Ekonomik ve Demografik Çelişim]*. Sofia: İzd. Nauka i izkustvo, 1972.
- Todorova, Olga. *Jenite ot Tsentralnite Balkani Balkani prez Osmanskata epoha (XV-XVII) [Osmanlı Döneminde Orta Balkanlar’da Kadınlar]*. Sofia: İzd. “Gutenberg”, 2004.
- Vezenkov, Aleksander. “Formulating and Reformulating Ottomanism”. In *Entangled Histories of the Balkans: National Ideologies and Language Policies, Balkan Studies Library*, edited by Roumen Das-kalov & Tchavdar Marinov. Leiden, Boston: Brill, 2013, 241-271.

EKLER

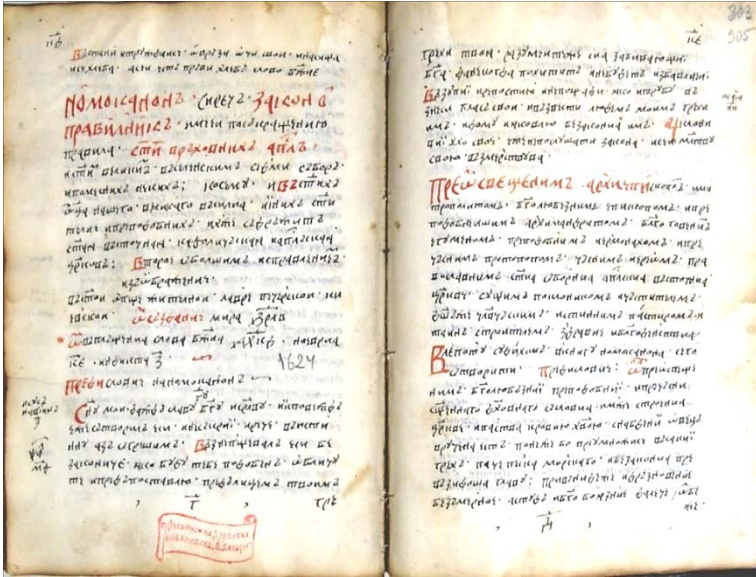

Ek 2. Kilise Slavcası Alfabe ve İlkokul Bilgileri Kitabı. Tsaregrad (İstanbul), Patrikhane Matbaası, 1853. (Sofya Milli Kütüphanesi/ NBKM, No. 53.261)

Ek 3. Margaret (Değerli Sözler ve Nasihat Kitabı) içindeki Nomokanon. Vraçalı Papaz Todör Derlemesi, 1762. Sofya Milli Kütüphanesi/NBKM, No. 1061.

Ek 4. Osmanlı döneminde Kilise Slavcasıyla yazılmış nasihat kitabı. Papaz Punço Derlemesi, 1796. (Sofya Milli Kütüphanesi/NBKM, No. 693)

Ek 5. Kuzey Makedonya, Ohrid şehrinde, eski kâğıt üretim-baskı geleneğini (Gutenberg baskı tekniği) devam ettiren *Lyubčo Panevski Ulusal El Yapımı Kâğıt Atölyesi*'nde basılan Atatürk portresi. (Nergis İmamoğlu, 14. 08. 2023)

Atatürk ve Yalova'ya Dair Üç Anı

Muhsin SEVENCAN*

Atatürk'ün Koruköy'ü Ziyareti

2000'li yılların başında Koruköy'e bir ziyarete gitmiştik. Koruköy Belediye Başkanı Sayın Kamil Yaman'ın rahmetli annelerine konuk olduk.

O yıllarda 80 yaşının üzerindediydi.

Koruköy ile ilgili bildiği her şeyi sormuştum.

Aklıma Atatürk'ün 20 Ağustos 1929 Salı günü Koruköy'e yaptığı ziyaret geldi.

"Atatürk'ün Koruköy'e gelişini hatırlıyor musunuz?" dedim.

Bu soru üzerine Allah rahmet etsin Hasibe Teyze benim için çok kıymetli olan bir hatırayı pek de güzel anlattı:

...

"On iki-on üç yaşlarındaydım. Annem, ablama ve bana seslendi. Kızım Türkiye'yi kurtaran adam gelmiş. Hadi biz de köy meydanına gidelim." dedi.

Doğrusu heyecanlanmıştık.

Birlikte meydana çıktık.

Atatürk, yanında iyi giyimli birkaç kişi ile birlikte sandalyeye oturmuş, köylüler de karşısında daire şeklinde toplanmıştı. Arka tarafta iki siyah araba duruyordu. Biz de annem ve ablamla tam Atatürk'ün karşısında köylülerin içinde dairedeki yerimizi aldık.

Atatürk, köylülerin halini hatırladıktan sonra köyün bir ihtiyacı olup-olmadığı konusunda bilgi istedi. Köy imamı ileri çıkarak tam Atatürk'ün karşısına geçti ve kendini tanıttı. Sonra köyün ihtiyaçlarını şöyle sıraladı:

---

* Yerel Tarihçi, Araştırmacı.

“Paşam, köyümüzün iskelesi harap vaziyettedir. Tamirini isteriz. Akşamları toplanacak doğru-dürüst bir kahvehanemiz yoktur. Bir de mektepten mahrumuz. Bizim önceliklerimiz bunlardır.”

Atatürk, köyün imamına nereli olduğunu sordu:

Köy imamımız “Dramahyım Efendim” cevabını verdi.

Atatürk, tebessüm ederek öncelik verdiği konuyu söyledi:

“İskele ve kahvehaneyle ilgili şimdilik bir şey diyemem ama okulu hemen yaptırıyorum.”

Aradan bir ay zaman geçmemiştir ki köye kamyonlarla sıra ve malzeme geldi ve okulumuz hazır hale getirildi.

Sohbet yarım saatten fazla sürmüştü. Buna rağmen ben en çok konuşmaların bu kısmından etkilendim ve aklımdan hiç çıkmadı.

Yalnız o arada garip bir şey oldu ve ben olan bitene bir anlam veremedim.

Köyümüzün ileri gelenlerinden biri kahve pişirmiş ve Atatürk’e ikram etmek için getiriyordu. Daha Atatürk’ün yanına yaklaşımadan asker elbiseli biri koşarak geldi ve tepsiyi aldı. Kahveyi getiren köylümüzle birlikte geri gittiler. Daha sonra yaver olduğunu öğrendiğim asker elbiseli adam kahve tepsisiyle geri geldi ve Atatürk’e kahvesini ikram etti. Ben sonraki zamanlarda annemden öğrendim. Yaver, köylümüzün getirdiği kahveyi dökmüş ve çantasından hem kahve hem de su çıkararak yeniden pişirip Atatürk’e ikram etmiş.

...

Mekânı cennet olsun. Hasibe Teyze bu güzel ânu ve birçok hatırayı bize anlattı.

...

Cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk, köyün ihtiyacı olan okulu en kısa sürede kurdurarak eğitime ne kadar çok önem verdiğini bizzat uygulamasıyla göstermiştir.

Hasibe Teyze’nin ben anlamadığım dediği kahve meselesine gelince...

Yaşanan durum herhangi bir suikasta meydan vermemek için alınan önlemdi.

Atatürk, eğitim işlerine çok önem verirdi. Bu yüzden köy okulunu hemen yaptırdı. Okulsuz köy olsun istemiyordu.

Muhsin Sevencan Arşivi

Atatürk ve Çınarcık

Çınarcık Hüdaverdi Aydın İlköğretim Okulu arşivinden Atatürk'ün Çınarcık'a gelişiyle ilgili bir fotoğraf çıktı. Bu fotoğrafı Çınarcık Milli Eğitim Müdürü rahmetli Necmettin Öner benimle paylaştı.

Bu fotoğrafa bakarak Çınarcık'tan tarihi bir kesiti okumaya çalıştım.

Daha henüz tanışmadığım fakat benden talepleri olan bir sivil toplum kuruluşunun da isteğini yerine getirme amacıyla uzun soluklu bir araştırma yaptım. Bu araştırmaya katkıda bulunan ve fotoğrafı tarafıma ileten Çınarcık Milli Eğitim Müdürü Sayın Necmettin Öner'e de teşekkür ediyorum.

Atatürk'ün, o zamanki idari yapısıyla nahiye olan Çınarcık'a iki kez gittiği kayıtlarda vardır. Sayın Ahmet Akyol'un "Atatürk'ün Kenti Yalova" adlı eserinde konu, ayrıntılarıyla işlenmiştir.

Bugün köşemde yayınladığım fotoğrafın içinde yer alan, 1926, Çınarcık doğumlu, Osman Altıparmak, açıklamalarıyla

konuya ışık tuttu.

12 Haziran 2010 tarihinde kendisiyle bir söyleşi yaptım.

Geçmişin o önemli anını tüm ayrıntılarıyla hatırlaması konuya ayrı bir güzellik kattı.

Fotoğrafın Çekildiği Yer

Fotoğraf, Çınarcıklıların “Şehitlik” olarak isimlendirdiği yerde çekilmiş. Ali Ağa'nın Oğlu Ahmet Çavuş'un evinin önünde yani eski Çınarcık Yalova yolunun güzergâhında, şimdi Hasan Baba istikametine giden yolda tam Çınarcık girişinde yapılan karşılama töreni esnasında... Mülk, Güreller ailesinde. Hemşerimiz Mehmet Gürel, bu alana şehitlik yapılması için ak-raba varisleriyle pek çok kez görüştü.

Sözünü ettiğimiz alanda Çınarcık İlk Mektep öğrencileri, halk ve protokol, bu karşılama törenindeki yerini almışlar...

Tarih, 1932. Çünkü Osman Amca, olayı çok iyi hatırlıyor ve 6 yaşında olduğunu ifade ediyor.

Bu ziyaret, Atatürk'ün Yalova güncesinde de 22 Temmuz 1932 olarak kayıtlı...

Çınarcık Nahiye Müdürü...

Bu tarihte, Çınarcık Nahiye Müdürü Nuri İntepe'dir.

Karşılama törenini düzenleyen o.

Sert mizaçlı biri...

Çınarcık, Yalova arası yolu imece usulüyle kazma kürek halka yaptırmış. Günümüzde hala o yol kullanılıyor. Bir bakıma halk bu hizmetiyle onu seviyor.

O gün, Atatürk'ün fotoğrafın çekildiği yerden aşağı doğru inen caddeye Nuri İntepe Caddesi adı verilmişken şimdi ismi kaldırılmıştır. Benim kanaatime göre yanlış bir uygulama...

Nahiye Müdürü Nuri İntepe'ye kızsalsa bile tarihten bir kesiti ortadan kaldırmak fevkalade yanlış bir tutumdur.

Çınarcık İlk Mektep Müdürü

Atatürk'ün 22 Temmuz 1932 tarihinde Çınarcık'ı bu ziyaretinde öğrencileriyle birlikte karşılama töreninin içinde olan İlk Mektep Müdürü ve Öğretmeni Ali Rıza Bey'dir.

Ali Rıza Bey, özellikle okula gitmeyen veya ailesi tarafından

gönderilmeyen çocukları takip etmekle tanınmış biridir.

Hatta biraz okuma yazma bilenleri, sınıf açarak görevlendirir ve ihtiyaca cevap vermeye çalışmış. Şimdilerde Çınarcık'ın hiçbir yerinde onun ismi de yaşatılmıyor.

Çınar Altında Sohbet

Çınarcık'ın en eski ve ünlü dinlenme mekânı Çınaraltı ismiyle bildiğimiz çay bahçesidir. Atatürk, yanındakilerle birlikte, “Şehitlik” ismi verilen alandan yürüyerek Çınaraltı çay bahçesinin olduğu alana iner. Kendisine ikramlar yapılır ve kahve içilir. Halkın istekleri sorulur. Bir de başpehlivanlar güreş müsabakası yapar. Atatürk, spora destek vermek amacıyla Haliç İdman Ocağı Güreş Kulübü'ne hatırı sayılır bağışta bulunur.

22 Temmuz 1932 Cuma Atatürk'ün Çınarcık'a Gelişi

22 Temmuz 1932, Cuma

Bu ziyaretin görgü tanığı Emekli Hava Kurmay Albay Rauf Ersoy, 1919 Şenköy (Kocadere-i Bâlâ) doğumludur. Anlattığı bu olaya 14 yaşında şahit olmuş, 2001 yılında yani 81 yaşındayken de gördüklerini tarafıma anlatmıştır. Söylediklerinin hepsini bizzat onun yanında kaleme alarak nakletmeye çalıştım. Kendisi, 2003 senesinde Hakk'ın rahmetine kavuştu. Yakın tarihi ve yakın tarihte yaşayan önemli kişileri onun kadar güzel anlatan ve tanıyana rastlamadım. Ayrıca o gün amcasına ait bir atın üzerinde çektiği resmi de gösterdi ve o resme bakarak yaşadığı bu güzel anıyı da ölümsüzleştirmiş oldu. Allah rahmet etsin. Atatürk'ün Çınarcık'a bu gelişiyile ilgili Şenköy doğumlu emekli Hava Kurmay Albay Rauf Ersoy'un anlattığı hatıra ise şöyledir:

“Henüz on iki yaşlarındaydım. Kocadere-i Bâlâ (Şimdiki adı Şenköy) köyünde oturuyorduk. 1921 yılında Yunan işgalcilerin Türk halkına yaptığı soykırım nedeniyle köyümüzde pek az insan kalmıştı. Kurtulanlar da o zaman en yakın Türk köyü Akköy'den evlenmişlerdi. Bu yüzden köyün büyükleri sıkça Akköy'e giderlerdi. Yakup Amcam, bir akşam bana hazırlanmamı söyledi. “Yarın seni de yanımda götüreceğim” dedi. Hem sevdim hem de heyecanlandım. Sabah olunca atı eyerledi. Beni de üstüne bindirdi ve Çınarcık'ın yolunu tuttuk. Çınarcık'a geldiğimizde fikir değiştirdi. Bana: “Sen atla beraber burada kal. Ben

akşama varmaz Akköy'deki işimi bitirir dönerim” dedi. O sırada İstanbul'dan bir tenezzüh (moral) gemisi gelmiş. Birçok insan çevreyi dolaşıyordu. Hatta biri benden ata binmek için izin istedi. Ben de müsaade ettim. Sonra bana birkaç kuruş harçlık verdi. Bu benim hoşuma gitmişti. Gemi kalkana kadar miktarını bilmiyorum ama bir avuç para toplamıştım. Vakit epey ilerlemişti. Yolcular toparlanmaya başladı; çünkü geminin kalkma saati gelmişti. Herkes gemiye binmişti ki birinin seslenmesiyle geriye döndüler. Etraftaki konuşmalardan anladım ki sonradan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları Çınaraltı çay bahçesinde oturuyorlarmış. Ben de heyecanla o kalabalığın arasına karıştım. Ve Atatürk'ün yanına gittik. Meğer tenezzüh gemisinde bir de güreş takımı varmış. Güreş takımının hocası Atatürk'ün yanına gelerek: “Paşam Haliç İdman Ocağı Güreş Kulübü olarak buradayız. Bizden bir arzunuz var mı?” dedi. Atatürk: “Başpehlivanları güreştirin de seyredelim.” isteğinde bulundu. Herkes heyecanla sağa sola koşuşturmaya başladı. Güreş minderleri bulamadılar. Aceleyle geminin yelkenlerini sökerek Çınaraltı Çay Bahçesi'nde güreş minderini kurma çalışmalarına başladılar. Bu çalışmalar sürerken Atatürk, bu çay bahçesinde bir çınarın altına oturuyordu. Kendisine de kahve ikram edilmişti. Hiç unutmuyorum az ileride bir gramofon, Türk Sanat Müziği makamında şarkılar çalıyordu. Sonra bir daire oluşturuldu. Ben de bu dairede tam Atatürk'ün karşısında duruyordum. Hayatımın unutamayacağım en önemli anıdır. Bakıryırtan Salih ile Galip Kocadereli güreşe tutuştular. Atatürk'ün bir elinde baston vardı. Öbür yanında da bir kurt köpeği... Ara sıra köpeğin başını okşuyordu. Bıraksa sanki karşındakileri paralayacak gibi bakıyordu, kurt köpeği. Benim gözüm ona ilişmişti; ama bir kez de Ata'ya baktım. O, pür dikkat güreşi izliyordu. Bir ara elini yere vurdu. Pehlivanlardan biri açık düşmüştü; fakat Atatürk'ün elini yere vurmasına rağmen onlar güreşmeye devam ediyor, yenilen pehlivan da karara itirazlarda bulunuyordu. O arada biri Atatürk'ün yanına yaklaştı. Bir şeyler söyledi. Atatürk: “Olsun yenilen pehlivan güreşe doymaz. Yenilen güreşçinin kızması da normal.” dedi. Sonra güreş kulübüne 200 lira para hediye etti ve yanındakilerle birlikte kalkarak vedalaşıp gemiye doğru gittiler. Ardından herkes dağıldı. Tenezzüh gemisiyle gelenler de tekrar gemiye binerek Çınarcık 'tan ayrıldılar.

Bu arada Yakup Amcam da beni arıyormuş. “Neredesin?” diye bir parladı bana. Ben de amcamın hoşuna gider diye kazandığım paraları avucuma alarak ona gösterdim. “Nereden buldun bunları?” diye bana çıkıştı. “Ata binen turistler verdi.” dedim. Hayvancağıza baktı ve bana bir o kadar daha kızdı. “İyi halt etmişsin hayvancağız az daha çatlayacakmış, zavallının şu terine bak.” diye kızdı. Sonra birlikte köyün yolunu tuttuk ve o gün bu atın üzerinde çektiğim resim bana güzel bir hatıra olarak kaldı. Ne zaman o resme baksam Atatürk’ü, çınarın altında kahve içişini ve bıraksa bizi yiyecekmiş gibi bakan kurt köpeğini hatırlarım.

Gazetelerden

ÖZGÜN SERİFE - N° 2257

YUNUS NALDI

İDAREHANELİ
Bünyan Kızıllıoğlu Nakliyat
İstanbul İstiklal Caddesi
Duaa Katmanı N° 216
Telefon : 84999990 - 2398
Faks : 84999991
E-mail : yunusnaldi@yandex.ru

DALI 19 AGUSTOS 1937

ABONE ŞERHİ

Table with subscription rates: MİDDET: TÜRKİYE İÇİN, HARİCİ İÇİN, Suresi: 14000 Kc., 21000 Kc., 6 Ay: 7500 Kc., 12000 Kc., 3 Ay: 4000 Kc., 6000 Kc. Nüshası her yerde 5 Kuruştur

Yeni Fırka Şehir Meclisi İntihabatına İştirak Edecek

ni'in izimü

İntihabat meclisi bu meclis... meclis meclisi meclisi... meclisi meclisi meclisi...

Fethi Bey Yalova'ya gitti

S. F. Lideri: "İsmet Pş. nın 5 sene mevkimize kalacağını nasıl keştiğine hayret ediyorum" diyor

Makbule Hf. nin de iştirak ettiği dükkü içtimada Belediye intihabatına iştirake karar verildi

Serhat Cumhuriyet Fırkasının Nalî Handaki meclisinde dün saat... meclisi meclisi meclisi...

Yeni Fırka ve 'Taymis'

The Times

EDITION... LONDON... 1937

Taymis gemisi... Taymis gemisi... Taymis gemisi...

İngiliz gemileri dün geldiler ve gittiler!

Amiral Davies'in dün ziyaretleri ve bir ziyafet

İngiliz Amiral gemisi ve Amiral Davies'in ziyafetlerinde... Amiral Davies'in ziyafetlerinde...

Yeni belde intihabatına...

Yeni belde intihabatına... yeni belde intihabatına...

limi görüşler...

limi görüşler... limi görüşler... limi görüşler...

Ağaoglu Ahmet B. şeker inhisarına çatacak mevkide değildir!

Ağaoglu Ahmet B. şeker inhisarına çatacak mevkide değildir!

Bizat Ahmet B. bu inhisarın son gününde kadı meclis idaresinde bulunmuşur

Bizat Ahmet B. bu inhisarın son gününde kadı meclis idaresinde bulunmuşur

Laciar ve cürüm iyi, iyi ama!

Laciar ve cürüm iyi, iyi ama! laciar ve cürüm iyi, iyi ama!

Serhat Cumhuriyet Fırkası... Serhat Cumhuriyet Fırkası...

Yeni Fırka atamandı Ahmet B. idaresine...

Yeni Fırka atamandı Ahmet B. idaresine... yeni fırka atamandı Ahmet B. idaresine...

Yeni Fırka atamandı Ahmet B. idaresine...

Yeni Fırka atamandı Ahmet B. idaresine... yeni fırka atamandı Ahmet B. idaresine...

Vekiller

Şükrü Kaya, Tefvik Rüsti Beyler yarıyorlar

Şükrü Kaya, Tefvik Rüsti Beyler yarıyorlar

Yunus Naldi

MİLLİYET PAZARI 3 MAYIS 1933

Şifa kaynağı zümrüt Yalova!

Yalova kaplıcalarından şimdیه kadar şifa hisselerini almayan hemen hiç bir hastalık yok gibidir

Kaplıca suları en çok hangi hastalıklara iyi geliyor, banyolar nasıl ve ne suretle alınmalıdır?

Yalova'da hayat neşeli geçer

Hastalar aradıkları huzur ve sükunet burada fazlasıyla bulurlar

Kaplıcalarda kaç gün tedavi görmeli ve banyolar ne vakit alınmalı?

Yalova'da kışın meşhurları olan bir kahvehanesi

Yalova, bir küçük köydür, fakat.

Aas hazine bu köyün ilerisindeki zümrüt ağaçları arasında gizlenmiştir

İçine suları memba Yalova'nın en zengin dekolru köşesidir

Yalova'da kışın meşhurları olan bir kahvehanesi

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'da kışın meşhurları olan bir kahvehanesi

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'da kışın meşhurları olan bir kahvehanesi

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

İnsanların memnuniyetini bu köyün suları ve banyoları kazanmıştır

Yalova'nın en zengin köşesidir

Dünya İhtisas Haberleri

İsviçre Bulgaristan Anlaşacak mı?

Münazara... Solvayda pazariyer... İsviçre Macaristan ve...

Yalova Kaplıcalarında... Bir Tembelleğe Düşürüyor

İhtiyar Adam Boğazına Kadar Suyu Girince... Dedi Oh, Amaan!.. Kemiklerimde Tath Bir Şeyler Oluyor!..

Yalova kaplıcalarında yıkanma

Yalova merkezinde bir girişte... Dünayda hiçbir yerinde, bir Yalova kaplıcalarında...

Yalova merkezinde bir girişte... Dünayda hiçbir yerinde, bir Yalova kaplıcalarında...

Kari Mektupları

Karilerin Sorularımız

Mezumba melek buğulu... Burada yatacak yerimiz...

Enkârı Fikrîmizin... Çocuğumuzun 16 yaşına...

İzmitte Konyalı... İzmitte Konyalı malikanesi...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Yaykılızlı... Yaykılızlı İsmail, gazeteler...

Alınca Cuman... Alınca Cuman'ın malikanesi...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Avrasya (Özet) - Avrasya... Avrasya'nın en büyük...

Avrasya'nın en büyük... Avrasya'nın en büyük...

Avrasya'nın en büyük... Avrasya'nın en büyük...

Avrasya'nın en büyük... Avrasya'nın en büyük...

Avrasya'nın en büyük... Avrasya'nın en büyük...

Avrasya'nın en büyük... Avrasya'nın en büyük...

Avrasya'nın en büyük... Avrasya'nın en büyük...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

Özellik... Özellikler... Özellikler...

ADEMI İKTİDAR... Bel çevşekliğine HORMOBİN

BOYCE ORIENT BANK... Döviz Bankası

BUTÜN ÜLKEYİ HERGÜN... DOLAŞAMAZSINIZ FAKAT!

OSMANLI BANKASI... TÖRESİ TARİHİ 1863

Karilerin Sorularımız... Mezumba melek buğulu...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

Enişte İsmail... Enişte İsmail M. Ali, Tahsin...

CUMARTESİ 22 EKİMİN ANI 1922

TAN BASHUHARRİ: AHMET EMİN YALMAN

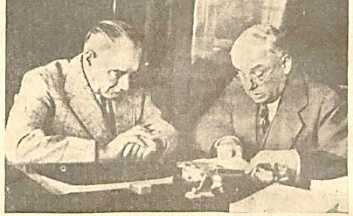
Herkesin Ağzında TIRYAKI Siyaset

Şef Atatürk Yalovada Şefimiz Gece Derineden Akay Vapurile Ayrıldılar

Hakkı Bir Tenkit

Şefimiz İsmail Paşa İncekumana... Şefimiz İsmail Paşa İncekumana...

Bütün Yalova Başta Başa Donanı ve Yalovalılar Atamızı Sevinçle Karşılama İçin Yollara Döküldüler

Yayıncı İsmail Paşa İncekumana, Başbakanlıkta Mustafa Kemal Atatürk ile görüşüyor.

Fransada Buhran Bitti Chautemps Kabinesi Tam İtimat Kazandı

Kabinenin Programı: Harici Siyasette: Cenevreye, İtalyaya, Sadelet, Suha Boşluk...

Paris, 21 (TAN) — Yeni Çıkış... Paris, 21 (TAN) — Yeni Çıkış...

Programı İhtilafsız Kabinin Şefi R. Chautemps

Savaşın her tarafı gürültüde... Savaşın her tarafı gürültüde...

Yalova 21 (TAN) — Cenevre... Yalova 21 (TAN) — Cenevre...

Cenevrede Yeni Görüşmeler Bekleniyor

Birleşik Devletler Cumhuriyeti Başbakanı Lloyd George

Bu kimsin ben Türkiye benden... Bu kimsin ben Türkiye benden...

Silah Yarışı Hızlandı Amerika Yeniden Yüz Harp Gemisi Yapacak

İngiltere, Japon Deniz Teslihatı Etrafında Teşebbüslere Girişti

Fransız silahlara meraklı... Fransız silahlara meraklı...

Yeni bir silah yarışını hızlandı... Yeni bir silah yarışını hızlandı...

Abdülhalim (TAN) — Cenevre... Abdülhalim (TAN) — Cenevre...

Obotus Davası Mahkemede

Ateşkesindeki Durumda Durumunun Tatiline Karar Verildi

Bir Vagon Devrildi Bu Yüzden İstanbul - Ankara Hattı Epey Kapalı Kaldı

Devrilen vagon... Devrilen vagon...

Büyük Harpte Filistinine Bulunmuş

Paris, 21 (TAN) — Anırsın... Paris, 21 (TAN) — Anırsın...

Teruelde Müthiş Bir Hava Harbi Oldu Asiler Mukabil Taarruzlarında Tam Bir Hezimetle Ugradılar

Teruelde... Teruelde...

Teruelde asilerin hezimetli harp alanı terueli bir kimsenin (Muharib) silahlı kuvvetleri tarafından...

Yeni Başkelli... Yeni Başkelli...

Yeni Başkelli... Yeni Başkelli...

Yıldız 4

Yıldız otuz altıncı:

Hüseyin Kemal Gürmen

Her bir gün, her bir saat, her bir dakika... Hüseyin Kemal Gürmen...

Herkesin bildiği üzere Hüseyin Kemal Gürmen... Hüseyin Kemal Gürmen...

Herkesin bildiği üzere Hüseyin Kemal Gürmen... Hüseyin Kemal Gürmen...

Herkesin bildiği üzere Hüseyin Kemal Gürmen... Hüseyin Kemal Gürmen...

Herkesin bildiği üzere Hüseyin Kemal Gürmen... Hüseyin Kemal Gürmen...

Yalova kaplıcaları
Kaplıca yerinde sayıyor, Gökçedere köyü genişliyor

Günde 30 İtra - Parkların hali - İçme yeri - 3 türü müleri - Termal Klüp - Köşü mekelleklerin genişler

Yalova'nın her tarafında... Kaplıca yerinde sayıyor, Gökçedere köyü genişliyor...

Yalova kaplıcalarına ilişkin... Kaplıca yerinde sayıyor, Gökçedere köyü genişliyor...

Yalova kaplıcalarına ilişkin... Kaplıca yerinde sayıyor, Gökçedere köyü genişliyor...

Yalova kaplıcalarına ilişkin... Kaplıca yerinde sayıyor, Gökçedere köyü genişliyor...

Amerikanın gayri resmi
Dış Bakanı: Tom Conally

Connally devrimi büyük
siyasat adamlarının biridir

Amerikan siyaseti... Amerikanın gayri resmi Dış Bakanı: Tom Conally...

Amerikanın gayri resmi Dış Bakanı: Tom Conally... Connally devrimi büyük...

Amerikanın gayri resmi Dış Bakanı: Tom Conally... Connally devrimi büyük...

Amerikanın gayri resmi Dış Bakanı: Tom Conally... Connally devrimi büyük...

Amerikanın gayri resmi Dış Bakanı: Tom Conally... Connally devrimi büyük...

Yalova kaplıcalarına ilişkin... Kaplıca yerinde sayıyor, Gökçedere köyü genişliyor...

Amerikanın gayri resmi Dış Bakanı: Tom Conally... Connally devrimi büyük...

HAZIRAN
Şey 10 Gün

HAZIRAN
Şey 10 Gün

HAZIRAN
Şey 10 Gün

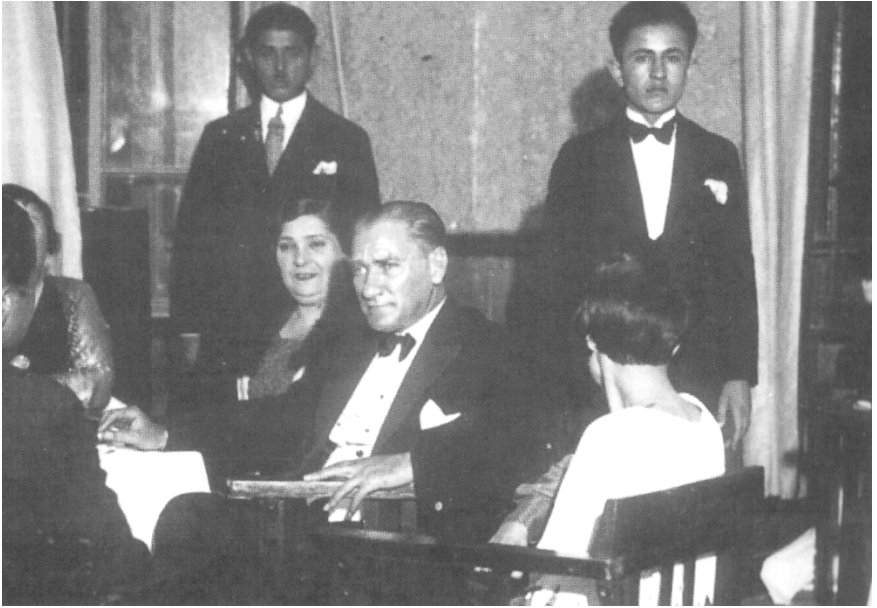

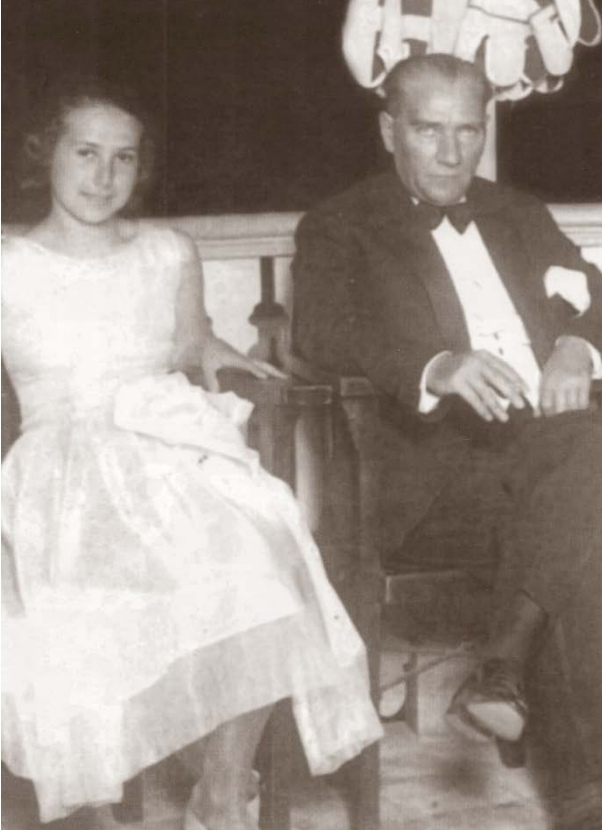

Atatürk'ün Yalova'da Çekilmiş
Fotoğrafları

Fethi Okyar'ın kızı ile
Yalova, 19 Ağustos 1930

Yalova, 17 Temmuz 1932

Yalova, 31 Temmuz 1932

Atatürk-ve-değişmez-Bakanı-Şükrü-Kaya

Atatürk-ve-Sadullah-Güney-Bey

Atatürk-Yalova-Çiftliğinde-dostları-ile-birlikte

Atatürk-Yalova-Çiftliğinde-en-sağda-İbrahim-Ergüven

Atatürk-Yalova-Çiftliğinde-Salih-Bozok-ve-Kılıç-Ali-ile

Atatürk-Yalova-Çiftliğinde-Şükrü-Kaya-ile-birlikte

Atatürk-Yalovada-arkasında-Tevfik-Bıyıklıoğlu

Atatürk-Yalovada-çiftik-planına-bakıyor

Baltacı Çftliğı iskelesi-16-7-1932-

Çeşitli Yıllara Ait Yalova Fotoğrafları

